

GAP RAPORU

GAP'TA NE OLDU!

Bölgede Ekonomik, Stratejik ve Siyasal Gelişmeler

©2008 USİAD

Tüm hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

1. Baskı: Mart 2008

ISBN 978-975-98399-3-2

Yayınlayan: USİAD Ulusal Sanayici ve İşadamları Derneği

Editör: Dursun YILDIZ

Hazırlayan: ADA Strateji
0312. 417 0041

:: www.adastrateji.com ::

İsteme Adresi: Büyükdere Cad. Oya Sok. No:2-1/13
34394 Mecidiyeköy - İSTANBUL
Tel: 0212. 217 3648 - 217 3650
Faks: 0212. 217 3633

:: www.usiad.net ::

Baskı Hazırlık: Ajans Gerçeküstü
0312. 438 1522

Grafik Tasarım: Cemile ERDOĞAN

:: www.ajansgercekustu.com.tr ::

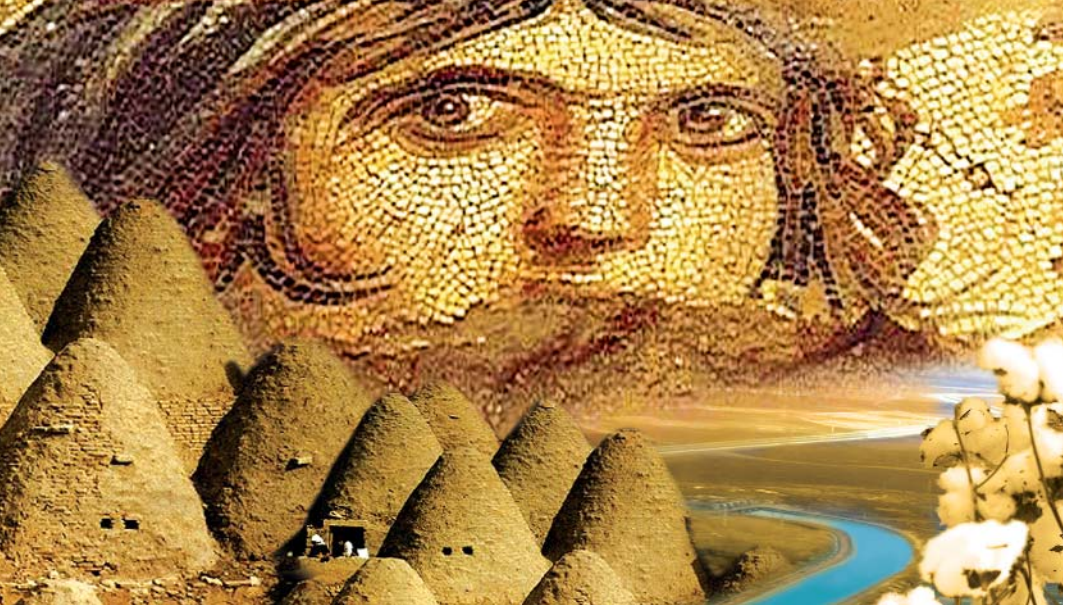
Basım Yeri: Ertem Matbaa - ANKARA
0312. 284 1814

ULUSAL SANAYİCİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ

GAP RAPORU

GAP'TA NE OLDU!

Bölgede Ekonomik, Stratejik ve Siyasal Gelişmeler

Editör: Dursun YILDIZ
Hazırlayan: ADA Strateji

Mart - 2008

I. BÖLÜM

GAP'NİN TARİHSEL ARKA PLANI

BÖLGENİN TARİHSEL GEÇMİŞİ

HARRAN: GAP Bölgesinin En Renkli Yerleşimi

GAP'NİN TARİHSEL GEÇMİŞİ

Keban Barajı Projesi Birinci Beş Yıllık

Kalkınma Planında

Dağları da Çağları da Delen Tünel: Urfa Tüneli

GAP Bölgesi

Fırat ve Dicle Nehirlerine Vurulacak

Dizginler İçin İlk Çalışmalar

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Ortaya Çıkıyor!

GAP Master Planı Devrede

GAP'nin Kısa Künyesi

Ekonomik Hedefler ve Ötelenmesi

19 Milyar Dolar Harcandı

Bitirilmesi İçin Çok Tarih Verildi Ama!

Politika Değişikliği mi Var!

Uluslararası Platformlarda GAP

BÖLGE TARİHİNDE BUGÜNÜ

ETKİLEYEN SİYASİ VE STRATEJİK GELİŞMELER

İngiltere, Ası ve Fırat Üzerinden Hindistan'a Ulaşmak İstiyor

İsrail Kuruluyor!

Petrol Bulunuyor. Dünya Petrol Kaynaklarının % 65'inin

Bölgede Olduğu Ortaya Çıkıyor!

Bölgede Petrol Üzerine Güç Savaşları Başlıyor!!!

ABD, Ortadoğu Bölgesi ve Petrol'e Ağırlığını Koyuyor

ABD'nin Orta Doğudaki Petro-Politiği Uygulanıyor!

Türkiye Çok Bilinmeyenli Bir Denklemin Ortasında Kalıyor!

Ortadoğu'nun Genel Dinamikleri Sürece Etkili Oluyor!!!

STRATEJİK AÇIDAN GAP

Avrasya Öne Çıkıyor ve GAP'nin Stratejik Önemi Değişiyor

Türkiye AB İlişkilerinde GAP'nin Yeri

DEĞERLENDİRME

II. BÖLÜM

GAP'NİN GELİŞİMİ

GAP'NİN GELİŞME SÜRECİ VE TEKNİK İLERLEMESİ

Teknik İlerleme Boyutu İle GAP

GAP Master Planı Hedefleri

GAP'nin Kilit Enerji ve Sulama Projesi

Atatürk Barajı

Enerji Yatırımları Tamamlanmak Üzere...

GAP'ndeki Enerji Amacı Sulamayı Geri Plana mı İtti!

Tarım Sektörü Bölge İçin Kilit Sektör

GAP Sulamalarındaki Gerçekleşme Ne Durumda!

Sulama Sistemlerinde İlerleme Yavaş

Gap'taki Mühendislik Uygulamalarının En Önemli Unsurları:

DSİ Bölge Müdürlükleri

GAP'nde Sulama Sisteminin Depoları Hazır, Şebeke Yok!

GAP İçin 2023 Yılı Hedefi Daha Gerçekçi

Toprakta Tuzlanma Riski Artıyor

Harran'a Su Geldi Ama Toprak Tuzlanıyor

Ürün Deseni Pamuğa Kaydı!

Tarla İçi Hizmetler ve Tarımda Verimlilik

BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARI AÇISINDAN GAP

GAP'nin Bu Açıdan Önemi

GAP Bölge Kalkınma Planı

GAP Bölge Kalkınma Planı'nın Finansman İhtiyacı

GAP'nde Kamu Yatırımları

GAP'nde Sektörel Gelişmeler

GAP'nde İhracat ve İthalat

GAP'nden İhracat Başladı Ama!

Ulaştırma

Turizm

GAP Bölgesi Yatırımlarında Devlet Yardımları

Kamu Yatırım Tahsisleri Açısından Analiz ve GAP

GAP'nin Neresindeyiz?

GAP Master Planı (1989) Hedefleri ve Sonuçları

Master Plan'ın Gerçekleşme Düzeyi ve Mevcut Durum

Bölgenin En Hızlı Gelişen Kenti: Şanlıurfa

Ekonomik ve Sosyal Yapı

Sanayi ve Sanayi Altyapısındaki Gelişmeler

Eğitim

GAP'nde Sosyal Değişim Eğilimleri Hangi Düzeyde!

GAP ve Uluslararası İlişkiler

GAP'nde Dış Kaynak Kullanımı

Uluslararası Kuruluşlarla Gerçekleştirilen Ortak Projeler/

Uluslararası Programlar
Uluslararası Su Kuruluşlarıyla İlişkiler
GAP En Etkili Bölgesel Kalkınma Planı Ama!!!
GAP Neden Yavaşladı
DEĞERLENDİRME

III. BÖLÜM

GAP'NDE KIRILMA NOKTALARI

EKONOMİK KIRILMA

GAP'ne Ayrılan Kamu Yatırım Tahsisleri
Bölge Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Sıralamasında Geriledi
GAP İllerine Yatırım Teşvikleri Etkisiz...
Bölgede İşsizlik Fazla, Göç Durmuyor
Sulama Göçü de Azaltıyor!
Uygulanan Ekonomi Programı ve GAP
Birçok Kurum Birlikte Çalışıyor
Etkili Bir Koordinasyon Çok Önemli
“GAP'nin Canlandırılması” İçin Başlayan Çalışmalar

DEĞERLENDİRME

İDARİ KIRILMA

GAP'nde Toprak Reformu Sonuçsuz Kaldı!
Harran Ovasında Mülkiyet Değişimi
Bölgede Ailelerin % 42,3'ü Topraksız
“GAP Öncesi ve Sonrası Toprak Mülkiyet ve Bölüşüm
İlişkilerinde Değişimler”
Neler değişti?
Topraksızlar Artıyor
Olumsuzla Gidiliyor
GAP Büyük Toprak Sahiplerine Mi Yaradı!
GAP İdaresi'nin Özgörevi Tamamlandı Mı!
GAP'nin Hafızası Siliniyor Mu!
Bölgesel Kalkınma Ajansları

DEĞERLENDİRME

BÖLGESEL SİYASİ KIRILMA

GENEL DEĞERLENDİRME

IV. BÖLÜM

KÜRESEL GÜÇLERİN BÖLGEYE OLAN İLGİSİ

AB'nin GAP'ın Fırat ve Dicle Nehirleri İçin Uluslararası
Havza Yönetimi Önerisi
Sınır Aşan Su Olarak Fırat Nehri:
Sınır Aşan Su Olarak Dicle Nehri:
AB Ne diyor!

DSİ Genel Müdürlüğü Gelişmelerden
Kaygı Duyuyor !!!
ORTADOĞU'DA SINIRLARI DEĞİŞTİRME ÇABALARI ve GAP
KUZEY IRAK'TAKİ HIZLI GELİŞMELERİN BÖLGENİN
SU VE PETROL DENKLEMİNE ETKİLERİ
IRAK'IN KUZEYİNDEKİ STRATEJİK KAYNAKLAR: SU ve PETROL
Su Kaynakları
Tarımsal Sulama Projeleri
Petrol Kaynakları
Türkiye Rahatsızlığını Bildirdi
Kuzey Irak Yönetimi Petrol Anlaşmalarına Devam Ediyor
KALKINMANIN İTİCİ GÜCÜ: GÜNEYDE PETROL KUZEYDE SU
ABD'NİN IRAK'I YENİDEN YAPILANDIRMA ÇALIŞMALARI
KUZEY IRAK BÖLGESİNE ÖZEL İLGİ
Kuzey Irak Takımının Başkanı Neden Güney Kore!
Kuzey Irak'ta Özerk Yönetimi Bölgesindeki
Ekonomik Gelişme Hareketleri
Kuzey Irak Özerk Yönetimi Bölgesini Yeniden Yapılandırma İçin
Finansman Kaynakları
Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi'ne Ayrılan Bütçenin Sektörel Dağılımı
Yeniden Yapılandırma Kapsamındaki Bazı Projeler
KUZEY IRAK'IN STRATEJİK DERİNLİĞİ
Kuzey Irak'ta İsrail Gizli Servisi Faaliyetleri İddiaları Sürüyor
DEĞERLENDİRME

V. BÖLÜM

GAP'NİN TAMAMLANMASI ÜZERİNE ÖNERİLER

GAP NEDEN ACİLEN TAMAMLANMALI!
GAP İÇİN ALTERNATİF FİNANSMAN OLANAKLARI VAR MI!
GAP'NİN TAMAMLANMASINA YÖNELİK ÖNERİLER
GAP'nin Tamamlanması Tümüyle Özel Sektöre Havale Edilirse!
GAP'ndeki Sulama Yatırımları İçin 8 Milyar Dolar Bulunamadı
Proje, Bu Ödenekle 2010'a Yetişmez
GAP'ndeki UYGULAMALARA YÖNELİK GÖRÜŞ VE ÖNERİLER
GAP Bölge Kalkınma İdaresi İle İlgili Olanlar:
GAP Genel İle İlgili Olanlar:
DEĞERLENDİRME

VI. BÖLÜM

GENEL DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

SON SÖZ YERİNE
DİPNOTLAR
EKLER

ÖNSÖZ

İnsanlık tarihinde medeniyetin beşiği olarak bilinen Verimli Hilal'in Yukarı Mezopotamya bölgesi, Türkiye'nin toplam yüzölçümünün neredeyse onda birini kapsayan bir alandır. Türkiye nüfusunun yüzde 10'u burada yaşamakta ve sulanabilir arazisinin beşte biri de, aşağı Fırat ve Dicle havzalarındaki bu geniş ovalarda yer almaktadır.

Ülkemizin bu bölgede büyük bir inanç ve kararlılıkla başladığı ve en büyük bölgesel stratejik kalkınma projemiz olan GAP bu yıl adının kuruluşunun 28. yılını kutladı. Geciken yatırımları, yanlış sulama yöntemleri yüzünden tuzlanma riski altındaki verimli topraklarıyla gündemde olan Güneydoğu Anadolu Projesi'nin, bazı alanlarda ilerlemesi hemen hemen durma noktasına gelmiştir.

Projenin tamamlanması uzadıkça bölgedeki gelişmeyi etkilemesinin ötesinde bölgedeki hızlı gelişmelerden olumsuz olarak etkilenmesi olasılığı da artmaktadır. Bu kapsamda son dönemde bölge ile ilgili olarak birçok dış müdahalenin yapıldığından söz edilmeye başlanmıştır.

Diğer taraftan GAP'ı vaat edilmiş topraklar olarak gören başta İsrail olmak üzere bazı komşu ülkelerin 2003'te çıkartılan "Yabancıların mülk edinmesine izin veren yasa" ile bölgedeki arazi varlıklarını hızla arttırdıkları iddiaları bölgeyi bu açıdan tekrar gündeme taşımıştır.

Çok renkli ve kültürlü bir geçmişe sahip olan bölgede çeşitli dönemlerin izlerini günümüzde de GAP'ın büyük bir bölümünde görmek mümkündür. Semavi dinlerin tümünün çıktığı bu alan tarih boyunca dini olduğu kadar siyasi, ticari ve stratejik öneminin baskısı altında kalmıştır.

GAP'ın da içerisinde yer aldığı bu coğrafi alanın, ilk uygarlıkların doğup geliştiği Mezopotamya ve Akdeniz arasında bulunması, ayrıca bölgenin güneyden ve Akdeniz'den gelip doğuya, kuzeye ve batıya giden yolların kavşağında yer alması bu coğrafyanın tarihinin çok renkli olmasını sağlamıştır. Tarih öncesi çağlardan beri insan topluluklarına yerleşme sahası ve uğrak yeri olan bölge bugün için de dikkatleri üzerinde toplayan bir coğrafyadır.

Geçmişte tarihi İpek Yolu üzerinde bulunan bölge bugün de petrol ve doğalgaz yollarının kavşak noktasını en kolay kontrol edebilecek bir

konumdadır. Bu durum bölge'nin önemi ile birlikte bölge üzerine küresel güçler tarafından yapılan planları da arttırmaktadır.

GAP böyle bir coğrafyada yer alan ve bu coğrafya kadar stratejik önem taşıyan bir projedir.

Bu nedenle biz de böyle önemli bir projenin ilerleyişini ele alarak inceledik.

Önemi ve Özellikleri:

GAP ;

- Türkiye'nin ve bölgenin kalkınma ve gelişmesinde çok önemli rol oynayacağı söylenerek başlayan,
- Başladıktan sonra özellikle büyük barajları,sulama alanları ve entegre bir proje olma özelliği ile dünyanın ilgisini üzerine toplayan,
- Başlangıçta dış kredisi engellenen,
- Projeye ulusal bütçeden ayrılan kaynak konusunda ulusal bir seferberlik başlatılan,
- Tamamlanması durumunda Güneydeki ülkelerle ticaret hacmimizin büyük oranda artmasına olanak tanıyacak olan,
- Ulusal çevreci büyük bir projedir.

Ancak bu büyük projede başlangıçta duyulan heyecan yıllar geç-tükçe kaybedilmiştir.

Ve proje;

- Proje Bölgesindeki kamu yatırım tahsisleri sürekli azalan,
- Yer aldığı topraklarda düşük yoğunluklu silahlı çatışmalar yaşanan,
- Sınırdaş olduğu ülkelerin siyasi sınırlarının değişeceğinden söz edilen,

bir ortamın içinde kalmıştır.

Çok büyük umutlarla başlatılan, yıllar geçtikçe başlangıçtaki heyecanından uzaklaşan ve siyasi desteği azalmış görünen bu projenin gi-dişatını bu raporumuzda ele alarak incelemek ve ulusumuzu bilgi-lendirmek istedik.

Projeyi çok büyük bir destekle savunan ve bu konuda üzerine düşen her türlü maddi özveriye gönüllülükle ve heyecanla katlanan ulusumuzun Projenin durumunun ne olduğu konusunda aydınlanma hakkının bulunduğunu da düşündük.

GAP'taki ilerlemenin daha hızlı ve rasyonel olabilmesi için ulusal ,bölgesel ve uluslararası gelişmeleri ve bölge üzerindeki küresel niyetleri,tarihsel geçmişiyle birlikte ele alarak analiz ettik.

İnsanlık tarihinin başlangıcı ve medeniyetin doğduğu topraklarda yer alan bu büyük projenin ilerlemesinden yola çıkarak bölgenin bugününü yaratan ve geleceğine uzanan yol haritasının fotoğrafını elde etmeye çalıştık.Bölge üzerinde başka büyük projelerin yol haritalarına ve ayak izlerine rastladık.Raporumuzda ortaya çıkan fotoğrafın ne kadar net olduğuna okuyucu karar verecek ve sön sözü yine tarih söyleyecektir.

GAP'ı oluşturan illerin çok büyük bir bölümü ülkemizde en az gelişmiş iller grubu içinde yer almaktadır. Temmuz 2006'da yayınladığımız Bölgelerarası Gelişmişlik Farkı Açısından Türkiye raporumuzda "Bölgesel gelişmenin sağlanması ve bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasının ülkemiz açısından önemine değinmiş ve bu konuda uygulanan politikalardan istenilen sonucun alınmadığını belirtmiştik. Yıllara sarıh olarak yaşanan bu gelişmişlik farkının yarattığı çelişkili durum son 20 yıldır etnik bir kimliğe büründürülüp çeşitli kesimler tarafından kullanılmıştır. Ülkemizde sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyinin düşük olduğu bölgelerdeki çelişkiler üzerine daha kolay üretilen radikal politikalarla ülkemizin topyekün kalkınması ve gelişmesi engellenmiştir.

Bölgedeki sorun tümüyle etnik değil, ekonomik ve sosyo-ekonomik temelleri olan bir sorundur.Bu nedenle çözüm arayışı da öncelikle bu kavramlar üzerinden yapılmalıdır.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu dışında ülkemizin birçok kırsal bölgesinde de benzer azgelişmişlikler yaşanmaktadır.Ancak aynı teşvik politikaları ile bu bölgelerde de istenilen gelişme ve kalkınma düzeyi sağlanamamıştır.Sorunun çözümü için ülkemizin sosyo-ekonomik olarak az gelişmiş tüm bölgelerinde bölgesel karakter ve bölge dinamikle-

rine uygun olarak geliştirilecek devlet destekli kalkınma plan ve politikaları acilen uygulamaya konmalıdır.

Bu kapsamda GAP, bu gelişmişlik farklarının ve bunun doğurduğu birçok sorunun çözümünde etkili bir rol oynayacak stratejik bir projedir. Ancak uzun zamandır GAP'a siyasi desteğin azaldığı ve projenin ilerleme hızının oldukça düştüğü ölü bir dönem yaşanmıştır.

Bu nedenle bugünlerde bölgede yaşanan çok kritik gelişmeler üzerine çok hızlı bir şekilde "GAP'ı Yeniden Canlandırma Projesi" başlatılmıştır.

Raporumuzun temel amacı, bölge ve ülke kalkınmasında kilit bir rol üstlenen, sosyo-ekonomik, stratejik ve ulusal bütünlük ve güvenliğimiz açısından büyük önem taşıyan bu projenin canlandırılması için başlatılan атаға destek olmaktır. GAP'ın ulusal bir kalkınma politikası doğrultusunda yeniden gündeme taşınması ve bölgedeki sorunların uluslararası güçlerin etki alanına bırakılmadan çözülmesi için tüm adımların hızla atılması gerekmektedir.

GAP'ın komşusu olan coğrafya için yapılan küresel planlar ve ülkemizin bu bölgesi üzerinden oynanan oyunlar açıkça ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu nedenle bölgedeki sorunlar stratejik öngörü ile samimi bir siyasi irade ve uygulanabilir projeler doğrultusunda ekonomik bir atılım hamlesi beklemektedir.

Bu hamlenin uygulanacağı entegre proje hazır olup ismi de GAP'tır. Raporumuzun ilgili kişi kurum ve kuruluşlara yararlı olacağı inancıyla... Saygılarımla,

Fevzi DURGUN
USİAD Genel Başkanı
Mart 2008-İstanbul

“Cumhurbaşkanlığını bırakırken Milli Güvenlik kararı aldırmıştım. Bu kararda, GAP’ın 10 yıl içerisinde tamamlanması vardı”

“GAP’ın tamamlanması lazım. GAP milli bir projedir, en kısa sürede tamamlanması için çağrıda bulunuyorum.”

Süleyman Demirel
9. Cumhurbaşkanı 29.05.2006

“Uzun süredir GAP’ta gelişme olmuyor. GAP gibi büyük bir bölgesel kalkınma hamlesinin neden atıl hale geldiğini bilmek istiyoruz.”

Nevval Sevindi
16.01.2007 Zaman Gazetesi

Sanırım zaman geçtikçe, özellikle son dönemde, GAP’ın önemi konusunda varsaydığımız, nasıl olsa anlaşılmıştır dediğimiz, siyasal olarak çok üst düzeylerde yaşadığımız destek artık fazla görülmez oldu. GAP’tan sorumlu siyasi merciler, projenin önemini anlamamış gibiler. Ya da görmezlikten gelip başka önceliklere odaklanmış gibiler.

Olçay Ünver
GAP Bölge Kalkındırma İdaresi
Eski Başkanı 24.03.2005

“Atatürk Barajı muazzam... Harran Ovası yemyeşil... Bereket fışkırıyor... GAP, mastır plana göre 2010’da bitecek... Mutlaka bitirilmeli... Bitmesinde öyle çok yarar var ki.”

Yiğit Alpogan
MGK Genel Sekreteri 18.05.2005

GİRİŞ

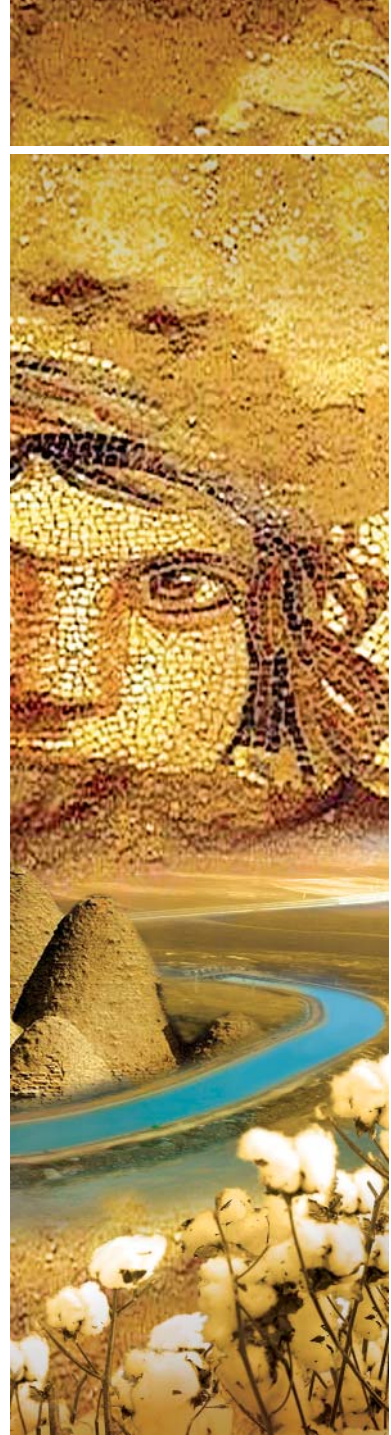
GAP'ın yer aldığı Yukarı Mezopotamya, bundan 10.500 yıl önce dünyada ilk defa bugünkü anlamıyla üzerinde tarım yapılan verimli topraklardır. Avrupa'nın buradaki tarımın başlangıcından 5000 yıl sonra tarım yapmaya başladığı düşünülürse tarım kültürü ve tarım tarihi açılarından bu toprakların ne kadar önemli olduğu anlaşılabacaktır.

9 ili kapsayan GAP bölgesinin özelliklerinden birisi de Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki su havzaları içinde gelişme ve değerlendirme potansiyeli bulunan tek havza oluşudur. Nil'in kuzey Afrika'daki bölümü de dâhil olmak üzere diğer bütün havzalarda 60'lı yıllarda başlayan süreç içinde bölgedeki su kaynaklarının hemen tamamı geliştirilmiştir. Bu nedenle GAP Kuzey Afrika-Ortadoğu alanında geliştirilebilecek tek proje olma özelliği de taşımaktadır. Bir diğer deyişle Türkiye bu coğrafyada çok önemli bir su havzasını geliştirme olanağına sahip bir ülke olma avantajını taşımaktadır.

Türkiye bu verimli topraklarda tarımı daha sistemli bir şekilde geliştirmeye yönelik bir anlayış oluşturmaya başladığında daha Cumhuriyetimizin ilk yıllarıydı.

Geçmiş 1930'lu yıllardaki Keban Projesine kadar uzanan bu dünya projesinin ismi 1980 yılında "Güneydoğu Anadolu Projesi" olarak koyuluyordu. 1970'lerde Fırat ve Dicle nehirleri üzerindeki sulama ve hidroelektrik amaçlı projeler olarak planlanan GAP, 1980'lerde çok sektörlü, sosyo-ekonomik bir bölgesel kalkınma programına dönüştürülüyordu. Kalkınma programı, sulama, hidroelektrik, enerji, tarım, kırsal ve kentsel altyapı, ormancılık, eğitim ve sağlık gibi sektörleri kapsamaktaydı.

GAP'ın su kaynakları olan Fırat ve Dicle'nin yıllık su potansiyeli ülkemizin teknik ve ekonomik olarak kullanılabilir yıllık su potansiyelinin yaklaşık dörtte biridir. GAP işte bu büyük potansiyeli öncelikle tarıma

dayalı sanayinin kurulmasına yönelik sulu tarım ve enerji üretimine dönüştürmek üzere planlanmıştı. GAP'ın uygulamaya konması için başlangıçta uluslararası finans kuruluşlarından kredi temin edilememişti. Ancak o dönemde de yaşanan ekonomik sıkıntılara rağmen proje tamamen kendi öz kaynaklarımızla başlatılmıştı.

Bu stratejik ve ekonomik önemi olan proje 1989 yılında yapılan master planında entegre bir kalkınma projesine dönüştürülüyor ve 2005 yılında bitirilmesi öngörülmüyordu. 1989 yılında yapılan GAP Master Planı hedef ve öngörülerinin geride kalması ve Proje'nin 2005'de bitirilmesinin o günkü koşullarda olanaklı olmaması üzerine plan revize ediliyordu. Yeni hedef 2010 yılı olarak belirlenmişti. 2010'da bitirilmesi hedefine uygun olarak revize edilen GAP Master Planındaki hedeflere ulaşmak yine mümkün değildi. Bu nedenle ve bölgedeki gelişmeler de dikkate alınarak GAP için son günlerde yeni bir atak başlatılıyordu.

GAP'a olan siyasi ilgideki artış ve bölgedeki ekonomik, stratejik ve siyasal gelişmeler gözlerin tekrar bu büyük projeye çevrilmesine neden olmuştur. Projenin sadece Türkiye için değil bölge için önemi de dikkate alınarak izlenmesi ve bir çok açıdan ele alınarak incelenmesinde fayda bulunmaktadır.

GAP KRONOLOJİSİ

- 1936 Atatürk'ün emri ile Fırat Nehri'nde araştırmalar başladı.
- 1938 Keban Boğazı'nda jeolojik ve topoğrafik etüdler başladı, akım istasyonları teşkil edildi.
- 1954 DSİ Kuruldu.
- 1961-1971 1961 yılında kurulan Fırat Planlama Amirliği, "Fırat havzası İstikşaf Raporu" nu 1964 yılında yayınladı. 1967 yılında tamamlanan "Aşağı Fırat Projesi İstikşaf Raporu"nu 1970 yılında hazırlanan "Aşağı Fırat Fizibilite Raporu" izledi. 1971' de Dicle Havzası İstikşaf Raporu" yayınladı.
- 1966 Keban Barajı'nın temeli atıldı.
- 1974 Keban Barajı hizmete girdi. Böylece mansabındaki GAP barajları için düzenli su sağlayabilecek.
- 1976 Karakaya Barajı inşaatına başlandı.
- 1980 Aşağı Fırat ve Dicle Projeleri birleştirilerek GAP adı altında toplandı.
- 1981 Atatürk Barajı derivasyon tünelleri ve şanlıurfa Tünellerinin inşaatına başlandı.
- 1987 Karakaya Barajı elektrik üretmeye başladı.
- 1989 GAP Master Planı Hazırlandı.
- 1989 Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı Kuruldu.
- 1990 Atatürk Barajı'nda su tutuldu.
- 1992 Atatürk Barajı'nda elektrik üretimi.
- 1994 Şanlıurfa tünellerinden Harran Ovası'na su verildi.
- 1997 Kralkızı ve Dicle Barajları'na su tutuldu.
- 1998 Batman Barajı'nda su tutuldu.
- 1998 Bakanlar Kurulu GAP'ın en geç 2010 yılında bitirilmesi kararı aldı.
- 1999 Karkamış Barajı ve HES tamamlandı.
- 2000 Birecik Barajı ve HES tamamlandı.
- 2001 Hükümetlerarası İkili İşbirliği çerçevesinde Yaylak Ovası sulaması inşaatına başlandı.
- 2002 GAP Master Planı 2002-2010 yılını kapsayan GAP Bölge Kalkınma Planı'na dönüştürüldü.
- 2002 Hükümetlerarası İkili İşbirliği çerçevesinde Bozova Pom. Sul. 1. Kıs. İnşaatına başlandı.
- 2007 Ilısu Barajı'nın temeli atıldı.

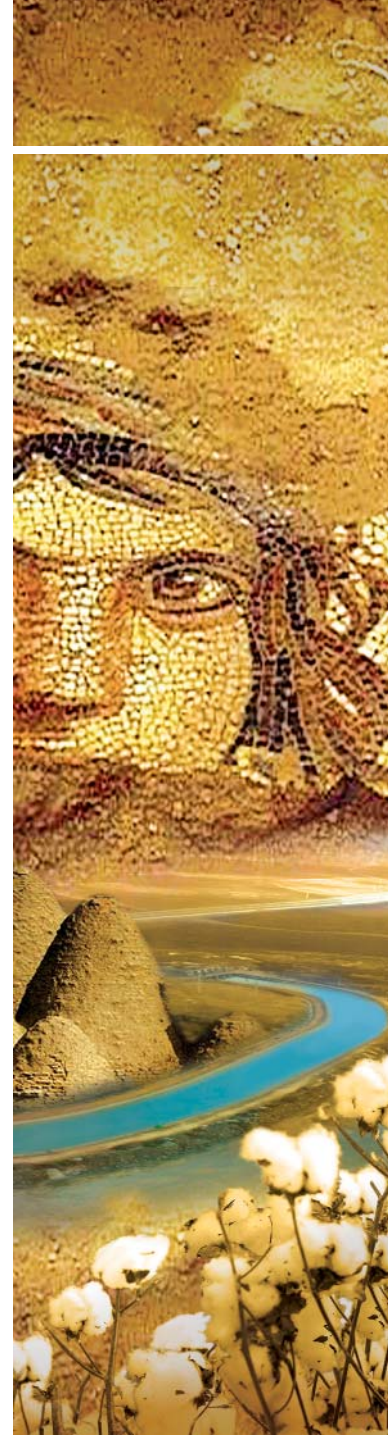
GAP'NİN TARİHSEL ARKA PLANI

BÖLGENİN TARİHSEL GEÇMİŞİ

Rivayet edilir ki, Fırat'ın suları ile Urfa ve Harran ovalarını sulama fikri 2850 yıl önce ortaya atılmıştır. Fikri ortaya atanın ismi bilinmemektedir. Fakat teşebbüse geçenin Asur Kralı Nemrut olduğu kabul edilmektedir. Kral Nemrut'un civardaki ovayı sulamak için 10 bin köleyi yıllarca çalıştırdığı çeşitli kaynaklarda yer almaktadır.⁽¹⁾ Bu belirsizliklere rağmen Urfa ve Harran ovalarının hem sulu hem susuz devirlerine dair çeşitli kaynaklarda çeşitli bilgiler vardır. Hatta Harran şehrinin kısa bir zaman için de olsa Emevi Devleti' nin başkenti olduğu tarih kitaplarında yazılmaktadır. Nitekim bazı kaynaklarda, MS 680'li yıllar ile ilgili olarak "Bereketli toprakların verimli hale getirilmesi için kanallar açıldı ve sulama tesisleri yapıldı" denilmektedir. Daha sonra, MS 980'li yıllarda bölgeyi gezen El Mukadderi artık kanallardan bahsetmemiş ve aksine kuyulardan bahsederek "Şehrin ekinleri kuyulardan temin edilen sularla sulanır" demiştir. Acaba kanallara ne olmuştur ve sular neden daha önce olduğu gibi kanallardan değil de sadece kuyulardan sağlanır hale gelmiştir.

Zaman geçtikçe bölgeyi anlatan tarihçiler bölgede belli bir çöküşün başladığını açıkça ortaya koymuştur. 18-20 Haziran 1184'de Harran'ı ziyaret eden meşhur seyyah İbni Cubair bu koşulları şu şekilde anlatır: "Harran'da ne bir gölge bulabilirsin ne de rahat nefes alabilirsin. Çıplak bir ovaya kurulmuş, bozkırın ortasına konmuş bir şehir. Yeşillik elbisesinden soyunmuş gibi".⁽²⁾

1272 de Moğol istilası başlar. Bu istila ve yıkıntı yıllarını 8 yıllık büyük bir kuraklık dönemi takip eder ve

Harran şehri harap olmaya terk edilir. Moğol istilasından bu yana 700 yıldan fazla zaman geçmiştir. Eski bereket kaynağı Harran ovaları, yarı çöl halindedir. Sıcaktan ve susuzluktan kuşlar bile yaşayamamaktadır. Harran şehri bir toprak yığını halindedir. Aradan geçen uzun yıllar bölge insanına Harran' ı unutturamamıştır ve bu hayalin gerçekleşmesini Fırat' la Harran' ın kavuşmasında görmüşlerdir. Bölge için büyük önem taşıyan bu umutların Cumhuriyet devrine ilk taşıyıcısı 1924-28 yıllarında Urfa valiliği yapan Fuat Batıray olmuştur.⁽³⁾

HARRAN: GAP Bölgesinin En Renkli Yerleşimi

Şekil 1: Herakles ve Kommene Kralı Mithridates Kabartması

Harran Kenti, kendi adıyla anılan Harran Ovası merkezinde kurulmuştur. Tevrat'ta Hârân olarak geçen yerin burası olduğu söylenir. İslam tarihçileri kentin kuruluşunu Nuh Peygamberin torunlarından Kaynana veya İbrahim Peygamberin kardeşi Aran'a (Haran) bağlarlar. 13. yüzyıl tarihçilerinden İbn Şeddad, Hz. İbrahim'in Filistin'e gitmeden önce bu şehirde oturduğunu yazmaktadır. Bu nedenle Harran'a Hz. İbrahim'in kenti de denildiğini, Harran'da İbrahim Peygamberin evinin, adını taşıyan bir mescidin, onun otururken yaslandığı bir taşın var olduğunu söylemektedir.

Harran adına ilk defa, Kültepe ve Mari'de bulunan MÖ II. bin başlarına ait çivi yazılı tabletlerde "Har-ra-na" veya "Ha-ra-na" şeklinde rastlanılmaktadır. Kuzey Suriye'de bulunan Ebla tabletlerinde ise Harran'dan "Ha-ra-na" olarak bahsedilmektedir. MÖ II. binin ortalarına ait Hitit Tabletlerinde, Hitit'lerle Mitanni'ler arasında yapılan bir anlaşmaya Harran'daki Ay Tanrısının (Sin) ve Güneş Tanrısının şahit tutulduğu belirtilmektedir.

Eski Kahta, Adıyaman, Harran, Kuzey Mezopotamya'dan gelerek batı ve kuzeybatıya bağlanan önemli ticaret yollarının kesiştiği bir noktada bulunmaktadır. Bu özelliğinden dolayı Harran, Anadolu ile sıkı ticaret ilişkileri bulunan Asurlu tüccarların da önemli uğrak yerlerinden biri olmuştur. Anadolu'dan Mezopotamya'ya, Mezopotamya'dan da Anadolu'ya olan ticaret

binlerce yıl Harran üzerinden yapılmıştır. Bu da burada zengin ve köklü bir kültür birikiminin oluşmasına olanak tanımıştır.

Harran; Ay, Güneş ve gezegenlerin kutsal sayıldığı eski Mezopotamya putperestliğinin (Sabüizm) önemli merkezi olması yönüyle ünlü idi. Bu nedenledir ki Harran'da Astronomi ilmi çok ilerlemiştir.

Urfa'nın Hristiyanlığın en önemli merkezlerinden biri haline gelmesine karşılık, Asur, Babil ve Hitit devirlerinden beri Harran'da süre gelen Sabüizm varlığını MS 11. yüzyıla kadar sürdürebilmiştir. Dünyadaki üç büyük felsefe ekolünden birisi "Harran ekolü"dür.

Cüllab ve Deysan ırmaklarının suladığı kuzey Mezopotamya düzlüğünde bulunan Harran Ovası tarihte bir ağ gibi su kanalları ile örülmüş bir tarım sahası idi. 1184 yılında Harran'ı ziyaret eden Seyyah İbni Cübeyr, burasının gölgelik ve ağaçlık olduğunu, çeşitli meyve sebzelerin yetiştiği, uzun süren bir kuraklık sonucunda ise harap olduğunu yazmaktadır.⁽⁴⁾

1242 yılında Harran'a gelen İbni Şeddad şunları yazmaktadır: "Deysan ve Cüllab nehirleri arasında kurulmuş olan şehirdeki imalathânelere Cüllab Nehrinden su gelirdi. Cüllab, Diphisar adlı bir köyden çıkar ve Harran'ı sulardı. Nehrin suları şehrin bazı evlerine kadar ulaşırdı. Harran'da 14 hamam vardı. Devlet ovadaki sulamadan 170.000 dirhem vergi alıyordu".

1518 tarihli tapu tahrir defterlerinden, Harran'ın Osmanlı döneminde 250-280 nüfuslu bir köy olduğu anlaşılmaktadır.

Bugün Harran, GAP ile tekrar suya kavuşup eski günlerine dönmek üzere bu ovanın ortasında 5000 yıllık tarihi ile ayakta durmaktadır. Tipik evleri, höyüğü, kalesi, şehir surları ve çeşitli mimari kalıntıları, geceleğin gök yüzünde pırıl pırıl yıldızları ile turistlerin büyük ilgisini çekmektedir. Atatürk Barajı ve Urfa Tünelleri vasıtasıyla Harran Ovasına akıtılacak olan Fırat Nehri, Harran'ı tarihteki yeşil ve verimli günlerine kavuşturacaktır.

Anadolu'dan Mezopotamya'ya, Mezopotamya'dan da Anadolu'ya olan ticaret binlerce yıl Harran üzerinden yapılmıştır. Bu da burada zengin ve köklü bir kültür birikiminin oluşmasına olanak tanımıştır.

Bugün Harran, GAP ile tekrar suya kavuşup eski günlerine dönmek üzere bu ovanın ortasında 5000 yıllık tarihi ile ayakta durmaktadır.

GAP'NİN TARİHSEL GEÇMİŞİ

1935 yılı, özel kanunlarla birçok kamu kurumumuzun kurulduğu yıldır. Bu yıl kurulan kamu kurumlarımızdan birisi olan EİE (Elektrik İşleri Etüt İdaresi Genel Müd.) 1938'den itibaren, Fırat üzerinde başta Keban olmak üzere, çeşitli yerlerde ölçme ve tespit istasyonları kurmuş ve Fırat'ın su etütlerine başlamıştır.

GAP'nin ve bölgenin kaderini değiştirecek ilk adımlar bundan 70 yıl önce böyle atılmıştır.

Elektrik İşleri Etüt İdaresi Genel Müd. 1938 den itibaren, Fırat üzerinde başta Keban olmak üzere, çeşitli yerlerde ölçme ve tespit istasyonları kurmuş ve Fırat'ın su etütlerine başlamıştır.

FIRAT'ın üzerine yapımı düşünülen ilk baraj ise Kebandır. 1952'de Keban Barajı ve Hidroelektrik santali konusu politikacıların ve devlet adamlarının ilgisini çekmeye başlamıştır. O yıllarda Keban projesi yeni olmasına rağmen dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes tarafından büyük ilgi görmektedir.⁽⁵⁾

Bu arada ileri görüşlü bürokratlar da proje konusunda özverili ve inatçı çalışmalarda bulunuyordu. 1957 de Urfa valisi olan ve Keban Barajı için büyük emekler harcayan Kadri Erdoğan bunlardan biriydi. Vali köy köy, kasaba kasaba, dağ, bayır, ova, mezra dolaşmaya başladığında susuzluğun kucakındaki toprak yığını halindeki köyleri tespit ediyordu. Vali gördüklerini ve yaşadıklarını Ankara' da Başbakan'a anlatıyor ve DSİ'nden sondaj makineleri eleman ve gerekli para ile Urfa' ya dönüyordu. Bölgede su çıkarmak için gerekli çalışmalara başlanmasında çok önemli bir rol oynayan Urfa Valisi Kadri Erdoğan daha sonraki yıllarda Urfa Milletvekili oluyordu.⁽⁶⁾

Bürokratların bu gayretleri hükümet ve devlet yönetim kademesinde de etkisini gösteriyor; 1957'de Cumhurbaşkanı Celal Bayar Sivas'ta yaptığı konuşmada Doğu Anadolu'da Fırat'ın üzerinde kurulan Hidroelektrik Santralinin Türkiye' ye enerji vereceğini söyleyerek, mesela "Keban bunlardan biridir" diyordu. Bu sözlerle, Fırat'a vurulacak olan ilk dizgin için büyük bir adım atılıyor, Keban Barajı siyasi ajanda'ya giriyordu.

O dönemde, ABD'nin bu projeye karşı çıkmasına Başbakan Menderes "Türkiye'mizde, toprağımızda, ülke-

mizi mamur ve müreffeh belde haline getirecek bu barajlardan bizi kimse vazgeçiremez. Hemen yarın Güneydoğu Anadolu'ya bir gezi düzenleyin. Beraber gidip bu yerleri görelim“ diyerek yanıt veriyordu. Bölgeye 1959 yılının Eylül ayı sonlarında yüksek seviyeli yöneticilerin katıldığı gezi düzenlendi. Bu ısrar ABD tarafından ise çeşitli platformlarda eleştiri konusu yapıldı.⁽⁷⁾

Keban Barajı Projesi Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında

O zamanlar Sanayi Bakanlığına bağlı olan EİE bütçesine yapılan 5 milyon TL'lık ek tahsisat Keban Barajı hakkında yabancı bir firmaya bir rapor hazırlanması için kullanılacaktır. Bu tahsisattan hemen sonra TBMM'de bir araştırma komisyonu kurulur. Bu Komisyonun adı “Keban Barajı ve Aşağı Fırat Havzası Kalkınma Projesi Araştırma Komisyonudur.” Komisyon 4 kişiden oluşur. 01.03.1962'de kurulan komisyon çalışmalarını 1962 yılı Eylül ayında bitirir ve raporunu hazırlar ve kararını “Keban Barajı ve Aşağı Fırat Havzası Kalkınma projesi” lehine verir. Bu suretle Proje Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planına girer.⁽⁸⁾ Keban Barajı'nın 12 Haziran 1966 tarihinde temeli atılır. Barajın keşfi her şeyi ile birlikte 310 milyon Dolardır. Türkiye'nin ise o dönemdeki ihracatı aynı rakama karşılık gelmektedir. İthalatı ise 360 milyon Dolar olarak belirtilmektedir. Keban'ın inşaat bitimindeki maliyeti tahmin edilen keşiflerden %40 mertebesinde artar. 150 milyon Dolarlık kredi sağlanan ve ülkenin bir yıllık ihracat gelirinden daha fazlaya malolan Fırat'ın kilit barajı Keban başarıyla tamamlanır. 1974 yılında işletmeye açılır.

Aradan yıllar geçer. Fırat Nehri üzerindeki çalışmalar devam eder. İnşaatlar arka arkaya yükselir. Keban Barajı'ndan sonra, bu barajın hemen altından başlayıp kilometrelerce uzanan Karakaya Barajı yükselir. 1962 yılında Aşağı Fırat Kalkınma Projesi'nin adı 1980 yılında GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) olur. Daha sonraki yıllarda GAP' nin en büyük, en ihtişamlı ve en önemli üniteleri olan Atatürk Barajı ve Urfa tünelleri bitirilir.

O dönemde, ABD'nin bu projeye karşı çıkmasına Başbakan Menderes “Türkiye’imizde, toprağımızda, ülkemizi mamur ve müreffeh belde haline getirecek bu barajlardan bizi kimse vazgeçiremez. Hemen yarın Güneydoğu Anadolu’ya bir gezi düzenleyin. Beraber gidip bu yerleri görelim” diyerek yanıt veriyordu. Bölgeye 1959 yılının Eylül ayı sonlarında yüksek seviyeli yöneticilerin katıldığı gezi düzenlendi. Bu ısrar ABD tarafından ise çeşitli platformlarda eleştiri konusu yapıldı.

**Temeli atıldıktan
18 yıl sonra Urfa
tünellerinden gelecek
suyla, Harran
Ceylanpınar ve
Siverek-Hilvan ovaları
sulanacaktı.**

**Yukarı Mezopotamya
olarak adlandırılan ve
insanlık tarihinde
medeniyetin beşiği
olarak bilinen Verimli
Hilal'in içerisindeki
GAP Bölgesi, tarih
boyunca Anadolu ve
Mezopotamya
toprakları arasında
geçiş sağlayan bir
köprü görevi
görmüştür.**

Dağları da Çağları da Delen Tünel: Urfa Tüneli

Yılda 10 milyar m³ su taşıyacak olan ve dağlara karşı teknik bir başarı azmi, çağlara karşı ise tarihsel kültürel bir bilinç ile delinmeye çalışılan tünellerin inşaatına 3 Nisan 1977'de başlanmıştır. Bu tarihte başlanan ve uzunluğu 26,4 km olan iki tünelle Fırat'ın Haran'la çağlar süren hasreti bitiriliyor, bu tünellerden Türkiye'nin birçok nehrinin taşıdığından daha fazla su havzanın bir ucundan diğer ucuna aktarılıyordu. Temeli atıldıktan 18 yıl sonra Urfa tünellerinden gelecek suyla, Harran Ceylanpınar ve Siverek-Hilvan ovaları sulanacaktı.

GAP Bölgesi

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illerinin kapsadığı alan "GAP Bölgesi" olarak tanımlanmaktadır. Irak ve Suriye ile sınırı olan bu bölgenin yüzölçümü 75.358 kilometrekare olup toplam yüzölçümümüzün yüzde 9,7'sini oluşturmaktadır. Türkiye'de sulanabilir 8,5 milyon hektar arazinin %20'si, Aşağı Fırat ve Dicle Havzaları'ndaki geniş ovalardan oluşan GAP Bölgesi'nde suya hasret bir şekilde uzanmaktadır.

Yukarı Mezopotamya olarak adlandırılan ve insanlık tarihinde medeniyetin beşiği olarak bilinen Verimli Hilal'in içerisindeki GAP Bölgesi, tarih boyunca Anadolu ve Mezopotamya toprakları arasında geçiş sağlayan bir köprü görevi görmüştür.

Bölge aynı zamanda Sümerler, Akatlar ve Asurlular'ın tarımda unutulmaz mucizeler yarattıkları bir bölge olmuştur. Herodot kitabında Mezopotamya'dan "Toprağın verimini ve burada toprağın suya suyun toprağa olan aşkını bilen Babil Kraliçesi Nitokris kenti ikiye ayıran Fırat ırmağına öyle girintili çıkıntılı bir yatak açtırdı ki, ırmak bazı Asur köyleri içinden üç kez geçer oldu" diye söz eder.⁽⁹⁾

Dönemin ünlü gezgini "İbn Cubair" 1184 yılında ziyaret ettiği Harran için seyahatnamesine;

"... Yeşillik elbisesinden soyunmuş gibi" notunu düşer.

1988 yazında GAP'ne yaptığı ziyaret sonrasında hazırladığı raporda Prof. Dr. Efremidis ise "Mezopotamya, Tevrat'ta cennetin burada olduğu yazılı. ama bakın şimdi böyle bir şey yok. Düz, verimsiz, çukur, çatlak topraklar; bir yanardağ lavlarının artıklarını andıran malzeme görünümü, Müslüman esansları, Arap kokuları, şiş kebab, lahmacun, acılı Urfa kebabı, doğu müziği, davullar, zurnalar Şanlıurfa'nın özellikleri" der.

Türkiye'nin diğer bölgelerine oranla daha az yağış alan bölgede Fırat ve Dicle sularının, sulama ve enerji üretimi amacıyla değerlendirilmesi ve bu arada düzensiz akışına gem vurularak bu iki hırçın nehrin sularının dizginlemesi düşünülmüş ve karar verilmiştir.

Yapılacak olan şey artık bellidir;

Harran giydirilecek, üryanlıktan kurtulacak, elbisesinin rengi de "Yeşil" olacaktı. Çatlamış topraklar üzerindeki kavurucu sıcak ile masmavi gökyüzünün arasına sıkışmış kalmış olan insanların, bölgenin ve Türkiye'nin gelişip kalkınması için, Fırat ve Dicle nehirlerine gem vurulacaktı...

Planlanan proje kapsamında 22 baraj 19 Hidroelektrik Santral 630 km sulama kanalı ile 1.653.000 hektar alanın sulanması yer alacaktı.

Fırat ve Dicle Nehirlerine Vurulacak Dizginler İçin İlk Çalışmalar

Ülkenin maddi-manevi her alanda değişim ve gelişim çabası içinde bulunduğu Cumhuriyetin ilk yıllarında, özellikle elektrik enerjisi gereksinimi en belirgin ve öncelikli ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır. Böylece yurdun boşa akıp giden su servetinden elektrik enerjisi elde edilmesi için Atatürk'ün emri ile 1935 yılında Elektrik İşleri Etüd İdaresi kurulmuştur. Bu idare ilk etüdlere "Keban Projesi" ile başlamış ve daha sonra Fırat Nehri'nin her açıdan tetkiki için rasat istasyonları kurmuştur.

1938 yılında Keban boğazında jeolojik ve topografik etüdlere girilmiştir. 1950-1960 yılları arasında gerek Fırat gerekse Dicle üzerinde Elektrik İşleri Etüd İdaresi tarafından sondaj çalışmalarına ağırlık verilmiştir.

Çatlamış topraklar üzerindeki kavurucu sıcak ile masmavi gökyüzünün arasına sıkışmış kalmış olan insanların, bölgenin ve Türkiye'nin gelişip kalkınması için, Fırat ve Dicle nehirlerine gem vurulacaktı...

Su kaynaklarımızın geliştirilmesinde yeni ihtiyaçların ortaya çıkması üzerine 1954 yılında Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Türkiye 26 havzaya ayrılarak, DSİ Genel Müdürlüğü'nce etüd ve planlama çalışmalarına başlanmıştır.

Su kaynaklarımızın geliştirilmesinde yeni ihtiyaçların ortaya çıkması üzerine 1954 yılında Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Türkiye 26 havzaya ayrılarak, DSİ Genel Müdürlüğü'nce etüd ve planlama çalışmalarına başlanmıştır. 1961 yılında Diyarbakır'da kurulan Fırat Planlama Amirliği tarafından yapılan çalışmalar sonunda 1964 yılında Fırat Havzası'nın sulama ve enerji potansiyelini belirleyen "Fırat Havzası İnkişaf Raporu" hazırlanmıştır. Bu rapora ilaveten 1966 yılında "Aşağı Fırat İnkişaf Raporu" geliştirilmiştir. Dicle Havzası için de, aynı paralelde çalışmalar DSİ Diyarbakır Bölge Müdürlüğü'nce sürdürülmüştür.

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Ortaya Çıkıyor!

Yapılan çalışmalarla Aşağı Fırat Havzası ve Dicle Havzası'ndan ne şekilde faydalanılacağı açıklık kazanmasından sonra 1980 yılında bu iki havza projesinin "Güneydoğu Anadolu Projesi" şeklinde adlandırılması benimsenmiştir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin entegre bölgesel planlama çerçevesinde ele alınması, yürütülmekte olan faaliyetlerin koordinasyonunun sağlanması ve yönlendirilmesi görevi 1986 yılında Devlet Planlama Teşkilatı'na verilmiştir.

Bölge kalkınmasının çerçevesini çizen GAP Master Planı, özellikle su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesini, mali ve teknik kapasiteleri dikkate alarak, bir takvime bağlamıştır. Bu değişimin 2005 yılı itibarıyla ekonomik ve sosyal sektörlerde uyuracağı gelişmeyi, yaratacağı istihdamı, bunun getireceği nüfus büyüklüğü ile bu nüfusun kent ve kırsal alanlarla muhtemel dağılımını saptamıştır. Bunların yanı sıra eğitim ve sağlık hizmetleriyle konut ve kentsel altyapı ihtiyaçlarını makro düzeyde belirlemiş ve yıllara göre finans ihtiyacını ortaya koymuştur.

Master Plan'da, temel amaç "Bölge'nin gelişmişlik düzeyini en kısa sürede Ülke'nin genel düzeyine yükseltmek" olarak tanımlanmış, bu amaca ulaşmak üzere ekonomik ve sosyal hedefler belirlenmiş ve temel strateji olarak Bölge'nin "tarıma dayalı ihracat üssü" haline getirilmesi benimsenmiştir.

1980 Yılında Fırat ve Dicle Havzaları Projelerinin "Güneydoğu Anadolu Projesi" şeklinde adlandırılması benimsenmiştir.

GAP Master Planı Devrede

1980'li yılların sonunda GAP Bölgesini bir ana plan çerçevesinde ele alma ihtiyacı doğmuştur. 1989 yılında tamamlanan master planı, su ve toprak kaynaklarını geliştirme amaçlı olarak tasarlanan GAP'ı, çok sektörlü, entegre bölgesel kalkınma projesine dönüştürmüştür.

Bu entegre proje ile baraj, hidroelektrik santraller ve sulama yapılarının inşasına paralel olarak, tarımsal ve sınai kalkınma, kırsal-kentsel altyapı, ulaşım, eğitim ve sağlık alanlarındaki gelişme, birbirleriyle ilişkili projeler demeti olarak ele alınmıştır. 1989 yılında master planıyla birlikte GAP Bölge Kalkınma İdaresi kurulmuştur.

GAP Master Planının temel kalkınma senaryosu, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni tarıma dayalı ihracat bölgesi haline getirmektir. Master plan, GAP'nin 2005 yılında tamamlanmasını öngörüyordu. Bu plan kapsamında 2005 yılına kadar, Fırat ve Dicle havzalarında 13 büyük proje gerçekleştirilecekti. Projeler tamamlandığında 22 baraj ve 19 hidroelektrik santrali yapılmış olacaktı. Yılda 27 milyar kilowatsaat enerji üretilecek, 1,7 milyon hektar alanda sulama yapılacaktı.

GAP'nin Kısa Künyesi⁽¹⁰⁾

- ❖ **GAP Bölgesi'ndeki Dokuz İl:** Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şırnak ve Şanlıurfa.
- ❖ **GAP Alanı:** 75.193 km² (Türkiye'nin %9,5'i)
- ❖ **Gayrisafi Yurtiçi Hasılaya Katkısı:** %4
- ❖ **Kırsal Nüfusu:** %34
- ❖ **Nüfus Artış Hızı:** %2,5 (2000 Yılı)
- ❖ **Okur Yazar Oranı:** %68
- ❖ **GAP Bölgesi Nüfusu:** 6.608.619 (Türkiye'nin %9,75'i)
- ❖ **GAP'nin Toplam Maliyeti:** 32 milyar USD
- ❖ **Toplam Harcama:** 19 milyar USD (1 USD=1,2 YTL)
- ❖ **Planlanan Baraj:** 22
- ❖ **Planlanan HES:** 19
- ❖ **Tamamlanan Baraj:** 15
- ❖ **Tamamlanan HES:** 8

1989 yılında tamamlanan master planı, su ve toprak kaynaklarını geliştirme amaçlı olarak tasarlanan GAP'ı, çok sektörlü, entegre bölgesel kalkınma projesine dönüştürmüştür.

GAP'nin su kaynaklarını oluşturan Fırat ve Dicle Nehirlerinin akımları ile kıyıdaş ülkelerin bu akımlara katkısı Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Fırat ve Dicle Nehirlerinin akımları ve kıyıdaş ülkelerin bu akımlara katkıları
Kaynak: Bilen, 2000

NEHİR	Ortalama Yıllık Akım	Ülkelerin Suya Katkısı		
		Türkiye	Suriye	Irak
FIRAT	35	31,6 (%90)	3,4 (%10)	0
DİCLE	52,7	21,3 (%40)	0	31,4 (%60)
TOPLAM	87,7	52,9 (%60)	3,4 (%4)	31,4 (%36)

Ekonomik Hedefler ve Ötelenmesi

GAP Master Planı, bölge ekonomisiyle ilgili hedefler de ortaya koymuştu. Buna göre, 1985 yılı baz alındığında 2005 yılında bölge ekonomisinde tarımın payı yüzde 40'tan yüzde 23'e inecek, sanayinin payı yüzde 16'dan yüzde 24'e yükselecek, hizmetler sektörünün payı yüzde 44'ten yüzde 53'e çıkacak ve Gayrisafi Bölgesel Gelişme Endeksi 4,5 kat artmış olacaktı. Yine 2005 yılında 9 milyonu aşacak olan bölge nüfusunun yaklaşık 3,5 milyonuna iş imkanı yaratılacaktı.

1989 yılında hazırlanan GAP Master Planı'ndan bu yana geçen sürede, Bölge'de, ülkede ve Ortadoğu'daki hızlı gelişmeler nedeniyle, Plan'da öngörülen hedeflerin gerisinde kalınmıştır. Irak ambargosu ve terör, Bölge'de kalkınma faaliyetlerini ve Bölge'nin Ortadoğu ülkeleriyle olan ticaretini olumsuz etkilemiştir. Türkiye'nin kamu finansman dengesindeki bozulma, Proje'nin kaynak gereksiniminin yeterli bir biçimde karşılanamamasını neden olmuştur. Bu arada, 2000'li yıllara gelindiğinde uluslararası camiada kalkınma tanımı ve felsefesine yeni boyutlar eklenmiş yeni anlayışlar ortaya çıkmıştır. Master Plan'da üzerinde yeterince durulmayan, çevre ve sürdürülebilirlik kavramlarıyla Plan hazırlanırken hiç dikkate alınmayan katılımcılık gibi kavramlar ön plana çıkmıştır. Tüm bu gelişmeler ve Bölge'nin artan ihtiyaçları, GAP Bölge Kalkınma Planı'nın yeni bir anlayışla hazırlanmasını gündeme getirmiştir. Bu gelişmeler ışığında GAP master planı revize edilmiş ve 2002 yılında bölge kal-

1989 yılında hazırlanan GAP Master Planı'ndan bu yana geçen sürede, Bölge'de, ülkede ve Ortadoğu'daki hızlı gelişmeler nedeniyle, Plan'da öngörülen hedeflerin gerisinde kalınmıştır.

kınma planı hazırlamıştır. Bölgesel kalkınma planıyla birlikte, GAP'nin tamamlanma tarihi 5 yıl ötelenerek 2010 yılı olarak belirlenmiştir.

19 Milyar Dolar Harcandı

GAP'nde 2006 yılı sonuna kadar 19 milyar Dolar harcamaya yapıldığı açıklanmıştır. Projeye, 2,1 milyar dolar dış kaynak kullanılırken, 1,5 milyar Dolar ise yap-işlet devret modeliyle harcanmıştır. GAP'nin tamamlanması için yaklaşık 13 milyar Dolar daha gerektiği belirtilmektedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde tarım, sanayi, ulaşım, haberleşme, kentsel, kırsal altyapı, sağlık, eğitim, turizm ve kültür sektörlerinin gelişiminin sağlanmasını hedefleyen ve bugüne kadara Enerji sektöründe 16,4 milyar Dolarlık katkı sağlayan GAP'nde tarımsal sulamada hedeflenen gelişmenin çok gerisinde kalmıştır. 1,7 milyon hektar alanın sulanması öngörülen projede yaklaşık 300 bin hektarlık bir araziye su götürülebilmektedir. Bu büyüklükte bir alanın sulamaya açılması bile özellikle pamuk, tahıllar, yağlı tohumlar, baklagiller, sebze ve meyve üretiminde de hissedilir oranlarda artışa neden olmuştur.

2 serbest bölgenin, 8 organize sanayi bölgesinin hizmette bulunduğu, 25 küçük sanayi sitesinin faal olduğu bölgede sanayide de bazı olumlu gelişmeler yaşanmıştır. GAP bölgesinde 10 kişiden fazla işçi çalıştıran işletme sayısı 1739'a yükselmiştir. Bu işletmelerde 73 bin 601 kişi istihdam edilirken, bölge sanayiinin Türkiye sanayiine katma değeri içindeki payı ise %2'den %4'e yükselmiştir.

GAP bölgesinde 2001 yılında 708 milyon Dolar olan ihracat miktarı, 2004'ten sonra önemli bir turmanuş gerçekleştirmiştir. 2004 yılında yaklaşık 1,5 milyar Dolar olan bölge ihracatı, 2005 yılında 2 milyar 212 milyon dolara, 2006 yılında ise 2 milyar 413 milyon Dolar yükselmiştir. Bölgede yapılan ithalat oranı ise 2005 yılından itibaren ihracatın gerisinde kalmıştır. İstatistiklere göre bölgede 2005 yılında yapılan ithalat 1 milyar 914 bin Dolar, 2006 yılında ise 2 milyar 139 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir.

GAP Master Planı revize edilmiş ve 2002 yılında bölge kalkınma planı hazırlamıştır. Bölgesel kalkınma planıyla birlikte, GAP'ın tamamlanma tarihi 5 yıl ötelenerek 2010 yılı olarak belirlenmiştir.

8 hidroelektrik santrali tamamlanan bölgede enerji yatırımlarının yüzde 74'ü gerçekleştirilmiştir.

8 hidroelektrik santrali tamamlanan bölgede enerji yatırımlarının %74'ü gerçekleştirilmiştir. Karakaya, Atatürk, Batman, Kralkızı, Dicle, Birecik ve Karkamış, Şanlıurfa Hidroelektrik Santralleri'nden, işletmeye alınışlarından 2006 yılı sonuna kadar, 274 milyar kilovat saat elektrik enerjisi üretimi gerçekleştirilmiştir. Üretilen enerjinin ülke ekonomisine katkısı ise 16,4 milyar Dolar olarak belirlenmiştir.

Tamamlandığında ülke ekonomisine 2,1 milyar Dolar sulama, 2,2 milyar Dolar ise enerji olmak üzere yılda toplam 4,3 milyar Dolar katkı sağlayacağı belirtilen proje ile yaklaşık 3,8 milyon kişiye istihdam olanağı ve kişi başı gelirden de %209'luk bir artış hedeflenmektedir.

Tamamlanması için yaklaşık 13 milyar dolar kaynağa ihtiyaç duyulan GAP için 2007 yılında ayrılan ödenek miktarı ise 1 milyon 220 bin 505 YTL olarak gerçekleştirilmiştir.

Bitirilmesi İçin Çok Tarih Verildi Ama!

Dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz, "2010 yılına kadar GAP bitirilecek" dediğinde 1998 yılının Haziran ayı idi. Yılmaz, o zaman yüzde 40'ı bitirilmiş olan Güneydoğu Anadolu Projesi'nin yüzde yüzünün bitirilmesi için MGK' den karar alındığını söylüyordu. Ancak ne MGK'nın kararı, ne de eski cumhurbaşkanlarından, GAP deyince hemen akla gelen Süleyman Demirel'in resti, GAP'nin bitirilmesine yetmedi. 1998 yılında Demirel, "Türkiye GAP için 10 senelik program yapacak. Bu 10 sene içinde Türkiye bu projeyi bitirecek imkanları arayacak, bulacak. Kendi kaynağından ya da başka yerden, şuradan buradan bulacak. 10 seneyi geçerse o zaman yatırdığımız kaynakların eleştirilmesine imkan veririz" demişti. 2008 sonunda GAP'ta çok büyük emeği olan Sayın Demirel'in belirttiği 10 yıllık süre dolacaktır. Yetkililer ise GAP'ta halen ancak %54'lük bir ilerleme sağlandığını açıklamakta ve GAP'nin yeniden canlandırılması için çalışmalar başlatmaktadır.

Ancak bugün GAP'nin mühendisi ve mimarlarından olan ve ismi neredeyse bu büyük projeye özdeşleşen Sn. Demirel'in açıklaması dikkate alındığında "yatır-

Dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz, "2010 yılına kadar GAP bitirilecek" dediğinde 1998 yılının Haziran ayı idi. Yılmaz, o zaman yüzde 40'ı bitirilmiş olan Güneydoğu Anadolu Projesi'nin yüzde yüzünün bitirilmesi için MGK'den karar alındığını söylüyordu.

duğumuz kaynakların eleştirilmesine imkan verilecek” şekilde GAP gecikmiş olmaktadır. Bu gecikme, Projenin teknik açıdan rantabilitesini düşürmesinin yanı sıra, sosyo-ekonomik açıdan projeden beklenen gelişmenin de ötelenmesine neden olmuştur.

GAP belirli dönemlerde MGK’nun da gündeminde yer alarak en üst düzeyde de değerlendirmelere tabi tutulmuş ve gelişimi izlenmiştir. Örneğin; Milli Güvenlik Kurulu’nun 28 Mayıs 2003 tarihinde yapılan olağan toplantısında “GAP Projesinde geline aşama ve ilerisi için alınacak önlemler” konusundaki MGK tavsiye kararlarının gözden geçirildiği açıklanmıştır. Ancak bu gözden geçirmeler de GAP’nin hızlanmasına yetmemiştir.

GAP’nde dönem dönem, her şeyin çok hızlı ilerlediğini öne sürenler de olmuştur. Projenin bir başka büyük destekçisi Turgut Özal, 1990 yılında Meclis’te yaptığı konuşmasında, “... bunlar arasında dev bir proje, Güneydoğu Anadolu Projesi çok hız kazanmıştır” diyordu. Dönemsel olarak projeye verilen önemdeki artışlar, kamuoyunu da yanıltmıştır. Bu önem GAP’ni proje bütününe ve bu politikanın sürekliliğine yansımamıştır.

Bunun sonucu olarak planlanan sulama amaçlı 22 barajdan şu ana kadar sadece 14’ü, planlanan 19 hidroelektrik santralden de sadece 8’i tamamlanmıştır. Tüm projenin sadece %54’ü tamamlanabilmiştir. Hidroelektrik santral (HES) projelerinin %73’ü bitirilmiş. ancak sulamada bu oran yüzde 18’de kalmıştır. 1 milyon 700 bin hektarlık sulanması planlanan alanın sadece 270 bin hektarı suya kavuşmuştur.

Politika Değişikliği mi Var!

Projenin ilerleme hızı dikkate alındığında 1989 yılındaki Master Plan’a göre 2005 yılında bitmesi gereken projenin 2010’a da yetişemeyeceği ortaya çıkmaktadır. Uygulanan politikalar GAP’ne tahsis edilen ödenekler incelendiğinde GAP’ne kamu kaynaklarından yeterli pay ayırlamadığı, tamamlanamayacağı ve özel sektörün işe dahil olması için formüller arandığı görülmektedir. Bu nedenle belirlenen tarihe kadar, proje

Sn. Demirel’in açıklaması dikkate alındığında “yatırdığımız kaynakların eleştirilmesine imkan verilecek” şekilde GAP gecikmiş olmaktadır. Bu gecikme, Projenin teknik açıdan rantabilitesini düşürmesinin yanı sıra, sosyo-ekonomik açıdan projeden beklenen gelişmenin de ötelenmesine neden olmuştur.

Projenin ilerleme hızı dikkate alındığında 1989 yılındaki Master Plan’a göre 2005 yılında bitmesi gereken projenin 2010’a da yetişemeyeceği ortaya çıkmaktadır.

Bugüne değin GAP'a yapılan harcamanın büyük bir bölümü ulusal kaynaklardan karşılanmıştır.

içerisindeki büyük mühendislik yatırımlarının finansmanı için Yap-İşlet-Devret, İşletme Hakkı Devri gibi modeller üzerinde durulmaktadır. 2002'den itibaren AB fonlarıyla çalışmalarını sürdüren ve amaçları bölgeye yabancı yatırımcıyı çekmek, yatırımların artmasına destek olmak ve danışmanlık, eğitim faaliyetleri sağlamak olan Girişimci Destekleme ve Yönlendirme Merkezleri (GİDEM)'nden de istenilen sonuç alınamamıştır. 1998 yılı fiyatlarıyla yaklaşık 12 milyar Dolarlık yatırımın özel sektörden gelmesi planlanmış, ancak bu plan gerçekleştirilememiştir. GAP'nin finansmanının nasıl sağlanacağı konusundaki belirsizlik bugün de sürmektedir.

GAP'nin ilerleme hızındaki yavaşlamaya neden olan, ayrılan kaynak ve siyasi ilgideki azalma, çeşitli çevrelerde "politika değişikliği mi var?" sorularının sorulmasına neden olmuştur.

Uluslararası Platformlarda GAP

Bugüne değin Güneydoğu Anadolu Projesine yapılan harcamanın büyük bir bölümü ulusal kaynaklardan karşılanmıştır. Başlangıçta GAP kapsamındaki projelere kredi verilmesi konusunda komşu ülkelerin de baskılarıyla çok çekingen davranan ülkeler yavaş yavaş da olsa bu çekingenliklerinden uzaklaşmaya başlamışlardır. Başlangıçta ulusal kaynaklar kullanılarak yürütülen Güneydoğu Anadolu Projesi, yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamış ve "insan" boyutu ve "sürdürülebilirlik" kavramı ile birlikte anılmaya başlayan bir bölgesel kalkınma projesi olarak örnek duruma ulaşmıştır. GAP bu boyutlarıyla dış basın ve uluslararası forumlarda geniş bir şekilde yer almaya ve olumlu yankılar uyandırmaya başlamıştır. Böylece başlangıçta GAP konusunda "çekimser" bir tutum sergileyen uluslararası toplum artık bu proje ile ilgilenir ve son zamanlarda ise işbirliği içinde olmaya özenir duruma gelmiştir.

"Sürdürülebilir insani kalkınma" doğrultusundaki uygulamaları ile uluslararası platformlarda örnek gösterilmeye başlanan GAP kapsamında, aşağıda verilen uluslararası kuruluşlar ve yabancı ülkeler ile işbirliği yapılmaktadır.

- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)
- Dünya Bankası (IBRD)
- Avrupa Birliği (EU)
- Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)
- Dünya Su Konseyi (WWC)
- İsrail Tarım ve Kırsal Kalkınma Bakanlığı Uluslararası Tarımsal Kalkınma İşbirliği Merkezi (CINADCO) ve İsrail Dışişleri Bakanlığı Uluslararası İşbirliği Merkezi (MASHAV)
- Kurak Alanlarda Tarımsal Araştırma Uluslararası Merkezi (ICARDA)

Özellikle Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ile birlikte yapılan "GAP'nde Sürdürülebilir Kalkınma Programı" proje paketinin yürürlüğe girdiği 1997 yılı, uluslararası kuruluşların projeye doğrudan katkıların yoğunlaşmasının başlangıcı olmuştur. Başta ABD, Kanada, İsrail, Fransa ve bazı Avrupa ülkeleri ile Dünya Bankası olmak üzere, diğer uluslararası kuruluşlar, bazı yabancı fon ve kredi kuruluşları da GAP'ne finansal katkı sağlamışlardır. Yine bu kapsamda GAP idaresi, Ek 1'de belirtilen yabancı finans kuruluşlarından yaklaşık 2,9 milyon ABD Dolarına eşdeğer miktarda hibe finansman temin etmek imkanına sahip olmuştur.

BÖLGE TARİHİNDE BUGÜNÜ ETKİLEYEN SİYASİ VE STRATEJİK GELİŞMELER

Mezopotamya tarih boyunca ulaşımın önemli kavşak noktalarından birisi olmuş ve bu bölgedeki ulaşımında önemli oranda su yolları kullanılmıştır. Böylece Fırat ve Dicle Nehirleri gerek ticari yollar olarak gerekse Babil ovalarını sulayan nehirler olarak tarihsel öneme sahip nehirler olmuştur. Mezopotamya'nın dışarıdaki dünya ile bağlantısını gerçekleştiren bu iki yol "Baharat Yolu" nun devamı niteliğinde olması nedeniyle bölgeye de özel bir önem taşımıştır. Baharat yolu Hindistan veya Çin'den başlayıp bir kolu Kızıldeniz'e ve oradan Akdeniz limanlarına, diğer kolu ise Basra Körfezi'nin kuzeyindeki Basra Limanı'na ulaşmış nehir boyunca yukarı ilerleyip Bağdat'a vardıkdan sonra ikiye ayrılır. Bunlar-

Tarihsel olarak bakıldığında dünyanın en işlek yolu üzerinde olan bu bölgenin stratejik önemi hiç azalmamıştır.

dan birisi Dicle Nehri'ni izleyip Musul, Anadolu ve İran'a diğeri ise Suriye limanları ve Doğu Akdenize ya da Anadolu üzerinden İstanbul'a ulaşır.⁽¹¹⁾

Tarihsel olarak bakıldığında dünyanın en işlek yolu üzerinde olan bu bölgenin stratejik önemi hiç azalmamıştır. Bu geçiş yolunu kontrol eden güçler için tüccarlar yük taşıyan araçlara ek olarak, rüşvet ve savunma olanaklarına da muhtaç olduklarını bilmişlerdir.⁽¹²⁾ Tarihsel dönemlerde Baharat Yolu'nu kontrol eden bölgesel silahlı güçlerin yerine bugün aynı bölgede küresel güçler kontrolü sağlamaya çalışmaktadır. Çok uzun zamandır bölge üzerine yapılan planlar da bölgedeki siyasi ve stratejik gelişmeleri hep canlı ve hareketli tutmuştur.

İngiltere, Asi ve Fırat Üzerinden Hindistan'a Ulaşmak İstiyor

Yakın geçmişte bölgenin nehirlerinden Akdeniz'den Basra Körfezi'ne ulaşım için yararlanmak isteyen ülkeler de olmuştur.

Süveyş Kanalı'nın ortaya çıkartabileceği sorunlardan endişe duyan İngiltere, 1800'lü yılların başında Doğu Akdeniz-Fırat üzerinden Basra Körfezi ve Hindistan'a ulaşmak için Osmanlı'ya bu talebini iletmiştir. Bu talep aslında bölgedeki iki stratejik nehir üzerinden gemi ulaşımını başlatmak isteyen bir talep olmuştur. Yapılması istenen proje ile Asi ile Fırat Nehleri bir kanalla birleştirilerek Doğu Akdeniz Basra körfezine bağlanacak ve buradan da Hindistan'a ulaşılabilecektir.⁽¹³⁾

İngiltere Dışişleri Bakanı Palmer son bu talebi yaparken Ren ve Tuna Nehirleri üzerindeki gemi ulaşım denemelerinden alınan olumlu sonuçları ve Süveyş Kanalı'na göre kısalan ve muson rüzgârları tehditinden uzaklaşan bir rotanın avantajlarını dikkate almıştır. Osmanlı sarayı bu öneriyi Bağdat valisi Ali Paşa'ya incelettirir. Ali Paşa raporunda "nehirin temizlenerek gemi işletmeye başlanması, ticareti kolaylaştıracak ve devlet için kârlı olacaktır" der ve Fırat'ın Hille'ye kadar olan kısmında bir yatak düzenlemesi yaptırarak gemi iletmenin olanaklı olacağını belirtir. Ancak raporunda Hile ve Kurna arasını temizlemenin olanaksız olduğunu da dile getiren Ali Paşa burada,

Tarihsel dönemlerde Baharat Yolu'nu kontrol eden bölgesel silahlı güçlerin yerine bugün aynı bölgede küresel güçler kontrolü sağlamaya çalışmaktadır.

Fırat ve Dicle'nin birbirine en çok yaklaştıkları noktada, bir kanal açılmasını ve sorunun bu şekilde çözümünü de önerir.⁽¹⁴⁾

Osmanlı erkânı bu yolun açılmasına gerek ekonomik kazanç, gerekse gelişecek siyasi ilişkiler açısından olumlu bakarlar. 1834 yılında İngiltere Kabinesi bu projeyi kabul eder ve ön incelemeler için 20 000 Pound tahsis eder. İncelemeler yapılır. Ancak İngiltere Deniz Kuvvetleri projenin karşısında yer alır.⁽¹⁵⁾

Aslında Rusya da bu gelişmeleri dikkatle izlemekte ve her açıdan böyle bir planın gerçekleşmesinin karşısında yer almaktadır. Sultan Mahmut, İngilizleri Ruslara karşı kullanmanın Mehmet Ali Paşa da İngilizlerin yanında yer almanın avantajlı olacağını düşünürler ve 29 Ocak 1834'te Osmanlı yönetimi fermanı yayınlar. Projenin sürdürülmesine izin verilmiştir.⁽¹⁶⁾

Gemi inşaatı için gerekli olan malzemeler 1836 yılının Haziranında İngiltere'den Antakya'ya getirilip buradan Asi Nehri üzerinden Birecik'e ulaştırılır. Yapımı 3 ay içinde tamamlanan bu buharlı gemilerden birinin ismi "Fırat", diğerininki de "Dicle" dir. Fırat adlı gemi 1 Ekim 1836'da Basra'ya ulaşarak Dicle nehri üzerinden Bağdat'a geçer. Dicle gemisi ise aynı dönemde Ana ve Hit arasında batır.⁽¹⁷⁾

Rusya'nın şiddetli tepkisi, Osmanlı'nın kararsızlığı, İngiltere'nin iç çelişkileri, bu çalışmalara rağmen planın uygulanmasına engel olur.

Ancak bu bölgedeki ulaşımı düzenleme talepleri devam eder. 1850'den sonra ise Akdeniz'in İran Körfezi'ne kısmen demiryolu kısmen de nehir yolu ile bağlanması gündeme gelir. Projede İskenderun Körfezi'nden başlayan demiryolu Fırat üzerinde Caber Kalesi'nin bulunduğu yerde nehri geçerek Fırat ve Dicle nehirlerinin birleştikleri Kura'ya gelecektir. Ancak bu ikinci deneme de başarılı olamaz ve bu proje de rafa kaldırılır.⁽¹⁸⁾

İsrail Kuruluyor!

Yahudiler Büyük İskender'in ölümünden sonraki ilk 120 yıl boyunca Filistin, Ptolemaios Hanedanı'nın bir uyuğu

Ekonomik ve stratejik açıdan bölge tarihini etkileyen en önemli gelişme bölgenin dünyadaki petrol rezervlerinin % 65'ine sahip olduğunun ortaya çıkmasıdır.

olarak ağır Mısır bürokrasisine tahammül etmiştir. Ancak daha sonra Yahudilerin Akdeniz dünyasının dört bir yanına yayıldıkları yeni bir diaspora gerçekleşmiştir. O dönemde Filistin dışındaki en büyük Yahudi cemaatinin İskenderiye'de olduğu bilinmektedir.

MS 70 ve 132 yıllarında Roma'ya karşı ayaklanan Yahudilerin 132 yılındaki son ayaklanması çok kanlı bir şekilde bastırılmış ve onbinlerce Yahudi öldürülmüştür. Hayatta kalan Yahudiler ise dünyanın dört bir yanına dağılmıştır. Roma İmparatorluğu tarafından dağıtılan Yahudi toplumunun Ortadoğu'ya geri dönmesi ve burada bir devlet kurma çabaları Osmanlı'nın son dönemine denk gelmiştir. 18. yüzyılın sonuna gelindiğinde Filistin topraklarının büyük bir bölümüne yerleşmiş bulunan Yahudiler kuracakları devletin planlarını yapmaya başlamıştır. 1897 yılındaki İsviçre'de Theodor Herzl başkanlığında I. Siyonist Kongresi toplanmış ve Ortadoğu da bir Yahudi devletinin kurulması ile ilgili temel hedefler belirlenmiştir. Takvimler 1914 yılını gösterdiğinde artık Filistin'den satın alınan topraklarda 100 000 civarında kişiden oluşan bir Yahudi Kolonisi bulunmaktadır. 1916 yılında imzalanan Sykes-Picot antlaşması sonrasında Yahudilerin Ortadoğu'ya göçü hızlanmıştır. Bu dönemde İngilizlerin desteği artmış, Osmanlı'nın bölgede güç yitirmesi ise planlanan Yahudi devletinin önünü açmıştır. 1940'lara gelindiğinde Filistin'deki Yahudi toplumunun nüfusu 500 000'e ulaşmıştır! 5 Mayıs 1948 tarihinde Yahudiler İsrail Devleti'nin kurulduğunu tüm dünyaya ilan ettiklerinde uzun yıllar sürecek olan Arap İsrail sıcak çatışmasını da başlatmışlardır. Ancak bu coğrafyada yapılan her savaş İsrail'in konumunun daha da sağlamlaşmasına ve topraklarının genişlemesine neden olmuştur.

Küresel güçler Ortadoğu'da yeni ve güçlü bir müttefik aktör devlet yaratmıştır. İsrail 1948.

Petrol Bulunuyor. Dünya Petrol Kaynaklarının % 65'inin Bölgede Olduğu Ortaya Çıkıyor!

Ekonomik ve stratejik açıdan bölge tarihini etkileyen en önemli gelişme bölgenin dünyadaki petrol rezervlerinin %65'ine sahip olduğunun ortaya çıkmasıdır. Bu

stratejik doğal kaynağın ortaya çıktığı dönemden bu yana bölgenin küresel güçler tarafından kontrol altında tutulmasına kimse şaşırmamıştır. Bu kontrol ve denetim soğuk savaş döneminde SSCB tarafından Suriye üzerinden yapılırken ABD ve müttefikleri tarafından da daha çok pivot ülke İsrail üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Bu cümlede sözü geçen bölgenin tek Arap olmayan Yahudi ülkesi İsrail'in kuruluşu, bölgenin ve çevresinin kaderini etkileyecek olan en önemli siyasi gelişme olmuştur. İsrail kurulmuş ve bölgede sıcak çatışmalar tarihi hızlanmıştır. Bölge üzerinde Atlantik ötesi güçlerin manevra sahası da genişlemiştir.

Bu manevra alanı bugün dar gelmektedir. Bunun en temel nedeni de Kafkaslar ve Orta Asya'daki Petrol ve Doğalgaz kaynaklarının batıya uzanan geçiş yolunun da kontrol edilmesi gereğinin ortaya çıkmış olmasıdır. Büyük Ortadoğu Projesinin ortasında yer alan bu bölge üzerinde arttırılmaya çalışılan denetimler, bölge ülkelerinin siyasi sınırlarının da değiştirilmesine yol açacak bir noktaya doğru ilerlemektedir.

Özellikle Ortadoğu bölgesinde bulunan petrol rezervleri, büyük güçlerin bu bölgeye ilişkin politikalarını şekillendiren, bölge devletlerine müdahale isteklerini arttıran, bölgeyi güç mücadelesine maruz bırakan, Orta Doğu devletleri arasında siyasal ve ekonomik farklılaşmayı ve çatışmayı yoğunlaştıran en güçlü unsur görünümündedir.

Bölge devletlerinin ekonomik gücü, temel olarak petrol üretimine dayanmaktadır. Orta Doğu petroleri, dünya petrol rezervlerinin %65'ini; Orta Doğu'nun diğer bir ekonomik kaynağı olan doğalgaz ise dünya doğalgaz rezervlerinin yüzde 26'sını oluşturmaktadır. İran, Irak, Suudi Arabistan, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkelerin ekonomileri neredeyse tamamen petrol üretimine dayanmaktadır. 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında ipek, pamuk ve tahıl gibi tarımsal ürünler Ortadoğu ekonomisinin yükünü taşımaktaydı. Ancak 20. yüzyılın ortalarına gelindiğinde bu durum tamamen değişmiştir. Artık, petrol Orta Doğu ekonomisinin en önemli belirleyicisi ve ana ihracat hammaddesi olmuştur. Son 15 yıl içerisinde petrolün yanı sıra

Ortadoğu üzerinde arttırılmaya çalışılan denetimler, bölge ülkelerinin siyasi sınırlarının da değiştirilmesine yol açacak bir noktaya doğru ilerlemektedir.

Britanya Hükümeti 1913 yılında donanmanın ihtiyacı olan yakıtın gelecekte sürekli ve bağımsız olarak sağlanmasının hayati bir önem taşıdığını belirterek ülke içindeki ve ülke dışındaki güvenilir petrol kaynakları üzerinde ülkenin etkili konuma gelmesini sağlayacak yollar bulunmasına karar vermiştir.

doğal gaz da bölge ekonomisi için önemli hale gelmiştir. Orta Doğu'da petrol üretimi sadece bölge içindeki ülkeleri değil, tüm dünya ülkelerini de etkilemiştir.

Bölgede Petrol Üzerine Güç Savaşları Başlıyor!!!

Ortadoğu coğrafyasında yer alan devletler, özellikle Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkıp savaşın galipleri tarafından işgal edilmesiyle birlikte dönemin en güçlü devletleri olan Büyük Britanya ve Fransa bölgenin tarihine damgasını vurmuştur. Bölge ülkeleri manda yönetimi altına girmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Fransa'nın Fas, Tunus, Cezayir ve İngiltere'nin Mısır'ı egemenlikleri altına almasıyla başlayan Orta Doğu'yu kolonileştirme faaliyetleri bu savaştan sonra bölgenin büyük kısmına yayılmıştır. İki savaş arası dönem (1818-1939) Orta Doğu'nun 400 yıldır süren eski düzenin çöküşünü getirmiştir.⁽¹⁹⁾

Özellikle Birinci Dünya Savaşı öncesinde Büyük Britanya, Rus Çarlığı ve Almanya'nın daha 20. yüzyılın başında bölge üzerindeki güç mücadelesinin çok önemli bir nedeni vardı; petrol.⁽²⁰⁾ 1888 yılında Deutsche Bank tarafından kurulan Şark Demiryolları Şirketi Basra Körfezi'ne bağlanacak demiryolunun yapımı için ilk imtiyazı elde etmiş ve 1903'te yenilenen anlaşma Bağdat Demiryolu ile ilgili olup şirkete demiryolunun iki yanında 20 km'lik bir şeritte maden ve petrol arama izni verilmişti.⁽²¹⁾ 1907 yılında İngiliz-İran Petrol Kumpanyası ve daha sonra da İngiliz petrol gücünün önemli bir parçası haline gelecek olan ve British Petroleum (BP) adını alacak olan Anglo-Persian Oil Company (APOC); İran Şahı'ndan alınan imtiyaz sonucu kurulmuştur.⁽²²⁾

Britanya Hükümeti 1913 yılında donanmanın ihtiyacı olan yakıtın gelecekte sürekli ve bağımsız olarak sağlanmasının hayati bir önem taşıdığını belirterek ülke içindeki ve ülke dışındaki güvenilir petrol kaynakları üzerinde ülkenin etkili konuma gelmesini sağlayacak yollar bulunmasına karar vermiştir.⁽²³⁾ Bu niyetini bir politika haline getiren Büyük

Britanya'nın ardından Osmanlı Devleti ile Fransa ve Almanya bir dizi anlaşma yapmıştır. Aynı zamanda Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde, Almanların İngilizlerin Basra vilayeti ve Basra Körfezi'nde Osmanlı Devleti'nden elde ettikleri hakları tanımaları koşuluyla; İngilizler de Almanlar'ın Bağdat Demiryolu inşasına göz yummuştur.⁽²⁴⁾ İngilizler böylelikle Orta Doğu'daki petrol kaynaklarına çıkacak muhtemel bir savaş sonrasında yerleşecekleri hesabını yapmış ve Almanya ile çok kısa süreli bir işbirliğine gitmekte hiç tereddüt etmemiştir. Bu anlaşma bölge üzerindeki güç hakimiyetinin bölgede önemli miktarda bulunan petrolün çok etkin bir unsur olduğunu gözler önüne sermiştir. Birinci Dünya Savaşı devam ederken İngiltere Basra Körfezi'nin kontrolünü elinde bulundurmak dışında hiçbir yerde gözü olmadığını tekrarlamıştır.⁽²⁵⁾

İngiltere ve Fransa'nın Orta Doğu'ya özellikle iki dünya savaşı arasındaki dönemde önem vermesinin başlıca sebepleri arasında petrol kaynakları ile birlikte stratejik unsurlar da yer almaktaydı.⁽²⁶⁾ 1920'deki San Remo Konferansı'nda Ortadoğu'da Irak, Ürdün, Mısır ve Filistin İngiliz; Suriye ve Lübnan ise Fransız yönetimlerine bırakılmıştır.⁽²⁷⁾ Ancak zamanla güçleri zayıflayan İngiltere ve Fransa; yükselen Arap milliyetçiliği ve Almanya ile İtalya'nın etkisinden dolayı bölgeden yavaş yavaş çekilmeye başlamışlardır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra sadece üç Ortadoğu ülkesi Türkiye, İran ve Afganistan bağımsızlığa sahipken; iki savaş arası dönemde dört Arap ülkesi, Suudi Arabistan, Irak, Yemen ve Mısır bunlara eklenmiş ve Fransa'nın çekilmesiyle Suriye ve Lübnan da bağımsızlıklarını elde etmişlerdir.

Böylece, Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar olan dönemde Orta Doğu bölgesi genelinde siyasi olarak ve petrol egemenliği bağlamında başat güç konumuna gelmeye çalışan iki büyük devlet ön plana çıkmıştır; İngiltere ve Fransa. Ancak, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Orta Doğu bölgesi genelinde ABD'nin giderek yükselecek olan etkisi ve etkinliği ile karşılaşılmıştır.

İngiltere ve Fransa'nın Orta Doğu'ya özellikle iki dünya savaşı arasındaki dönemde önem vermesinin başlıca sebepleri arasında petrol kaynakları ile birlikte stratejik unsurlar da yer almaktaydı.

ABD, Ortadoğu Bölgesi ve Petrol'e Ağırlığını Koyuyor

ABD'nin Ortadoğu bölgesindeki çıkarları; ekonomik, siyasal ve stratejik temellere dayanmaktadır. Ekonomik olarak ABD'nin bölgeyle ilgilenmesinin asıl nedeni, bölgedeki petrol yataklardır. Ortadoğu devletleri, dünya petrol rezervlerinin %65'ini, dünya petrol üretiminin ise %25'ini elinde bulundurmaktadır.⁽²⁸⁾ Bölge ayrıca endüstriyel ve tarımsal ürünler ve silah ticareti için önemli bir pazar ve dünya ekonomisi için başlıca enerji tedarikçisi olmaya devam etmektedir.⁽²⁹⁾ Bu kapsamda, bölgenin denize açıldığı coğrafya olan Doğu Akdeniz'in de özellikle petrol terminalleri ve taşıma yolu güvenliği nedeniyle kontrol altında tutulması önem taşır.⁽³⁰⁾

ABD'nin Ortadoğu bölgesindeki çıkarları; ekonomik, siyasal ve stratejik temellere dayanmaktadır.

ABD, kendisi için tehdit oluşturan güçleri bölgeden uzak tutmayı en önemli stratejik çıkarlardan biri olarak görmüştür. ABD'nin neredeyse tüm Soğuk Savaş boyunca Sovyetler Birliği ile girdiği güç mücadelesi bunun en belirgin örneğini oluşturur. ABD bölge ülkelerinin ve Basra Körfezi'nin Sovyet etki ve kontrolüne girmesine karşı geleneksel İngiliz politikasının yerini almış ve bölge ülkeleriyle ilişkilerini güçlendirirken tampon işlevi gören ülkelere askeri ve teknik yardımlarda bulunmuştur.⁽³¹⁾ Aynı zamanda bölgede oluşabilecek radikal hareketler ve bunun sonucunda oluşacak terörist hareketler ABD'nin dikkatini bölgeye daha fazla çevirmesine yol açmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesi ve petrolün öneminin anlaşılmasının ardından, ABD'nde yerli rezervlerin tükenmesi korkusu başlamış ve bu durum ülke genelinde endişe yaratmıştır. Amerikan ve İngiliz şirketleri on yıl süreyle, dünyanın birçok yerinde yeni rezervler bulmak için mücadeleye başlamıştır. Başlıca mücadele alanları ise Meksika, Venezüella ve II. Dünya Savaşı sonrası tam bir çatışma alanına dönüşen Ortadoğu olmuştur.⁽³²⁾

Petrolün kriz anlarındaki siyasal önemi nedeniyle petrolü kontrol altında tutmaya çalışan ülkeler bu dönemlerde açık siyasi ve askeri yöntemlere başvurmuştur. 1950-53 İran'ında İngiltere ve 1990-91 Körfez krizinde ABD bunun örneklerini oluşturmakta-

dur.⁽³³⁾ II. Dünya Savaşı'nın bitimiyle başlayan Soğuk Savaş dönemi ise, uygulanan petrol politikalarının en şiddetlilerine sahne olmuştur. Bu dönemde birçok krizle boğuşan Orta Doğu ekonomisi giderek küresel güçlerin etkisine daha çok girmeye başlamıştır. 1967 ve 1973 savaşları, 1979 İran-İrak savaşı ve 1982'de İsrail'in Lübnan'ı işgali bölgenin ekonomisini süreklilik arz eden bir düşüşe geçirmiştir.

İki kutuplu Soğuk Savaş döneminde Orta Doğu'da kontrolü kaybetmek hem jeopolitik, hem de ekonomi politik açıdan küresel dengenin karşı kutup lehine değişmesi anlamına gelecekti. İki süper gücün bu dönemdeki en çetin ve en sürekli yüzleşmeleri bu bölgede gerçekleşmiştir.

ABD gerek Soğuk Savaş döneminde gerekse Soğuk Savaş sonrası dönemde iki temel parametre arasında diplomatik ve stratejik bir uyum kurmaya çalışmıştır. Bu parametreler bölgenin küresel jeopolitik ve ekonomi-politik dengeler içindeki rolü ve bölge-içi güç yapılanmasıdır.⁽³⁴⁾

Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte oluşan yeni dünya düzeni (Pax Americana) ABD'ye yeni bir üstünlük statüsü kazandırmıştır. ABD, Körfez Savaşı'nda bir iki istisna dışında bütün bölge ülkelerini Irak'a karşı harekete geçirmeyi başarmıştır. II. Körfez Savaşı ve ardından yaşanan gelişmeler ise ABD'nin I. Körfez Savaşı'ın da tamamlayamadığı bazı görevlerini (!) ve Büyük Ortadoğu Projesi'nin bölge planını yerine getirebilmesi için uygun ortam yaratmıştır. Bu plan bugün bölgede sınırların değişebileceği yönündeki açıklamalarla birlikte yürürlükte bulunmaktadır.

ABD'nin Orta Doğudaki Petro-Politiği Uygulanıyor!

ABD, Ortadoğu ile özellikle 20. yüzyıl başlarından itibaren artan bir şekilde ilgilenmeye başlamıştır. Bu ilgi özellikle Amerikan şirketlerinin petrol arama çalışmalarıyla hız kazanmıştır. Suudi Arabistan'da petrol arama için ilk ayrıcalık 1923 yılına El Hassa yöresinde Standart Oil Company of California'ya verilmiş, bu ayrıcalığın yarısı 1936'da Texas Corporation'a devredilmiş ve 1944 yılında (ARAMCO) Arabistan-American

Soğuk Savaş döneminde iki süper gücün çetin ve en sürekli yüzleşmeleri Ortadoğu'da gerçekleşmiştir.

ABD, Ortadoğu ile özellikle 20. yüzyıl başlarından itibaren artan bir şekilde ilgilenmeye başlamıştır. Bu ilgi özellikle Amerikan şirketlerinin petrol arama çalışmalarıyla hız kazanmıştır.

ABD'nin bölgede petrolün dışında siyasal olarak etkinliğini artırması; 2. Dünya Savaşı'nın hemen ardından İngiltere'nin ABD'ye bir nota vererek kendisinin bırakacağı boşluğun ABD tarafından doldurulmasını ve Türkiye ile Yunanistan'a destek verilmesini istemesiyle belirginleşmiştir.

Oil Company adıyla yeni bir ortaklık kurulmuştur. Bahreyn'de ise 1927'de bir Amerikan şirketi olan Gulf Oil Corporation ilk ayrıcalığını elde etmiş, Kuveyt'te ise Anglo-Persian Oil Company, Gulf Oil Corporation ve Kuveyt Oil Company kurulmuş ve 1934 yılında bütün Kuveyt'i kapsayan bir ayrıcalık anlaşması imzalamıştır. ARAMCO ise 1939'da yaptığı bir anlaşmayla Suudi Arabistan ve Kuveyt arasındaki tarafsız bölgede ayrıcalık elde etmiştir.⁽³⁵⁾

ABD şirketleri böylece Suudi Arabistan ve Bahreyn'deki petrol ayrıcalığının %100'ünü, Kuveyt'te %50'sini, Irak Petroleum Company'nin %23,75'inin ve İran'da 1955'te faaliyete başlayan uluslararası konsorsiyumun %40'ını elde ediyordu. Amerikan şirketleri 1940'larda Katar, 1960 ve 1970'te Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman'da petrol üretimine başlamışlardır.⁽³⁶⁾ Açıklamalarda da görüleceği üzere özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerikan petrol şirketlerinin ve Amerikan hükümetlerinin Ortadoğu'daki etkisi hızla artmış ABD bölgede doğan boşluğa artan bir biçimde nüfuz etmeye başlamıştır.

Ortadoğu'da özellikle Basra Körfezi ülkeleri Amerikan petrol şirketleriyle yoğun ilişki içine olmuş; Suudi Arabistan, Kuveyt, Irak, İran, Katar, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman'daki petrol yataklarının işletilmesinde Amerikan petrol şirketleri çok önemli bir yer edinmiştir.

ABD'nin bölgede petrolün dışında siyasal olarak etkinliğini artırması; 2. Dünya Savaşı'nın hemen ardından İngiltere'nin ABD'ye bir nota vererek kendisinin bırakacağı boşluğun ABD tarafından doldurulmasını ve Türkiye ile Yunanistan'a destek verilmesini istemesiyle belirginleşmiştir.⁽³⁷⁾

ABD Soğuk Savaş döneminde Orta Doğu bölgesindeki petrol rezervlerinin egemenliğine ilişkin isteğini Sovyetler Birliği gibi bir büyük karşı güç nedeniyle engellemek durumunda kalmıştır. Ancak ABD, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasını takiben oluşan güç boşluğundan da faydalanarak Orta Doğu bölgesine I. ve II. Körfez hareketlerinin ardından Irak'ı işgal ederek daha belirgin bir biçimde yerleşmeye ve petrol kaynaklarını daha yüksek bir oranda kendi inisiyatifi dahilinde

yönlendirmeye başlamıştır.ABD, Bölgedeki siyasi sınırlar üzerinde olacağını açıkladığı değişikliklerle de sadece bölgeyi değil, Orta Asya ve Hazar petrol ve doğalgaz kaynaklarını da kontrol edecek bir yapılanma gayreti içindedir.

Türkiye Çok Bilinmeyenli Bir Denklemin Ortasında Kalıyor!

Orta Doğu'dan sonra Orta Asya petrol ve doğalgaz kaynaklarını denetleme çabasının doğal sonucu olarak BOP ve bölgede sınırlar değişecek açıklamaları ortaya çıkmıştır.

Bölgedeki bu hızlı gelişmeler sonrasında Türkiye çok bilinmeyenli bir denklemin ortasında kalmıştır. Türkiye dünya petrol piyasasında ancak ABD emperyalizminin gölgesinde ve onun belirlediği işlevler çerçevesinde terminal olmaktan öteye gidemeyeceği gibi ABD Politikalarına stratejik ortak olarak yardımcı olmaktadır. Orta Asya ve Kafkasya petrol ve doğal gazı üzerinde hakimiyet kurma stratejisi nedeniyle ABD'nin bölgede siyasi sınırları da değiştirmeye yönelik çabaları içerisinde olduğu görülmektedir.

Bu durumda Türkiye BOP'nin eşbaşkanı olma sıfatıyla bu büyük planların içinde yer almaktadır. Belişmeler bu çok bilinmeyenli denklemin ortasında kalan Türkiye'yi de birçok açıdan etkileyebilecektir.

Ortadoğu'nun Genel Dinamikleri Sürece Etkili Oluyor!!!

Ortadoğu'nun son dönemini ve genel dinamiklerini çözümlayebilmek için OPEC toplantılarının tutanakları önemli ipuçları taşımaktadır.1999'da Ortadoğu da OPEC içerisinde Suudi Arabistan, İran, Irak tan oluşan yeni bir blok oluşmaya başlamıştır.. Uzun yıllar birbiri ile petrol fiyatları ve kotalar konusunda karşı karşıya gelen bu güçler, 1999'dan itibaren ortak hareket etmeye başlamıştır. ABD'nin bölgeyi işgalinde sadece Irak petrolleri değil daha temel olarak petrol piyasasına müdahale araçlarını elde tutmak isteği de rol oynamıştır. ABD, Suudi Arabistan, İran, Irak arasında oluşan güç ekseninin OPEC'de kendini ortaya

ABD'nin bölgeyi işgalinde sadece Irak petrolleri değil daha temel olarak petrol piyasasına müdahale araçlarını elde tutmak isteği de rol oynamıştır.

Bölge, petrol ve doğalgaz kaynakları açısından olduğu kadar su kaynakları açısından da stratejik öneme sahip bir bölgedir. Bölgede petrol vanalarını kontrol eden güçlerin su vanaları konusundaki niyetleri de farklı değildir.

koyma olasılığından büyük ölçüde rahatsızlık duymuştur. Dünya petrol piyasasına müdahale olanağı tanıyacak olan bu birliktelik hem arz noktasında hem de geleceğe yönelik fiyatlandırma noktasında çok büyük bir olanak sağlayabilecekti. Suudi Arabistan ve İran'la barış içerisinde yaşayan bir Irak'ın Orta-doğu dengelerini değiştirme olasılığı ABD tarafından askeri bir işgal operasyonu ile derhal engellenmiştir

Bölge, petrol ve doğalgaz kaynakları açısından olduğu kadar su kaynakları açısından da stratejik öneme sahip bir bölgedir. Bölgede petrol vanalarını kontrol eden güçlerin su vanaları konusundaki niyetleri de farklı değildir. Irak İşgali sadece petrol kaynakları değil bölgede su kaynaklarının yönetiminde etkili olunması anlamında da değerlendirilmelidir.⁽³⁸⁾ Bazı uzmanlar, Arap dünyasının kalbi ve Arap milliyetçiliğinin önemli bir odağı olan Irak'ın işgalinin en önemli, nedenini OPEC'in arz ve fiyatlar üzerindeki denetimini kırmak olarak değerlendirmektedir. Böylece bölgedeki petrol üzerinde fiziki kontrolün tıpkı 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın ilk yarısında olduğu gibi tekel altına alınmaya çalışıldığı ileri sürülmektedir.

Bölgeden uzaklaştırılan Çokuluslu Petrol Şirketlerinin bölgeye tekrar dönüşleri ve petrol rezervleri üzerinde fiziki kontrolü ele geçirmeleri ABD'ne büyük bir güç tekeli sağlayacaktır Irak'ın tespit edilen rezervleri dışında tahmin edilen rezervleri ile birlikte Suudi Arabistan'ın yerini almaya aday olduğu söylenmekte ve 260 milyar varillik bir rezervden söz edilmektedir. Bu durum bu operasyonun önemli bir nedenini ortaya koymakta ve GAP'nin komşu olduğu bölgenin geleceği ile ilgili bir fikir vermektedir.

STRATEJİK AÇIDAN GAP

Güneydoğu Anadolu Projesi'nin en geç 2010 yılına kadar tamamlanması konusunda, 1998 yılında Bakanlar Kurulu kararı olmasına rağmen bu süre içinde projede yeterli ilerleme kaydedilememiş olup projenin belirlenen tarihte tamamlanabilmesi olanağı ortadan kalkmıştır. GAP'nin tamamlanma süresinin uzaması Planın hazırlanması sırasındaki global senaryoların, yaklaşımların ve önceliklerin değişmesine ve bu deği-

Şekil 2: GAP'nin Ortadoğu Coğrafyasındaki Konumu

şimlerin GAP'nin hedefleri açısından göz önünde bulundurulmasını gerekli kılmıştır.

Bu kapsamda GAP'nin hedefleri Türkiye'nin yeni dış ilişkileri ve bölgesel gelişmeler, uygulanmakta olan ekonomi programı da dikkate alınarak yeniden değerlendirilmiş olabilir.

Bölgeyi içine alan Büyük Ortadoğu Projesi kapsamındaki uygulamalar, sıcak çatışma ve işgaller bölgenin ve bölgedeki büyük projelerin geleceği üzerine yeniden değerlendirmeler yapılmasına neden olmaktadır.

Avrasya Öne Çıkıyor ve GAP'nin Stratejik Önemi Değişiyor

Kafkaslar ve Orta Asya 21. yüzyılın ilk çeyreği boyunca batının en çok önem vereceği alan olacaktır. Rusya'nın son gelişme alanı olan ve dünya enerji kaynaklarının önemli bir bölümünü barındıran bu bölge Rusya-Çin yaklaşması halinde tek bloklu düzenin sona erebileceği, etnik, din, sınır çatışmaları, kitle imha silahları ve nükleer silahlar ile bölgesel ve uluslararası güvenliği tehdit eden bölge konumundadır. Bu özellikleri itibariyle bölgede güvenliğin sağlanması öncelikli hale gelmiştir. 1999 yılı Kasım ayında İstanbul'da yapılan AGİT Zirvesi'nde bölge güvenliğinin sağlanmasına yönelik iki önemli anlaşma imzalanmıştır. Bu görünürdeki anlaşmanın yanı sıra ABD Böl-

ABD Bölgeyi kontrol etmek için Ortadoğu'da uygun müttefik ülkeler ve jeostratejik öneme sahip alanlar yaratma planını uygulamaya devam etmiştir.

Avrasya'nın Batı için artan önemi, Türkiye'nin Avrasya coğrafyasındaki konumu, Türkiye'nin Avrasya jeopolitiğindeki stratejik önemini artırmıştır.

1980'li yılların Avrasya jeopolitiğinde mevcut olmayan bu zorunluluk Avrasya jeopolitiğinin değişmesi ile farklılaşmış, Türkiye'nin stratejik konumundaki değişim, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin gelişimini hedefleyen Güneydoğu Anadolu Projesi'ni de uluslararası alanda stratejik bir konuma getirmiştir.

geyi kontrol etmek için Ortadoğu'da uygun müttefik ülkeler ve jeostratejik öneme sahip alanlar yaratma planını uygulamaya devam etmiştir.

Bölgenin çok önemli petrol, doğalgaz ve maden rezervlerinin uluslararası pazarlara taşınmasında Türkiye'nin köprü olması ve bu köprünün güvenliğinin sağlanması da son dönemde öne çıkmaktadır. İlk etapta Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı ve Doğu Akdeniz'deki Türkiye'nin limanları öne çıkmıştır. Avrasya Ulaştırma Koridoru ve İkinci İpek Ticaret Yolu ticaretin yoğunlaşacağı güzergahtır. Her iki güzergahın ana yolu ve bölgesel kesişme noktası da yine Türkiye'dir.

Avrasya'nın batı için artan önemi, Türkiye'nin Avrasya coğrafyasındaki konumu, Türkiye'nin Avrasya jeopolitiğindeki stratejik önemini artırmıştır. Bu nedenle Türkiye'nin güvenlik, ekonomik ve siyasi istikrarı sadece kendisi için değil bölgenin geleceği açısından önemli hale gelmiştir

Bölge güvenliğinin sağlanması, Avrasya ulaştırma koridoru ile petrol ve doğalgaz boru hatlarının geçiş güzergâhlarında güvenli alan yaratılması ihtiyacı doğrultusunda Güneydoğu Anadolu bölgesinde çeyrek yüzyıldır yaşanan terörün bitirilmesi zorunlu hale gelmektedir.

GAP'ni de içine alan bölgedeki bölgesel geri kalmışlığı kullanan ve uzun dönemdir süren uluslararası destekli milliyetçi talepler değerlendirildiğinde bölgede ulusal politikaların uygulanmasının zorlaştığı görülmektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin ekonomik ve sosyal açıdan kalkınması ve gelişmesi öncelikle Türkiye'nin, ardından da Bölgenin güvenlik, ekonomik ve demokratik istikrarı için zorunludur. Ancak uzun dönemdir bu stratejide Türkiye'nin kapsam dışı bırakıldığı ve bölgede Türkiye'ye rağmen bazı planların yapıldığı açığa çıkmaktadır.

1980'li yılların Avrasya jeopolitiğinde mevcut olmayan bu zorunluluk Avrasya jeopolitiğinin değişmesi ile farklılaşmış, Türkiye'nin stratejik konumundaki değişim, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin gelişimini hedefleyen Güneydoğu Anadolu Projesi'ni de uluslararası alanda stratejik bir konuma getirmiştir. Ancak bu fark-

lulaşan konum ve bunu izleyen süreç, GAP'nin hızla ilerleyerek bir an önce tamamlanması yerine GAP'nin yavaşlaması gibi bir sonuç ortaya çıkartmıştır.

Türkiye AB İlişkilerinde GAP'nin Yeri

7 Aralık 2001 tarihinde Hazine Müsteşarlığı, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (GAP-BKİ) ve Avrupa Birliği arasında imzalanan finansman anlaşması ile yürürlüğe giren GAP Bölgesel Kalkınma Programı, 2002 yılından itibaren 5 yıllık bir uygulama dönemini kapsamakta olup, Programın toplam finansman tutarı 47 milyon Euro ve tamamı hibe olarak sağlanmaktadır. Programın amacı, Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşayan insanların ekonomik ve sosyal koşullarının iyileştirilmesi, istikrarlı ekonomik büyümeye katkıda bulunulması ve bölgesel eşitsizliklerin azaltılmasının yanı sıra bölgenin üretkenliğinin ve istihdam kapasitesinin artırılması olarak açıklanmıştır. "GAP Bölgesel Kalkınma Programı" kapsamında "Kültürel Mirasın Geliştirilmesi", "Kırsal Kalkınma" ve "Küçük ve Orta Ölçekli Girişimcileri Destekleme" bileşenleri yer almaktadır. Toplam 47 milyon Euro'nun, yaklaşık 34 milyon Euro'su GAP bölgesinde bulunan küçük ve orta ölçekli işletmeler ile kar amacı gütmeyen kuruluşların (sivil toplum kuruluşları, kamu kuruluşları, belediyeler, üniversiteler, küçük ve orta ölçekli işletmeler) hazırlayacakları projelere destek amacıyla kullanılacağı belirtilmektedir.

Türkiye Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği sürecini tamamlamış ve tam üye adayı statüsü elde edilmiştir. Tam üye adayı statüsünde ve tam üyelik döneminde GAP'ı ilgilendiren iki önemli konu; AB Ortak Tarım Politikasına uyum ve bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmesi'dir.

Her iki alan da Avrupa Birliği'nin kendi bütçesi içinde yapılan harcamalarda birinci ve ikinci sırayı almaktadır. AB tarım sektörü ile ilgili uyguladığı politikalarda bütçesinden tarım sektörüne önemli kaynak aktarmakta, yine birlik üyesi ülkelerin geri kalmış yörelerine kalkınma amaçlı önemli fonlar aktarılmaktadır. GAP tarım üretimi ve tarıma dayalı sanayi hedefi ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi ise Türkiye içinde geri

AB'ne tam üyelik döneminde GAP'ı ilgilendiren iki önemli konu; AB Ortak Tarım Politikasına uyum ve bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmesi'dir.

kalmış bir yöre olarak doğrudan Avrupa Birliği'nin de bu alanda uyguladığı politikaların kapsamına girmesine rağmen GAP'ne yönelik politikalar yeterince gündemde olmamış ve tatminkar hiçbir ilerleme gerçekleşmemiştir.

Ancak buna rağmen AB'nin ülkemizi ziyaret eden hemen hemen tüm temsilcilerinin öncelikle Diyarbakır'a ve bölgeye uğrayıp etnik ve siyasi taleplerin öne çıkartan açıklamalar yapmaları ve bugünlerde bu açıklamaların yeterince bilgilenmeden yapıldığını söylemeleri, bölge ve ülkemiz açısından dikkatle değerlendirilmesi gereken bir başka süreci ortaya koymaktadır.

DEĞERLENDİRME

Bölgeye yillardır hayat veren Dicle ve Fırat nehir sistemi bin yıllar sonra bugün de bölgedeki gelişme ve kalkınma projelerinin en etkili unsurları olmuştur.

Neolitik devrimin başlamasında, medeniyetin gelişmesinde ve yayılmasında çok etkili bir rol üstlenen bu verimli toprakların bu özelliği taşımasındaki en etkili doğal kaynak su olmuştur. Bölgeye yillardır hayat veren Dicle ve Fırat nehir sistemi bin yıllar sonra bugün de bölgedeki gelişme ve kalkınma projelerinin en etkili unsurları olmuştur. Bu projelerden en geniş kapsamlısı da GAP olarak adlandırılmıştır. 1930'lu yılların ortalarında Keban Barajı'nın su ölçümleri ile başlayan GAP çalışmaları daha sonra 1960'lı yıllar boyunca projedeki sulama ve hidroelektrik tesislerinin planlama ve projelendirilme çalışmalarına dönüşmüştür. 1970'li yıllarda ise Keban Barajı ve HES tamamlanmış ve GAP kapsamındaki Karakaya Barajı ve HES'in temeli atılmıştır.

Kısaca özetlenirse önceleri Aşağı Fırat Planlaması olarak ortaya çıkan çalışmalar daha sonra Dicle havzasının da dahil edilmesiyle "Fırat Dicle havzasında Su ve Toprak Kaynaklarını Geliştirme Projesi" olarak isimlendirmiş ve Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) adını almıştır. Günümüzde ise GAP sadece su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesinden çok bölgenin ekonomik ve sosyal yaşamını büyük ölçüde etkileyecek karakterde olan bir entegre kalkınma projesidir. Bu nedenle Türkiye başlangıçta kendi öz kaynaklarını seferber ederek bu projeye başlamıştır.

GAP'nin bulunduğu bölge tarih boyunca ulaşımın önemli kavşak noktalarından birisi olmuş ve stratejik önemi hiç azalmamıştır. Bu bölgenin taşıdığı bu önemin üzerine bölgede petrol denen enerji kaynağının bulunması ve dünyada bu kaynağın yarısından fazlasının bu bölgede yer aldığının anlaşılması üzerine bu stratejik önem daha da artmıştır. Bu önemin arışı ile birlikte küresel ölçekteki güçlerin bölgeye olan ilgisi ve kontrol etme çabası da artmıştır. İki kutuplu soğuk savaş döneminde Ortadoğu iki süper gücün en çetin karşılaşmalarının yaşandığı alan olmuştur. Bölgede ABD kontrolü zamanla İsrail devletinin kurulması ile daha da güçlü duruma gelmiş ancak bu gelişme Ortadoğu'da sürekli sıcak savaş günlerini de başlatmıştır. Soğuk savaş sonrası dönemde ve tek kutuplu sistem bölgede daha saldırgan politikalar uygulamış ve açık işgal dönemi başlamıştır. Bu süreçte ,küresel hegemonik gücün yetkili ağızlarından bölgedeki ülkelerin siyasi sınırlarının değişeceği konusunda açıklamalar da yapılmıştır.

GAP'nin da içinde yer aldığı bu genişletilmiş Ortadoğu alanında bir yandan bu gelişmeler yaşanırken diğer taraftan Orta Asya ve Hazar'daki petrol ve doğal gaz kaynakları geliştirilmiştir. Bu kaynakların bulunduğu bölgenin ve taşınacağı boru hatlarının geçiş güzergahında güvenli alan yaratılması ihtiyacı Avrasya koridoru güvenliğini de öne çıkartmıştır. Bu durum GAP'nin bulunduğu bölgenin stratejik öneminin bu farklı gelişmeler altında artmasına neden olmuştur.

Bu arada ucu açık bir şekilde devam eden Türkiye'nin AB üyelik sürecinde de bölgeye yönelik bazı AB tasarruflarının bulunduğu ortaya çıkmıştır. AB'nin yetkililerinin GAP Bölgesi coğrafyasına olan ilgisi daha çok kültürel ve siyasi üstyapısal düzenleme talep ve hassasiyetleri şeklinde olmuştur. Bu ilgi AB'nin ilgili programlardan kayda değer bir finansman desteği sağlanmasına dönüşmemiştir.

AB, Fırat-Dicle havzalarının kullanımında denetim yetkisi isteyerek, Ortadoğu'da suyun vanasını elinde tutmayı tasarlamaktadır. Avrupa Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu'nun 2004 yılında yayınladıkları "Türkiye'nin Birliğe Adaylığına İlişkin hazırlanan raporlarda,

**AB'nin yetkililerinin
GAP bölgesi
coğrafyasına olan ilgisi
daha çok
kültürel ve siyasi
üstyapısal düzenleme
talep ve hassasiyetleri
şeklinde olmuştur.**

**AB, Fırat-Dicle
havzalarının
kullanımında denetim
yetkisi isteyerek,
Ortadoğu'da suyun
vanasını elinde tutmayı
tasarlamaktadır.**

Irak'ın ABD'nin işgali altında olması ve buna paralel bu ülkedeki siyasal ve ekonomik yeniden yapılandırma sürecinin muhtemel etkileri, GAP'nin su kaynakları olan Dicle ve Fırat nehirleri konusunda stratejik öngörülü çalışmalar yapılmasını gerekli kılmaktadır.

Fırat-Dicle havzasına gerek bu havzada "İsrail ve komşularını dikkate alan uluslararası yönetim ve işbirliği" gerek "Türkiye'nin, Suriye dahil güney komşularıyla, Irak ve İran'ın güneyinde yer alan Mezopotamya Bataklıklarının su ihtiyaçlarını özellikle dikkate alan adil su dağıtımını sağlayabilecek çalışma gruplarını kurma" çerçevesinde spesifik atıflar bulunmaktadır. Bu gelişmeler ışığında, Birliğin dikkatinin özellikle GAP'nin su kaynaklarından olan Dicle-Fırat havzasına çevrilmiş olması dikkat çekicidir.

Bir yandan Irak'ın 2003 Mart ayından bu yana ABD'nin işgali altında olması ve buna paralel bu ülkedeki siyasal ve ekonomik yeniden yapılandırma sürecinin muhtemel etkileri, GAP'nin su kaynakları olan Dicle ve Fırat nehirleri konusunda stratejik öngörülü çalışmalar yapılmasını gerekli kılmaktadır.

GAP'nin sosyo-ekonomik hedefleri projenin birkaç kez değiştirilen tamamlanma tarihleri ile birlikte ötelenmiştir. Proje üzerinde politika değişikliği mi var sorularını da gündeme taşıyan bu gecikmeler projeden beklenen faydaların da ötelenmesi sonucunu doğurmuştur. GAP'nin bulunduğu bölgenin tarihindeki hızlı değişimler ve bugünü etkileyen siyasi ve stratejik gelişmeler bölgedeki petrol vanaları kadar su vanalarının da küresel güçler tarafından kontrol edilmek istendiğini ortaya koymaktadır. Bu su vanaları ise GAP'nin su kaynakları olan Dicle ve Fırat nehirleri üzerinde yer almaktadır. Bu bölgedeki ulusal ve uluslararası gelişmeler proje ile ilgili bundan sonraki kararların stratejik ve öngörü taşıyan kararlar olması gerekli kılmaktadır.

GAP'NİN GELİŞİMİ

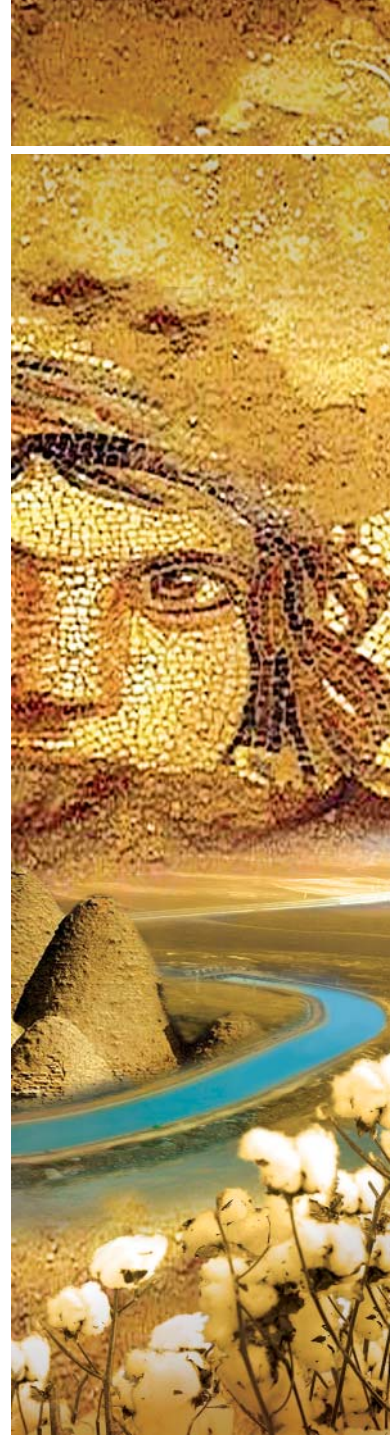
GAP'NİN GELİŞME SÜRECİ VE TEKNİK İLERLEMESİ

Cumhuriyetin ilk yıllarında Keban Barajı ile Aşağı Fırat planlaması olarak ortaya çıkan çalışmalar, daha sonra bu kapsama Dicle Havzasının da dahil edilmesi ile Fırat-Dicle Havzasında Su ve Toprak Kaynaklarının Geliştirme Projesi ve GAP adını almıştır. 1987 yılında Karakaya, 1990 yılında Atatürk Barajında, 1997 yılında Kralkızı ve Dicle, 1998 yılında ise Batman Barajında su tutularak üretime başlanmıştır. GAP su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesi ile sınırlı bir proje olmayıp aynı zamanda ekonomik ve sosyal yaşamı da etkileyecek altyapı, ulaştırma, sanayi, eğitim vb. sektörlerde de gelişmeyi hedefleyen bir projedir.

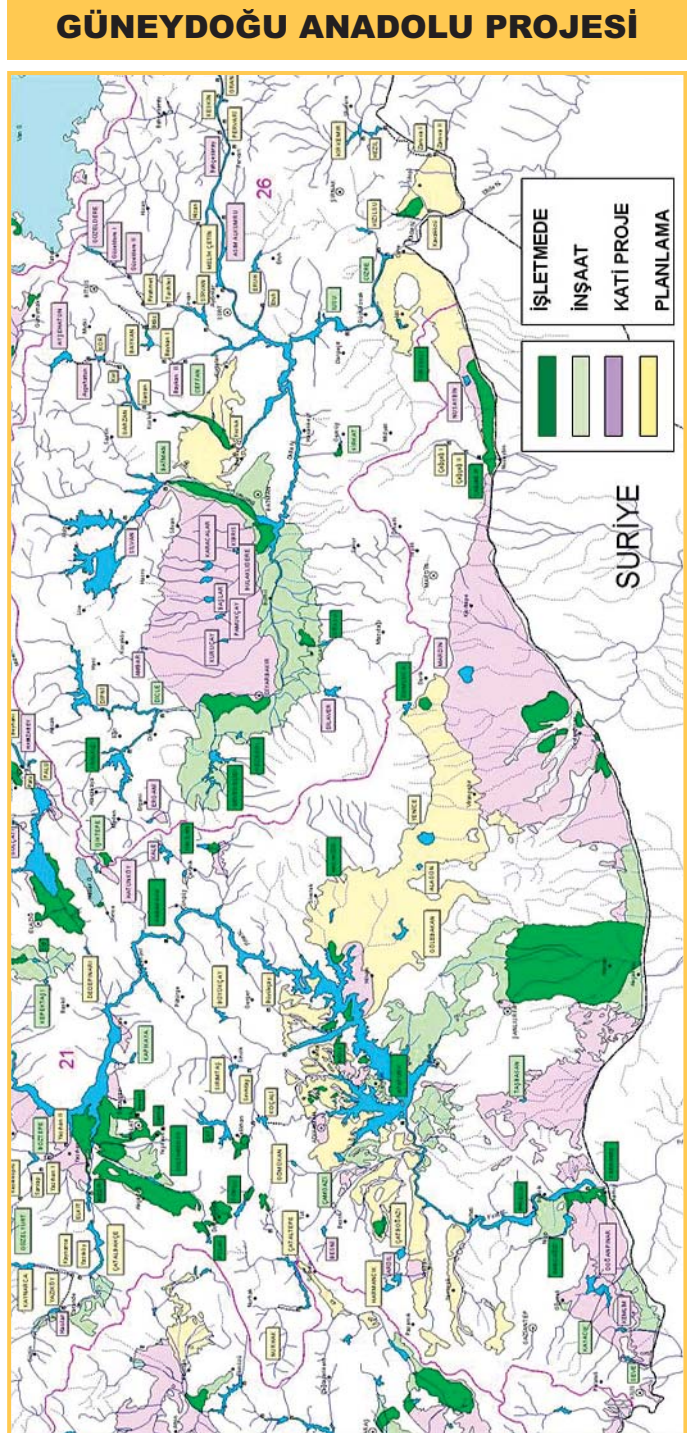
Ancak GAP özellikle, Ortadoğu bölgesinde önümüzdeki süreçte ihtiyaç duyulan su nedeni ile hem bölgesel hem de uluslararası alanda hassas bir proje olarak görülmüş olup bu görüş devam etmektedir. GAP'nin yapımına başlanması ile birlikte özellikle Türkiye ve Suriye arasında görüş ayrılıkları başlamış ve Fırat ve Dicle'nin geliştirilmesine karşı bir uluslararası kamuoyu oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu gelişmeler ve GAP'nin öne çıkartılan su ile ilgili stratejik önemi nedeniyle yatırımlarda uluslararası finans kurumlarından çok sınırlı olarak destek sağlanabilmiştir. Ilısu Barajı ile ilgili yaşanan engelleme süreci bu konudaki çabaların en son örneğini oluşturmuştur.

Teknik İlerleme Boyutu İle GAP

GAP'nde 7'si Fırat havzasında, 6'sı da Dicle havzasında olmak üzere toplam 13 büyük proje kapsamında 22 baraj ve 19 hidroelektrik santral yapılarak, 7500 MW kurulu güç ile yılda 27 milyar kWh enerji

Şekil 3: Güneydoğu Anadolu Projesi

üretimi ve yaklaşık 1,82 milyon hektarlık brüt alanda sulama yapılması amaçlanmaktadır. Dicle ve Fırat nehirleri üzerinde gerçekleştirilmekte olan Güneydoğu Anadolu Projesi, sadece kapsadığı 13 büyük enerji ve sulama projesi ile değil aynı zamanda söz konusu iki nehrin de sınır aşan su niteliğinde olması nedeniyle dünya kamuoyunun dikkatlerini çekmektedir.

Dicle ve Fırat Nehirleri Türkiye'deki yüzeysel su potansiyelinin %28'ini teşkil etmekte olup, ülkemizin ekonomik olarak sulanabilir topraklarının %20'si bu bölgede bulunmaktadır. Bu da bölgedeki teknik ve mühendislik projelerinin önemi ve önceliğini ortaya koymaktadır.

GAP Master Planı Hedefleri

T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı tarafından 1989 yılında hazırlanan GAP Master Plan'ında bölgenin kalkınmasına yönelik olarak benimsenen strateji aşağıdaki dört temel bileşenden oluşmuştur:

- 1.Toprak ve su kaynaklarının sulama, sınai ve kentsel kullanım amaçları için etkin biçimde geliştirilmesi ve yönetilmesi;**
- 2.Toprak kullanımının, optimal ürün deseni ve tarımsal uygulamalar aracılığıyla iyileştirilmesi;**
- 3.Tarımsal sanayilerin ve diğer sanayi kollarının yöresel kaynaklar esas alınarak geliştirilmesi;**
- 4.Göç hareketlerinin kontrol edilmesi ve bölgeye vassıflı insan gücü çekmek amacıyla daha iyi sosyal hizmetler, eğitim ve istihdam sağlanması.⁽³⁹⁾**

Yukarıda özetlenen bileşenlerden anlaşılacağı üzere, projenin esas hedefi insanların yaşam kalitesini artırarak bölge ile Türkiye'nin diğer bölgeleri arasındaki gelişmişlik düzeyi farkının kapatılmasıdır. Proje, bölge insanına istihdam olanakları sunulmasını, gelir seviyesinin yükselmesini, hem kırsal hem de kentsel merkezlere hizmetler götürülmesini sağlama amacına yönelik olarak yürütülmeye çalışılmaktadır.

Sözü edilen bu gelişmenin özellikle DSİ Genel Müdürlüğü'nün gerçekleştireceği sulama ve hidroelektrik

GAP DİCLE-FIRAT HAVZASI PROJELERİ

Kurulu Güç	: 7 490 MW
Enerji Üretimi	: 27 387 GWh
Sulama Alanı	: 1 821 046 (münferit projeler hariç)
Baraj Adedi	: 22
HES Adedi	: 19

**Tablo 2: Fırat Havzasında
Geliştirilen GAP Sulama ve
Enerji Projeleri**

FIRAT HAVZASI				
	Proje ve Üniteler	Kurulu Güç (MV)	Enerji Üretimi (GWh)	Sulama Alanı (ha)
1	Karakaya Bar. ve HES	1.800	7.354	-
2	Aşağı Fırat Projesi	2.450	9.024	718.844
3	Sınır Fırat Projesi	852	3.168	-
4	Suruç-Yaylak Projesi	-	-	113.136
5	Adıyaman Kahta Projesi	195	509	78.134
6	Adıyaman-Göksu-Araban Projesi	7	43	71.598
7	Gaziantep Projesi	-	-	144.064
Münferit Projeler		14,4	42	65.615
TOPLAM		5.318,4	20.140	1.191.391

**Tablo 3: Dicle Havzasında
Geliştirilen GAP Sulama ve
Enerji Projeleri**

DİCLE HAVZASI				
	Proje ve Üniteler	Kurulu Güç (MV)	Enerji Üretimi (GWh)	Sulama Alanı (ha)
1	Kıralkızı-Dicle Projesi	204	444	130.159
2	Batman Projesi	198	483	37.351
3	Batman-Silvan Projesi	240	964	245.372
4	Garzan Projesi	90	315	60.000
5	Ilisu Projesi	1.200	3.833	-
6	Cizre Projesi	240	1.208	121.000
Münferit Projeler		-	-	35.773
TOPLAM		2.172	7.247	629.655

enerji projelerinin lokomotifliğinde olması planlanmıştır. Bölgedeki yıllık ortalama yağışın 470-830 mm arasında değişiyor olmasına karşın tarımsal üretim potansiyelinin önündeki en büyük engel yağışın bitkilerin büyüme dönemine denk gelmemesidir. Bu yüzden oldukça üretken bir tarımsal sistem oluşturarak zirai üretimi optimize etmek için sulama bir ön koşul olmaktadır. Bu ön koşulun gerçekleşmesi bölge için büyük önem taşımaktadır.

Örneğin; 1994 yılında deneme sulamasının yapıldığı Harran Ovasında 2005 sulama sezonunda 125 000 hektar alan sulanmış ve ikinci hatta üçüncü ürün alınmıştır. Belirtilen ürün deseninden uzaklaşarak bölgede üretilen pamuk tüm yurttaki üretilen miktarın üçte birini oluşturmuştur.

GAP'nin Kilit Enerji ve Sulama Projesi Atatürk Barajı

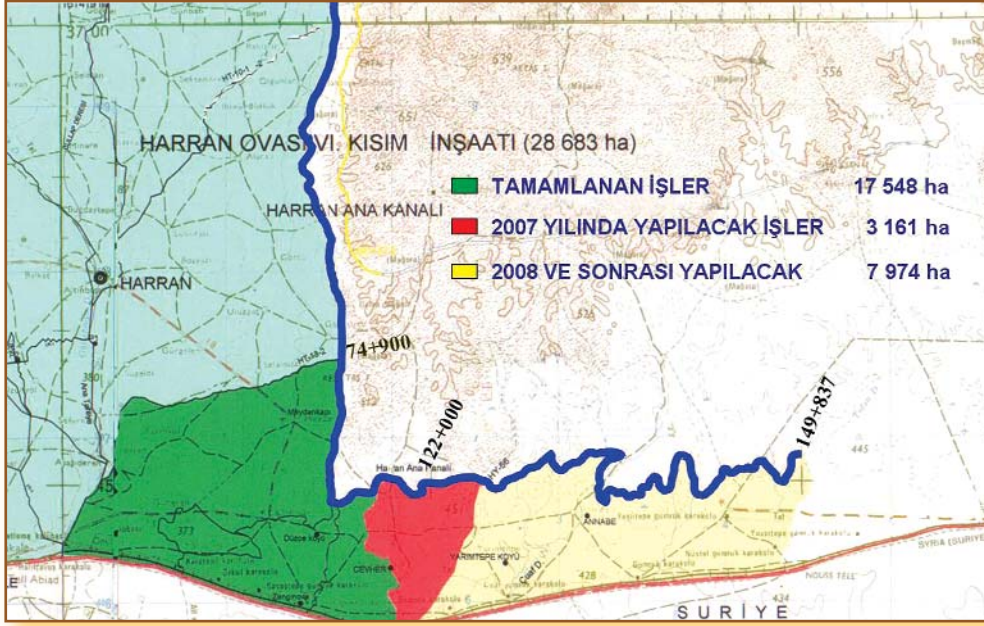
Bu proje, gerek rezervuarında biriktireceği yaklaşık 50 milyar m³ lük çok büyük su hacmi nedeniyle gerekse dış kredi zorluklarıyla karşılaşan Türkiye'nin projeyi kendi olanaklarını sonuna kadar zorlayarak yapma kararı ile karakteristik bir öneme sahip olmuştur.

Temeli 1983 yılında büyük bir ulusal heyecanla atılan projeye ait işler için ilgili kamu kurumlarında "öncelikle ele alınacak ve sonuçlandırılacaktır" genelgeleri yayınlanmış ve proje devletin tüm kesimlerince büyük bir heyecan ile tamamlanmaya çalışılmıştır. Zamanında tamamlanması hem iç hem de dış dünyaya karşı büyük bir prestij olan Atatürk Barajı ve HES tesisleri 1992 yılında devreye alınmıştır. Böylece GAP için en büyük adımlardan birisi atılmış ve hem sulama hem de enerji üretmek için Fırat'ın suları Atatürk Barajı'nın arkasında toplanmıştır.

Böylece bölgede suya olan ve Fikret Otyam'ın kaleminden aşağıdaki gibi anlatılan hasret sona ermeye başlamıştır.

"1953 yılında benim ilk gezim oldu Güneydoğu Anadolu'ya. Ben bir Orta Anadolu çocuğuyum. Dünya gazetesinde çalışırken, o yıl izin çıktı, kendimi kamyon- da buldum. Birecik Köprüsü yoktu, sallarla geçtik.

Bölgedeki yıllık ortalama yağışın 470-830 mm arasında değişiyor olmasına karşın, tarımsal üretim potansiyelinin önündeki en büyük engel, yağışın bitkilerin büyüme dönemine denk gelmemesidir.

Şekil 4: Harran Ovası Sulama Sistemi

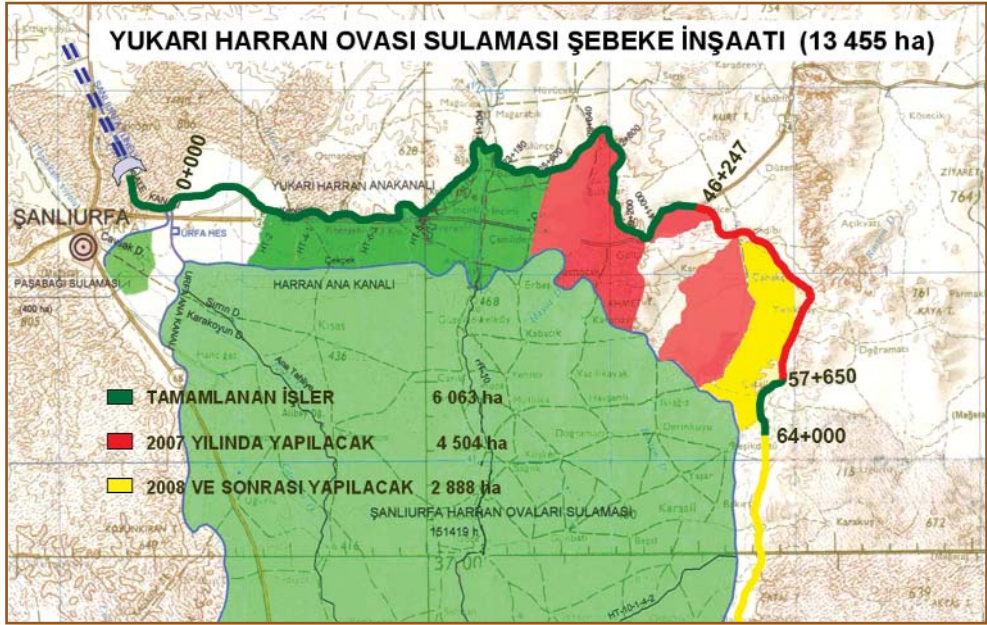
Urfa' ya ayak bastığım zaman, 48 yıl önce, bende bir sevda başladı... Sonra buraları dolaştım, o sevda 48 yıldır devam ediyor... O nedenle, sevdanın da gereği olarak bugün de buradayım, çok mutluyum.

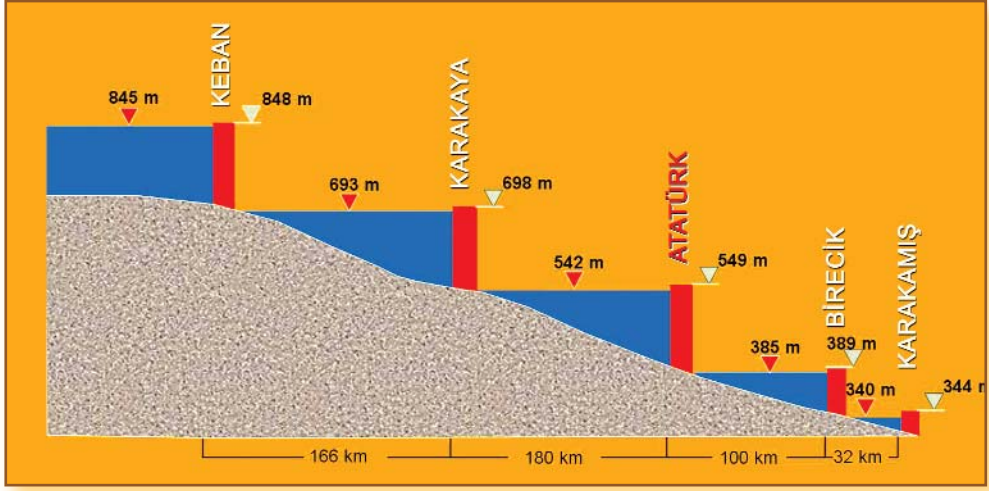
Halelbağrır diye bir köye gittim. Suyum bitmişti, aynı 1953 Temmuz'unda olduğu gibi... Biraz öğreniyorum, “may” dedim. Matarada su bitmiş, ortalığı bir telaş kapladı. Beş dakika sonra, peşkirden süzölmüş, buzlu cam gibi olmuş kirli bir bardakta bulanık su geldi. Bir yudum aldım, içemedim, döktüm. Lanetlermiş gibi baktılar bana. Fırat aşağıda gürül gürül akıyordu. Çok koydu bu bana, insanların susuzluğu... Dedim, “ey kardeşler, bekleyin, sabredin be! Bir gün bu Fırat'a gem vurulacak, siz de her insan gibi nasibinizi alacaksınız, tarlalarınız dudaklarınız gibi çatlamayacak, sabredin, bunu göreceğiz.”

GAP'nde, enerji projelerinde kurulu güç itibarıyla %74 oranında gerçekleştirme sağlanmıştır.

Enerji Yatırımları Tamamlanmak Üzere...

GAP kapsamında toplam 7476 MW kurulu güçle yer alan enerji sektörü projelerinden 5513 MW kurulu güç halen işletmeye alınmış, hazır durumdadır. Bir başka ifadeyle GAP'nde, enerji projelerinde kurulu güç itibarıyla %74 oranında gerçekleştirme sağlanmıştır. Kara-

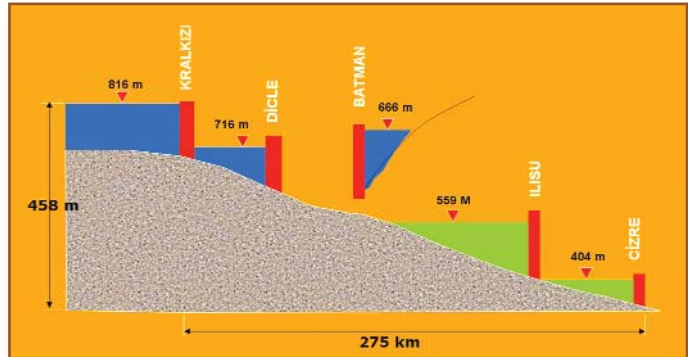
Şekil 6: Fırat Nehri Üzerindeki Büyük Barajlar

GAP sulama projelerinin yaklaşık üçte ikisinin baraj yapısı inşaatı tamamlanmıştır.

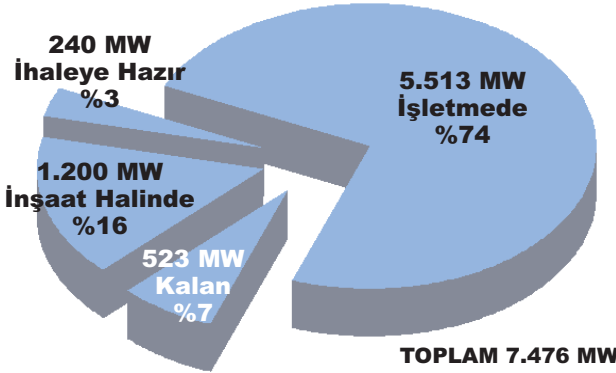
GAP’nde tamamlanan 15 barajın sadece 4’ünde sulama amacının yanı sıra hidroelektrik enerji santrali de bulunmaktadır.

GAP’nde tamamlanan 15 barajın sadece 4’ünde sulama amacının yanı sıra hidroelektrik enerji santrali de bulunmaktadır. GAP’nde şu ana kadar yapımı tamamlanan barajlardan Atatürk, Birecik, Dicle ve Batman Barajlarında yapım amacına uygun olarak hem hidroelektrik santral var hem de sulama sistemi için su alma ağız mevcuttur. Bu barajlarla sulanması planlanan arazi 853 000 hektar olup bu da GAP’ndeki tüm sulanacak alanın yarısına karşılık gelmektedir.

Bir arazinin sulanması için sulama kanallarından önce baraj gövdesi inşaatına başlanır. Baraj gövdesi ile diğer ilgili yapılar tamamlandıktan sonra baraj gölü doldurulur. Bu oldukça uzun bir süre alabilir. Hem

Şekil 7: Dicle Nehri Üzerindeki Büyük Barajlar

Grafik 1. GAP Hidroelektrik Projeleri Tamamlanma Durumu

enerji üretmek hem de sulama yapmak için inşa edilen barajlarda, enerji üretecek santralin teknik olarak baraj inşaatı esnasında konulması gerekir. Bu enerji üretme sisteminin maliyeti barajın toplam yatırım bedelinin yaklaşık dört veya beşte biri kadardır. Bu nedenle bu barajlara enerji santrali sistemlerinin konulması sulama sistemlerinin yapımını engellemez veya ötelemez. Diğer taraftan enerji santralini tamamladığınız bir barajdan enerji üretmemek gibi bir lüksünüz de olamaz. Ancak enerji ve sulama amaçlı barajlarda sulama sisteminin gecikmesi doğal olarak barajın diğer yapım amacını yani enerji üretimini öne çıkartır.

GAP'nde sulama sistemleri tamamlanma yüzdesinin düşük olması enerjideki yüksek gerçekleşmeden bağımsız bir konudur. Enerji üretiminin dağıtımı ve faydaya dönüşmesi için trafo merkezlerinin ve iletim hatlarının dışında başka bir hazırlığa gerek yoktur. Ancak özellikle GAP bölgesinde verimli ve rasyonel bir sulama için arazi toplulaştırmasından çiftçi eğitimine kadar birçok sosyo-kültürel parametre devreye girmekte ve hazırlık yapılması gerekmektedir. Barajın ve sulama sisteminin eşgüdümlü olarak tamamlanabilmesi için en uygun yöntem baraj ve sulamanın birlikte ihale edilmesi ve gerekli altyapının da inşaat süresi içerisinde hazırlanmasıdır.

GAP'nde sulama sistemleri tamamlanma yüzdesinin düşük olması, enerjideki yüksek gerçekleşmeden bağımsız bir konudur.

Tarım Sektörü Bölge İçin Kilit Sektör

GAP Bölgesinde gelir seviyesi artışını sağlayacak temel faktör tarım sektörü olacaktır. Önce tarımsal

**GAP’nde
temel strateji olarak
Bölge’nin
“tarıma dayalı ihracat
üssü” olması
benimsenmiştir.**

üretim ile başlayan süreç, daha sonra tarımsal sanayiinin gelişmesi ile tamamlanacaktır. Nitekim Master Plan’da temel amaç “Bölge’nin gelişmişlik düzeyini en kısa sürede Ülke’nin genel düzeyine yükseltmek” olarak tanımlanmış, bu amaca ulaşmak üzere ekonomik ve sosyal hedefler belirlenmiş ve temel strateji olarak Bölge’nin “tarıma dayalı ihracat üssü” olması benimsenmiştir.

Enerji sektörü faydasını bütün Türkiye ile paylaşan GAP Bölgesi, tarım sektörü faydasının tamamına yakınından yararlanabilecektir. Gerek sosyal hareketlilik (iç ve dış göç, vb) immesinin azaltılması, gerekse sosyal-kültürel gelişmenin sağlanarak bölgesel farklılıkların azaltılması için tarım sektörü yatırımları kilit ve çok önemli bir rol oynamaktadır. Ancak bu yatırımlardan beklenen sosyo-ekonomik gelişmelerin sağlanabilmesinin kısa sürede gerçekleşmeyeceği de rasyonel olarak bakıldığında görülmektedir.

GAP Sulamalarındaki Gerçekleşme Ne Durumda!

GAP’nde sulama projelerinin tamamlanabilmesi için 10 yıl önce tarım projelerinden öncelikli olanları belirlenmiş ve yaklaşık 300 000 hektar tarım arazisinin “Hükümetler arası İkili İşbirliği çerçevesinde uluslararası kredi sağlamak suretiyle” ihale edilmesi düşünülmüştür. Söz konusu öncelikli projeler belirlenirken, teknik açıdan uygunluk ve gereklilikleri göz önüne alınmıştır. Hepsinin su kaynağı (Atatürk Barajı ve Kralkızı-Dicle Barajları) ve ana kanallarının büyük bir bölümü tamamlanmıştır.⁽⁴⁰⁾ İlk kademede DPT tarafından 15 iş ünitesinin dış kredili olarak yapılması için izin alınmış ve 1998 yılı içinde Yaylak ve Bozova sulamalarının dış kredi ile gerçekleştirilmesi için çıkartılan Bakanlar Kurulu Kararnameleri neticesinde inşaatlara başlanmıştır.

Ayrıca altı proje paketinden oluşan (Mardin -Ceylanpınar Sulaması 1. Kısım İnşaatı, Mardin-Ceylanpınar Sulaması 2. Kısım İnşaatı, Mardin-Ceylanpınar Sulaması 3. Kısım İnşaatı, Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 2. Kısım İnşaatı, Kralkızı-Dicle PIV Pompaj Sulaması İnşaatı, Samsat Pompaj Sulaması 2. Kısım İnşaatı)

104 000 hektarlık sulama alanının, %100 dış kredi ile gerçekleştirilmesi için 2000 yılı Şubat ayında İsrail ile protokol yapılmış olup teknik ve mali müzakerelere 2002 yılında başlanmıştır. Türkiye-Hollanda protokolü çerçevesinde 70 000 hektarlık sulama alanının

- Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 3. Kısım İnşaatı,
- P3 Pompaj Sulaması 1. ve 2. Kısım İnşaatı ve
- Bozova Pompaj Sulaması II. Kısım İnşaatının

gerçekleştirilmesi amacıyla Bakanlar Kurulu Kararı çıkarılmıştır. Bu projelerden Suruç Ovası Sulaması'nın (98 000 ha) ise Türkiye-ABD protokolü kapsamında ihale edilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak teknik ve mali müzakereler devam etmekte iken Yüksek Planlama Kurulu'nun 24 Ocak 2003 tarih ve 25003 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan tebliğinin 19 (c) maddesinde "Yatırım programında yer alarak halen kredi arayışı sürdürülen projeler yatırım programında iz ödenek tahsisi suretiyle durdurulacaktır." denildiğinden anılan projelere ait kredi görüşmeleri durdurulmuştur.⁽⁴¹⁾

Ancak 2005 yılı içinde Türkiye-Hollanda İkili İşbirliği kapsamında yapılacak olan Kralkızı-Dicle P3 Pompaj Sulaması proje yapımı için konsorsiyum ile teknik ve ekonomik müzakerelere başlanmıştı. Bunun yanı sıra Türkiye-ABD İkili İşbirliği kapsamında yapılacak olan Suruç Ovası Sulaması Proje Yapımı İşinin ise ihale süreci devam etmektedir. Söz konusu İkili İşbirliği ile gerçekleştirilebilecek olan bu projelerin gerçekleştirilmesi durumunda GAP'nde tarım sektöründe işletmeye açılan saha bir anda %40 seviyelerine ulaşması mümkün olabilecekti.⁽⁴²⁾

GAP'nde DSİ tarafından tamamlanan sulamalar Sulama Birliklerine devredilmiştir. Bölge'de halen 19'u Harran Ovası'nda olmak üzere 29 sulama birliği vardır. Bunlar sulanan alanın 168 bin hektarını kontrol etmektedir.

GAP'nde özellikle son 5 yılda projeye aktarılan kaynak her yıl bir önceki yıla göre azalmış, sulama projelerinin ihale edilmesinden kaçınılmış, önceki dönemde ihale edilen sulamalara kaynak aktarımı azaltılmış ve kesintiye uğratılmıştır.⁽⁴³⁾

2007 Yılı Yatırım Programında;

1. Harran Ovası Sulaması VI. Kısım. İnşaatı
2. Yukarı Harran Anakanal İnşaatı
3. Yukarı Harran Ovası. Sulaması Şebeke İnşaatı
4. Şanlıurfa Harran Ovası İkmalı
5. Şanlıurfa Ovası Sulaması 3. kısım inşaatı işlerine kısıtlı da olsa ödenek ayrılmıştır. Ancak Mardin Ceylanpınar Ovası Sulaması, Şanlıurfa Bozova Pompaj Sulamaları, Suruç Ovası Pompaj Sulaması işlerine ödenek ayrılmamış ve, ihaleleri yapılmamıştır.

► **Cizre Barajı:**

GAP Projeleri kapsamında yer alan, Dicle nehri üzerinde bulunan sulama ve enerji amaçlı Cizre barajının kati projesi hazır olup, bu tesisin 4628 sayılı yasa kapsamında özel sektör tarafından yapımı planlanmıştır. Cizre Barajı'ndan sulanacak Nusaybin ve İdil ovalarında toplam sulanabilir alan 66225 ha olup, Cizre Barajı santralın yıllık enerji üretimi 1208 GWh olarak hesaplanmıştır.

► **Batman Silvan Projesi**
Silvan Barajı ve HES:

Enerji ve sulama amaçlı olup, 245 372 ha alanın sulanmasını gerçekleştirecek ve yıllık ortalama 681 Gwh elektrik enerjisi üretecektir. Projede sulamanın gelişmesine bağlı olarak elektrik üretiminin 88,41 Gwh/yıl'a düşeceği hesaplanmıştır. Bu projenin de kati projesi hazır olup 4628 sayılı yasa kapsamında özel sektör tarafından yapılması planlanmıştır. Batman Silvan Projesi kapsamında irili ufaklı 7 adet depolama tesisi yer almaktadır.

► **Kıralkızı-Dicle Sulama Tesisleri:**

GAP'nin önemli projelerinden olan Kıralkızı-Dicle Sulaması ile 130 159 ha alanın sulaması projelendirilmiştir. 1986 yılında ihale edilen söz konusu işin inşaatı devam etmektedir.

► **Batman Barajı Sulama Tüneli:**

1993 yılında ihale edilen ve projenin su kaynağı olan Batman Barajı'nın inşaatı tamamlanmış olup, yeterli ödenek ayrılmaması nedeniyle gerçekleştirmeler %45 düzeyinde bulunmaktadır.

► Batman Sağ Sahil Sulama İnşaatı:

Diyarbakır- Silvan ve Bismil İlçeleri dahilinde yer alan 18 593 ha sahanın sulanması amaçlanmış olup, 1996 yılında ihale edilen işte gerçekleşme ancak %22 olmuştur.

► Ilısu Baraj ve HES Tesisleri:

Barajın Kurulu Gücü 1200 MW olup, üretici toplam enerji 3833 milyar KWh.'tir. Proje ile ilgili kredi sorunu aşılmış ve temel atma töreni yapılmış olup, projenin inşaatına yakın zamanda başlanılması beklenmektedir.

GAP kapsamında halen, ulaştırmada %41, diğer kamu hizmetlerinde %76 ve sulama inşaatlarında ise ancak %14 düzeyinde gerçekleşme sağlanabilmiştir. GAP kapsamındaki 1821046 ha sulama sahasının 2007 yılı başı itibariyle 270 261 ha'ı sulanmakta olup (%14), 111 483 ha lık sahada ise inşaat devam etmektedir. Bu sulamanın %46'sı cazibe ile %54'ü ise pompaj ile yapılmaktadır.

Sulama projelerinin %79'u ise programa alınmayı beklemektedir. GAP'nde DSİ projelerinin toplam maliyeti 18.3 milyar ABD doları olup bugüne kadar DSİ tarafından yaklaşık 9,5 milyar ABD doları harcanmıştır.

GAP'nin en geç 2010 yılına kadar tamamlanması Bakanlar Kurulunda 04.06.1998 tarih ve 98/11231 sayılı ile kararlaştırılmış ve Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü de bu doğrultuda çalışmalar yapmış ve GAP'ndeki enerji ve tarım Projelerinin 2010 yılına kadar tamamlanması hususunda 1999-2010 yıllarını kapsayan dönem içerisinde ödenek gereksinimini belirleyip ilgili makamlara iletmesine rağmen bu 5 yıllık dönemde gerekli yatırımlar yapılmamıştır.

Sulama Sistemlerinde İlerleme Yavaş

GAP bölgesinde gelir seviyesi artışını sağlayacak, dış göçü azaltacak ve sosyo-kültürel gelişmeyi de beraberinde getirecek temel faktör tarım sektörüdür.

Bu nedenle tarım sektörü yatırımlarının öncelikli olarak gerçekleştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Ancak bu önemin bilinmesine rağmen GAP'ne yeterli ödeneğin ayrılmasında büyük zorluklar yaşanmıştır. Ulusal

**GAP'nde
2007 yılı başı itibariyle
270 261 ha'ı
sulanmakta olup
(%14), 111 483 ha lık
sahada ise inşaat
devam etmektedir.**

**GAP bölgesinde gelir
seviyesi artışını
sağlayacak, dış göçü
azaltacak ve
sosyo-kültürel
gelişmeyi de beraberinde
getirecek temel faktör
tarım sektörüdür.**

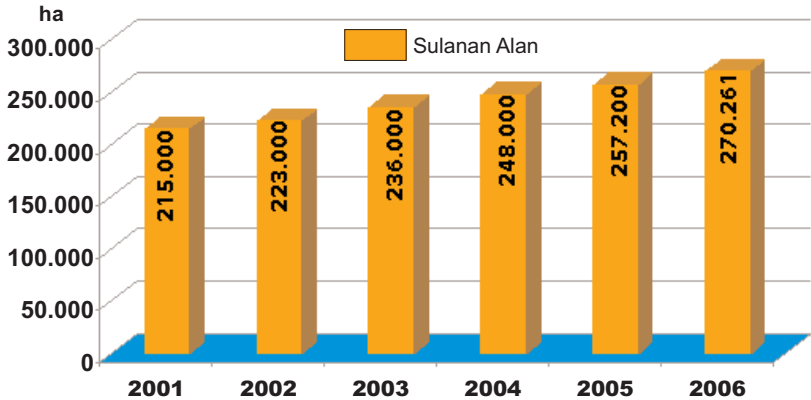
bütçeden yeterli pay ayırlamayınca GAP için Dünya Bankası ve Avrupa Konseyi Sosyal Kalkınma Fonu gibi kuruluşlardan kredi sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak uzun dönem bu çabalar da başarılı olamamıştır.

Daha sonra bölgedeki barajlar ve depolama tesisleri için aranan uluslararası krediler bulunmuş ve Birecik, Karkamış barajları tamamlanmıştır. Ilısu barajında ise zor da olsa bulunan kredi ile başlanma noktasına getirilmiştir.

Kredi araştırmaları süresinde depolama tesisleri için bulunan kredilerin sulama tesisleri için aynı oranda gerçekleşmeyeceği ortaya çıkınca bu tarım projelerinden öncelikli olanlar belirlenmiştir. Daha sonra belirlenen bu 350 000 hektar tarım arazisinin hükümetler arası ikili işbirliği çerçevesinde uluslararası kredi sağlamak suretiyle ihale edilmesi düşünülmüştür. 250 000 ha'lık arazi için DPT'nin olumlu görüşü de alındıktan sonra Hollanda, İsrail gibi ülkelerle protokol görüşmeleri tamamlanmıştır. Ancak bu protokollerin imzalanarak uygulamaya geçilmesi mümkün olmamıştır.⁽⁴⁴⁾ Bu nedenle sulama sistemlerinde ilerleme yavaş olmuştur.

GAP sulama projelerinden Hancagöz Sulaması (6945 ha) ve kısmi olarak Şanlıurfa-Harran Ovası Sulaması (135 115 ha), Çamgazi Sulaması (2900 ha) ve Kralkızı-Dicle Pompaj Sulaması (6692 ha) tamamlanmıştır. 2005 yılı içinde Yaylak Ovası Sulaması'nda 5650 ha arazi kısmi olarak sulamaya açılmış ve Bozova Pompaj Sulaması 1. Kısmı da yıl sonunda tamamlanmıştır.⁽⁴⁵⁾

Grafik 2: 2002 Yılı GAP Bölge Kalkınma Planı Döneminden Sonra Sulamaya Açılan Alanlar

Ancak, Şanlıurfa-Harran Ovasında deneme sulamasının yapıldığı 1995 senesinden önce işletmeye açılan ve yaklaşık 90 000 hektar olan münferit projeleri değerlendirme dışı tuttuğumuzda son on senedir GAP'nde yılda ortalama 13-14 bin hektar ilave sahanın işletmeye açıldığı görülmektedir. Her yıl işletmeye açılan sahanın bu mertebede kalması durumunda GAP tarım sektörü projelerinin tamamlanması yaklaşık 100 yılı bulacaktır.

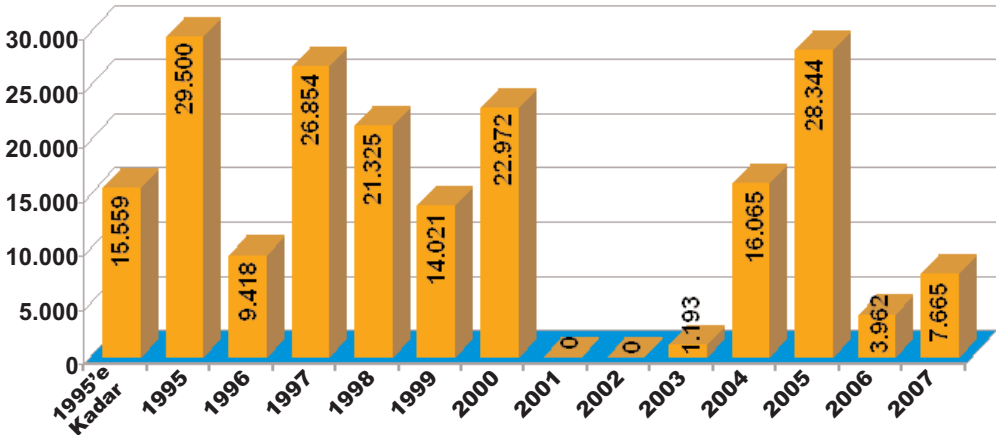
2002 yılı GAP Bölge Kalkınma Planı döneminden bu yana GAP bölgesinde sulamaya açılan arazi miktarında artış Grafik2'de verilmiştir. Bu dönemde sulamaya açılan toplam alan 55 261 ha olmuştur. Bu da 1.8 milyon ha.lık toplam sulama alanında yaklaşık %3'lük bir artışa karşılık gelmektedir. 2002 yılında proje için yeni bir plan dönemi başlatılmasına rağmen sulamaya açılan alanlardaki ilerlemenin yine yavaş olması dikkat çekicidir.

Gap'taki Mühendislik Uygulamalarının En Önemli Unsurları: DSİ Bölge Müdürlükleri

DSİ Genel Müdürlüğü bünyesinde Türkiye sathına yayılmış 27 Bölge Müdürlüğünden Kahramanmaraş (XX), Şanlıurfa (XV) ve Diyarbakır (X). Bölge Müdürlükleri GAP alanında görev yapmaktadır. GAP'ndeki DSİ projelerinin çok büyük bir bölümü bu Bölge Müdürlüklerinin yetki ve sorumluluk alanı içinde yer almaktadır. Bu nedenle bu bölge müdürlüklerinin yatırım bütçeleri ve projelerdeki ilerleme hızları GAP'nin ilerlemesi açısından önem taşımaktadır.

Her yıl işletmeye açılan sahanın bu mertebede kalması durumunda GAP tarım sektörü projelerinin tamamlanması yaklaşık 100 yılı bulacaktır.

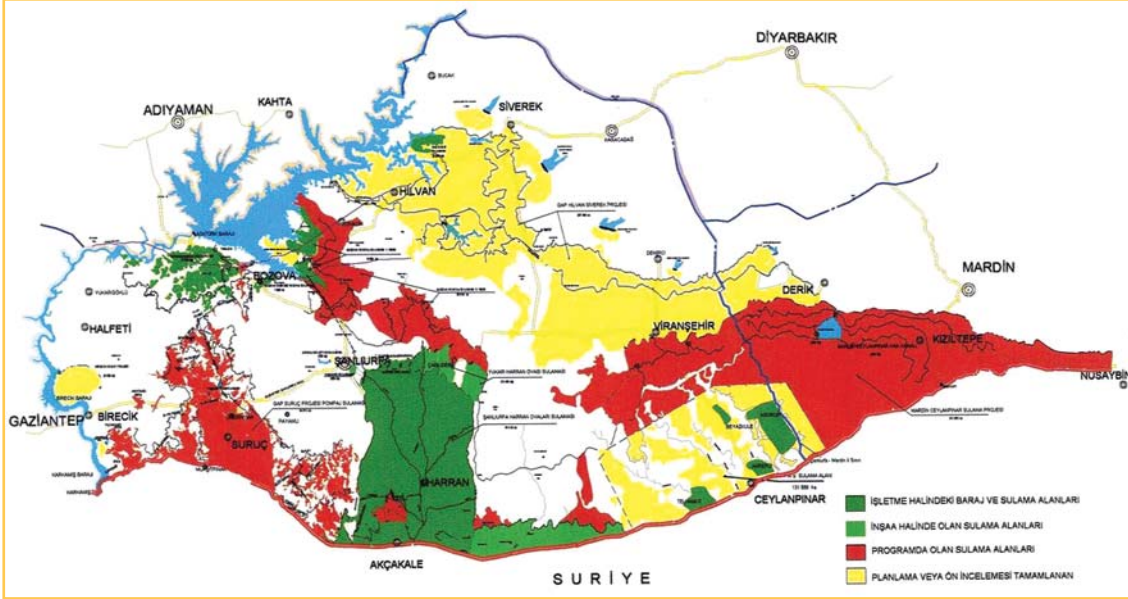
Grafik 3: Şanlıurfa Bölgesinde Yıllara Göre İşletmeye Açılan Sulama Alanları

► DSİ Şanlıurfa Bölge Müdürlüğü:

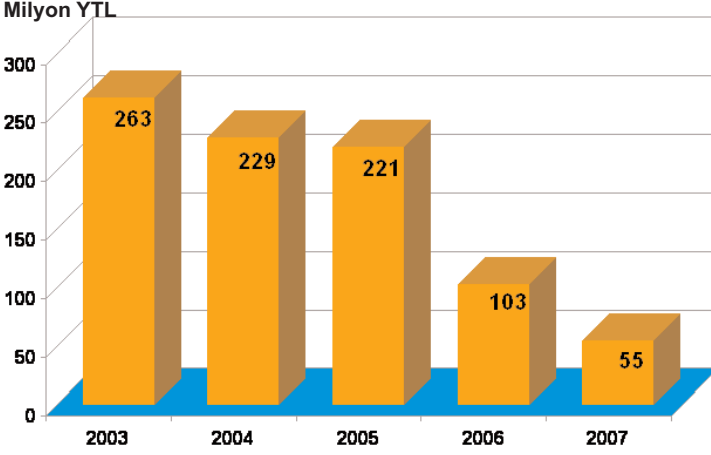
GAP sulamalarının %52'sine karşılık gelen 932 250 ha'lık sulama sahası DSİ Şanlıurfa XV.Bölge sınırları içinde bulunmaktadır.Bu sahanın 2007 yılı başı itibarıyla 188 943 ha'ı (%20) sulamaya açılmış olup 22057 ha'nın (%2,4) inşaatı devam etmektedir.Bu bölge sınırlarında iletmeye açılan sulama alanlarının %77'si cazibe %23'ü ise pompaj sulamasıdır.GAP enerji projelerinden %42'sine karşılık gelen 3124 MW'lık bölümü de DSİ'nin, bu bölge müdürlüğünün sorumlu- luğunda bulunmaktadır. Bu projelerin çok büyük bir bölümü tamamlanmıştır. Bu projeler Şekil 8 de verilmiştir.

Şekil 8: DSİ XV. Bölge Müdürlüğü Projeleri

Tablo 4: Toprak Potansiyeli ve Kullanımı

TOPRAK POTANSİYELİ VE KULLANIMI		
	ha	%
Tarıma Elverişli Arazi	1 346 650	-
Ekonomik Olarak Sulanabilir Arazi	932 250	100
2006 Yılı Sonu İtibariyle Sulamaya Açılan Alan	188 943	20,27
Yatırım Programında Olup İnşaatı Devam Eden	22 057	2,36
Yatırım Programında Olup İnşaatına Başlanmayan	342 708	36,76
Planlaması ve Projelendirmesi Devam Eden Saha	378 542	40,60

Grafik 4: DSİ Şanlıurfa Bölgesinin Yatırım Bütçesinin Yıllara Göre Değişim Grafiği (2007 yılına dönüştürülmüş değerler)

DSİ Şanlıurfa Bölge Müdürlüğü'nün yatırım bütçesinin 2007 yılı dönüştürülmüş değerleri ile yıllara göre değişim Grafik 4'de verilmiştir. Bu şekil incelendiğinde Bölge Müdürlüğü sorumluluk alanında GAP kapsamındaki projelere ayrılan ödeneğin yıllara göre azaldığı görülmektedir. Bu azalmanın etkisi Grafik 3'te verilen işletmeye açılan sulama alanları grafiğinde de ortaya çıkmaktadır.

► DSİ Diyarbakır X. Bölge Müdürlüğü

DSİ Genel Müdürlüğü Diyarbakır X. Bölge Müdürlüğü sınırları içinde Diyarbakır, Mardin, Batman, Siirt, Şırnak illeri yer almaktadır. 2007 yılı başına kadar bu bölgede GAP kapsamında planlanan 632 000 ha'lık sulama sahasının %6,5'una karşılık gelen 42 000 ha'lık bölümü tamamlanmıştır. Toplam sulanacak alanın %12'lik bölümünde ise (65 000 ha) inşaat çalışmaları sürmektedir.

GAP'nde Sulama Sisteminin Depoları Hazır, Şebeke Yok!

Enerji açığının kapatılmasının yanında barajların öncelikle yapılmasının bir diğer sebebi de tarım sektörüne yönelik su ihtiyacının kaynağını oluşturmalarıdır. Bilindiği gibi bir sulama projesi suyun biriktirildiği depolama (baraj), suyun sulanacak bölgeye taşındığı iletim (anakanal) ve suyun sulama bölgesinde parsellere ulaştırıldığı dağıtım (şebeke) ünitelerinden oluşmakta-

GAP sulama projelerinin yaklaşık üçte ikisinin depolama ünitesi tamamlanmıştır.

dır. Önce depolama ünitelerinin yani barajların yapılması, ardından da ana kanal ve şebeke inşaatlarına geçilmesi gerektiği açıktır. Atatürk Baraj Gölünden yaklaşık 835 000 hektar arazinin, Birecik Baraj Gölünden yaklaşık 143 000 hektar arazinin, Kralkızı-Dicle ve Batman Baraj Göllerinden yaklaşık 168 000 hektar arazinin, Çamgazi Baraj gölünden 7740 ha arazinin sulanacağı göz önüne alınırsa GAP sulama projelerinin yaklaşık üçte ikisinin depolama ünitesi tamamlanmıştır. Bugüne kadar depolama ünitelerine ağırlık verilmiş olup, bundan sonraki yatırımlar öncelikle depolama üniteleri tamamlanmış projelerin, iletim ve dağıtım ünitelerine yapılmalıdır.

Sulama sisteminin tamamlanamamasında en önemli sebep olarak ödenek yetersizliği ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de son yıllarda tarım sektöründe sürekli olarak taban fiyatı, tohum ve gübre sübvansiyonu, üretim kredisi, destekleme alımı gibi dolaylı veya doğrudan destek politikaları uygulanmıştır. Tarım sektörüne bu şekilde aktarılan kaynaklar zaman zaman ekonominin gelişmesi için gerekli ve yararlı olmuşsa da genellikle tarımda çalışan nüfusa geçici rahatlık sağlayan popülist uygulamalar olmaktan öteye gidememiştir. Aktarılan finansal kaynakların kullanımında, dönüşümü nispeten daha geç olan ancak zirai ekonomi için kalıcı artı değer yaratan altyapı yatırımlarına ise gereken önem verilmemiştir.

Türkiye’de son 10 yılda sulama yatırımları için ihtiyacın çok altında kısıtlı ödenek sağlanmış olması bütün sulama projelerini olduğu gibi GAP sulama projelerini de etkilemiştir. DSİ tarafından yürütülen sulama projeleri için sağlanan ödenek, talep edilenin %10 - %15’i oranında gerçekleşmiştir.⁽⁴⁶⁾ Bu durumun uzun süre devam etmesi sorunun ötelenmesinden çok katlanarak büyümesine ve ekonomik, teknik ve sosyal açıdan çözümünün zorlaşmasına yol açmıştır.

GAP’nde yatırım programındaki tarım sektörü projelerinin toplam proje tutarı 2006 yılı fiyatları ile 13 milyar 365 milyon YTL’ dir. 2005 yılı sonuna kadar tahmini kümülatif harcama 3 milyar 725 milyon YTL olarak gerçekleşmiştir. 2006 yılı için ise gerçek ihtiyaç 596 milyon YTL iken ancak 107 milyon YTL tahsis edil-

Türkiye’de son 10 yılda sulama yatırımları için ihtiyacın çok altında kısıtlı ödenek sağlanmış olması bütün sulama projelerini olduğu gibi GAP sulama projelerini de etkilemiştir.

miştir.⁽⁴⁷⁾ Böylece 2007 yılı ve sonrasına 9 milyar YTL' den fazla bir kısım kalmaktadır. Ancak mevcut ödeneklerin aynı seviyede devam etmesi halinde söz konusu inşaatların tamamlanması yaklaşık 90 yıl alacaktır. Bu rakam, görüleceği üzere açılan sahaya göre yapılan GAP tarım sektörü yatırımlarının tamamlanma süresi ile paralellik göstermektedir.

GAP İçin 2023 Yılı Hedefi Daha Gerçekçi

GAP'nin 2010 yılına kadar tamamlanması hususunda 1998 yılında DSİ Genel Müdürlüğü tarafından 1999-2010 yılları arası 12 yıllık dönemi kapsayan ödenek ihtiyacının belirlendiği bir çalışma yapılmıştır. Bu ödenek programı enflasyonla mücadele programı çerçevesinde yatırımların kısıtlanması, 1999 yılında karşılaşılan deprem felaketi, ve son yıllarda yaşanan ekonomik krizler yüzünden ortaya çıkan mali kaynak yetersizliği nedeniyle uygulanamamıştır.

Yukarıda da belirtildiği gibi bu ödeneklerin sağlanmasında 1995 ve 2001 yılı başında yaşanan ekonomik krizlerin önemli olumsuz etkisi olmuştur. Bu krizin bütün ekonomi sektörlerinde negatif büyümeye yol açtığı ve milli bütçeden yatırımlara ayrılacak payın hedeflenen seviyede gerçekleşemediği görülmüştür. Dolayısıyla GAP'nin tamamlanması 2010 hedefinden sapmıştır. Ülkedeki ve bölgedeki tüm koşul ve olanakları dikkate alarak bu hedefi 2023 olarak belirlemek daha gerçekçi olacaktır.

Tablo 5: Gap Sulamaları
2007 Yılı İtibariyle
Son Durumu
(Münferit Projeler Dahil)

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Sulamaları 2007 Yılı Başı İtibariyle Son Durumu (Münferit Projeler Dahil)						
Proje Adı	Toplam Alan (ha)	İşletme (ha)	İnşaat (ha)	Kati Proje (ha)	Planlama (ha)	İstikşaf (ha)
Fırat Havzası	1.189.869	231.773	59.198	230.650	508.779	159,469
Gerçekleşme Oranı (%)	100	19,4	4,9	19,3	42,7	13,4
Dicle Havzası	630,430	38,488	52,285	54,804	249,722	235,131
Gerçekleşme Oranı (%)	100	6,1	8,2	8,6	39,6	37,2
Genel Toplam	1.820,299	270,261	111.483	285,454	758.501	394,600
Genel Gerçekleşme Oranı (%)	100	14,8	6,1	15,6	41,6	21,6

Son beş yıllık dönem boyunca GAP kapsamındaki sulamalarda gerçekleşme oranı ancak %1,3 düzeyinde kalmıştır. Mevcut iktidar tarafından Hükümetler Arası İkili İşbirliği Çerçevesinde ve Kredili İşler kapsamında yürütülen modeller çokça eleştirilmiştir. Ancak bu modelin yerine başka ulusal bir finans modeli hızlı sonuç alınacak bir şekilde uygulamaya konulamamıştır. Bu nedenle son 5 yıl içerisinde sadece Urfa-Suruç sulamasının proje hizmetleri işi ihale edilebilmiştir.

Toprakta Tuzlanma Riski Artıyor

Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi tarafından 2005 yılında Urfa'da düzenlenen IV. GAP Tarım Kongresi Sonuç Bildirisinde toprakta tuzlanma sorununa da değinilmiştir. Bildiride "GAP'nde Tarımsal Sulamanın ilk olarak yapıldığı Harran Ovası'nda suyun aşırı kullanımı sonucunda 10 yıl içinde taban suyundan etkilenen alanlar 5 kat artmış ve neredeyse ovada sulanan alanların yaklaşık %40'lık bölümü taban suyundan zarar görür hale gelmiştir." denmektedir. Bildirimin bir diğer bölümünde ise;

Harran Ovası'nda suyun aşırı kullanımı sonucunda 10 yıl içinde taban suyundan etkilenen alanlar 5 kat artmıştır.

"Yine ovada daha önce de kısmen bulunan taban suyu ve tuzluluk problemi yapılan aşırı sulama ile hızlandırılmıştır. 1995 yılından günümüze kadar tuzluluktan etkilenen alanlar % 50 artış göstermiştir. Harran Ovası dışında yapılan sulama sistemi yatırımlarının basınçlı sulama sistemleri şeklinde olması sevindiricidir" denmektedir.

Yine aynı bildiride bölgedeki sorunlarla ilgili olarak aşağıdaki değerlendirme yapılmıştır.

"GAP sulamalarından sonra bitkisel üretimdeki belirgin sevindirici artışlar yanında tuzlulaşma, drenaj, erozyon, yanlış arazi kullanımı, pazarlama ve bitkisel hastalıklar gibi belirgin problemler şimdiden kendisini göstermeye başlamıştır. GAP master planda hedeflenen ürün desenine ulaşamaması, ürün değerlendirme ve pazarlamada da bazı sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Üretilen ürünlere zamanında pazar bulunamaması ve bazı ürünlere desteklemenin verilmesi özellikle Harran Ovası'nda monokültür tarımın yapılmasına zemin hazırlamaktadır. GAP alanında bulunan toprakların çok az bir bö-

lümünün sulu tarım altına alındığı halde günümüzde bazı tarımsal sorunlar belirgin bir şekilde görülmeye başlamıştır. Bölgede bu konularda araştırmaya ihtiyaç bulunmaktadır.”

Harran’a Su Geldi Ama Toprak Tuzlanıyor

Büyük umutlar bağlanan Türkiye’nin en verimli topraklarının bulunduğu Harran Ovası’na yıllarca su getirmek için milyonlarca dolar harcanmıştır. Ancak Harran ovasında suya kavuşan toprağın şimdiki sıkıntısı ise yine suyla bağlantılıdır TEMA Vakfı tarafından yaptırılan çalışmalarda 130 bin hektarlık Harran Ovası’nda 30 bin hektar alanın vahşi sulama nedeniyle bir daha geri kazanılamayacak derecede tuzlanıp çoraklaştığı öne sürülmektedir.

GAP İdaresi Başkanı Muammer Yaşar Özgül ise Aralık 2007’de yaptığı açıklamada “Tuzlanma 3400 hektarlık bir alanda vardı. Yapılan drenaj çalışmasıyla sadece 500 hektarlık bir alanda tuzlanma kaldı. Tuzlanma riski olan 50 bin hektarlık alanda taban suyu seviyesi yüksek olduğu için bilinçsiz sulama yapılırsa tuzlanma gerçekleşebilir.” diyerek bu toprakların halen tuzlanmadığına, ancak risk altında olduğuna dikkat çekmektedir.

Ürün Deseni Pamuğa Kaydı!

Daha öncede belirtildiği gibi, bir alanın sulamaya açılması proje kapsamında önemli bir gelişme olmasına rağmen tüm sorunların ortadan kısa zamanda kalkacağı ve beklenen gelişmelerin hızla gerçekleşeceği anlamına gelmemelidir.

Sulamaya açılmış alanlardaki önemli bir sorun da; drenaj ve tesviye gibi tarla içi hizmetlerin sulama yatırımlarını geriden izlemesidir. Bu eksiklikler aşırı sulamayla birleşince toprakta yakın bir gelecekte tuzluluk gibi önemli bir soruna yol açma potansiyeli ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan sulama yapılan alanda ekilecek ürün deseni tercihi de sorun olarak ortaya çıkabilmektedir. Örneğin, GAP’nde sulanan alanlarda monokültüre doğru bir yönelim bulunmaktadır. 1989 Master Plan’ı ürün deseninde pamuğun payını

Üretim deseni içerisinde yeri %20'nin altında olması gereken pamuk neredeyse GAP'nin temel bitkisi haline gelmiştir.

%25 olarak öngörmüş iken, bu oran halen Harran'da %75-80 dolayındadır. Ürün yoğunluğu da halen %107.5 dolayında olup, Master Plan'da öngörülen %134'lük düzeyin hayli gerisindedir. Monokültüre* yönelişin ardında pamuğa pazar bulma kolaylığı, nispi fiyatların pamuk lehine gelişmesi ve su ücretinin gerçek su maliyetinin hayli gerisinde olması gibi nedenler yatmaktadır.⁽⁴⁸⁾

Çok az miktarda alanın suya kavuştuğu GAP bölgesinde endüstriyel bitki üretiminde özellikle Pamuk'ta büyük bir artış gözlenmiştir. TÜİK verilerine göre bölgede 1 milyon 236 bin ton pamuk üretimi yapılırken, tahıllar, yağlı tohumlar, baklagiller, sebze ve meyve üretiminde ancak belirli oranlarda artış yaşanmıştır. Ancak yine de 1995 yılından itibaren sulamanın başladığı Şanlıurfa-Harran Ovası'nda kişi başına katma değer 888 ABD dolarına ulaştığı açıklanmaktadır.

Üretim deseni içerisinde yeri %20'nin altında olması gereken pamuk neredeyse GAP'nin temel bitkisi haline gelmiştir. Bu durum dikkatlice ele alınarak değerlendirilmeli ve belirlenen ürün desenlerinin ekimin teşvik edilmesine yönelik çalışmalara hız ve yoğunluk verilmelidir. GAP bölgesinde yağ bitkileri ve hububat gibi az su isteyen ürünler öne çıkartılabilir. Ancak bu yapılırken çiftçinin ektiği ürüne karşılık pazar garantisi verilmelidir. Bu sonuçlar sulama sisteminin tamamlanmasının yanı sıra yapılması gereken birçok çalışma olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Tarla İçi Hizmetler ve Tarımda Verimlilik

Sulama sistemi tamamlandıktan sonra tarla içi hizmetlerle ilgili olarak ortaya çıkabilecek sorunlara da çözüm getirilmesi önem taşımaktadır. Şanlıurfa-Harran ovasında sulamaya açılan alanlarda tarla içi hizmetlerin, çiftçilerin ekonomik düzeyinde meydana gelen gelişmeye paralel olarak çiftçiler tarafından geliştirildikleri gözlenmiştir. Bu sebeple devlet bütçesinden tarla içi hizmetlere ödenek ayrılması yerine, sulamaya açılan alanlarda kurulan Sulama Birlikleri aracılığı ile tarla içi hizmetlerin geliştirilmesi konusunda eğitim desteği verilmesi ve çiftçilerin yönlendirilmesi daha gerçekçi bir yöntem olarak değerlendirilebilir.

* Bir tarımsal ürünün aynı arazi üzerinde birbirini takip eden seneler boyunca tek başına ekilmesi.

GAP'nin bölgesel özgörevi bölgenin gıda ambarı olmasıdır. Yerel ihtiyaçlar ile bölgesel özgörev öncelikleri tarıma dayalı gıda sanayi ön plana çıkarmaktadır. Tarıma dayalı gıda sanayi yatırımları ise öncelikle dünya fiyatlarında tarım girdisini gerekli kılmaktadır. Özellikle yabancı sermayeli yatırımlar dünya fiyatlarında girdi talep etmektedir. Aksi takdirde ihracat ve yurtiçi pazara satış olanağı kalmamaktadır. Bu, tarım girdilerinin temini için;

- a. Tarımda verimlilik ve üretim artışı şarttır.
- b. Dünya fiyatları için tarım reformu devreye girmektedir.

Bu sıralama çerçevesinde yatırım planlamasında öncelikleri sulama yatırımları ve altyapı yatırımlarının alması gerekirken en az ilerlemenin bu alanda olduğu görülmektedir.

BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARI AÇISINDAN GAP

GAP'nin Bu Açıdan Önemi

Türkiye'nin bugüne kadar geliştirmiş olduğu en büyük ve entegre proje olan GAP içerisinde; barajlar, hidro-elektrik santralleri, sulama sistemleri, tarımsal altyapı hizmetleri, endüstriyel gelişim, eğitim, sağlık ve diğer bazı sektörel projeleri yer almaktadır. Uygulandığı bölge ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının azalmasını sağlayabilecek bir proje olması, ayrıca yeni iş imkanları yaratarak yüksek miktarlarda göç veren bölge illerinde istihdamın artırılmasına çalışılması ve böylelikle ülkemizin en önemli sorunlarından biri olan iç göçe çare olabilecek potansiyelde olması GAP'nin önemini vurgulayan bazı temel özellikleridir.

Bu özelliklerinin yanı sıra GAP'nin aynı zamanda var olan stratejik önemi ise aşağıdaki özelliklerinden kaynaklanmaktadır:

- ❖ Tam olarak uygulanmaya başladığında, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni kalkındıracak, bölgenin diğer bölgelerle arasındaki ekonomik ve sosyal gelişmişlik farklarını azaltacak bir proje olması,
- ❖ Projenin getireceği ekonomik büyümenin Türkiye'yi

Bölge kalkınması için yeni ve farklı bir yaklaşım ihtiyacının görülmesi sonucunda, GAP Master Planı 2002 yılında GAP Bölge Kalkınma Planına dönüştürülmüştür.

Ortadoğu'da çok daha önemli bir ülke, bir güç haline getirebilecek olması,

❖ Ortadoğu ülkelerinin, GAP'nin Türkiye'nin eline suyu silah olarak kullanma gücünü vereceğini düşünceleri,

❖ En önemlisi de, planlanan sulamalardan dolayı Fırat ve Dicle'nin sularının kullanımının kıyıdaş ülkeler ile Türkiye arasında sorun oluşturabileceği düşüncesidir.

GAP Bölge Kalkınma Planı

GAP Master Planı, yatırımlarda etkinliğin ve sosyo-ekonomik kalkınmanın sağlanması, birbirlerini tamamlayıcı nitelikteki yatırımların zaman ve mekan itibarıyla koordineli bir şekilde ele alınması amacıyla, 1989 yılında uygulamaya konmuştur. Ancak, bu planın yapımından sonra geçen sürede bölgede ve Türkiye'de plan kapsamındaki varsayımlara uymayan önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Özellikle 1990'ların ikinci yarısından itibaren artan, kamu kesiminin finansal sorunları nedeniyle plan hedeflerinden önemli ölçüde sapmıştır.

Ayrıca, çevre konularında duyarlılık artmış, katılımcılık, kalkınmanın sürdürülebilirliği, cinsiyet, dengeli kalkınma vb. kavramlar ön plana çıkmıştır. Bu nedenle, bölge kalkınmasında yeni ve farklı bir yaklaşım getirecek bir plan hazırlanması ihtiyacı görülmüş ve GAP Master Planı, 2002 yılında GAP Bölge Kalkınma Planı'na dönüştürülmüştür.

GAP Bölge Kalkınma Planı'nın Finansman İhtiyacı

2002-2010 dönemini kapsayan planın kaynak ihtiyacı 1998 yılı fiyatlarıyla 23,4 milyar dolardır. Bu yatırımların 12 milyar dolarlık kısmının kamu kesimi kaynaklarından karşılanması, kalan 11,4 milyar dolarlık yatırımın da özel sektör tarafından yapılması öngörülmüştür.⁽⁴⁹⁾

Bölgeye sabit sermaye yatırımı olarak tahsis edilecek toplam kamu kesimi kaynaklarının %52,2'sinin tarım kesimine, %10,9'unun sanayi kesimine, %6,2'sinin

ulaştırma sektörüne, %8,1'inin eğitime, %4,3'ünün sağık sektörüne ve %16'sının altyapı ve diğer hizmetlere tahsisi planlanmıştır. GAP Plan öngörülerini içeren tablo Ek 1'de verilmiştir.

GAP Bölge Kalkınma Planı'nın 2010 yılına kadar bölgede gerçekleştirmesi beklenen gelişmeler, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı tarafından 2004 yılının Nisan ayında yayınlanan GAP'nde Son Durum Raporu'nda, Planın Öngörülerini başlığı altında aşağıdaki gibi verilmektedir:

“1998 yılında 10,5 milyar dolar olan Gayri Safi Bölge Hasılası yıllık ortalama 7,8'lik bir büyüme hızı ile 2010 yılında yaklaşık 24 milyar dolara (1998 yılı fiyatlarıyla) ulaşacaktır. Bölgede 1998 yılında 1685 dolar olan Kişi Başına Gelir, yıllık ortalama %6,4 oranında artarak 2010 yılında 3563 dolara ulaşacaktır. Böylelikle, Bölge Kişi Başına Geliri'nin Ülke Kişi Başına Gelir'ine oranı 1998'de %52 iken 2010 yılında %62'ye yükselecektir. 2001-2010 döneminde 1,5 milyon hektarlık bir alan sulu tarıma açılabilir. 2010 yılında bölge nüfusu 8,6 milyon kişiye ulaşırken, kırsal nüfusun toplam nüfus içindeki payı %37'den %33'e düşecektir. Plan döneminde yaklaşık 1 milyon 200 bin kişi daha, çalışan nüfusa dahil edilecektir. Sağlanacak ek istihdamın %58'i tarım sektöründe, %32'si hizmet sektöründe ve kalan yaklaşık %10'u da sanayi sektöründe değerlendirilecektir.”

GAP'nin planlanan şekilde ilerlememesi nedeniyle yukarıda açıklanan tüm bu hedeflerin ve plan öngörülerinin 2010 yılına kadar gerçekleşme şansı bulunmamaktadır.

GAP'nde Kamu Yatırımları

Master Plan öngörülerini doğrultusunda belirlenen GAP kamu yatırımları finansman ihtiyacı 2007 yılı fiyatlarıyla toplam 40 milyar YTL düzeyindedir. 2006 yılı sonuna kadar tahmini olarak yaklaşık 23 milyar YTL harcama yapılmış ve nakdi gerçekleşme %59,3 düzeyine ulaşmıştır. GAP yatırım ödeneklerinin 1990-2007 dönemi itibariyle yıllık seyri izlendiğinde, GAP'ne toplam kamu kaynaklarından yılda ortalama %7,1 oranında pay ayrıldığı gözlenmektedir. GAP'nin ülke

Tablo 6: GAP Master Planı'na göre proje maliyeti ve sektörel nakdi gerçekleştirmeler (2006 yılı fiyatı ile, Bin YTL)

	Toplam Maliyet (ihtiyaç)	2005 Sonu Tah. Harcama (ihtiyaç)	Nakdi Gerçekleşme (%)
Tarım	11 270 967	2 768 653	24,5
Enerji	11 974 451	9 942 139	83,0
Ulaşım ve Haberleşme	8 243 827	3 488 566	42,3
Turizm	62 583	19 539	31,2
Diğer Sektörler Toplamı	5 687 369	4 791 474	84,2
Genel Toplam	37 239 198	21 010 371	56,4

yatırımları içindeki payı; 2002 yılında %5,9, 2003 yılında %5,8, 2004 yılında %6,8, 2005 yılında %7,0, 2006 yılında %7,2 ve 2007 yılında 7,1 olmuştur.

Tablo 6'da verilen 2006 yılı GAP yatırımlarının sektörler itibariyle dağılımına bakıldığında, en yüksek payın tarım sektöründe olduğu, bu sektörü enerji ve ulaştırma yatırımlarının izlediği görülmektedir. Toplam yatırımların yaklaşık %80'i ekonomik sektörlere yapılırken, sosyal sektörlerin payı yaklaşık %20 olmaktadır.

GAP'nde Sektörel Gelişmeler

► Enerji:

GAP kapsamında, 2006 sonu itibariyle 8 hidroelektrik santrali tamamlanmıştır. GAP kapsamındaki HES'lerin 2006 yılı sonuna kadar kümülatif elektrik enerjisi üretimi Tablo 7 de verilmiştir.

Karakaya, Atatürk, Batman, Kralkızı, Dicle, Birecik ve Karkamış hidroelektrik santrallerinin işletmeye alınışından 2006 yılı sonuna kadar yaklaşık 274,3 milyar kilowat-saat elektrik enerjisi üretilmiş ve ülkemizin enerji ihtiyacının önemli bir bölümü karşılanmıştır. Üretilen bu enerjinin parasal değeri 16,5 milyar ABD Doları olarak hesaplanmıştır. (1 kWh=6 cent).

Türkiye'de 2006 yılında üretilen 44 milyar kilowat-saatlik hidroelektrik enerji içinde, GAP 21 milyar kilowat-

Türkiye'de 2006 yılında üretilen 44 milyar kilowat-saatlik hidroelektrik enerji içinde, GAP 21 milyar kilowat-saatlik hidroelektrik üretimiyle % 48.5'lik bir paya sahip olmuştur.

Baraj ve HES	İşletmeye Geçiş Yılı	Elektrik Üretimi (Milyar kwh)
Karakaya Barajı ve HES	1987	143,8
Atatürk Barajı ve HES	1993	111,2
Kralkızı Barajı ve HES	1998	1,0
Karkamış Barajı ve HES	1999	2,6
Dicle Barajı ve HES	1999	1,1
Birecik Barajı ve HES	2000	13,1
Batman Barajı ve HES	2003	1,5
TOPLAM		274,3

Tablo 7: GAP Kapsamındaki HES'lerin Kümülatif Elektrik Üretimi (milyar kWh) 2006 yılı sonu itibarıyla.
Kaynak: TEİAŞ Genel Müdürlüğü

saatlik hidroelektrik üretimiyle %48,5'lik bir paya sahip olmuştur. Yine 2006 yılında Türkiye'nin 175,7 milyar kilovat-saatlik toplam enerji üretimi (termik, hidrolik ve rüzgar) içinde GAP'nin payı %12,2 olmuştur.

GAP'nde Enerji Projelerinin gerçekleştirme durumu Ek 2'deki tabloda verilmektedir.

1995-2006 yılları arasında Türkiye'nin hidroelektrik enerji üretiminin yaklaşık yarısına yakını GAP'ndeki HES'lerden sağlanmıştır. Bu oranların yıllara göre durumu Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8: Enerji Üretiminde Türkiye-GAP Karşılaştırması (milyar kWh)
Kaynak: TEİAŞ Genel Müdürlüğü

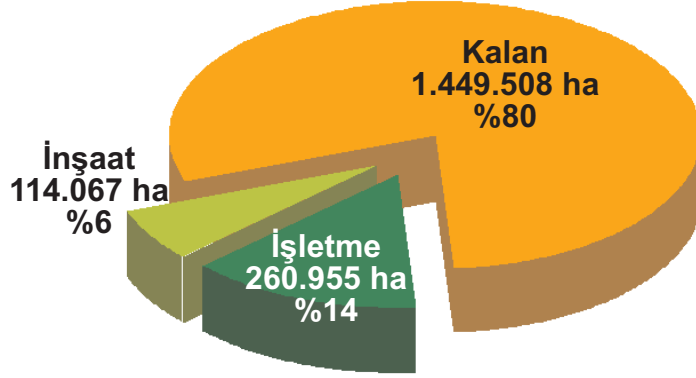
Yıl	TÜRKİYE				GAP	GAP/TÜRKİYE	
	Termik	Hidrolik	Rüzgar	Toplam	Hidrolik	Hidrolik (%)	Toplam (%)
1995	52.6	32.0	-	84.6	16.1	50.0	19.0
1996	54.5	40.4	-	94.9	19.3	48.0	20.0
1997	63.3	39.8	-	103.1	19.4	48.7	18.8
1998	68.7	42.2	-	110.9	20.1	47.5	18.0
1999	81.8	34.6	-	116.4	14.8	42.7	12.7
2000	94.2	30.9	-	125.1	12.1	39.2	9.7
2001	99.0	24.0	-	123.0	11.5	47.9	9.3
2002	95.4	33.7	-	129.1	12.4	36.8	9.6
2003	104.8	35.3	0.06	140.1	15.3	43.3	10.9
2004	104.0	46.1	0.06	234.0	22.4	48.7	14.8
2005	121.9	39.6	0.06	161.5	18.7	47.2	11.6
2006	131.4	44.2	0.13	175.7	21.4	48.5	12.2

► **Tarım:**

GAP Bölgesi'nde 114 067 ha alanda halen sulama şebeke inşaatı devam etmektedir. 1995 yılından itibaren sulamanın başladığı Şanlıurfa-Harran Ovası'nda 30000 ha alanda sulama öncesi kişi başına katma değer 596 ABD Doları, 2006 yılında ise 859 ABD Doları olmuştur.

GAP kapsamında ayrıca toplam 271 366 ha'lık bir alanın sulanmasının hükümetler arası ikili işbirliği anlaşmaları çerçevesinde imzalanacak protokollerle gerçekleştirilmesi düşünülmüştür. Bu yöntemle yapılması planlanan ancak gerçekleştirilemeyen sulamaların listesi Ek 3'te verilmiştir.

Grafik 5: Gap Sulama Projelerinin Gerçekleşme Durumu

► **Sanayi:**

GAP bölgesinde sınai gelişmenin hızlanması, sanayi yatırımlarının artması, özel sektörün bölgede yatırım yapmasının sağlanması için sanayi altyapısının tamamlanması çalışmaları, kamu yatırımları çerçevesinde yürütülmektedir.

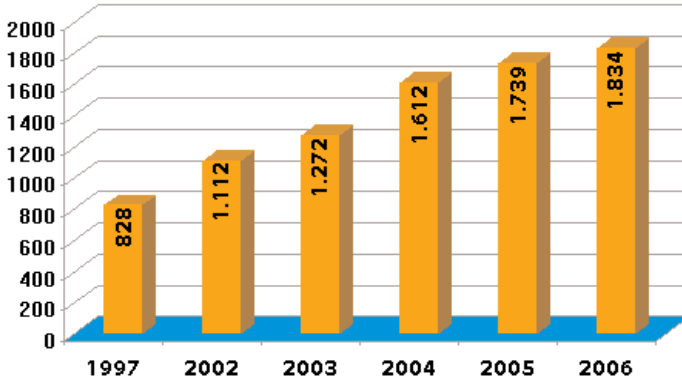
GAP Bölgesi'nde biri Gaziantep, diğeri Mardin'de olmak üzere 2 serbest bölge mevcuttur. Bölgede 8 organize sanayi bölgesi (OSB) tamamlanmış olup 11 OSB ise yatırım programında yer almaktadır. İnşaatı devam eden 4 OSB'de de üretime geçilmiş olup faaliyeteki OSB sayısı 12'dir.

Bölge'de, 2007 yılı itibarıyla, 25 küçük sanayi sitesi (KSS) faal durumdadır. Bu sitelerde 7795 işyeri bulunmaktadır. 12 KSS' nin ise yapım çalışmaları devam etmektedir.

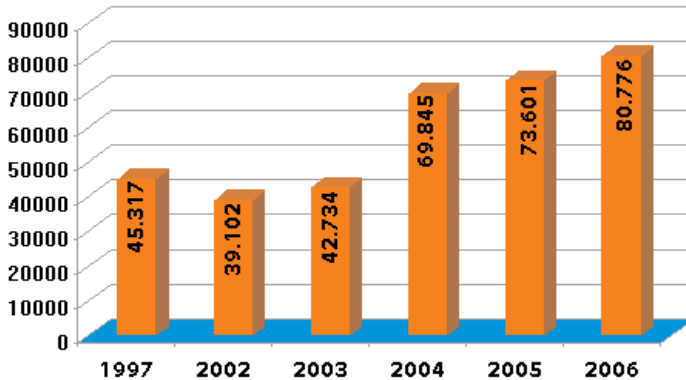
DPT verilerine göre bölgedeki organize sanayi bölgesindeki parsel sayısı 1733 olurken, küçük sanayi siteleriindeki iş yeri sayısı ise 7044, imalat sanayi iş yeri sayısı 359, imalat sanayinde çalışanların ortalama sayısı 31183 kişidir. Bölgede fert başına düşen elektrik tüketimi ise 196 kilowat saat olmuştur.

GAP İllerinde yıllar itibariyle sanayi işletmeleri ve istihdam sayısını gösteren tablo, Ek 5'te verilmiştir. Bu tablodaki veriler kullanılarak elde edilen grafikler ise Grafik 6, 7, 8 ve 9'da verilmiştir.

Grafik 6'da görüldüğü gibi GAP Bölgesi'nde 10 kişiden fazla işçi çalıştıran sanayi işletmesi sayısında 1997-2004 arasındaki artış eğilimi 2005-2006 yıllarında azalmıştır. Ancak GAP bölgesinde 10 kişiden fazla işçi çalıştıran sanayi işletmelerindeki istihdam sayısı grafiği (Grafik 7) incelendiğinde 1997-2003 arasında işletme sayısı artmasına rağmen istihdamın azaldığı, 2004-2006 arasında ise işletme sayısındaki artışla

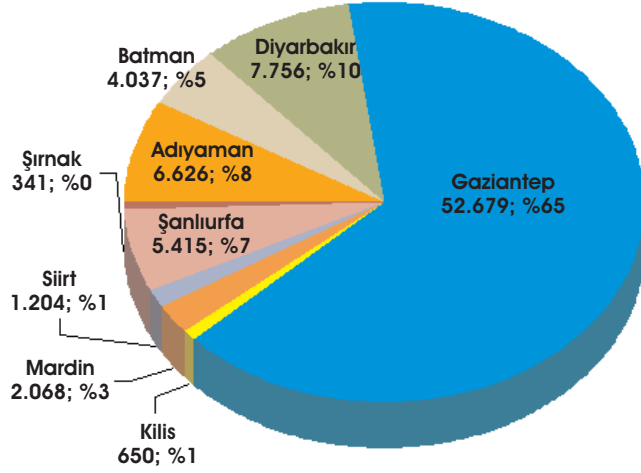

Grafik 6: GAP Bölgesinde 10 Kişiden Fazla İşçi Çalıştıran Sanayi İşletme Sayıları

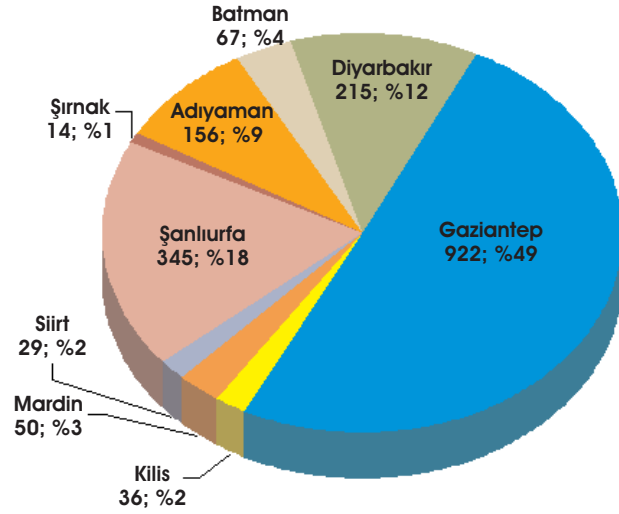

Grafik 7: GAP Bölgesinde 10 Kişiden Fazla İşçi Çalıştıran Sanayi İşletmelerinde İstihdam Sayıları

Grafik 8: GAP Bölgesinde İstihdam Sayısının İllere Göre Dağılımı (2006)

Grafik 9: GAP Bölgesinde İşletme Sayısının İllere Göre Dağılımı (2006)

orantılı olarak istihdamın da arttığı görülmektedir. Bu durum işletmelerin finans ve kurumsal yapılarını son yıllarda sağlamlaştırdığını ve pazar paylarını arttırdığını ortaya koymaktadır.

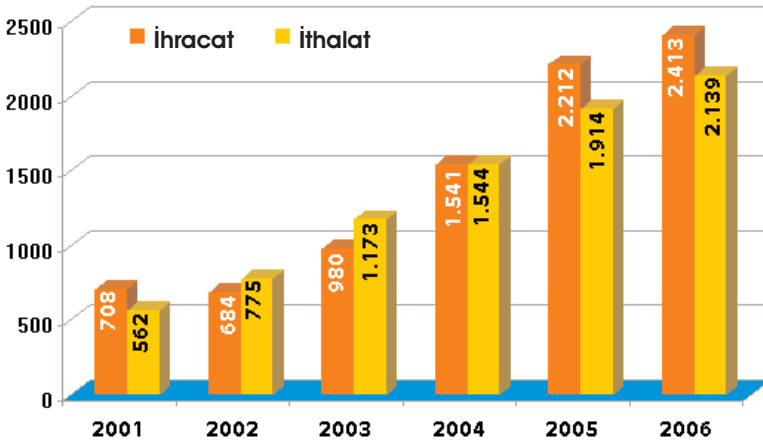
GAP bölgesinde istihdam sayısının ve işletme sayısının illere göre dağılımı grafikleri (Grafik 8, 9) incelendiğinde de her iki alanda da Gaziantep'in başta olduğu görülmektedir. Bu kenti yine her iki alandaki öncelikli sıralarıyla Diyarbakır ve Adıyaman izlemektedir. Her iki alanda da en geri kalmış kentin 14 işletme ve 341 kişi istihdamla Şırnak olduğu görülmektedir.

GAP bölgesinin tümünde ise 2006 yılı itibariyle 1834 işletmede 80766 kişinin istihdam edildiği tespit edilmiştir.

GAP'nde İhracat ve İthalat

GAP'nden yapılan ve 2001 yılında 708 milyon ABD Doları olan ihracat tutarı 2006'da 2413 milyon dolara yükselmiştir. GAP Bölgesi'nden yapılan ihracatın Türkiye'nin toplam ihracatı içindeki payı da aynı dönemde % 2,3'ten % 2,8'e çıkmıştır. 2001 yılından bu yana GAP'nden yapılan toplam ihracat ile ithalat miktarları incelendiğinde 2004 yılından itibaren ihracat'ın ithalatı geçtiği görülmektedir.

Milyon \$

Grafik 10: GAP'ndeki İhracat ve İthalat Değerleri

GAP'nden İhracat Başladı Ama!

GAP Bölgesinden 2000 yılının ilk 7 ayında 178 milyon 538 bin dolarlık tekstil ürünü ihraç edilmiştir. Bu rakam 1999 yılına göre %10 oranında artmıştır. GAP'nden tekstil ihraç edilen ülkeler arasında Suriye, İtalya, Irak, Romanya; İspanya, Portekiz, Suudi Arabistan, Belçika, Özbekistan, Cezayir, ABD, Lübnan, Azerbaycan, Fransa, Kazakistan, Kırgızistan ve İsrail yer almıştır. GAP'ndeki pamuk üretiminin dünyadaki pamuk borsalarında etkili olabilecek seviyeye çıktığı belirtilmektedir.⁽⁵⁰⁾

Bölgenin tarımsal ve sanayi üretimi çoğunlukla iç pazara dönük olup bölgenin sınır illerinin ihracatının ise çoğunlukla il dışı ürünlerden oluştuğu görülmektedir.

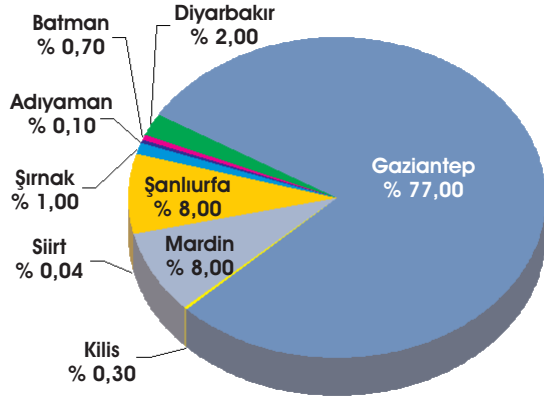
GAP illeri arasında ithalat ve ihracatın en aktif ili Gaziantep'tir. Bunu Mardin, Şırnak, Şanlıurfa ve Adıyaman illeri izlemektedir.

Özellikle Irak pazarına ihracatın yapıldığı 7 GAP ili 2003 Irak işgali sonrası ihracatını hızlandırmıştır. Dış Ticaret Müsteşarlığı verilerine göre, 2001'de 708 milyon dolar olan ihracat, 2002'de 683 milyon dolara düştükten sonra hızlanmış ve 2006'da 2,4 milyar dolara kadar çıkmıştır.

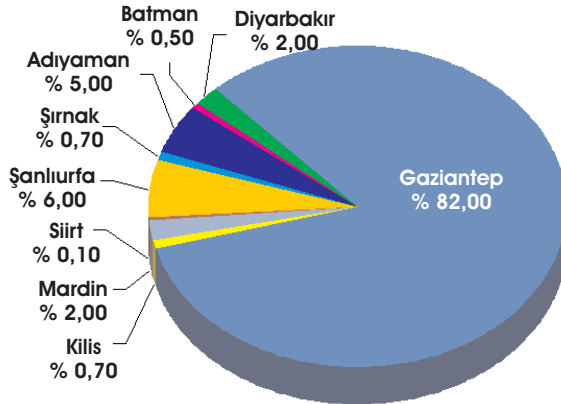
GAP Bölgesinin illere göre ihracat ve ithalat miktarları ele alınıp incelendiğinde ihracat'ta Gaziantep'in öne çıktığı ve Siirt'in de en düşük seviyede kaldığı görülmektedir.

2006 yılı itibariyle GAP Bölgesi'nin ihracatında-ithalatında illerin payını gösteren Grafik 11 ve 12 incelendiğinde hem ithalat hem de ihracatta yaklaşık %80 gibi büyük bir oranla ilk sırayı Gaziantep'in aldığı görülmektedir. Bu kenti ihracatta %8,5 ile Şırnak ve Mardin, ithalatı ise %6 ve %5'lik oranlarla Şanlıurfa ve Adıyaman'ın izlediği görülmektedir. GAP illeri ara-

Grafik 11: GAP Bölgesinin İhracatında İllerin Payı (2006)

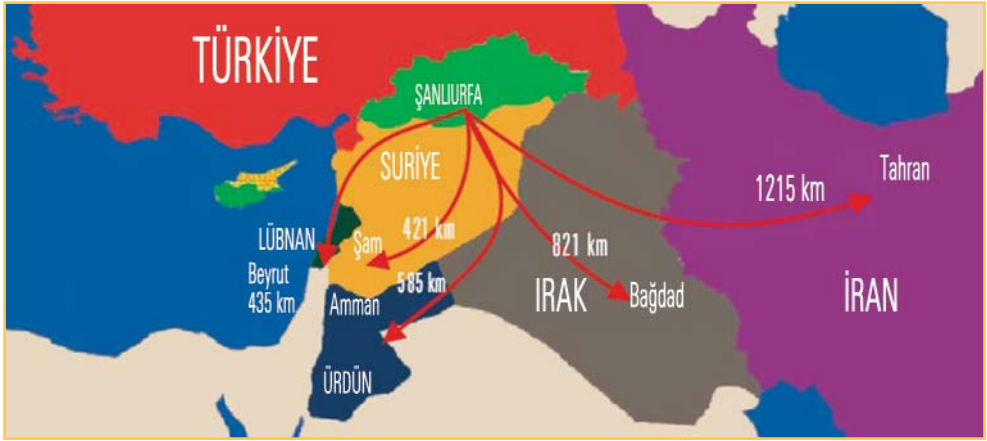

Grafik 12: GAP Bölgesinin İthalatında İllerin Payı (2006)

sında ithalat ve ihracatın en aktif ili Gaziantep'tir. Bunu Mardin, Şırnak, Şanlıurfa ve Adıyaman illeri izlemektedir.

GAP Bölgesinde İhracat ve ithalatın 2001 yılından itibaren başlayarak illere göre değişimini ve Türkiye toplamına oranlarını gösteren tablolar Ek 4 de verilmiştir. Bu tablo incelendiğinde GAP Bölgesi'nin Türkiye ihracatı içindeki oranının 2000'li yıllarda tedrici bir artış göstererek %3 civarına yaklaştığı görülmektedir.

Ulaştırma

2006 yılı itibariyle GAP Bölgesi'nde karayolu ağı uzunluğu 34 975 km'dir. Bunun 203 km'si otoyol, 5 904 km'si devlet ve il yolu, 507km'si bölünmüş yol, 28 361 km'si ise köy yoludur. İnşa halindeki Gaziantep-Şanlıurfa Otoyolunun tamamının 2007 yılında trafiğe açılması planlanmıştır. Türkiye devlet ve il yolu şebekesinin %9,2'si, köy yolları şebekesinin %10,1'i bölgededir. Bölge'deki köylerin %98'i anayol ağına bağlanmış durumdadır. Bölge'nin 7 ilinde havaalanı vardır. Ayrıca, Türkiye'nin en büyük kargo havalimanı olan GAP Uluslararası Havaalanı 2007 yılında Şanlıurfa'da hizmete açılmıştır.

Şanlıurfa-Kızıltepe-Silopi (Habur Sınır Kapısı) 2x2 bölünmüş yolu'nun fiziki gerçekleşme oranı %20'dir. Bölgedeki kırsal yerleşmelerde asfalt yol oranı %36,24 iken, yeterli içme suyu götürülen nüfus oranı ise %74,44 olarak belirlenmiştir.

Şekil 9: Gap Bölgesi
Türkiye'nin ve Avrupa'nın Ortadoğu Pazarına açılan kapısıdır. Ortadoğu ise 220 milyar dolar yıllık ithalat kapasitesine sahip olan ve 320 milyon kişinin yaşadığı büyük bir pazar konumundadır.

Gap Bölgesi insanlık tarihinin bütün evrelerine tanıklık etmiştir ve bu tanıklığı arkeolojik ve tarihsel kalıntılarla belgelenmektedir.

Turizm

GAP Bölgesi'nin kapsadığı alan, yerleşik insan toplulukları tarihinin en eski bölgelerinden bir bölümünü içermektedir. İnsanlık tarihinin bütün evrelerine tanıklık etmiştir ve bu tanıklığı arkeolojik ve tarihsel kalıntılarla belgelenmektedir. Anadolu'da gelişen otantik uygarlıklarla, Mezopotamya'daki uygarlıkların bir sentezi olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi, bünyesinde Asur Kolonileri ve Hitit yerleşmelerini barındırmakla birlikte Zeugma Antik kenti, Dara Ören Yeri, Hasankeyf Yerleşmesi, Gaziantep Yesemek Heykel Atölyesi gibi sanatsal zenginliği de sunmaktadır.

Bölge, bir çok inancın merkezi olma özelliğini de taşımaktadır. İlk tek tanrı inancını benimseyen Sabii'lerin şehri Harran, Musevi, Hristiyan, ve Müslüman inançlarının buluştuğu Şanlıurfa ve Hristiyanlığın ilk dönemlerine tanıklık eden kiliseleri ile Mardin inanç kültürünün özelliklerini günümüzde de yaşatmaktadır. Bölgede Nuh, İbrahim, Eyüp, Zülkifil (Diyarbakır), Yuşa (Gaziantep) gibi kutsal kitaplarda yer alan peygamberlerin makamları bulunmaktadır. Bu özellikler ve İsa peygamberin Şanlıurfa Kenti'ni kutsaması bölgenin önemini dinler tarihi açısından da arttırmaktadır.

Bölgede özellikle Museviler ve Müslümanlar için Şanlıurfa, Süryaniler için Mardin ve çevresi inanç turizminin gelişmesine olanak tanımaktadır. Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Şanlıurfa'nın tarihi kent dokularıyla inanç turizminin yanı sıra kültür turizmini de besleyecek özelliklere sahiptir. Diyarbakır'da ve Şanlıurfa'da kaplıcalara yapılan yatırımlarla da termal turizminin gelişmesi amaçlanmaktadır.

GAP Bölgesi Yatırımlarında Devlet Yardımları

Tablo 9'da GAP bölgesi teşvikli yatırımların illere göre dağılımı görülmektedir. Teşvik belgeli yatırımların 2003 yılında bölge illeri içerisindeki dağılımında Gaziantep %66'luk bir payla birinci sırada yer alırken, bu ili %13'lük bir payla Diyarbakır ve %10 ile Adıyaman takip etmektedir. Bu sıralama bölgedeki illerin gelişmişlik düzeyini de büyük ölçüde yansıtmaktadır. Bu

İLLER	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Adıyaman	604.845	162.238	83.930	134.735	93.317	68.678	28.942	232 448	235.360
Diyaıabakır	907.289	423.406	491.082	857.474	199.842	247.413	161.200	111 376	314.691
Gaziantep	14 .284.935	3.129.549	1.281.277	1.184.675	421.001	470.569	741.644	1411 764	1.577.988
Mardin	296.773	265.075	476.020	95.592	80.893	10.476	45.413	13 356	19.991
Siirt	-	18.272	-	42.465	14.260	47.698	52.957	-	4.998
Şanlıurfa	850.142	-	736.015	353.567	133.812	175.295	464.498	320 009	133.229
Batman	-	62.969	109.483	44.451	4.087	29.340	153.829	12 102	38.415
Şırnak	-	43.605	58.350	71.659	219.393	79.700	29.902	1 273	38.718
Kilis	27.090	28.876	22.025	34.987	3.571	7.010	1.123	-	2.238
GAP	16.971.074	4.803.493	3.258.180	2.819.607	1.170.177	1.136.179	1.679.507	2102 327	2.365.629

üç ili ise Şanlıurfa, Şırnak, Mardin ve Batman takip etmektedir. Siirt ve Kilis %1'den daha düşük oranlarla son sıralarda yer almaktadırlar. Gaziantep'in yapılan yatırımların neredeyse yarısına sahip olmasının önemli bir nedeni gelişmişlik düzeyinin yeni yatırımları büyük ölçüde belirlemesidir. ⁽⁵¹⁾

Tablo 9: Yatırımlarda Devlet Yardımlarının İller ve Yıllar İtibarıyle Değişimi (2004 yılı fiyatları ile, Milyar TL)
Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Teşvik Uygulama Genel Müdürlüğü

Kamu Yatırım Tahsisleri Açısından Analiz ve GAP

Planlı dönemde bölgesel gelişmişlik farkları ülkenin en önemli sorunlarından biri olarak görülmüştür. Bu dönemlerde bu farkların somut verilerle belirlenmesi ve bölgesel gelişmeyi hızlandırmak amacıyla kaynak tahsisleri yapılmasına çalışılmıştır. Bu çerçevede planlı dönemde geri kalmış yörelere, bu yörelerden elde edilen bütçe gelirlerinin çok üzerinde harcamalar yapılmıştır. Bu kapsamda GAP'ne öncelik verilmiş, kamunun yanında özel sektörü de bu yörelere çekebilmek için çeşitli teşvikler, yardımlar ve personel politikaları uygulanmaya çalışılmıştır. ⁽⁵²⁾

Türkiye'de kalkınma planları, bölgesel gelişme politikasının uygulanmasına ilişkin olarak kamu kesimini görevlendirmiş, özel kesimi de çeşitli amaçlarla az gelişmiş yörelerdeki illerimizde yatırıma yönlendirmeye çalışmış ancak istenilen sonuç alınamamıştır.

“Geri kalmış bölgelerin kalkındırılması önemli ölçüde bir yatırım yapma konusu olduğundan kamu sektörü bizzat yatırım yaparak doğrudan ya da devlet yardımları gibi dolaylı politikalarla bu sürece girmektedir”

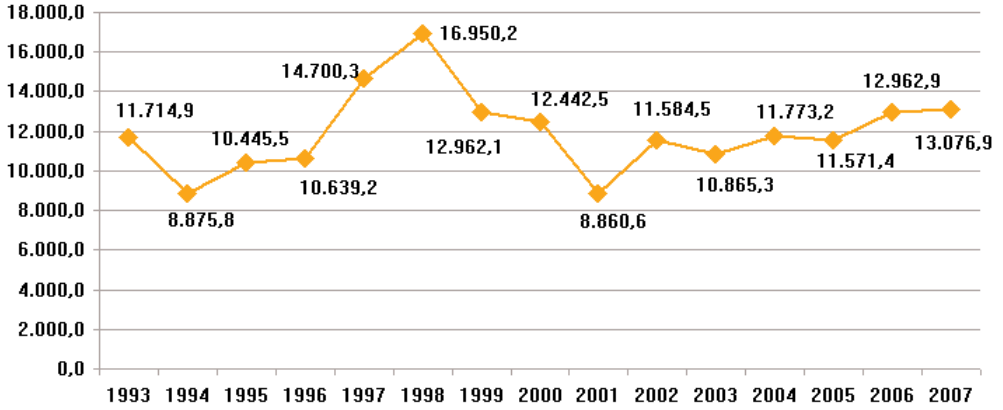
DPT'nin İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, 2003 Raporu'nda belirtildiği gibi “Geri kalmış bölgelerin kalkındırılması önemli ölçüde bir yatırım yapma konusu olduğundan kamu sektörü bizzat yatırım yaparak doğrudan ya da devlet yardımları gibi dolaylı politikalarla bu sürece girmektedir”. Kamunun bölgesel gelişme politikalarını yönlendirme yaklaşımının temelinde, konunun iktisadi yönünün yanında sosyal yönünün de büyük ağırlık taşıması yer almaktadır. Bölgesel gelişme olgusunun temelde kamu düzenleyiciliği esasına bağlı olduğu kabul edilmektedir. Bu nedenle azgelişmiş bölgelerin gelişme sürecine katılabilmesi bu bölgelerin özel sektör yatırımlarının yanı sıra, kamu yatırım harcamalarından daha fazla pay alabilmesini gerektirmektedir. Bu da güçlü bir kamu maliyesi yapısı ile doğrudan bağlantılı olan bir süreçtir. ⁽⁵³⁾

Ancak coğrafi yapı, iklim özellikleri, talep düzeyi yüksek iç ve dış pazarlara uzaklık, kırsal yerleşim birimlerinin çokluğu ve dağınıklığı faktörlerinin yanı sıra Türkiye'nin kamu maliyesi yapısındaki istikrarsızlık ve güçsüzlük azgelişmiş bölgelere yapılan kamu müdahalelerinin istenilen düzeyde gerçekleşmesine engel olmuştur. Bunun yanı sıra bölgesel gelişme olgusu içinde kamu düzenleyiciliği önemli bir rol oynaması gerekirken GAP bölgesinde de bu amaca ulaşamamıştır.

DPT'nin “Yatırımların İllere Göre Dağılımı- 2006” raporunda TL olarak verilen illere göre yıllık yatırım tahsisleri o yılın Merkez Bankası Yıllık Ortalama Dolar Kuru değerleri kullanılarak ABD Doları cinsinden hesaplanmıştır. Ele alınan kamu yatırım tahsisleri 1993-2007 döneminde alt yapıya yönelik yatırımları kapsamaktadır. 1993-2007 döneminde Türkiye'de yıllık toplam kamu yatırım tahsisinin yıllara göre değişimi Grafik 13'de verilmiştir.

Bu şekil incelendiğinde son 14 yılda Türkiye'deki yıllık toplam ortalama kamu yatırım tahsisinin 1.3 Milyar ABD Doları civarında olduğu, ancak bu tahsisin 1997-1998 yıllarında arttığı, 2001 yılında da düştüğü görülmektedir. Bu durum değerlendirilirken Türkiye'de yaşanan ekonomik kriz yılları ve bu yıllarda dövizin TL karşısında çok büyük değer kazanması da dikkate alınmalıdır.

Bölgesel gelişme olgusunun temelde kamu düzenleyiciliği esasına bağlı olduğu kabul edilmektedir.

Grafik 13: Türkiye'de Toplam Kamu Yatırım Tahsisi
Kaynak: DPT Yatırımların İllere Göre Dağılımı, 2006 ve DPT 2008 Yılı Programı

GAP'nin Neresindeyiz?

GAP Bölgesindeki kamu yatırımlarının 2006 yılı sonu itibariyle toplamı, Türkiye toplam kamu yatırımlarının %9'una yaklaşmaktadır. Bölgeye ayrılan payın göreceli olarak büyüklüğü GAP yatırımları ile ilgilidir. Nitekim 7 ilin toplamı 20 milyar YTL' yi bulan kamu yatırımlarında Şanlıurfa, Diyarbakır ve Mardin ilk 3 sırayı almakta olup payları ise %90 civarındadır

Türkiye toplam kamu yatırımlarından ortalama %5,5 pay alan Şanlıurfa'daki kamu yatırımlarının %52'si enerji, %40'ı sulama yatırımlarından oluşmaktadır. Şanlıurfa'daki kamu projeleri ise %75'e yaklaşan gerçekleştirme oranı ile en hızlı ilerleyen projeler olarak ortaya çıkmaktadır. Kamu yatırımlarında ikinci sırayı alan Diyarbakır'ın projeleri ise %84 oranında tarım sektöründe sulama yatırımlarıdır. Ancak, Diyarbakır %35'lik yatırım gerçekleştirme oranı ile çok gerilerde yer almaktadır. Bölge kamu yatırımlarında üçüncü sırayı alan Mardin'in yatırımlarının da %85'i enerji yatırımları olup Mardin'deki kamu yatırımları henüz çok başlangıç aşamasında bulunmaktadır. Bu nedenle de gerçekleştirme oranı %3 dolayındadır.

GAP'nin kamu yatırımlarından aldığı payın dışında bu yatırımlarının gerçekleştirme payı %44 dolayındadır. Bu oranı da yükselten Şanlıurfa'daki GAP yatırımları olmuştur. Diğer illerdeki kamu yatırımları ise ödenek azlığından çok yavaş ilerlemektedir.

GAP Master Planı (1989) Hedefleri ve Sonuçları

1989 yılında yazılan ve bölge kalkınmasının çerçevesini çizen GAP Master Planı, özellikle su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesini, mali ve teknik kapasiteleri dikkate alarak, bir takvime bağlamış ve yıllara göre finans ihtiyacını ortaya koymuştur. Master Plan'da, temel amaç "Bölge'nin gelişmişlik düzeyini en kısa sürede Ülke'nin genel düzeyine yükseltmek" olarak tanımlanmış, bu amaca ulaşmak üzere ekonomik ve sosyal hedefler belirlenmiş ve temel strateji olarak Bölge'nin "tarıma dayalı ihracat üssü" haline getirilmesi benimsenmiştir.

Master Plan'da Bölge için sosyo - ekonomik kalkınma projeksiyonları üç ayrı alternatifte göre yapılmıştır.

- ❖ Alternatif A' ya göre 2005 hedef yılına kadar başlangıçta planlanmış olan alanın tümü sulanacaktır.
- ❖ Alternatif B' ye göre öncelikli sulama projeleri bitirilecek, ancak tüm enerji potansiyeli değerlendirilecektir.
- ❖ Alternatif C'de ise bütçe kısıtlarından ötürü yalnızca öncelikli sulama ve enerji yatırımları tamamlanacaktır.

Master Plan'da ülkenin kamu finansmanı kısıtları gözetilerek C Alternatifi'nin uygulanması tavsiye edilmiştir.

Master Plan'ın Gerçekleşme Düzeyi ve Mevcut Durum

Master Plandaki hedeflerin gerçekleştirilememesinin nedenleri ile gerçekleşme düzeyi 2002 yılında GAP İdaresi tarafından yayınlanan GAP Bölge Kalkınma Planında aşağıdaki şekilde açıklanmıştır;

"Büyük ölçüde 1990'larda derinleşen kamu finansman krizi nedeniyle, kısmen de 1990'ların sonlarında kontrol altına alınabilen ve marjinalleştirilen terör olaylarının etkisiyle, Master Plan öngörülleri gerçekleştirilememiştir. C Alternatifi'nde hedeflenen büyüme hızları ve 1998 itibarıyla gerçekleştirmeler Tablo1.1 'de verilmektedir.

**Büyük ölçüde
1990'larda derinleşen
kamu finansman krizi
nedeniyle, kısmen de
1990'ların sonlarında
kontrol altına
alınabilen ve
marjinalleştirilen terör
olaylarının etkisiyle,
Master Plan öngörülleri
gerçekleştirilememiştir.**

Tablo I.1: 1989 Master Plan'ı Öngörülleri ve Gerçekleşmeleri

	MP'de Öngörülen Büyüme Hızları (%)			Gerçekleşen (90-98) (%)	Toplam İçindeki Payı (%)	
	Alternatif A	Alternatif B	Alternatif C		Alternatif-C (05)	Gerçekleşen (98)
I)GSBH	7.7	7.3	6.8	4.9	100.0	100.0
i)Tarım			4.0	6.3	22.9	30.1
ii) Sanayi			9.1	5.0	23.7	15.1
iii) Hizmetler			7.8	4.2	53.4	54.8
II)Nüfus			3.0	2.43	100.0	100.0
i) Kent			4.6	2.83	68.0	64.0
ii) Kır			0.7	-0.66	32.0	36.0
iii) İstihdam			3.7	2.48		

"Master Plan'da Gayri Safi Bölgesel Hasıla'nın (GSBH) yılda %6,8 büyümesi ve ekonomik hızı sadece %4,9 olabilmiş, sanayi ve hizmetler öngörülen hızlarda gelişmemiştir. GSBH'nun bileşimi ancak marjinal ölçüde değişebilmiştir. Bölge'de doğal nüfus artış hızının %3 dolayında olmasına karşın 1990-2000 arasında nüfus yılda %2,5 artmış, dışa göç devam etmiştir. Nüfusun yılda yaklaşık %0,5'lik bir hızla dışa göç etmesi sadece ekonomik nedenlerden değil, özellikle Bölge'nin doğu kesiminde terör olaylarından kaynaklanmıştır. Nüfus 1990'da 5,16 milyondan, 2000'de 6,6 milyona çıkmıştır. Bölge kırsal kesimi birçok yerde nüfus kaybetmiştir. Terör nedeniyle göç eden nüfusun bir kısmı "Köye Dönüş Programı" çerçevesinde kırsal kesimde yeniden iskan edilmektedir."

GAP Bölge Kalkınma Planı 2002'de projedeki ilerlemeler ise aşağıdaki şekilde açıklanmıştır.

"Master Plan'da [C Alternatifi'nde] istihdamın %3,7 lik bir hızla artmasının öngörülmesine karşın 1990'larda istihdam ancak yaklaşık %2,5'lik hızla artabilmiştir. Gayri Safi Bölgesel Hasıla'nın, nüfusun ve istihdamın öngörülenin altında artmalarının nedeni Plan'daki temel senaryonun gerçekleştirilememiş olmasıdır. Temel senaryoya göre, 2005'e kadar yaklaşık 900 000 ha arazi DSİ tarafından sulamaya açılacak, ürün deseni değişecek, tarımsal gelir artacak, tarımdaki ıme tarıma girdi veren ve onun çıktılarını işleyen sanayileri uyuracak, buna koşut olarak hizmetler gelişecek ve Bölge tarıma dayalı bir ihracat üssü haline gelecekti. Bölge'de 2001 yılı sonu itibariyle ancak DSİ tarafından 226 bin hektarı sulamaya açılabilceği öngörüldüğünden C Alternatifi gerçekleşmemiş; ne gelir, ne nüfus, ne de istihdam öngörülen hızda büyüyebilmiştir."

Yapılan açıklamalar, GAP'nde istenilen hedeflere ulaşılmasının en temel nedenini, sulama konusunda ilerlemenin olmayışı olarak ortaya koymaktadır.

Bölgenin gelişmesi için sulama yeterli koşul olmasa da gerekli koşul olarak ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda yapılan açıklamalar, GAP'nde istenilen hedeflere ulaşamamasının en temel nedenini, sulama konusunda ilerlemenin olmayışı olarak ortaya koymaktadır. Sulama sistemlerinin geliştirilmesinin aksama nedeni de ulusal bütçeden yeterli ödeneğin ayrılamayışı olarak açıklanmaktadır. Bu proje için gerekli finansmanın bulunamayışının nedenleri konusunda ise çok tatminkar açıklamalar yapılamamaktadır.

Bölgenin En Hızlı Gelişen Kenti: Şanlıurfa

2002 yılında hazırlanan GAP Bölge Kalkınma Planı'nda yapılan değerlendirmelerde; bölgede sadece Şanlıurfa'nın iyi bir performans sergilediği ve 1990-1998 döneminde Şanlıurfa Gayri Safi Hasılası (GSH)'nın büyüme hızının yılda ortalama %9,15 olduğu yer almaktadır. İl'in yakaladığı yıllık büyüme hızının Master Plan'ın C Alternatifi'nde Bölge içinde öngörülen büyüme hızı olan %6,8'le aynı olduğu görülmektedir. Şanlıurfa'da bu gelişmeyi sağlayan temel etmenin; Şanlıurfa Harran Ovaları'nda 1998 yılı itibarıyla devlet tarafından 90 bin ha arazinin sulamaya açılmış olması ve geniş bir alanda halk tarafından yeraltı suyundan istifadeyle sulamaya başlanmış olması olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, sulanan alanlarda yüksek katma değerli pamuk tarımına ağırlık verilmesi bu sonuçta etkili olmuştur. 1990'larda Şanlıurfa'da sadece GSH değil nüfus da büyük bir hızla artmıştır. 1990-2000 döneminde Bölge nüfusu yılda %2,5'lik bir hızla artarken Şanlıurfa'daki artış hızı yılda %3,6'dır. Bu; Master Plan'da Bölge için öngörülenden yaklaşık %25 daha yüksek bir artış hızı olmuştur.

Şanlıurfa'daki gelişmeler, bölgede gelişme sağlanabilmesinin olmazsa olmaz koşulunun sulama olduğunu ortaya koymuştur. Sulama yeterli koşul olmasa da gerekli koşul olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum aynı zamanda bölgenin gelişmesi için yapılacak planların önceliğini de belirlemektedir. Bölge kalkınmasındaki kritik etmen sulamadır ve ancak geniş alanların sulamaya açılması ve sulamayı tamamlayıcı önlemlerin alınmasıyla gelişme bir ivme kazanabilecektir.

Ekonomik ve Sosyal Yapı

Bölge'de tarım kesimi ağırlığını sürdürmekte olup çalışan nüfusun yaklaşık %60'ı tarım kesiminde istihdam edilmektedir. Özellikle küçük ve nüfusu 100 binin altında olan orta büyüklükteki kentlerde nüfusun önemli bir bölümü esas geçim ve istihdam kaynağı olarak tarımla iştigal etmektedir.

1989 Master Planı 2005 yılı itibariyle GSBH'nın %22,9'unu tarım, %23,7'si sanayi ve %53,4'ü hizmetler sektörlerinden kaynaklanmasını öngörmüştür. Oysa 1998'de cari fiyatlarla GSBH'nın %30,1'i tarımdan, %15,1'i sanayiden ve %54,8'i hizmetlerden kaynaklanmıştır

Türkiye genelinde ve Bölge'deki ekonomik gelişmelere ve kentleşmeye koşut olarak bölge'nin sosyal yapısındaki bir takım gelişmelere rağmen sosyal yapıda, özellikle kırsal kesimde, geleneksel kurumsal ve örgütsel yapılar hala baskın özelliğini sürdürmektedir. Tarım ve hayvancılıkta geleneksel yapı ve yarı göçebelik Bölge'nin hala temel özellikleri arasında yer almaktadır. Öte yandan kökü çok uzun yıllara dayanan geleneksel örgütlenme ve yaşam biçimleri kimi yerde, özellikle büyük kentlerde değişmiş olmalarına rağmen, varlıklarını sürdürmektedir.

Sanayi ve Sanayi Altyapısındaki Gelişmeler

1989 Master Planı'nda enerji ve madencilik dâhil sanayinin Bölge'de yılda %9,1'lik bir hızla büyümesinin öngörülmesine karşın fiili olarak Bölge'de sanayi ancak yılda %5,0'lık bir hızla büyüyebilmiştir. İmalât sanayi alt sektörünün Bölge'deki büyüme hızı aynı dönemde %7,7'dir. Bölgedeki imalât sanayi işletmelerinin %65'i Gaziantep'te, %15'i Şanlıurfa'da ve %12'si Diyarbakır'da olmak üzere büyük bir bölümü bu üç büyük kentte yoğunlaşmıştır.

Bölge'deki işletmeler 4 sektörde yoğunlaşmıştır. İşletmelerin %41'i tekstil, %27'si gıda, %11'i kimya ve %11'i madeni eşya sektöründe faaliyet göstermektedir.

Sanayi altyapısındaki gelişmeler açısından bölgede bir gelişme yaşanmaktadır. Bu kapsamda Bölge'de 6

**Bölgedeki işletmeler
tekstil, gıda, kimya
ve madeni eşya
sektörlerinde
yoğunlaşmıştır.**

Organize Sanayi Bölgesi (OSB) tamamlanmıştır. Bu OSB'lerin alan bakımından Türkiye toplamı içindeki payı %15,3 düzeyindedir. Tamamlanan ve halen inşaatı devam eden OSB'lerde 2001 yılı sonu itibariyle 544 tesis üretime geçmiş bulunmaktadır. Bu OSB'lerde 43,5 bin kişiye istihdam olanağı sağlanmış bulunmaktadır. Bölge'de 2 adet Serbest Bölge bulunmaktadır. GAP il ve ilçelerinde 1965 yılından 2000 sonuna kadar 5 514 işyerine sahip 18 adet Küçük Sanayi Sitesi (KSS) tamamlanarak küçük sanayicinin hizmetine sunulmuştur; doluluk oranı %95'tir. Bölge'de biten KSS'lerinin işyeri sayısının Türkiye toplamı içindeki payı %7,4 düzeyindedir. Halen bu işyerlerinde yaklaşık 33 bin kişi istihdam edilmektedir.

Eğitim⁽⁵⁴⁾

Bölge'deki eğitimin en çarpıcı yanı okullaşma oranlarındaki büyük cinsiyet farklılıklarıdır.

Son yıllarda özellikle kentlerde bir iyileşme görülmesine karşın Bölge'deki tüm eğitim göstergeleri hem mutlak, hem de Türkiye ortalamalarına göre geri durumdadır. Bölge'de erkek nüfusun %30'u, kadın nüfusun yaklaşık %45'i okuma-yazma bilmemektedir. 2000 yılı itibariyle Türkiye genelinde okullaşma oranları, okul öncesi eğitimde %9,8, ilköğretimde %97,6, genel ortaöğretimde %36,6, mesleki ve teknik ortaöğretimde %22,8 ve örgün ve açık yükseköğretimde* %27,8 olmasına karşın bu oranlar, Bölge'de ise sırasıyla %2,12, %82,4, %18,4, %6,82 ve %4,3'dür.

İlköğretimde öğretmen başına düşen öğrenci sayısı ülke genelinde 31, Bölge'de 43'tür. öğrenciler kalabalık sınıflarda ders görmektedir. Bir derslik başına düşen öğrenci sayısı ülke genelinde 42 iken Bölge'de 58'dir. Öğrenci/öğretmen ve öğrenci/derslik oranları kırla-kent arasında büyük farklılıklar göstermektedir.

Bölge'deki eğitimin en çarpıcı yanı okullaşma oranlarındaki büyük cinsiyet farklılıklarıdır. Batman olumlu yönde Şanlıurfa olumsuz yönde birer istisna olmak üzere kız çocukların okullaşma oranı, batıdan doğuya doğru düşmektedir. Kilis'te ilköğretime devam edenlerin %55'i erkek %45'i kız iken, Şırnak'ta %64'ü erkek %36'sı kızdır.

Bölge'de okullaşma oranları eğitim basamağı yükseldikçe düşmektedir. Fakülte ve dengi okul mezunları-

* Yüksek Öğretimde Okullaşma Oranı: 18-22 yaş arası nüfusun yüksek öğretimde bulunma oranı

nun toplam kadın okur-yazar içindeki payı 1990'ların ortalarındaki bir tespite göre %18,33 iken Bölge'de sadece %2.15'dir.

GAP'nde Sosyal Değişim Eğilimleri Hangi Düzeyde!

2000-2001 yıllarında ODTÜ Sosyoloji Bölümü tarafından özellikle GAP projesi kapsamında olan alanlarda ekonomik, sosyal ve kültürel değişim eğilimlerinin bir ön saptaması yapılmıştır. Daha çok Urfa ve Diyarbakır illerine yoğunlaşan ön eğilim araştırmasında aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir;

❖ Sulu tarımın bölge ekonomisine yaptığı katkının yanı sıra pamuk tarımı da işgücü talebini arttıran bir etki yaratmaktadır. Ancak bunun yanı sıra toplumsal kesimler arasında ki yaşam standardı ve geçim uçurumu da büyümektedir.

❖ “Bölgede ciddi bir yatırım beklentisi vardır.

❖ Ekonomik alanda yaşanan bu gelişmelere paralel olarak ve ekonomiden ivme alarak toplumsal yaşamın diğer alanlarında da farklı düzeylerde de olsa bazı gelişmeler olmuş ve olmaya devam etmektedir.

❖ Pamuk, mısır, sebzecilik tarımının gelişmesi ve tarımda verim artışı dikkat çekmektedir.

❖ Tarımda yeni ürünler, verim artışı, sanayinin gelişmesi, halkın gelirinin artması, sosyal refah göstergelerinin yükselmesi, Urfa' da ekonomi açısından gözle görülür bir dinamizm ve ekonomik gelişme ortaya çıkarmıştır. Ancak buradan devamla beklenen sosyal ve kültürel gelişme olmamaktadır. Bunun nedeninin “çok uzun bir geçmişe dayalı sosyal yapının kolay kolay değişemeyeceği”. olarak açıklanmaktadır.

❖ Bölgedeki ekonomik ve sosyal hareketlilik aşiret yapılarında çözümlere neden olmuştur. Ancak aşiret yapısının çözülmesi mafyayı ortaya çıkaracağı için tehlikeli de sayılmaktadır. Bu çözülme bir anlamda özgürlük getirebilecekse de sosyal kontrolün zayıflaması anlamında üzerinde düşünülmesi ve bu kontrolün yerini nelerin alabileceğinin araştırılması gerekmektedir.

❖ Bölge gençlerine yönelik mesleki eğitim, bilgi beceri eğitimi önem kazanmaktadır.

**Tarımda yeni ürünler,
verim artışı, sanayinin
gelişmesi, halkın
gelirinin artması,
sosyal refah
göstergelerinin
yükselmesi, Urfa' da
ekonomi açısından
gözle görülür bir
dinamizm ve ekonomik
gelişme ortaya
çıkarmıştır.
Ancak buradan
devamla beklenen
sosyal ve kültürel
gelişme olmamaktadır.**

**Bölgedeki
ekonomik ve sosyal
hareketlilik
aşiret yapılarında
çözümlere
neden olmuştur.**

**Araştırmanın
suyun etkileri ile ilgili
sorularına alınan
cevaplar, yöre insanının
henüz suyun etkileri
konusunda
bilgilendirilmemiş
olduğunu ortaya
koymuştur.**

❖ Suyun gelmesi, sulu tarım, suyun bölgeye yararları ne oldu gibi sorulara Urfa'da olumlu cevaplar alınırken, Diyarbakır'daki insanların kendilerini bu projeden tamamen uzakta hissettikleri ve sulu tarıma ilişkin hiç düşünmemiş oldukları ortaya çıkmıştır. Su sadece Urfa' ya özgü, hatta orada bile sadece toprağı çok olanın yararlandığı bir olumluluk olarak algılanmaktadır.

❖ Araştırmanın suyun etkileri ile ilgili sorularına alınan cevaplar, yöre insanının henüz suyun etkileri konusunda bilgilendirilmemiş olduğunu ortaya koymuştur.

❖ Araştırmanın önemli bulgularından biri de yöre insanının aslında olanak olsa bölgeden ayrılmak istemiyordur.

Hazırlanan araştırma raporunda⁽⁵⁵⁾;

"Farklı meslek, yaş, cinsiyet ve eğitim gruplarından kişilerle Güneydoğu'nun, özellikle Urfa, Diyarbakır illerinin, son yıllardaki gelişmesi, sorunları ve çözümler üzerinde konuşulduğunda yöneticilerin söyledikleri ile büyük paralellikler gösteren bir tablo ortaya çıkmıştır. Ortak özelliklerde en önemli olan, gelecek için iyimser ve bir nedenle umutlu olanların umutsuz olanlardan daha fazla oluşudur. Çözüm için her iki grup da ekonomik yatırımın önemini vurgularken, önceliği kamu ve devlet yatırımlarına vermiştir. Ekonomik yatırımdan hemen sonra ise eğitim ve sağlık konusundaki yatırım talepleri gelmektedir. Bu anlamda sulama projesi ile henüz beklenen gelişme sağlanamamış veya en azından gelişme tüm kesimlere yaygınlaşmamıştır. Suyun kullanımı ile ilgili de yönetimsel ve bilgi eksikliğine bağlı sıkıntılar vardır." denmektedir.

GAP ve Uluslararası İlişkiler

GAP Türkiye'nin en büyük projesi olduğu kadar dünyanın da kendi konusunda en iddialı projelerinden biridir. Dolayısıyla bu projenin uluslararası ilişkiler boyutu ayrı bir önem kazanmaktadır. GAP, insani kalkınma ve sürdürülebilirlik özellikleri bakımından uluslararası platformlarda ilgi gören bir projedir. Projeye olumlu bir yaklaşımla bakan uluslararası kurum, kuruluş ve üniversiteler kadar olumsuz yaklaşımlar da bulunmaktadır. GAP'nde yapılan çalışmalara karşı

çıkan gruplar toplu protesto gösterilerinden proje aleyhinde yayınlar yapmaya kadar çok çeşitli platformlarda tepkilerini sergilemektedirler. Karşı çıkan grupların dayandıkları temel noktalar, GAP bölgesinde yapılan baraj çalışmaları nedeniyle sular altında kalan tarihi eserlerin durumu, insanların yeniden yerleşimi, GAP ile Türkiye'nin suyu tamamen kendi çıkarları için ve bölgede bir güç unsuru olmak için kullanacağı v.b. gibi noktalardır.

GAP'nde Dış Kaynak Kullanımı

GAP İdaresi Başkanlığı'nın açıklamalarında dış kredilerin, genelde teknik destek ve tarımsal mekanizasyon alanında Fransa, İsveç, Avusturya, Almanya ve İtalya gibi bazı Avrupa Hükümetlerinin yanı sıra, AB Avrupa Sosyal Kalkınma Fonu ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlardan da sağladığı belirtilmektedir.

Dünya Bankası (DB) ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO) gibi dış kuruluş ve donörlerden ve ABD Ticaret Kalkınma Ajansı (TDA), Kanada Uluslararası Kalkınma Ajansı (CIDA), ABD Ulusal Sağlık Enstitüsü (NIH) gibi kalkınma kuruluşlarından sağlanan dış hibelerinin ise farklı kalkınma projelerinin özellikle proje hazırlık ve fizibilite çalışmalarında kullanıldığı açıklanmıştır.

GAP'nde 2,1 milyar dolarlık dış kredi kullanılmış olup Dış Kredi Kullanılan Projeler ile kredi veren kuruluş ve hükümetler Ek 6 daki tabloda verilmiştir.

GAP'nde dış kaynaklı hibe kullanılan projeler ise Ek 7'deki tabloda verilmiştir.

Uluslararası Kuruluşlarla Gerçekleştirilen Ortak Projeler/Uluslararası Programlar

PROJE ADI	UYGULAYAN KURULUŞ
Sürdürülebilir Kalkınma Programı	UNDP / GAP BKİ
Kırsal Kalkınma Programı	FAO / GAP BKİ
GAP Bölgesel Kalkınma Programı	AB / GAP BKİ
Dünya Bankası Destekli Projeler	DB / GAP BKİ

Tablo 10: GAP'nde Uluslararası Kuruluşlarla Gerçekleştirilen Ortak Projeler ve Programlar

GAP kapsamında uluslararası kuruluşlarla birlikte ortaklaşa geliştirilen projeler de yer almakta olup, bunlardan başlıca projeler ve programlar Tablo 10'da verilmiştir.

Uluslararası Su Kuruluşlarıyla İlişkiler

GAP Bölgesel Kalkınma İdaresi'nin uluslararası su kuruluşlarıyla olan ilişkilerinde aşağıdaki noktalara odaklandığı belirtilmektedir:

- ❖ Su kaynaklarına dayalı bir proje olarak GAP'nin uluslararası platformlarda tanıtımı ve savunusu,
- ❖ Uluslararası su kuruluşlarıyla görüş alışverişi,
- ❖ Karar alma süreçlerinde etkili olmak amacıyla uluslararası su kuruluşlarının yönetiminde yer alma.

GAP Bölgesel Kalkınma İdaresi'nin ilişki kurduğu uluslararası su kuruluşları aşağıda verilmiştir.

1. Uluslararası Su Kaynakları Birliği (IWRA)
2. Dünya Su Konseyi (WWC)
3. Küresel Su Ortaklığı (GWP)
4. Uluslararası Hidrolik Enerji Birliği (IHA)
5. Uluslararası Su Yönetimi Enstitüsü (IWMI)
6. Akdeniz Su Enstitüsü (IME)
7. Tokyo Su Kulübü

Bunun yanı sıra GAP İdaresi, çeşitli uluslararası kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları ve üniversitelerle entegre bölgesel kalkınma sürecinde bilgi ve deneyimlerin karşılıklı paylaşımı, uzman değişimi ve teknoloji transferi amaçlı işbirliği çalışmalarını yürütmektedir. Bu kapsamda ABD, Mısır, Suriye, İsrail, İtalya gibi ülkelerin kurum, kuruluş ve üniversiteleri ile işbirliği protokolleri imzalanmıştır. Bu kuruluşlar Ek 9 da verilmiştir.

GAP En Etkili Bölgesel Kalkınma Planı Ama!!!

Ülkemizde DPT tarafından Beş yıllık kalkınma planları çerçevesinde, bölgesel dengesizlikleri azaltmak ve kalkınmayı teşvik etmek amacıyla, bazı bölgesel kal-

kınma planları ve kalkınma planlarının sektörel önceliklerini mekansal boyutlara entegre eden entegre bölgesel kalkınma planları hazırlanmıştır. Bunlar arasında en önemlileri, Doğu Marmara Planlama Projesi, Antalya Projesi, Çukurova Bölgesi Projesi, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Zonguldak - Bartın - Karabük Bölgesel Kalkınma Projesi, Doğu Anadolu Projesi ve Doğu Karadeniz Bölgesel Kalkınma Planı'dır

Güneydoğu Anadolu Projesi, Türkiye'de, sektörel olarak entegre edilen ve uygulanan tek bölgesel kalkınma planı olmuştur.

Ancak GAP haricinde, hazırlanan bölgesel kalkınma planları son zamanlara kadar etkili bir şekilde uygulanamamıştır. Bu başarısızlığın önemli sebeplerinden biri de yerel otoriteler ile merkezi otorite arasında bir orta seviye bölgesel idari yapının yokluğu olarak kabul edilmektedir. Benzer şekilde, kırsal kalkınma projelerinin başarısının da, finansal ve yönetsel problemlerden dolayı, sınırlı kaldığı açıklanmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Projesi, Türkiye'de, sektörel olarak entegre edilen ve uygulanan tek bölgesel kalkınma planı olmuştur. Ancak, bu proje bile, daha çok yönetsel, kurumsal ve mali sebeplerden ötürü, istenilen etkiyi sağlayamamıştır. Her ne kadar, Ön Ulusal Kalkınma Programında (2003) GAP'nin çok başarılı olduğu iddia edilise de, GAP'nin başarısı ve takip ettiği model birçok araştırmacı tarafından ciddi şekilde sorgulanmaktadır. Örneğin, Ertugal, ⁽⁵⁶⁾ GAP Yönetimini, merkeziyetçi, parçalı, yerel katılımı az ancak devlet etkisi fazla, kurumsal uyumluluğu ve özerkliği zayıf, bölgesel kalkınmayı ilerletecek strateji ve araçları bulunmayan bir kurum olarak değerlendirmektedir. Ertugal'ın iddiasına göre, bölgedeki etnik yapı ve devletin Türkiye'nin toprak bütünlüğüne olan güvenlik tehdidi algılaması, ademi-merkeziyetçiliği bir güvenlik sorunu haline getirmiştir.

Öte yanda, her ne kadar hemen hemen bütün kamu planlarında ve resmi açıklamalarda bölgesel dengesizlikleri azaltmanın öncelikli olduğu belirtilmişse de, bu önceliğe yeterince finansal kaynak sağlanmadığı anlaşılmaktadır. Örneğin, 1990-2001 döneminde GAP bölgesindeki kamu yatırımları, Türkiye'nin yedi bölgesi arasında en düşük seviyede kalmıştır. GAP bölgesindeki nüfus, Türkiye'nin toplam nüfusunun yaklaşık %10'unu oluşturduğu halde, söz konusu

dönem içerisinde bu bölgedeki kamu yatırımları Türkiye'deki toplam kamu yatırımlarının ancak yaklaşık %7'sini oluşturmuştur.⁽⁵⁷⁾ Benzer şekilde, GAP Bölgesi eğitimsel kalkınma açısından mevcut bölgeler arasında sonuncu ve sağlık göstergeleri açısından son-
dan ikincidir. GAP bölgesi, 1994-2004 dönemi içerisinde, eğitim sektöründeki bütün kamu yatırımlarının yaklaşık % 3,2'sini ve yine ülkedeki bütün kamu sağlık yatırımlarının sadece % 4,8'ini alabilmiştir.⁽⁵⁸⁾

GAP'nden elde edilen deneyimler de kullanılarak tespit edilen bölgesel kalkınma çabalarının etkisiz kalmasının en önemli nedenleri şöyle sıralanmaktadır. Koordinasyon yeteneği zayıf bir kamu yönetimi yapısı; kamu yatırım planlarının bir sektörel yaklaşıma sahip olmaması; programlama, bütçe yapma ve uygulama süreçleri arasındaki zayıf bağ; kamu yatırımlarının geri kalmış bölgelerde yeterince yoğunlaşmaması; planlama, uygulama ve koordinasyon kurumları arasındaki görev ve sorumlulukların paylaşımının yeterince açık ve net olmaması; ve yerel ve bölgesel planlama ve uygulama kurumlarının idari kapasitesinin yetersiz olması olarak sayılabilir.⁽⁵⁹⁾

Uzmanlar hemen hemen bütün bölgesel kalkınma projelerinin sektör-spesifik olduğunu, bu yüzden, bölgesel kalkınmanın bir sektör-üstü sistematik yaklaşımdan yoksun olduğunu vurgulamaktadır. Benzer şekilde, Ertugal da, kamu yatırım planlarının, bölgesel bir boyut ve mekansal olarak entegre edilmiş kalkınma kaygısını taşımadan, belli sektörlerin büyümesini teşvik etmeye öncelik verdiğini belirtmektedir.⁽⁶⁰⁾

Projelerin programlanma, bütçelenme ve uygulanmaları arasındaki zayıf bağ da projenin tamamlanmasının önündeki önemli engellerden birisi olarak kabul edilmektedir. Kamu yatırım projelerinin çoğu, çok-yıllı bir süreye sahip olduğu halde, bunların ödenekleri yıllık olarak onaylanmakta ve serbest bırakılmaktadır. Bu finansman sağlama ve ödenek ayırma sistemiyle, yatırımcı kuruluşlar, ellerindeki çok-yıllı projeler için yeterli yıllık ödenek sağlamada sık sık problemlerle karşılaşmaktadırlar. GAP'nin uygulanmasında da benzer problemlerle karşılaşmıştır.

GAP, diğerlerine kıyasla en etkili bölgesel kalkınma planlarından biridir.. Ancak bölgesel kalkınma planlarının önünde yukarıda açıklanan koordinasyondan finansmana kadar oluşan birçok sorun GAP'nin da ilerlemesini engelleyen faktörler olarak ortaya çıkmıştır.

GAP Neden Yavaşladı

GAP'nde başlangıçtaki hızın ve heyecanın kaybedilmesinin temel nedenleri bu süre içinde yaşanan ekonomik krizler sonrasında bütçeden ayrılan kaynağın ve projeye siyaseten gösterilen ilginin azalması şeklinde sıralanabilir.

Bu ilgi azalmasının nedeni ise o dönemlerde yaşanan ekonomik ve siyasal sıkıntılar ve bunun getirdiği sorunlar nedeniyle başka önceliklere odaklanmış olmasıdır. Diğer bir deyişle ülkemizde son dönemde kamu yatırımlarına tahsis edilebilen kaynaktaki yetersizlik GAP gibi stratejik öneme sahip bir projeyi de kapsamıştır. GAP için yeni finans modeli arayışlarından sonuç alınamamasında da dönemsel öncelikler sırasından kaynaklanan sorunlar etkili olmuştur.

GAP'nin entegre bir şekilde ilerlemesindeki yavaşlama büyük ölçüde siyasi düzeyde GAP'ne olan ilginin ve siyasi desteğin azalmasından kaynaklanmıştır.

Bugün GAP'nin tekrar canlandırılmasından söz edilmesi bir başka deyişle GAP'ndeki gelişmenin durmuş olduğu ve canlılığının azaldığı anlamına gelmektedir. Bugün artan şey GAP'ne olan siyasi ilgidir. Bölgesel kalkınma konusunun gündeme gelmesi ile GAP tekrar siyasetin ilgi alanına girmiştir. GAP'nde teknik hazırlıklar açısından bir sorun yoktur. DSİ Genel Müdürlüğü başta olmak üzere mühendislik yapıları ile ilgili çalışmalar sürdürülmektedir. Ancak altyapı hazırlık çalışmalarında daha yapılacak çok iş ve alınacak çok yol bulunmaktadır. Çiftçilerin eğitilmesi, tarımsal altyapı yatırımlarının yapılması, toprak potansiyelinin ve özelliklerinin belirlenmesi, arazi tesviyeleri, toplulaştırma, ürün deseni planlaması bunlardan bazılarıdır. Örneğin GAP'nde bugüne kadar sadece yaklaşık 170.000 ha alanın toplulaştırması yapılmıştır.

GAP'nde başlangıçtaki hızın ve heyecanın kaybedilmesinin temel nedenleri bu süre içinde yaşanan ekonomik krizler sonrasında bütçeden ayrılan kaynağın ve projeye siyaseten gösterilen ilginin azalması şeklinde sıralanabilir.

GAP'nin entegre bir şekilde ilerlemesindeki yavaşlama büyük ölçüde siyasi düzeyde GAP'ne olan ilginin ve siyasi desteğin azalmasından kaynaklanmıştır.

Entegre projeler bir bölgenin topyekûn gelişimi için hazırlanan çok amaçlı projelerdir.

Entegre projeler bir bölgenin topyekûn gelişimi için hazırlanan çok amaçlı projelerdir. GAP yalnızca bir tarım ve enerji projesi değil, bölgede kültürel ve sosyal dönüşümü gerçekleştirecek bir yapısal dönüşüm projesidir. GAP gibi getirisi hem bölgesel hem de ulusal açıdan büyük olacak bir entegre projenin gerçekleştirilmesinin zorluklarından biri de bu tip projelerde, ilgili kurumlar arasında çok büyük bir eşgüdüm ihtiyacı duyulmasıdır. GAP'nde bu eşgüdümün gerçekleştirilmesi konusunda da yeterli siyasi irade oluşturulamamıştır. Bunun ortaya çıkarttığı sıkıntılar projenin yavaşlama nedenlerinden birisi olmuştur.

DEĞERLENDİRME

Güneydoğu Anadolu Projesi, Türkiye'nin sosyo-ekonomik göstergeleri ülke ortalamasının oldukça altında kalmış bölgelerinden birinde uygulanmakta olan tek entegre bölgesel kalkınma projesi olma özelliğini taşımaktadır. GAP Bölge Kalkınma Planı, sürdürülebilir insani kalkınma yaklaşımı doğrultusunda kamu kaynak ve potansiyelinin rasyonel kullanımı, halk katılımının güçlendirilmesi ve özel sektörün kalkınmaya katılımı ile insani gelişme hedeflerinin yakalanması ilkeleri doğrultusunda hazırlanmıştır.

1 milyon ha arazinin rasyonel bir şekilde sulanabilmesi olanaklı iken halen sulamaya açılan arazi yaklaşık 270 bin hektardır.

Ancak GAP'nin başlangıcından günümüze kadar geçen süre içerisinde gerçekleşen bazı bölgesel, ulusal ve küresel gelişmelerin yanı sıra, mali ve idari sıkıntılar nedeniyle GAP, istenilen hızda ilerleyememektedir. GAP kapsamındaki dokuz ilden sekiz tanesi (Diyarbakır hariç, Adıyaman, Batman, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şırnak, Şanlıurfa) halen 4. ve 5. Derecede Gelişmiş İller kapsamındadır. GAP Bölge Kalkınma Planının 2010 yılı hedeflerinden bir tanesi, birçok faktörü de içinde barındırdığından belki de en önemlisi, Bölge'de 1000 Dolar'dan düşük olan kişi başına düşen gelir ortalamasını minimum 3500 dolara yükseltmektir. Bölgede yaklaşık 1 milyon ha arazinin rasyonel bir şekilde sulanabilmesi olanaklı iken halen sulamaya açılan arazi yaklaşık 270 bin hektardır.

Ülke ekonomisine son derece büyük katkılar sağlayacak, bölgenin istihdam kapasitesini artırarak bölge insanının yaşam standartlarını yükseltecek olan bu

önemli projenin başlangıçtaki ivmesini zaman içinde yitirdiği ve istenilen hızda ilerleyemediği görülmektedir. Bunun en önemli sebebi ülkede yaşanmış olan ekonomik sıkıntılar nedeniyle GAP'ne gereken finansal desteğin sağlanamamış olmasıdır. Ayrıca, GAP içerisindeki bazı projelerin tamamlanmasıyla birlikte, bunlara ayrılmış olan özel fonlar da hazineye aktarılmış ve böylelikle ek gelir kaynakları da yavaş yavaş azalmıştır. Bu ekonomik dalgalanmalar, projeyi gerekli mali desteklerden yoksun bıraktığı gibi, bu anlamda GAP'nin hedeflediği sosyal gelişim programlarını da sekteye uğratmıştır.

Projenin hedeflenen hızda ilerleyememesinin bir diğer nedeni de yine ekonomi ile yakından bağlantılı gibi görünse de aslında var olan kaynakların daha verimli bir şekilde kullanılabilmesi sorunsalını doğuran teşvik politikalarıdır. GAP Bölge Kalkınma İdaresi'ndeki yetkililerin de belirttiği gibi, GAP kapsamında sağlanan devlet desteklerinin verilme anlayışı ile GAP Bölge Kalkınma Planı'nın getirmiş olduğu anlayış birbirine pek uymamaktadır. GAP entegre bir kalkınma projesi olduğundan, sağlanan teşvik yardımları da bütüncül bir yaklaşımla uygulanması büyük önem taşımaktadır. Ancak, GAP kapsamındaki illere uygulanan sektörel bazdaki teşvik uygulamaları, tüm yurdun bir bütün olarak görüldüğü durumlar için çok uygun görünse de, bu tarz bir entegre planın öngördüğü bütüncül yaklaşıma uygun düşmemiştir.

GAP'ndeki gelişme hızını düşüren bir diğer neden ise Bölgede uzun dönemdir yaşanan terör olayları ve bunun sonucu oluşan güvensizlik ortamı olmuştur. GAP'nin ana hedeflerinden biri de halkın katılımını sağlayarak, sürdürülebilir insani kalkınma boyutunun ön plana çıkarılmasıdır. Ancak, terör ve güvensizlik ortamı nedeniyle yapılan planlamaların bir kısmı içsel desteklerden yoksun kalmış ve bu durum da GAP'ne negatif bir etki olarak yansımıştır. Çünkü bilindiği gibi GAP, sadece toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi için yapılan teknik/mühendislik planlamalardan oluşmamakta, aynı zamanda bölge için sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel gelişmeyi hedefleyen entegre bir planlama anlayışını da içermektedir.

Ekonomik dalgalanmalar, projeyi gerekli mali desteklerden yoksun bıraktığı gibi, bu anlamda GAP'nin hedeflediği sosyal gelişim programlarını da sekteye uğratmıştır.

GAP'ndeki gelişme hızını düşüren bir diğer neden ise Bölgede uzun dönemdir yaşanan terör olayları ve bunun sonucu oluşan güvensizlik ortamı olmuştur.

Bugün GAP'nin tekrar canlandırılmasından söz edilmesi bir anlamda GAP'ndeki gelişmenin geçmişte durduğunun kabulüdür.

Yukarıda sayılan tüm bu nedenlerin arkasındaki temel neden ise GAP'ne olan siyasi ilginin azalmasıdır. Bir diğer deyişle GAP'nin tamamlanması konusunda yaşanan yavaşlama büyük ölçüde siyasi düzeyde GAP'ne olan ilginin azalmasından kaynaklanmıştır. Bugün GAP'nin tekrar canlandırılmasından söz edilmesi bir anlamda GAP'ndeki gelişmenin geçmişte durduğunun kabulüdür. GAP, bölgede kültürel ve sosyal dönüşümü gerçekleştirecek entegre bir yapısal dönüşüm projesidir.

Entegre proje, bölgenin topyekûn gelişimi için hazırlanan çok amaçlı proje olarak tanımlanabilir. GAP'nin bütünlüşmüş bir proje olmasının sosyal ve ekonomik getirileri büyük olacağı gibi entegre bir projenin gerçekleştirilmesinin zorlukları da büyük olmaktadır. Bu zorlukların en belirleyicisi ise ilgili kurumlar arasında çok kapsamlı bir eşgüdüm oluşturulması ve projenin ilgili bileşenlerinin birbirini takip edecek şekilde planlama sırasına göre tamamlanmasıdır. GAP'ne olan siyasi ilginin azalması bu eşgüdümün sağlanması konusunda da sıkıntıların yaşanmasına neden olmuştur. Bu nedenle projenin bileşenleri arasındaki bağlar zayıflamıştır. Bu da projeden beklenen bütünlüşük faydanın elde edilmesini kısıtlamıştır.

Tüm bu olumsuzluklara, karşılaşılan sorun ve darboğazlara rağmen GAP'ndeki çalışmaların yavaş da olsa bölgede bazı olumlu sonuçları görülmeye başlamıştır. Proje ile, makro düzeyde ülkemiz hidroelektrik üretiminin yarıya yakını ve pamuk üretiminin yarısı sağlanır duruma gelinmiş; sulama götürülen alanlarda kişi başına tarımsal gelirden artış sağlanmış ve bölgede belli bir sermaye birikimine ulaşılmıştır.

Daha önceki bölümlerde de söz edildiği gibi GAP'ne gerek dış kredi gerek hibe olarak kısmi de olsa uluslararası alandan bazı destekler sağlanmıştır. Ancak yine de çeşitli platformlarda, Türkiye ve proje aleyhine yürütülen kampanyalara rastlanmaktadır. Bu çerçevede bu proje ile Türkiye'nin suyu, bölge ülkeleri için bir silah olarak kullanacağı, projenin sağlayacağı getiriler ile Türkiye'nin özellikle Orta Doğu'da çok daha önemli ve güçlü bir ülke haline geleceği hiçbir sağlıklı değerlendirme çerçevesine oturtulamadan sıkça dile

Karşılaşılan sorun ve darboğazlara rağmen GAP'ndeki çalışmaların yavaş da olsa bölgede bazı olumlu sonuçları görülmeye başlamıştır.

getirilmektedir. Bu konuda yersiz spekülasyonlar yapılmaktadır. Bunun yanı sıra proje ile ilgili uluslararası platformlardan gelen olumlu tepkiler daha fazladır. Örneğin GAP, IWRA (Uluslararası Su Kaynakları Birliği) Milenyum Ödülünü almış; Time, New York Times, International Herald Tribune gibi yayın organlarından övgü almış; popüler ve akademik yayınlarda örnek gösterilmiş; uluslararası toplantılarda entegre kalkınma planının bir modeli olarak nitelendirilmiştir.

Sonuç olarak GAP, Türkiye'nin içinde bulunduğu mevcut konjonktürde önemli bir fırsat olma niteliğine fazlasıyla sahip bir projedir. Proje aynı zamanda Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin temel sorunlarının çözümü olarak algılanmaktadır.

Projeye olan siyasi ilginin tekrar artması projenin canlandırılmasını sağlayacak en temel faktör olacaktır. Bu siyasi ilgideki samimi artış projenin önündeki en büyük engel olan finansal kısıtların kısa sürede çözülmesi olanağını tanıyacaktır. Böylece öncelikli olarak projenin eksikliklerinin tamamlanması ve kamu yatırımlarının özel sektör yatırımları ile birlikte bölgeye daha fazla yönlendirilmesi sağlanacaktır. GAP'nin tüm yönleriyle hayata geçirilmesinin önündeki engellerin stratejik öngörü ve planlama yapılarak kaldırılması hem Bölge hem de Türkiye için çok büyük önem taşımaktadır.

GAP'nin tüm yönleriyle hayata geçirilmesinin önündeki engellerin stratejik öngörü ve planlama yapılarak kaldırılması hem Bölge hem de Türkiye için çok büyük önem taşımaktadır.

GAP'NDE KIRILMA NOKTALARI

EKONOMİK KIRILMA

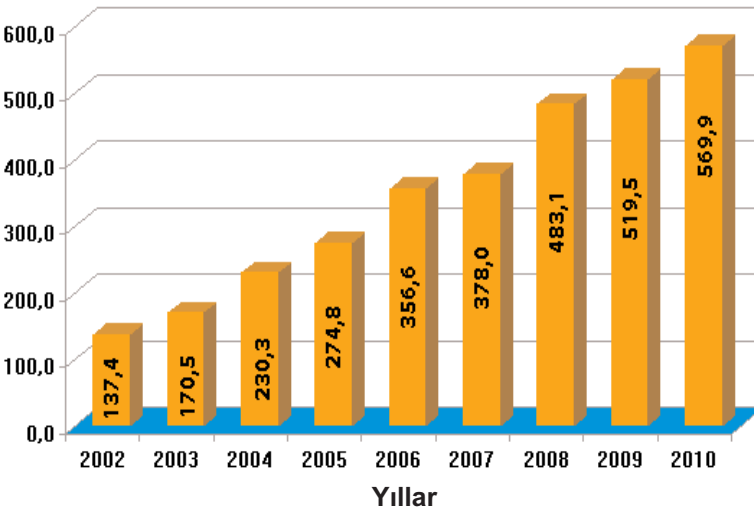
GAP'ne Ayrılan Kamu Yatırım Tahsisleri

GAP'ne ayrılan kamu yatırım tahsisleri gerek projelerin ilerlemesi açısından gerekse devletin bölgeye gösterdiği ilginin artması açısından önemli bir gösterge olarak ortaya çıkmaktadır.

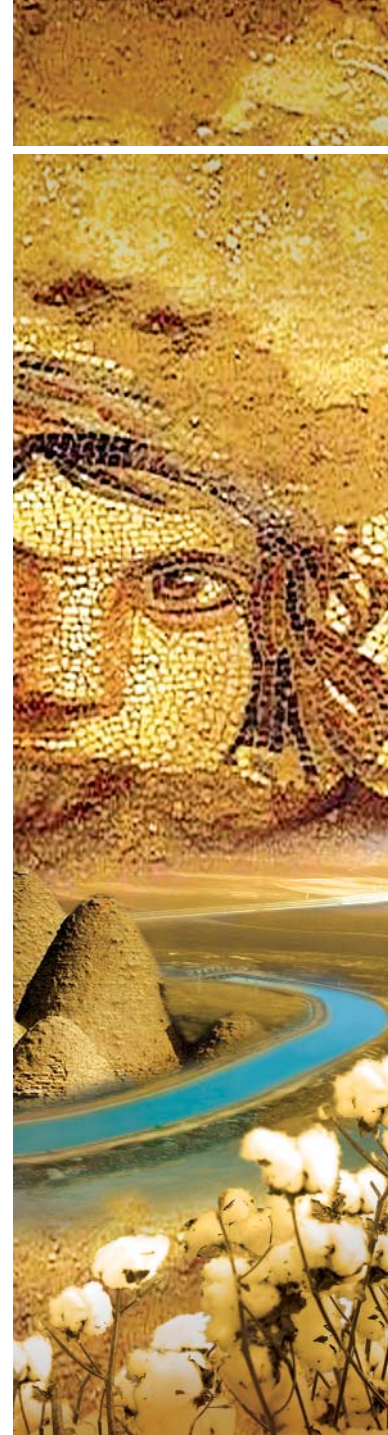
GAP Bölgesi için 2002-2010 plan döneminde tahsis edilecek olan 3 120 trilyon TL lik kamu sabit sermaye yatırımlarının 1998 yılı fiyatlarıyla yıllara dağılım planı yapılmıştır. Bu planda Grafik 14'de de görüldüğü gibi tedrici bir artış olacağı kabul edilmiştir.

Ancak bu finansman planı gerek tedrici artış, gerekse miktar olarak gerçekleştirilememiştir.

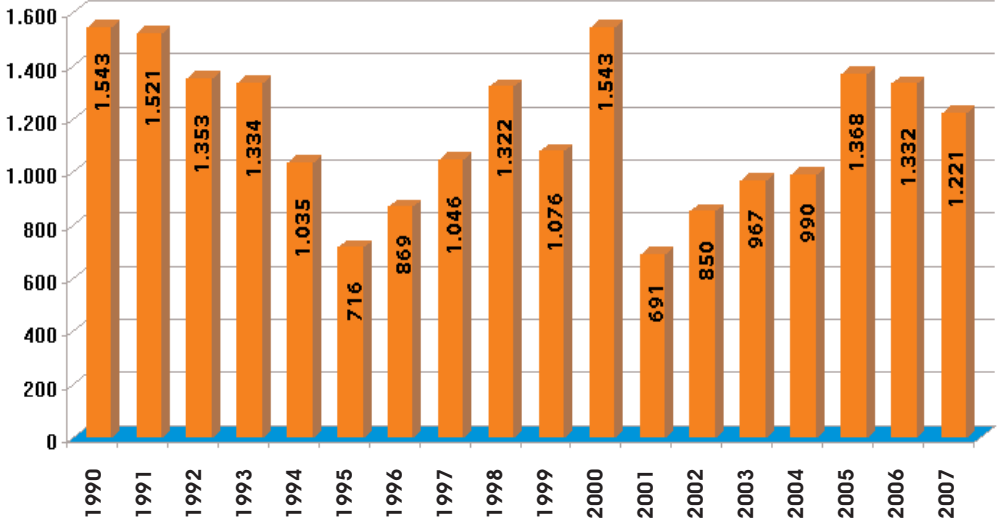
Trilyon TL

Grafik 14: GAP'na Plan Döneminde Tahsis Edilmesi Planlanan Kamu Sabit Sermaye Yatırımları

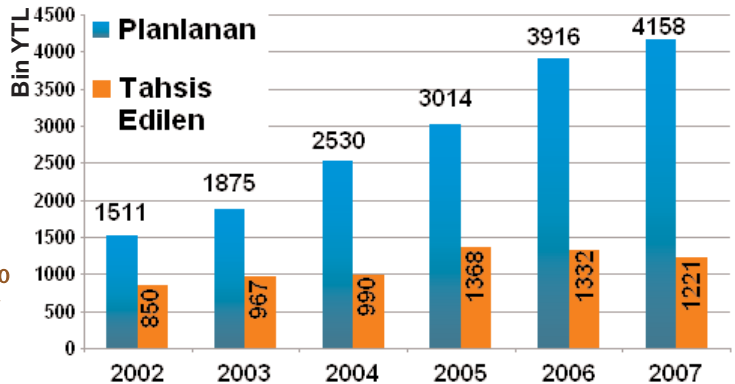
Bin YTL

Grafik 15: GAP'a Yapılan Kamu Yatırım Tahsislerinin 2006 yılı Fiyatları ile Yıllara Göre Değişimi

GAP'ne yapılan kamu yatırım tahsislerinin 2006 yılı fiyatları ile yıllara göre değişimi Grafik 15'de verilmiştir. Bu grafik incelendiğinde GAP'ne en düşük kamu yatırım tahsisinin 1995 ve 2001 yıllarında ayrıldığı görülmektedir. Yine aynı grafik verilerine göre; kamu yatırımlarında düşme eğilimi açısından 1999 yılının kırılma yılı olduğu görülmektedir. Yatırım tahsisleri 2000 yılı hariç daha sonra tedrici bir şekilde artmış olsa bile başlangıç yıllarını yakalayamamıştır.

GAP'ne 2002-2010 Bölge Kalkınma Planı Döneminde tahsisi planlanan ve tahsis edilen kamu sabit sermaye yatırımlarının 2006 yılı fiyatlarıyla durumu Grafik 16'da verilmiştir. Bu grafik incelendiğinde yıllar

Grafik 16: GAP'a 2002 - 2010 Bölge Kalkınma Planı Döneminde Tahsisi Planlanan ve Tahsis Edilen Kamu Sabit Sermaye Yatırımları

boyunca tedrici bir şekilde artması planlanan tahsislerin ne tahsis miktarı ne de artış trendi açısından yetersiz kalmadığı ve tahsislerin de 2005 yılından itibaren azaldığı görülmektedir.

Bölge Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Sıralamasında Geriledi

Devlet Planlama Teşkilatının sosyo-ekonomik gelişmişlik sırası verileri Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamında bulunan 9 ilden Gaziantep hariç 8'inin durumunda ilerleme olmadığını ortaya koymaktadır. Devlet Planlama Teşkilatı tarafından 1996 ve 2003 yıllarında yapılan illerin sosyoekonomik gelişmişlik sıralaması çalışmasında Gaziantep dışındaki bölge illeri sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi kriterlerine göre daha alt sıralara düşmüştür.

DPT çalışmasına göre bölge illerinin 1996 ve 2003 yıllarındaki sosyoekonomik gelişmişlik sıralaması şöyle gerçekleşmiştir: "1996 yılında Türkiye sıralamasında 61. olan Adıyaman, 2003 yılında 65. olmuştur. 1996 yılında 57. sırada bulunan Diyarbakır 63'üncülüğe inerken, Mardin 66. sıradan 72'ye gerilemiştir. 1996 yılında Türkiye 68'incisi olan Siirt, 2003'te 73. sıraya, tarımsal sulamanın başladığı 1996 yılında 59. olan Şanlıurfa 68. sıraya düşmüştür. Batman 65. sıradan 70'e gerilerken, 75. sırada bulunan Şırnak 78. sıraya düşmüştür. 1996 yılında Gaziantep'e bağlı ilçe olan Kilis, 2003 yılında Türkiye illeri arasında 54. sırada kendine yer bulmuştur."

Güneydoğu illerinin sosyoekonomik açıdan 4 ila 9 basamak arasında gerilemesine rağmen bölgede yıldızı parlayan tek il Gaziantep olmuş, DPT verilerine göre 1996 yılında Türkiye 25'incisi olan Gaziantep, 2003 yılında 20'nciliğe yükselmiştir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, bölgeler arası sosyoekonomik gelişmişlik sıralamasında 6. sırada bulunmaktadır. Okur-yazar oranının %73,22 olduğu bölgede, kadınların %60'ı okuma yazma bilmektedir. Bebek ölüm oranının binde 43 olduğu bölgede on bin kişiye 5 hekim, on bin kişiye bir diş hekimi, on bin kişiye 2 adet eczane, on bin kişiye 13 hastane yatağı düşmektedir.

GAP İllerine Yatırım Teşvikleri Etkisiz...

Bölgede yapılan yatırımlar, sağlanmış görünen teşviklere rağmen sınırlı kalmıştır.

Güneydoğu'nun 7 ilinin tamamı, sayıları 50'ye yaklaşan teşvikli il, ya da kalkınmada öncelikli il kapsamında yer almakla birlikte, beklenen yatırımlara yeterince kavuşamamıştır.

2002-2006 döneminde GAP illerinin teşvikli yatırımlardan aldığı payın ortalaması %2,27 olmuştur. Ancak 2006'da bu payın 633 milyon YTL ile biraz artarak %2,8'e yaklaştığı görülmüştür. Bu artma eğilimi, bir ölçüde Kuzey Irak ile artan ekonomik ilişkilerle açıklanmaktadır.

Toplam yatırımlardaki payı %2,2 olan GAP yatırımlarının 7 il arasında paylaşımına bakıldığında, Adıyaman'ın bölge toplamında %23, Şanlıurfa'nın %20, Diyarbakır'ın %19, Şırnak'ın da %15, Mardin'in %9 pay aldığı görülmektedir. En az pay alanlar da Batman ve Siirt illeridir.

Adıyaman'ın ilk sırayı almasında, Gaziantep kaynaklı yatırımların etkisinin büyük olduğu düşünülmektedir. Gaziantep'in sınır komşusu olan Adıyaman'a, G.Antep merkezli holdinglerden ağırlıklı tekstil yatırımları gelmesi, ilin payının ilk sırayı almasında önemli bir etken olmuştur.

Şanlıurfa ve Diyarbakır'ın sıralamada ikinci ve üçüncü olmaları da GAP tarım ve enerji kamu projelerinin bu iki ilde yoğunlaşmış olması ile ilgili bulunmaktadır.

2002-2007 döneminde GAP illerine yapılan yatırımların sektörel dağılımına bakıldığında, imalat sanayii yatırımlarının %50 dolayında olduğu, enerjinin %8, tarımın %3, hizmetlerin %39 pay sahibi olduğu görülmektedir.

Toplam yatırımlarda, ilk sırayı %24 ile tekstil (dokuma-giyim) alırken ikinci sırada %19 ile çimento ve inşaat malzemesi dalları gelmektedir. Sağlık, GAP bölgesi yatırımlarında %12 ile üçüncü sırayı alırken, %8 ile ulaştırmanın dördüncü, %6 ile altyapının beşinci sırayı aldığı görülmektedir. GAP'nde bugüne kadar ya-

pılan sulama yatırımlarına rağmen bitkisel üretim ve hayvancılık yatırımlarının %3, gıda yatırımlarının ise %5 oranında kalması projedeki gelişmenin eşgüdüm içinde gerçekleşmediğini ortaya koymaktadır.

Bölgede Dokuma- giyim yatırımlarının %66'sı Adıyaman'a, %26'sı Şanlıurfa'ya yapılmıştır. Adıyaman tekstil yatırımları daha çok Gaziantep kaynaklıdır. Şanlıurfa'da ise pamuk ekiminin artması ile sektöre yatırımlar artmış görünmektedir.

Tekstilden sonraki sırayı alan sektörlerin daha çok, hızla kentlere yığılan nüfusun ihtiyacı konut, işyeri, kent altyapısı ile ilgili olduğu dikkat çekmektedir. Çimento ve inşaat malzemesi (özellikle mermer) ile ilgili sektörlerde yatırımların %19'a ulaşması, altyapı yatırımlarının %6 pay alması hızlı kentleşme ile ilgili bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

İnşaat malzemesi ile ilgili sanayi yatırımlarının da Şırnak, Şanlıurfa ve Diyarbakır'da yoğunlaştığı görülmektedir.

Toplamda %12 olan sağlık yatırımlarının %23'ü Diyarbakır, %23'ü, Şanlıurfa, %35'i Batman'da yer almaktadır.

Enerjide yapılan 6 adet yatırımın 2'si Şırnak'ta olup yatırım tutarından %57 pay almıştır.Şırnak'taki elektrik santralleri yakıt olarak fuel oil kullanmakta ve Irak'ın Kuzey Bölgesine elektrik ihraç etmektedir. Aynı kapsamda yeni santrallerin Hakkari ve Şırnak'ta tesisi için lisans başvuruları mevcuttur.

Bölgede İşsizlik Fazla, Göç Durmuyor

2000 yılı sayımına göre Güneydoğu Anadolu Bölgesi, 6,6 milyondur. Bölgede nüfus yoğunluğu, kilometrekare başına 112 kişi ile Türkiye ortalamasının üzerinde. Nüfusun %62'sinin kentlerde yaşadığı bölgede, yaygın işsizlik vardır. 2004 yılı çalışma istatistiklerinden alınmış verilere göre, bölgede genel işsizlik oranı %10,6, tarım dışı işsizlik oranı ise, %16'dır.

Yapılan çalışmalara göre GAP'nin yaklaşık 3,7 milyon insana iş imkanı sağlanması planlanmıştır. Ancak,

Bölgede nüfus yoğunluğu, kilometrekare başına 112 kişi ile Türkiye ortalamasının üzerindedir.

Şekil 10: 2000 Yılı Verilerine Göre Göç Haritası
Kaynak: USİAD Bölgeler Arası Gelişmişlik Farkı Açısından Türkiye Raporu. Ankara 2006.

proje geciktikçe bu olanak sağlanamamış ve başka illere göçün de önü alınamamıştır. (Şekil 10 ve 11)

2000 yılı verilerine göre, 1995 yılına göre, proje kapsamında olan illerden Adıyaman %70,2, Diyarbakır %40, Mardin %67,6, Siirt %75,1, Şanlıurfa %38,9, Batman %45,2, Kilis %38,9 oranında göç vermiştir. Proje kapsamında bulunan illerden sadece Gaziantep %3,1 ve Şırnak %21,8 oranında göç alabilmiştir. Bölgenin aldığı göç 9 bin 449 iken verdiği göç 219 bin 339'u bulmuştur. Bu rakam Sinop, Bilecik büyüklüğünde bir ilin nüfusu kadar bölgeden nüfus kayması olduğuna işaret etmektedir.⁽⁶¹⁾

Şekil 11: 1990 Yılı Verilerine Göre Göç Haritası
Kaynak: DİE, Ekim 1997

Sulama Göçü de Azaltıyor!

Bölgede büyük ölçekte gerçekleştirilecek sulamanın Bölge ekonomisine bir ivme kazandırabileceği ve Bölge'nin nüfus tutma kapasitesini artırabileceğini mevsimlik göç eğilimleri de doğrulamaktadır. 1999 yılında GAP-BKİ tarafından Harran Ovası'nda örnekleme yöntemiyle 450 hanede yaptırılan bir araştırmaya göre görüşülen kişilerin %70,4'ü Ova sulanmadan önce Çukurova'ya mevsimlik tarım işçiliğine gittiklerini söylerken, sadece %11,6'sı bu yöre sulamaya açıldıktan sonra da mevsimlik göçe devam ettiklerini beyan etmişlerdir.

Uygulanan Ekonomi Programı ve GAP

Türkiye son yirmi yıldır yaşamakta olduğu enflasyonu tek haneli rakamlara düşürmeyi hedefleyen üç yıllık bir programı 2000-2002 yılları arasında uygulamaya koymuştu. Ancak Şubat 2001 tarihinde enflasyon ile mücadeleyi öngören para ve kur politikaları terkedilmiş ve yeni bir ekonomik program (Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı) yürürlüğe konmuştur. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın öncelikli hedefi kamu kesimindeki reformların hayata geçirilmesi olarak açıklanmıştır.

Bu amaçlara ulaşmak için;

❖ Kamu yatırım harcamaları programının daraltılması ve kamu yatırımlarına aktarılacak olan kaynağın azaltılması kabul edilmiştir. Bu nedenle GAP yatırımlarına bütçe kaynaklarından aktarılacak fonlar bu süreç içinde ihtiyacı karşılamaktan uzak olmuştur.

❖ Ancak programın ilerleyen aşamalarında iç borç stokunun daraltılması ile birlikte bütçe içinde faiz harcamalarının payının gerilemesi ve böylece kamu gelirlerinin ilerleyen yıllarda faiz harcamaları dışındaki harcamalara daha çok ayrılması düşünülmüştür. Bu çerçevede konsolide bütçeden GAP yatırımlarına aktarılacak fonların artabileceği düşünülmüş ancak bu da gerçekleşmemiştir.

❖ IMF ile yapılan anlaşmanın önemli bir performans kriteri, Hazinesin kamu adına vereceği "Garantiler"i'nin sınırlandırılması olmuştur. Bu nedenle Hazine yıllık

yatırım programlarında sınırlı garantiler vermektedir. GAP yatırımları ile ilgili finansmanda ve borçlanmalarda Hazine garantisi kısıtlamaları uzun dönemdir sürmektedir.

❖ Anlaşma çerçevesinde bütçe içi-dışı fonlar 2001 yılı sonuna kadar tasfiye edilmiştir. Savunma Sanayi Fonu, KOİ, TKF ile Özelleştirme İdaresi bütçesi dışındaki tüm fonların tasfiyesi, GAP için kullanılmakta olan fon harcamalarını ortadan kaldırmıştır.

GAP'ne son 18 yılda yapılan ortama 1.154 milyon YTL'lık yatırım miktarı, GAP kapsamındaki barajlardan elde edilen yıllık 1,1 milyar dolarlık elektrik enerjisi gelirinin de altında kalmıştır. Başbakanlığını Süleyman Demirel'in yaptığı 32. Hükümet'ten, başbakanlığını R. Tayyip Erdoğan'ın yapmakta olduğu 60. Hükümet'e kadar, aradan geçen 37 yıllık sürede 28 hükümet geçiren GAP, uzun zamandır samimi ilgi açısından bir bekleyiş içerisine girmiş bulunmaktadır.

GAP'ndeki durum ile ilgili olarak 27.11.2006 tarihinde 2007 Yılı Merkezî Yönetim Bütçe Kanunu Tasarısı'nın Plan ve Bütçe Komisyonu görüşmesinde Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Abdullatif Şener yaptığı açıklamada Proje kapsamında, 2005 sonuna kadar 21 milyar YTL harcama yapıldığını ve nakdi gerçekleşmenin de %56,4 düzeyine ulaştığını belirtmiştir.

Geçen dönem içinde TBMM'nde GAP ile ilgili olarak yapılan sınırlı sayıdaki konuşma ve açıklamalarda GAP'nin temel ekonomik dinamiğini oluşturan sulama projelerinin mevcut durumundan ve bu projelerle ilgili planlardan söz edilmemiştir. Bunun yerine ilgili koordinasyon kurumlarının faaliyetlerinden ve GAP İdaresi Başkanlığının görevlerinden söz edilmiş olması dikkat çekmiştir.

Diğer taraftan TBMM'nde 2008 yılı bütçe konuşmalarında ve bütçesinde GAP'nden ve GAP'nin tamamlanması için gereken çalışmalardan yeterince söz edilmediği de dikkat çekmiştir. Ancak, 2007 yılının sonuna doğru GAP'ne olan siyasi ilgide bir artış gözlenmiştir. Proje'nin tamamlanması konusu siyasi olarak yeniden ele alınmış ancak gerekli finansmanın nereden sağlanacağı konusunda tatminkâr bir açıklama

yapılmamıştır. Başbakan Erdoğan, 10 Ocak 2008'de 60. Hükümet Eylem Planını açıklarken GAP bölgesindeki yatırımlara süratle başlayıp, tüm hedefleri 4-5 yılda tamamlayacak adımlar atacaklarını, bu konuda kararlı olduklarını söylemiş ancak yine ekonomik bir plan ve kaynak açıklamamıştır.

Birçok Kurum Birlikte Çalışıyor Etkili Bir Koordinasyon Çok Önemli

Yapılan resmi açıklamalara göre; Bölgede GAP kapsamında 40 farklı kamu kurum ve kuruluşu tarafından 270'e yakın yatırım projesi yürütülmektedir. Kamu kurumları, özel kesim, yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri ve üniversitelerle beraber bölgede gerçekleşen veya gerçekleşecek olan tüm yatırım ve faaliyetlerin sektörler itibarıyla izlenmesi ve değerlendirilmesi büyük önem taşıyan çalışmalardır.

GAP kapsamındaki öncelikli ve koordinasyon gerektiren konular GAP Yüksek Kurulunda görüşülerek orada karara bağlanmaktadır. GAP Yüksek Kurulu son üç yılda toplam beş defa toplanmış ve bu toplantılarda GAP'nin son durumu ve koordinasyon gerektiren öncelikli ve stratejik konular ele alınmıştır.

GAP'ndeki birçok projenin ilgili birçok kurumun koordine edilerek tek tek zamanında ve istenilen sıra içinde tamamlanması çalışmaları çok büyük önem taşımaktadır. Bu koordinasyon, GAP'nden alınması beklenen bütüncül faydanın oluşmasında en belirleyici unsurlardan birisi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu koordinasyonun oluşturulmasında kilit rol oynayan GAP Bölgesel Kalkınma İdaresi Başkanlığı'na yılı fiyatları ile 2005 yılında 20 milyon 347 bin YTL, 2006 yılında 21 milyon 886 bin YTL, 2007 yılında ise 23,8 milyon YTL tahsis edilmiştir.

GAP Bölgesinde girişimciliğin geliştirilmesi ve yatırımların artırılması amacıyla Şanlıurfa, Mardin, Adıyaman ve Diyarbakır İllerinde kurulmuş olan Girişimci Destekleme Merkezleri GİDEM'ler faaliyetlerine 2002 yılından itibaren Avrupa Birliği finansmanı ile devam etmektedir. Bölgede 30 Çok Amaçlı Toplum Merkezi (ÇATOM) 9 ilde faaliyetlerini sürdürmektedir. Bölgede

**Yapılan
resmi açıklamalara
göre; Bölgede GAP
kapsamında 40 farklı
kamu kurum ve
kuruluşu tarafından
270'e yakın
yatırım projesi
yürütülmektedir**

**GAP'ndeki
birçok projenin ilgili
birçok kurumun
koordine edilerek tek
tek zamanında ve
istenilen sıra içinde
tamamlanması
çalışmaları çok büyük
önem taşımaktadır.**

9 gençlik ve kültür evinde sosyal, eğitsel ve kültürel faaliyetler ile kapasite arttırıcı etkinliklere devam edilmektedir.

“GAP’nin Canlandırılması” İçin Başlayan Çalışmalar

GAP’nin uzun bir dönemdir çok yavaş ilerlediği bu nedenle canlılığını yitirdiği mevcut Siyasi İktidar tarafından da kabul edilmiş olup Kasım 2007 de “GAP’nin Canlandırılması“ için atak başlatıldığı şeklinde açıklamalar yapılmıştır.

Yapılan açıklamalarda GAP yatırımlarında Gaziantep, Diyarbakır ve Şanlıurfa’ya öncelik verildiği belirtilmiş ve GAP’nde temel 3 makroekonomik sektörün öne çıktığı açıklanmıştır. Bunlar, yenilenebilir enerji, organik tarım ve turizm sektörleridir.

2007 Kasımında Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Nazım Ekren, projenin %60’lık kısmının tamamlandığını belirterek 2008’de başlamak üzere GAP’nde bölgesel ve sektörel teşvik için çalışma yapılacağını açıklamıştır.

GAP’nin canlandırılması kapsamındaki çalışmalardan 19. GAP Yüksek Kurulunda, GAP’nin son durumu ve yatırımları gözden geçirmek amacıyla ilgili bakanlar bir araya gelmiştir. Toplantıda 2006-2007 yılında planlamalarının durumu ve proje öncelikleri ve 2008’de başlaması planlanan sektörel ve bölgesel teşviklerde öncelikli konular belirlenmiştir.

DEĞERLENDİRME

GAP bölgesine ayrılan kamu yatırım tahsislerinin özellikle yaşanan ekonomik kriz dönemleri ve sonrasında azaldığı görülmektedir. Bu azalmalar projede bir ekonomik kırıma döneminin yaşanmasına neden olmuştur. Diğer taraftan son 10 yıldır GAP için yapılan kamu yatırımı tahsis plan ve projeksiyonlarının da rasyonel olmadığı görülmektedir. Bu tahsislerin yapılamayacağı bilinmesine rağmen başka finans modellerinin araştırılması plan hedefleri açısından uygun olmamıştır.

Gaziantep dışındaki bölge illerinin DPT raporlarındaki sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi kriterlerine göre daha alt sıralara düşmüştür. Bölge’de yapılan yatırımlar ise sağlanmış görünen teşviklere rağmen sınırlı ve yetersiz kalmıştır. Genel işsizlik oranının %10,6 tarım dışı işsizlik oranının ise %16 olduğu bölgede yatırımlar konusunda ilerleme sağlanamayışı bu oran-

ların daha da artmasına neden olmaktadır. Bu durum bölgeden göçü de körüklemektedir. Göç olgusunun sosyo-ekonomik gelişmeye olan etkileri analiz edildiğinde aşağıda verilen ikilem ortaya çıkmaktadır:

Göç olgusu bir yandan göç veren Bölge'de pazarın daralmasına, işgücü potansiyeli ve sermaye gibi sosyo-ekonomik gelişme ve kalkınma dinamiklerinin yitirilmesine neden olarak Bölge'nin geri kalmışlığını kalıcı hale getirmekte; diğer taraftan ise gelişmiş bölgeler üzerinde yarattığı nüfus baskısıyla kentleşmeye mali açıdan ek yükler getirirken kent kültürünü de etkilemekte, sosyo-kültürel çatışmaların ve problemlerin artmasına neden olmaktadır. Diğer bir deyişle göç olgusu bir yandan geri kalmış bölgelerdeki gelişme dinamiğinin Bölge dışına kaymasına neden olurken diğer taraftan da gelişmiş bölgelerdeki planlı gelişme ve kentleşme sürecini de zayıfletmektedir. Bu durumda göç olgusu, hem gelişmiş hem de geri kalmış bölgelerde yaşanan sorunların temel dinamiği olarak etkisini tüm ülke genelinde gösteren bir özellik ortaya koymaktadır.

Bu nedenle GAP gibi bölgeler arası sosyo-ekonomik gelişmişlik farklarını ortadan kaldıracak projeler sadece Bölge açısından değil aynı zamanda gelişmiş bölgeler açısından da önem taşımaktadır.

İç göçün tamamen önlenmesi zordur. Ancak, burada asıl önemli olan iç göçü ülke sosyal ve ekonomik dinamiklerini zedelemeyecek boyutlarda tutmaktır. GAP, bölgedeki iç göçün azaltılması açısından da oldukça önemli rol oynayacak bir proje olarak ortaya çıkmaktadır. Yapılan araştırmalar sulamaya açılan alanlarda göçün büyük oranda azaldığını ortaya koymaktadır.

İDARİ KIRILMA

Son 17 yıldır tedrici bir şekilde ekonomik ve siyasi olarak gündemin öncelikli sırasından düşen GAP bu dönemde idari olarak da kırılmalar yaşamıştır. Projeye siyasi ve ekonomik açıdan ilginin azalması, kapsamında 40 farklı kamu kurumunun bulunduğu ve 270'e yakın yatırım projesi yürütülen idari yapıda koordi-

nasyon ve idari irade eksikliklerinin oluşmasına neden olmuştur. Bu durum idari yapıda zaafiyet ve işleyişte kırılmalar oluşturmıştır. Diğer taraftan GAP'nden sağlanması düşünülen ekonomik ve sosyal geri dönüşlerin mülkiyet altyapısındaki reformlarla doğrudan bağlantılı olduğu bilinmektedir. Buna rağmen GAP'nde toprak reformu çalışmaları başlangıç hedeflerine ulaşamamıştır. Bölgenin idari yapılanmasına ve idari işleyişine de olumlu etkileri olabilecek bu yapının gerçekleşmemesi projeden beklenen sonuçların alınabilmesini ötelemiştir. Diğer taraftan Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün görev ve sorumluluklarının İl Özel İdarelerine devri sürecinde oluşan idari boşluk da projenin ilerlemesinde bazı olumsuzluklar yaratmıştır. Bunun yanı sıra GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'nın kapatılmasıyla ilgil karar ve bu sürenin daha sonra uzatılması da idari koordinasyondaki zaafiyeti arttıran nedenler olmuştur.

GAP'nde Toprak Reformu Sonuçsuz Kaldı!

Toprak reformu ile ilgili ilk yasal düzenleme 1945'te "4753 Sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu" ile gündeme gelmiştir. Daha sonra 26 Temmuz 1972'de 1617 Sayılı yasa yürürlüğe girmiş ve bu alanda yeni düzenlemeler getirilmiştir. 1757 sayılı Toprak Tarım Reformu Kanunu ise 1973 yılının Temmuz ayında yürürlüğe girmiştir. 12 Mart döneminde toprak reformu uygulamalarının yapılması için gerekli ön düzenlemelere ilişkin hükümleri kapsayan "Toprak ve Tarım Reformu Ön Tedbirler Kanunu" tartışılmaya başlanmış ancak reform uygulamaları 01.11.1973 tarihinden itibaren uygulamaya konulmuştur. Daha sonra Harran ve çevresinde toprak kamulaştırması uygulamaları başlamış ve 1976 yılının Kasım ayına kadar 347 köyde 1.690.105 dekar arazi kamulaştırılmıştır. Tapulama yoluyla hazineye intikal eden arazi miktarı da 1.116.167 dekara ulaşmıştır.⁽⁶²⁾

Daha sonra 1975 yılında 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu'nun uygulamasında görevli olan Prof Dr Salim Kendir. "Urfa'daki uygulamayı üç yıl içinde bitirmek zorundayız. Çünkü hedefimiz 15 yılda bütün Türkiye'deki reformu bitirmektir" dedikten sonra görevinden alınmıştır.⁽⁶³⁾

Bu tartışmalar sürerken DSİ Fırat Projesi adı altında yürütülen projenin Güneydoğu Anadolu Projesine dönüştürülmesiyle Toprak Reformu GAP'nin topraklarının reformu durumuna dönüşmüştür.

Urfa ve Harran ovalarında 1984 de yürürlüğe giren 3083 sayılı “Sulama Alanlarında Arazi Düzenlemesine Dair Tarım Reformu Yasası’nın izleri bulunmaktadır. Bu yasaya göre bölgede 2000 dönümden fazla kuru, ya da 600 dönümden fazla sulu tarım yapılacak araziye sahip olmak mümkün olmuyordu. Ancak yeni yasanın adından Toprak Reformu ibaresi çıkartılmış ve yasa arazi düzenlemelerini içeren toplulaştırma faaliyetlerine yönelik bir içerik kazanmıştır.

Mehmet Faraç “Suyu Arayan Toprak” kitabında Toprak Reformu uygulamalarının ilginç bazı sonuçlarını Aşağıdaki gibi açıklamıştır;

“İlk uygulamada fena yakalanan toprak sahiplerinin büyük bir bölümü bu kez uyanık davranıp öncelikle kendilerine iade edilen toprakları satarak elden çıkartıyorlar, geriye kalan arazileri de yakınları arasında 600 dönümü aşmamak üzere paylaşıyorlardı.”

Harran Ovasında Mülkiyet Değişimi

Mehmet Faraç suya kavuşan Harran Ovasındaki toprak reformu tartışmalarını bir başka açıdan aşağıdaki şekilde değerlendirmiştir;

“Bu uygulamalar sonrasında Harran ovasındaki mülkiyetin kentli dokusu yerini etnik bir dokuya terk etmiş, büyük çiftlikler parçalanarak ovada daha küçük arazi mülkiyeti egemen olmuştu. Ovada sosyolojik anlamda feodalite bulunmadığı için reformun siyasal amacının gerçekleşmesi ise zaten söz konusu değildir. 3083 sayılı Yasaya göre daha önce kendilerine toprak dağıtılıp hak sahibi olanlardan 1029 kişi proje alanlarında topraklandırılmıştır. Toplulaştırma sonucunda 1757 Sayılı Yasa’ya göre verilmiş olan 75.000 toprak istem bildirgesinin yaklaşık %2’si karşılanmış olacaktır. Urfa tünellerinin suladığı 143.000 dönüm alanda 600 dönümlük sulu arazi kriterini aşan arazi maliklerinin oranı da %1,47 olduğuna göre

ovada dikkate değer bir yeni kamulaştırma ve dağıtımın söz konusu olmayacağı açıktır.

O zaman Harran Ovasına suyun akmasıyla başlayan yoğun toprak reformu tartışmalarının anlamı nedir? Kim bilir belki de daha doğudaki ilişilemeye ne feodaliteyi gözlerden saklama çabasıdır.”

Bölgede Ailelerin % 42,3'ü Topraksız

Çarpık arazi dağılımının en çarpıcı örneği ise ailelerin ilk %5'inin toplam arazinin %0,5'inden daha az bir bölümünde tarım yaptığı gerçeği olmuştur. Buna karşın %5'lik son dilimde bulunan ailelerin tarım yaptığı arazi miktarı ise toplam arazinin %33'lük bölümüne karşılık gelmektedir.

Şanlıurfa genelinde topraklı ve topraksız işletmelerin belirlendiği “GAP Bölgesi'nde Toplumsal Değişme Eğitlimleri Araştırması” çalışması 1992'de Ankara TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada Şanlıurfa'da 1981 yılı kayıtlarına göre 73 bin 579 çiftçi ailesinin %42,3'ünün topraksız olduğu belirtilmiştir.

Daha sonra GAP Bölge Kalkınma İdaresi'nde Ziraat Yüksek Mühendisi Hüseyin Demir'in derlediği bilgilere göre; 1999 kayıtlarında kent genelinde 64 bin 409 ailenin 1 milyon 204 bin 421 dekar arazide tarım yaptığı belirlenmişti. Araştırmalara göre ailelerin ilk %25'lik dilimi toplam arazinin %3'lük bölümüne, ikinci çeyrek dilimi toplam arazinin %10'una, üçüncü çeyrek dilimi toplam arazinin %17'sine, geriye kalan son çeyrek dilim ise %70'ine hükmetmektedir. Çarpık arazi dağılımının en çarpıcı örneği ise ailelerin ilk %5'inin toplam arazinin %0,5'inden daha az bir bölümünde tarım yaptığı gerçeği olmuştur. Buna karşın %5'lik son dilimde bulunan ailelerin tarım yaptığı arazi miktarı ise toplam arazinin %33'lük bölümüne karşılık gelmektedir.

Topraklı ve topraksız ailelerin Harran özelindeki durumu ise “Şanlıurfa - Harran Ovaları Tarla İçi Köy Geliştirme Projesi” çerçevesinde Şubat 1999'da yayımlanan “Sosyolojik Değerlendirmeler Raporu”nda yer almaktadır. Bu çalışma 178 muhtarlık olmak üzere 452 yerleşim biriminde bulunan 12 bin 871 hanede yaşayan 91 bin 115 nüfuslu evrenden 35 yerleşim birimi, 450 hane ve 2001 nüfus üzerinden yapılan anketler sonucu tümevarım olarak gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmadaki örnekleme Şanlıurfa merkez ilçedeki 69 köyden 14'ü, Harran'daki 68 köyden 13'ü ve Akçakale ilçesindeki 41 köyden 13'ü yer almıştır.

Çalışmada topraklıların ilk çeyreği olan %25'lik diliminin toplam arazinin %3'üne, ikinci çeyrek diliminin arazinin %9'una, üçüncü çeyrek diliminin arazinin %17'sine, ve son çeyrek diliminin ise toplam arazinin %71'ine hükmettiği belirlenmiştir. Aynı çalışmada toplam ailelerde %58'lik grubun arazi varlığı olmadığı tespit edilmiş ve son %5'lik nüfusun hükmettiği arazi varlığının toplam arazinin %35'inden daha fazla olduğu saptanmıştır. Aynı raporda yer alan 1999'a ilişkin bilgilere göre, topraksız ailelerin kiralama yöntemiyle mülkiyetlerinde olmayan toprakları işledikleri belirlenmiştir. Buna göre %58 oranındaki topraksız ailelerden %17-18'lik bölümü arazi kiralayarak toplam arazi varlığının %7'sinde tarım yapabilmektedir. Araştırmada Harran Ovası'nda toprakların %93'ünün sahipleri tarafından %7'sinin ise kiracılar ve ortakçılar tarafından işletildiği ortaya çıkmıştır.

“GAP Öncesi ve Sonrası Toprak Mülkiyet ve Bölüşüm İlişkilerinde Değişimler”

Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Bülent Gülçubuk'un “GAP Öncesi ve Sonrasında Toprak Mülkiyet Yapısı ve Bölüşüm İlişkilerinde Değişimler” başlıklı araştırması GAP'nin 30 yıllık gelişimini ele alırken, bölge halkı için toprak ve sosyal gelişme açısından bir getirisinin olmadığını ortaya koymuştur. Araştırmaya göre, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde toplumsal ilişkiler ve kalkınma dinamikleri açısından en belirleyici parametre olan toprak mülkiyet yapısında 1973'ten bu yana neredeyse hiçbir değişiklik olmamıştır.

Neler değişti?

1973 yılında bölgede bulunan yaklaşık 240 bin tarım işletmesinin yarısından fazlasının 50 dekardan daha küçük olduğu belirlenmiştir. Bölgedeki 500 dekardan büyük işletmelerin oranı ise %1 bile değilken, toplam alanın üçte birinin bu işletmelerin elinde olduğu tespit edilmiştir.

GAP'nin bazı barajlarının tamamlanmasından 10-12 yıl sonra yapılan 2001 Yılı Genel Tarım Sayımına göre; bölgede 248 bin tarım işletmesi bulunmaktadır. Bu iş-

**Toprak sahiplerinin
birinci çeyreğinin
toplam arazilerin
%3'üne, ikinci
çeyreğinin %9'una
üçüncü çeyreğinin
17'sine, dördüncü
çeyreğinin %71'ine
hükmettiği saptan-
mıştır.**

**Güneydoğu Anadolu
Bölgesi'nde toplumsal
ilişkiler ve kalkınma
dinamikleri açısından
en belirleyici
parametre olan toprak
mülkiyet yapısında
1973'ten bu yana
neredeyse hiçbir
değişiklik olmamıştır.**

letmelerin yarısı, 50 dekardan daha küçüktür. 500 de-
kardan büyük işletmelere sahip olanlar küçük bir
azınlığı oluşturmalarına rağmen toplam alanın %25'ine
sahiptiler.

Doç. Dr. Gülçubuk bu durumu “Bölgede toprak mülki-
yet yapısında yaklaşık 30 yıllık bir zaman diliminde
(1973-2001) önemli değişimler olmamıştır. Dikkate
alınması gereken ise, kırsal alanda yaşayan %30-40
oranındaki topraksızların halen topraksız konumda
oluşu ve işçi konumlarını devam ettirmeleridir” şek-
linde yorumlamıştır.

Topraksızlar Artıyor

Araştırmanın bir diğer bulgusu da toprak mülkiyeti ve
tarımsal işletme sayısında bir değişiklik görülmezken,
bölge nüfusunun %85,2 oranında, köy bucak nüfusu-
nun da %29,4 oranında artmış olmasıdır. Bu duruma
rağmen tarımsal işletme sayısında yaklaşık %10 ora-
nında azalma meydana gelmiştir.

“Artan nüfus ne yapıyor?” diye soran Gülçubuk şu
tespitte bulunuyor: “Bir yanda GAP'nin nimetlerinden
yararlanan ve giderek varsıllaşan bir büyük mülkiyet
yapısı, diğer yanda sayısı giderek artan fakat top-
raksızlaşan bir nüfus yapısı ortaya çıkmaktadır. Ay-
rıca, küçük işletme sahiplerinin de çoğunluğu sulama
yatırımlarından ya az ya da hiç yararlanamayacak-
tır. Çünkü bölgede sulamaya açılacak alanlarda top-
rak sahibi işletmelerin %61,4'ü sulanacak arazinin
ancak %10,5'ini işleyebilecektir. Buna karşılık işlet-
melerin %6,2'si ise sulanacak arazinin yarısını işle-
yecektir. Bölgede toprak mülkiyet yapısı sulamayla
büyük işletmeler lehine daha da gelişme gösterebile-
cektir.”

Araştırmaya göre; bölgede GAP'nden sonra sosyo-eko-
nomik durumda da bir gerileme görülmektedir. 1996
yılında 858 ilçe arasında 170'inci sırada bulunan Adı-
yaman Merkez İlçe, 2004 yılında 175'inciliğe, 68'inci
sırada bulunan Diyarbakır Merkez İlçe 70'inciliğe,
105'inci sırada bulunan Şanlıurfa Merkez İlçe ise
146'ncı sıraya gerilemiştir.

Olumsuzla Gidiliyor

"Bölge, göstergeler açısından daha olumsuz bir süreçtedir. Burada dezavantajlı grupların (topraksızlar, az topraklılar, marabalar, sosyal güvenceden yoksun olanlar...) bölüşüm ilişkileri açısından belki de daha olumsuzla doğru gittiği ifade edilebilir" diyen Gülçubuk, 2002 yılı verilerine göre Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde mutlak yoksulluk oranının ise %17,5 gibi çok olumsuz bir oran olduğunu belirtiyor.

GAP Büyük Toprak Sahiplerine Mi Yaradı!

Halen büyük bir kısmında sulu tarımın yapıldığı Şanlıurfa-Harran Ovalarında net gelirin sulamadan sonra 5 kat arttığı, Gayri Safi Milli Zirai Gelirin (GSMZG) ise yaklaşık 6 kat arttığı açıklamaları yapılmaktadır. Bu sonuç, sulama yatırımlarının ülke ekonomisine dönüşünün hızını ortaya koymak açısından önemli bir gösterge olabilir. Ancak aynı zamanda yatırımın verimliliğini gösteren bu dönüş hızının yanısıra gelirin bölge geneline dağılması da önemlidir. Bu gelirin GAP Bölgesi geneline adil bir şekilde dağılımının sağlanması için bazı tedbirlerin alınması gerekecektir. Bu nedenle GAP kapsamında sulamadan beklenen sosyal ve ekonomik etkilerin, kendini bölge bazında hızla göstermesi için, suyun verimli kullanımından toprak mülkiyet yapısına kadar birçok çalışmanın birbirini takip eden adımlar halinde gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

GAP tamamlandığında; sulama faydası olarak 2,1 milyar Dolar ve enerji faydası olarak 1,6 milyar Dolar olmak üzere ulusal ekonomiye yılda toplam 3,7 milyar Dolar katkı sağlaması beklenmektedir. Ancak GAP'nin bu beklentileri karşılaması teknik, ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasal alandaki sorunların hızlı bir şekilde çözülmesine bağlıdır.

Doç. Dr. Bülent Gülçubuk GAP projesiyle birlikte bölgede ortaya çıkan durumu şöyle özetlemektedir;⁽⁶⁴⁾

- ❖ Bölge kır nüfusunun yaklaşık 1/3'ü topraksızdır.
- ❖ Topraklı nüfusun büyük çoğunluğu küçük işletme ölçeğinde araziye sahiptir.
- ❖ Kalkınmanın ekonomik nimetlerinden az sayıdaki geniş işletmeler yararlanmaktadır.

GAP kapsamında sulamadan beklenen sosyal ve ekonomik etkilerin, kendini bölge bazında hızla göstermesi için, suyun verimli kullanımından toprak mülkiyet yapısına kadar birçok çalışmanın birbirini takip eden adımlar halinde gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

GAP'nin beklentileri karşılaması teknik, ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasal alandaki sorunların hızlı bir şekilde çözülmesine bağlıdır.

- ❖ Kalkınmanın nimetlerinden yararlanan büyük toprak sahipleri buna karşılık herhangi bir “kölfe”e katlanmamaktadırlar. Bu durum ise var olan sosyal yapıyı daha da olumsuz yönde etkilemektedir.
- ❖ Gelecekte işçi-işveren, tarımsal işgücü-emek piyasalarını işveren lehine etkileyebilecektir.
- ❖ Bölgede mülkiyet ilişkilerindeki sistem devam et-tikçe ve kalkınmanın nimetleri belirli kesimleri kap-sadığı sürece bölüşüm ilişkileri var olan koşulların daha da olumsuz hale gelmesine neden olabilecektir.

GAP İdaresi'nin Özgörevi Tamamlandı Mı!

1989 yılında GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı 15 yıllık bir süre için kurulmuştur. İdarenin görev süresi 5254 sayılı Yasa ile 6 Kasım 2004 tarihinden itibaren, 3 yıl daha uzatılmış bulunmaktadır. Daha sonra, kal-kınma ajanslarının kuruluşu, koordinasyonu ve gö-revleri hakkında 5449 sayılı Kanun, GAP İdaresinin görevlerine, bölgede kurulacak üç kalkınma ajansı üzerinde koordinasyonu sağlama görevini de eklemiştir. Yasal süresi 6 Kasım 2007'de biten olan GAP BKİ Başkanlığı'nın görev süresi 5 yıl daha uzatılmıştır.

GAP'nin Hafızası Siliniyor Mu!

Kalkınma Ajansları, Kuruluşu, Koordinasyonu ve Gö-revleri Hakkındaki Kanun ile GAP İdaresi'nin lağvedi-lerek, yerine kamu kuruluşu niteliğinde olmayan Bölge Kalkınma Ajansları kurulmuştur. 2005 yılında kapa-tılması kararı alınan idarenin kapatılma tarihi oluşa-bilecek idari boşluk nedeni ile ertelenmektedir. Ancak GAP İdaresi'nin yerine "25.01.2006 tarih ve 5449 sa-yılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun ülkemiz idari yapısında olmayan bölgesel teşkilatlanmayı öngörmektedir.

Türkiye genelinde kurulması hedeflenen 26 Bölgesel Kalkınma Ajansı ile Güneydoğu Anadolu Projesi'nin, üç farklı bölgeye ayrılarak ele alınacak olması, GAP'nin bir bütün olarak bölgesel kalkınma projesi olma niteliğini bozma ve bölünme sürecini başlatma riski bulunmaktadır. GAP Bölgesindeki üç kalkınma ajansının koordinasyon görevinin GAP İdaresi Baş-kanlığı'na verileceği açıklanmıştır. Bu durum gerçek-

leşse bile GAP İdaresinde yıllardır çalışan birikimli ve deneyimli personelin tümünün istihdam edilmesi düşünülmemektedir. Bu nedenle söz konusu personelin DPT içerisinde oluşturulacak ayrı bir GAP biriminde istihdam edilmesi GAP'nin hafızasının silinmemesi açısından gereklidir.

Bölge kalkınma ajanslarının finansmanı; bütçe vergi gelirlerinin binde beş oranında ayrılacak ödenek, AB ve diğer uluslararası fonlardan sağlanacak gelirler, bölgedeki belediyeler ve il özel idarelerinden aktarılabilecek yüzde oranındaki paylar, ticaret odalarından aktarılabilecek pay ile ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarca yapılan bağış ve yardımlardan oluşmaktadır. Şimdiki haliyle finansman yetersizliği çeken GAP'nin bu düzenlemeyle tamamlanma şansının daha da azalabileceği görülmektedir.

Bölgesel Kalkınma Ajansları

Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA) birçok Avrupa ülkesinde 1950'li ve 1960'lı yıllardan bu yana bölgesel ölçekte ekonomiyi canlandırmak, örgütlemek ve geliştirmek üzere faaliyet gösteren kurumlardır. BKA kamunun finansman sağladığı bölgesel ekonomik gelişmeyi özendirmek üzere tasarlanmış; çalışma alanı merkezi ve yerel hükümetlerin dışında olan kurumlardır.

BKA'nın finansal kaynakları yardımlardan oluşmaktadır. Birçok Avrupa ülkesinde yerel ve bölgesel yetkililer tarafından oluşturulan BKA ödeneklerini kendilerini destekleyen siyasi yapılardan almaktadır.

BKA'nın girişimlerinin genelde; iş alanlarına finansal yardım, çalışma alanları sağlanması, KOBİ'lere danışmanlık, yardım ve destek sağlanması, bölgenin uzun vadede kalkınma kapasitesini artırma projeleri ve sosyal gelişmeler gibi beş ana alanda toplandığı belirtilmiştir.

AB, gerek üye ülkeler gerek diğerleri için önemli bir BKA finansman kaynağıdır..

Bölge Kalkınma Ajanslarının yerel ekonomide yer alan farklı firmaların ve kurumların bölgesel bir ortak hedef

**GAP İdaresinde
yıllardır çalışan
birikimli ve deneyimli
personelin
DPT içerisinde
oluşturulacak ayrı bir
GAP biriminde
istihdam edilmesi
GAP'nin hafızasının
silinmemesi açısından
gereklidir.**

Sulanan toprakların tamamının yüzde 42'lik nüfusun elinde olması ve aralarındaki dağılımın da homojen olmaması, genel anlamda tüm ovada sosyal dengelerin değişmediğini ortaya koymaktadır.

çizgisinde, bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmek üzere yerel inisiyatifle kurulmuş kurumsal yapılar olduğu ileri sürülmektedir. BKA'nın belli bir yerellikteki ekonomik aktörler arası etkileşim ve işbirliği ağıları oluşturarak, koordinasyon görevi üstlenmeleri beklenmektedir. Bunun yanı sıra bölgenin içsel kalkınmasına yönelik stratejik planlama çalışmalarından, firmalara ve yönetimlere verilen danışmanlık, eğitim servislerine kadar değişik ölçeklerde hizmetler sunacakları ileri sürülmektedir.

AB, aday ülkelerde bölgesel politikaların ve politikaları düzenleyen ve koordine eden yerel ve bölgesel ölçekteki kurumların oluşturulmasını önemli bir koşul olarak öne sürmektedir.

"Bölgesel Kalkınma Ajansları Nedir Ne Değildir" adlı eserin yazarı Menaf Turan, kitabında Bölgesel Kalkınma Ajanslarının AB'nin isteğiyle gündeme geldiğini belirterek;

"AB açısından bölge kalkınma ajansı kurumu, bölgeler arası eşitsizlikleri giderme amaçlı bir yapı değildir. Amaçlanan, bölgeler arasında rekabeti yükseltmektir. Varsayılan, rekabetin şimdi az gelişmiş olan bölgeleri kalkındıracağıdır. Oysa İngiltere örneği açıkça göstermiştir ki, sonuç tam tersine olmaktadır. Rekabet, yoksul bölgeler ile öbürleri arasındaki farkın daha da açılmasına neden olmaktadır." demektedir.

Gelişmiş bazı ülkelerde uzun yılların sosyo-kültürel sosyo-ekonomik birikimleri ve oluşan altyapıları ile beslenerek ortaya çıkan ve o sistem içinde fonksiyonel olan bazı modellerin ülkemizde uygulanmasından yararlı sonuçlar elde etmek zordur. Bu uygulamanın projelerin ilerlemesine faydalı sonuçlar getirmemesinin ötesinde zaman kaybına neden olacağı da gözden uzak tutulmamalıdır.

DEĞERLENDİRME

Sulanan toprakların tamamının yüzde 42'lik nüfusun elinde olması ve aralarındaki dağılımın da homojen olmaması, genel anlamda tüm ovada sosyal dengelerin değişmediğini ortaya koymaktadır. Bu durum aynı zamanda bölgeye yapılacak GAP yatırımlarından bekle-

nen yaygın sosyo ekonomik gelişme faydasının da kısa zamanda yeterli seviyeye ulaşamayacağını göstermektedir.

GAP bölgesinde en kalıcı olumlu etki sulanabilir arazinin %80'inin suya kavuşması ile tarımdaki üretim ilişkileri, üretim yapısı, mülkiyet biçimleri de değişim ile ortaya çıkacaktır. Güneydoğu Anadolu en adaletsiz toprak dağılımının olduğu bir bölgedir. Bölgede çiftçi ailelerinin %38'i topraksız olup, bu oran Urfa' da %48, Diyarbakır'da %45'e kadar çıkmaktadır.⁽⁶⁵⁾ Ailelerin %5'lik azınlığı toprakların %65'ine sahipken, %70'lik çoğunluk toprakların %10'u ile geçinmektedir. Suyun gelmesi ile beraber pazar için üretimin, verimin artacağı ve yöre insanının artan is olanakları ile durumunu daha da iyileştireceği beklenmektedir. Öte yandan, sulu tarıma geçilmesinin başka etkileri de olabilecektir. Örneğin, büyük topraklar daha çok sulu tarım yapılan çiftlikler haline gelecek ve köylülük çiftçitarım işçisi biçiminde hızla farklılaşabilecektir.

Böylece bölgede nüfus ve kent dokusunda belirgin değişimler yaşanması beklenmelidir. Kentlere çekilmesi beklenen sanayi yatırımları ise yeni göçen nüfusu işgücü olarak kullanacak ve belli oranda köylülükten işçiliğe doğru bir dönüşüm başlayabilecektir. Burada kentlerdeki gelişimin ve sanayi yatırımlarının hangi yönde olacağı, nasıl bir potansiyel ortaya çıkacağını saptanması ve bu yönde yatırım ve eğitim planlanması yapılması önem kazanmaktadır.⁽⁶⁶⁾

GAP yavaş yavaş toplumun ve hükümetlerin gündeminde yer almaya başlarken 1973-78 arasında bölgede 1milyon 616 bin dönüm arazinin kamulaştırıldığı görülmüştür. Bu dönemde 47 köydeki 230 897 dönüm arazi dağıtılarak 1218 aile toprak sahibi yapılmıştır. GAP'ndeki sosyoekonomik ve sosyokültürel gelişmenin tabana yaygın bir şekilde gerçekleşmesi için çok önemli olan bu sürecin devam edeceği umulurken bu umutlar boşa çıkmıştır. Demokrat Parti'nin başvurusu üzerine 1973'te çıkartılan 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Yasası, Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. 10 Mayıs 1978'de yürürlüğe giren iptal kararı ile toprak alan aileler bu toprakları kiralayan kişilere dönmüştür. 12 Eylül 1980 sonrasında yeni bir

toprak reformu yasası gündeme gelmiş ama bu girişimden de sonuç alınamamıştır.

1 Ocak 1984 tarihinde yürürlüğe giren 3083 sayılı Sulama Alanlarında Arazi Düzenlenmesine Dair Tarım Reformu Kanununa uygulama ile ilgili yeni hükümler getirilmiş ve “Toprak” kelimesi yasadan çıkarılmıştır. Kanun 1757 sayılı yasa ile kamulaştırma esnasında toprak sahibine bırakılan ve 1030 dönüm kuru arazi olarak belirlenen bölge normunu geçici bir madde ile 3. sınıf arazide 2000 dönüme çıkartmıştır. Böylece kamulaştırılan alanlar köylüden geri alınarak hiç kimsenin 2000 dönümden daha fazla kuru tarım yapılan arazisi olması engellenmiştir. Bu uygulama ile toprak reformu tersine dönmüştür. Ancak 3083 sayılı yasa ile bölge için önemli bir iş yapılmış ve dağınık araziler birleştirilerek ekonomik verimliliğin artması yönünde önemli adımlar atılmıştır.

GAP’nde arazi düzenleme ve toplulaştırma çalışmaları ile tarla içi hizmetlerin geliştirilmesi sulama projelerinden beklenen faydayı artıracaktır.

GAP’nde arazi düzenleme ve toplulaştırma çalışmaları ile tarla içi hizmetlerin geliştirilmesi sulama projelerinden beklenen faydayı artıracaktır. Arazi toplulaştırma projelerinin sulama şebekesi inşaatı ihalelerinden önce tamamlanması ve sulama projelerinin toplulaştırma planlarına uygun bir şekilde yapılması gerekmektedir. Bu nedenle arazi toplulaştırma çalışmaları için milli bütçeden ayrılması gereken pay arttırılması önem taşır. Bu konuda mali çözüm dışında ayrıca mevzuatla alakalı çözümlere de ihtiyaç duyulmaktadır. “3083 Sayılı Sulama Alanlarında Arazi Düzenlenmesine Dair Tarım Reformu Kanunu” kapsamında Şanlıurfa ili 1986 yılında uygulama bölgesi olarak ilan edilmiştir. Yine aynı Kanun çerçevesinde bütün GAP illerinin uygulama bölgesi kapsamına alınması toplulaştırma çalışmalarını kolaylaştıracaktır.

GAP bölgesinde 2006 yılı itibarıyla 258.425 hektar alan sulamaya açılmıştır. 2006 yılı itibarıyla toplam 161.413 hektar alanda, yani, 268 köyde arazi toplulaştırması çalışmalarının tamamlanmış olduğu 156.094 hektar alanda, yani 251 köyde ise çalışmaların devam ettiği açıklanmıştır. Yapılan açıklamalarda GAP bölgesinde 2007 yılı sonu itibarıyla toplulaştırma yapılan arazinin yaklaşık 170 000 hektara ulaştığı

belirtilmektedir. Bu rakam tüm bölgede sulamaya açılan alanla birlikte dikkate alındığında toplulaştırma hızının uygun olduğu değerlendirilebilir. Ancak önümüzdeki dönemde sulama projelerine ağırlık verileceği dikkate alındığında bu alanda daha hızlı çalışmanın gerekli olduğu ortaya çıkmaktadır.

BÖLGESEL SİYASİ KIRILMA

1997’de ABD’de açıklanan “Yeni bir yüzyıl için strateji belgesinde” uluslararası düzenin temel belirleyicilerinden olan “caydırıcılık” ilkesi terk edilerek “önleyici müdahaleler” kavramına geçilmiştir. Böylece eskisinden farklı ,yeni ve meşru bir düzenin temelleri atılmak istenmiştir.Bu yeni düzende ABD hayati çıkarlar olarak tanımladığı dünyadaki enerji ,özellikle petrol kaynaklarını şu yada bu şekilde doğrudan kontrolü altına almayı hedeflemiştir.

Globalleşmenin bu evresinde uluslararası toplum, Soğuk Savaş sonrasında uluslararası sistemde yaşanan boşlukları doldurmak için Avrasya’dan başlamak üzere yeniden yapılandırılmaya tabi tutulmuştur. Bu yapılandırmanın baş aktörü ABD olup, sürecin meşruiyeti ise zorbalığa yani güce dayanmaktadır

Büyük Ortadoğu Projesi, resmi adıyla “Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Girişimi”, esas olarak 1997’de oluşturulan “Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi”nin bir alt unsurudur.

Uzmanlar bu proje için “ABD’nin batıda Fas, Moritanya, doğuda Orta Asya ve Moğolistan, kuzeyde Kafkasya ve Türkiye, güneyde Arap Dünyası’ndan Somali’ye kadar uzanan bir coğrafyada yer alan ülkelere yönelik siyasi, hukuki, bilgi/eğitim, ekonomi, sosyal ve güvenlik boyutlarını içeren kapsamlı bir “İslam coğrafyası” dönüşüm stratejisi olup, bu alanlarda uzun vadeli bir değişimi hedeflemektedir” tanımını yapmaktadır.

Proje kapsamındaki uygulamalarda her ülkenin etnik, dini, siyasi, ekonomik yapısı büyük farklılıklar gösterdiği için bu uygulamanın, ana prensiplerden taviz vermemek şartı ile her ülkeye farklı zaman ve şartlarda uygulanabileceği düşünülmektedir.

**1997’de ABD’de
açıklanan
“Yeni Bir Yüzyıl İçin
Strateji Belgesinde”
uluslararası düzenin
temel belirleyicilerinden
olan
“caydırıcılık” ilkesi
terk edilerek
“önleyici müdahaleler”
kavramına geçilmiştir.**

GAP Bölgesine komşu olan topraklarda siyasi ve askeri açılardan son 25 yıldır ama 1990 yılından bu yana daha fazla olmak üzere çok hareketli günler yaşanmıştır.

ABD bu projeleri kapsamında Ortadoğu bölgesini sürekli ilgi alanı içinde tutmuştur. ABD, Çekiç Güç denen koruma kalkarı oluşturma amacı ile Amerikan, İngiliz ve Fransız birliklerinden oluşan kuvvetin başında 1991 yılından bu yana Irak'ın kuzey bölgesinde aktif denetim ve yerleşme faaliyetinde bulunmuştur. Çekiç Güç faaliyetleri 2003 yılında sona ermiş ancak aynı yıl Irak'ı tümüyle işgal eden ABD, bölgedeki ağırlığını çok farklı bir şekilde artırmıştır.

GAP Bölgesine komşu olan topraklarda siyasi ve askeri açılardan son 25 yıldır ama 1990 yılından bu yana daha fazla olmak üzere çok hareketli günler yaşanmıştır. Bu hareketlilik GAP'nin içinde yer aldığı topraklarımızı da çeşitli açılardan etkisi altına almıştır. Bu dönemde Kuzey Irak bölgesinin liderlerinden Celal Talabani ve Mesud Barzani ile çok kapsamlı ilişkiler de kurulmuştur. Bölgeyle ilgili siyasi ajanda'nın çok dolu olduğu bu dönemde ve oluşan ekonomik krizler sonrasında hükümetlerin GAP'ne yönelik siyasi ilgisini azalttığı ve GAP konusunda siyasi bir kırılma dönemi yaşandığı söylenebilir. Bu dönemde GAP'nin ilerlemesi konusu tamamen göz ardı edilmemiştir. Ancak siyasi ve ekonomik istikrarsızlık döneminde önceliklerin farklılaşmış olması nedeniyle GAP'nin gündemdeki yeri alt sıralara düşmüştür.

Bugün ise Kuzey Irak'ta yakın geleceğe yönelik olarak çok hızlı siyasi ve ekonomik gelişmelerin yaşandığı bir sürece girilmiştir. Bölge liderleri tarafından bugünlerde yapılan açıklamalar sürecin geçmişi ile ilgili olarak da bazı bilgiler vermektedir.

Kuzey Irak'ta yakın geleceğe yönelik olarak çok hızlı siyasi ve ekonomik gelişmelerin yaşandığı bir sürece girilmiştir.

"Kürtler bölgede 40 milyonluk nüfusa sahip bir ulus. Ancak üzümlere söylüyorum, tarih onlara karşı adil değildi. Kürtleri kendi istekleri dışında birçok ülkeye bölündü. Tarih ve koşullar bu bölünmeye neden oldu. Ancak Kürt gerçeğinin ve kimliğinin reddi, görüldüğü gibi bu sorunu çözmeye yetmedi. Kürtlerin Araplaştırılması, İranlaştırılması veya Türkleştirilmesi, başarılı olmadı. Kürt kimliğinin yok olması sağlanamadı. Bağımsız bir yapı, Kürtlerin en doğal hakkı. Ben kişisel olarak bu konudaki engelin, bu konudaki tabunun hem Kürtler hem de komşularımız için kalkmasını istiyorum. Kürtler bağımsız olma hakkına sahip. Türk-

Şekil 12: Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında, bölge için tasarlanan yeni haritaların bir versiyonu olarak sözde Kürdistan sınırları.

ler, İranlılar ve Araplar, bunu konuşmanın ayıp ya da bir tehdit olmadığını anlamalı. Yakın ya da uzak gelecekte olsa da bu fikre alışmalılar.”

Bu sözleri Irak Kürdistan Demokrat Partisi Lideri Mesut Barzani, 25 Şubat 2007’de NTV’ye yaptığı açıklamada söylemiştir. Uzmanlar bölgede ve Irak’ta peş peşe yaşanan hızlı gelişmelerin, politikacıların, aydınların ve medyanın Barzani’nin son iki yıl boyunca bağımsızlık konusundaki tutumunu yansıtan açıklamalarına ilgisiz kalmasına sebep olduğunu ileri sürmektedir. Bunun yanı sıra bu dönem içinde yaptığı açıklamalarla Barzani’nin de Kürtlerin bağımsızlığı ve büyük Kürdistan’ın kurulması meselesinin bölge kamuoyu nezdinde normalleştirilmesi hedefine ulaşmış olduğu belirtilmektedir.

GENEL DEĞERLENDİRME

GAP’nin gelişim süreci dikkate alındığında enerji sektöründe sağlanan gerçekleşme oranının tarım sektöründe yakalanamadığı ve istihdam sağlayacak, tarımsal sanayiye hammadde sağlayacak ve bölgeden dışa göçü önlemeye yardımcı olabilecek bir sonuç alınamadığı görülmektedir. GAP’nin sınır aşan sularımızdan olan Dicle ve Fırat Nehirleri havzasında yer alması, GAP’nin ilerlemesi konusunda özellikle aşağı

GAP, Türkiye’deki bölgesel kalkınma politikaları açısından da ilerleyen tek proje olarak özel bir öneme sahiptir.

Son 15 yıldır ekonomik ve siyasi olarak gündemin öncelikli sırasından düşen GAP, bu dönemde içerisinde siyasi, ekonomik ve idari olarak da kırılmalar yaşamıştır.

kıyıdaş ülkeleri rahatsız etmiştir. Bu ülkelerin de etkisi ile GAP için aranan kredi ve finansman sorunlarının aşılmasında büyük zorluklar yaşanmıştır.

GAP, Türkiye'deki bölgesel kalkınma politikaları açısından da ilerleyen tek proje olarak özel bir öneme sahiptir. Ancak bu ilerleme sürekli olmamış ve proje 1990'ların başından bu yana ekonomik, idari ve siyasi açılardan kırıma dönemleri yaşamıştır. Bu dönemlerde siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar nedeniyle öncelikleri değişmiş ve projeye olan siyasi ilgi azalmıştır. Bu azalma bütünsel bir proje olan GAP'nde proje bileşenleri arasındaki koordinasyonu zayıflatmış ve projenin topyekûn ilerleme hızını büyük oranda yavaşlatmıştır. Ekonomik kırıma döneminde ise özellikle kriz sonrasında uygulanan ekonomik politikalarda kamu yatırımları açısından getirilen kısıtlar bu kırılmanın önemli nedenleri arasında yer almıştır.

Son 15 yıldır ekonomik ve siyasi olarak gündemin öncelikli sırasından düşen GAP, bu dönemde içerisinde siyasi, ekonomik ve idari olarak da kırılmalar yaşamıştır. Projeye siyasi ve ekonomik açıdan ilginin azalması, 40 farklı kamu kurumunun bulunduğu ve 270'e yakın yatırım projesi yürütülen idari yapıda koordinasyon ve idari irade eksikliklerinin oluşmasına neden olmuştur. Bu nedenle idari yapıda zaafiyet ve işleyişte kırılmalar yaşanmıştır. Diğer taraftan GAP'nden sağlanması düşünülen ekonomik ve sosyal geri dönüşlerin mülkiyet altyapısındaki reformlarla doğrudan bağlantılı olduğu bilinmesine rağmen bölgede başlanan toprak reformu istenilen seviyeye getirilememiştir. Bu durum bölgeye yönelik siyasi ve idari inisiyatifin zaafiyet içinde olduğu sonucunu ortaya koyduğu gibi bölgenin topyekûn gelişme ve kalkınmasını da olumsuz yönde etkilemiştir.

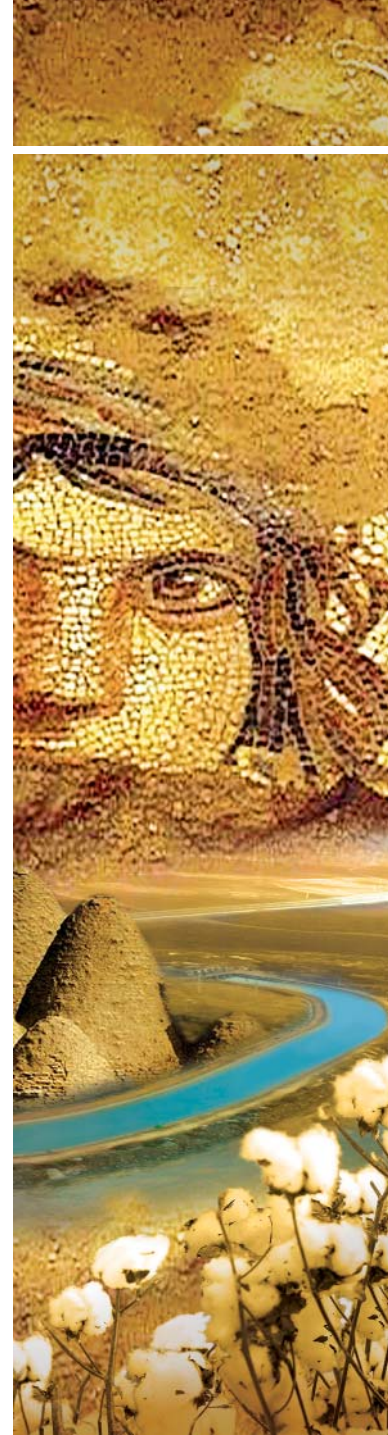
KÜRESEL GÜÇLERİN BÖLGEYE OLAN İLGİSİ

Stockholm Su Enstitüsü Başkanı A. Berntell, yaptığı bir konuşmada küresel ısınma ve iklim değişikliğinin, giderek su kaynaklarını etkileyeceğini, bu yüzden dünyanın bazı bölgelerinde su kaynaklı gerginliklerin çatışmalara ve savaşlara neden olacağını ifade etmiştir. Berntell bu açıklamasında;

Bu gerginlik alanlarının başında da bildiğiniz gibi 2050'de su kıtlığını dünyada en yoğun ve en acımasız yaşayacak bölge olan Ortadoğu gelmektedir. Artık Ortadoğu'da su sorunu insani ve sağlık sorununun ötesinde bir güvenlik sorunu haline gelmiştir." demıştır.

İsveç'te iktidarda bulunan Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ne (SAP) bağlı yayın organı Broderskap adlı derginin 10 Mart 2006 tarihli sayısında, Nasrin Hosein imzalı "Su savaş nedeni olabilir" başlıklı makalede İsrail yönetiminin, Filistin, Suriye ve Lübnan halklarının sularını nasıl gasp ettiğinin öyküsü kısa ve son derece ılımlı bir üslupla anlatılmaktadır. Nasrin Hosein'e göre İsrail, bölgede yürüttüğü tüm saldırganlıklarında sistematik olarak su kaynaklarını ele geçirmiş ve suyu Filistin halkına karşı bir silah olarak kullanmıştır.

Günümüzde artık İsrail, kendi bölgesindeki su kaynaklarının %85'ini denetler duruma gelmiştir. Aslında bu sadece Filistin halkının suları değildir. İsrail, 1967 savaşından sonra, büyük kısmı Filistin bölgesine akan Ürdün Nehri'nin (Şeria) sularının en büyük kısmına el koymuş ve sonrasında Suriye'nin Golan tepelerindeki su kaynaklarını da ele geçirmiştir. Yine İsrail, Lübnan'ı işgal ettiği 1982 yılında, Lübnan'da doğup Ürdün'e akan Hasbani ve Wazzani Nehirleri'nin sularına el koymuştur ve tamamen yasadışı yollarla Litani Nehri'nden daha fazla su almaya başlamıştır. Nasrin

Hosein'e göre İsrail'in ve ABD'nin Kuzey Irak'ta' ki var olma savaşının en önemli nedenlerinden biri petrol değil bölgenin zengin su kaynaklarıdır..

İsrail'in Güneydoğu Anadolu'yu içine alan kutsal sınırları (O gün Rab Abramla ahdedip dedi: Mısır Irmağından büyük ırmağa, Fırat Irmağına kadar senin zürriyetine verdim." Tekvin Bölümü, 15/ 18, 21") ve suya olan acil ihtiyacı dolayısıyla, GAP konusunda Türkiye ile iş birliği yapmak istediğini, İsrail'in su kaynaklarından yoksun olduğunu, Türkiye'nin ise zengin su, toprak ve iş gücüne sahip bulunduğunu belirtti.

Turkish Daily News Gazetesinde 19 Şubat 1993 tarihinde yayınlanan bir makalede Türkiye'de GAP'nin yer aldığı bölümde uzun zamandır suni bir Kürt meselesi yaratılarak asıl amacı su paylaşımı olduğu vurgulanmıştı.

Geçmişte İsrail'in Manavgat suyunu alma karşılığında GAP yöresinden ayrıcalık isteyerek buralarda kibbutz kurma niyetinde olduğu ve bu konuya başlangıç olarak 5 milyar dolar ayırdığından da söz edilmiştir.

Bazı strateji uzmanları, buradan yola çıkarak Güneydoğu Bölgesinde son yirmi yıldır turmandırılmaya çalışılan Güneydoğu probleminde küresel bazı güç odaklarının, enerji ve suya hakim olma stratejilerinin gerçekleşmesini sağlama alma girişiminin de etkili olduğunu ileri sürmektedirler.

AB'nin GAP'ın Fırat ve Dicle Nehirleri İçin Uluslararası Havza Yönetimi Önerisi

Sınır Aşan Su Olarak Fırat Nehri:

Asurların "Purati", Sümerlerin "Buranunu", Arapların "Al Furat" dediği Fırat Nehri İngilizce'de "Euphrates" olarak adlandırılmıştır. Türkiye'nin ve bölgenin önemli bir kaynağı olan Fırat, 2800 km yatak uzunluğuna sahiptir. Fırat Nehri Türkiye topraklarında 971 km aktıktan sonra Suriye'ye girer. Fırat, Türk topraklarında Karasu, Murat, Kuruçay, Tohma Suyu, Kahta Çayı, Göksu, Nizip Çayı ve Sacır Suyu ile beslenir. Fırat, Suriye topraklarına girdikten sonra ise kaynağını yine Türkiye'den alan Belh Suyu ve Habur Çayı ile beslenir.

Fırat'ın Suriye'den sonra girdiği ülke Irak'tır. Burada yine Türkiye'den gelen Dicle ile birleşen Fırat "Şattül Arap" adını alarak Basra Körfezi'ne dökülür. Fırat Nehri'nin ortalama yıllık su kapasitesi 31,5 milyar m³'tür. Bu suyun %89'u yani 28,5 milyar m³'ü Türkiye'den kaynaklanır. Fırat Nehri'ne Suriye'den katılan kolların da Türkiye'den giriş yaptığı düşünülürse Fırat sularının %98'inin Türkiye'den kaynaklandığı görülür.

Fırat'ın toplam suyunun %56'sı halen Suriye'ye akmaktadır. Bu miktar saniyede 500 m³'e denk düşen yıllık 15,768 milyar m³'lük miktardır. Suriye'nin Fırat Irmağı üzerinde Tishreen, Tabga ve Ba'ath barajları yer almaktadır. Ayrıca Fırat'a Suriye'de katılan ve beslenme kaynaklarını çoğunlukla Türkiye'den alan Habur Irmağı üzerine de Suriye tarafından Saab, Sohuei ve Taaf adında üç baraj inşa edilmiştir.

Sınır Aşan Su Olarak Dicle Nehri:

Dicle Nehri'nin 1900 km olan yatağının 523 km'si Türkiye topraklarında yer alır. Türkiye'de Maden, DİPni, Deve Geçidi, Ambar, Göksu, Aşağı Hanık, Kuruçay, Batman, Garzan, Botan gibi kollarla beslenerek Cizre'nin güneyinde Türkiye Suriye sınırını oluşturup daha sonra Irak ile Suriye arasında akarak Irak topraklarına girer.

Dicle Nehri Irak topraklarında kaynağı yine Türkiye olan Büyük Zap Suyu ile İran'dan kaynaklanan Küçük Zap ve Diyale sularını alır. En düşük debisi 91 m³/sn, en yüksek debisi 6450 m³/sn olan Dicle'nin ortalama debisi 629 m³/sn' dir. Dicle Nehri'nin yıllık su kapasitesi 48,5 milyar m³'tür. Bu suyun %51'i Türkiye'den, %39'u Irak'tan, % 10'u ise İran'dan kaynaklanır. Irak, Fırat ile Dicle'nin birbirine yaklaştığı Bağdat'ın doğusunda Al-Thartar Kanalı ile bu iki nehri birleştirerek Dicle'den Fırat'a su naklini gerçekleştirmiştir.

Irak Fırat ve Dicle Nehri üzerinde Türkiye'deki GAP'a benzer küçük çapta bir projeyi gerçekleştirmiştir. Bu çerçevede Irak'ın Fırat ve Dicle Nehri üzerinde yaptığı yatırımlarla suların büyük bölümünü kullanmaktadır. Dicle'nin Şattül Arab yakınlarında Fırat ile birleşmeden önce yıllık ortalama su potansiyeli 53 milyar m³'tür.

Fırat Nehri'nin ortalama yıllık su kapasitesi 31,5 milyar m³'tür. Bu suyun %89'u yani 28,5 milyar m³'ü Türkiye'den kaynaklanır.

Dicle Nehri'nin yıllık su kapasitesi 48,5 milyar m³'tür. Bu suyun %51'i Türkiye'den, %39'u Irak'tan, % 10'u ise İran'dan kaynaklanır.

Avrupa Birliği ile “ucu açık” olarak yürütölen üyelik müzakereleri kapsamında sınır aşan sular konusu son zamanlarda sık sık gündeme gelmeye başlamıştır.

AB Ne diyor!

Avrupa Birliği ile “ucu açık” olarak yürütölen üyelik müzakereleri kapsamında sınır aşan sular konusu son zamanlarda sık sık gündeme gelmeye başlamıştır. AB ilk olarak 14 Nisan 2003 tarihli Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi’nde sular konusuna değinerek Türkiye’nin AB Çerçeve Su Yönergesi (ÇSY) ve AB’nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler çerçevesinde çözölmelerini öngörmüştür. Oysa Türkiye, AB’nin atıfta bulunduğu sulara ilişkin üç sözleşmenin hiçbirine taraf değildir. Katılım Ortaklığı Belgesi temelinde Türkiye’nin hazırladığu Ulusal Program’da sözleşmelerin tam üyeliikle birlikte değlendirileceği belirtilerek bir anlamda sorun ötelenmiştir.

Bazı çevreler Türkiye üye olduktan sonra, bu alandaki politikaların oluşturulmasında ağırlıklı söz sahibi olacağı için konunun önemli bir sorun teşkil etmeyeceğini ileri sürmektedir. Ancak, Dicle ve Fırat gibi ölkemizin en önemli iki nehrinin su potansiyelinin geliştirilmesi ve yönetimi varsayımlara bırakılamaz.

Uluslararası antlaşma ve sözleşmelere taraf olmamak, o belgelerdeki hükümlerin zamanla her ölkeyi bağlayan uluslararası hukuk kuralı haline gelmesini mutlaka engellemektedir.

Diğer taraftan AB’nin Çerçeve Su Yönergesi’ne ve çevreye ilişkin düzenlemelerine uyum taahhüdünün, su ve çevre konusundaki müzakerelerin başlatılması için bir performans kriteri olarak karşımıza çıkarılması olasılığı da bulunmaktadır.

Su Çerçeve Yönerge’sinin tanımlar dahil çeşitli maddelerinde sınır aşan havzalar için “uluslararası havza” terimi kullanılmaktadır. Ancak; Birleşmiş Milletler (BM) Hukuk Komisyonunca hazırlanan ve 1997 yılında BM Genel Kurulu’nda oylanana “Uluslararası Suyollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımına İlişkin Sözleşme”nin ilk taslaklarında “uluslararası havza” terimi yer almışsa da söz konusu terimin çok geniş kapsamlı olduğu ve devletlerin kendi topraklarında yer alan havza bölgeleri üzerindeki hakları ile çeliştiği, çok sayıda ölkede temsilcisi tarafından ileri sürölmüştür. Bu itirazlar nedeniyle “uluslararası havza” yerine, “suyolu (waterco-

ursey)” ve “uluslar arası su yolu (international watercourse)” terimlerinin kullanılması tercih edilmiş ve nihai metinde belirtilen kavramların tarifleri verilmiştir. SÇY’de kullanılan tanımlar ve sözcükler Türkiye’nin bu konudaki yaklaşımı ve genellikle benimsenen uluslararası terminoloji ile de uyumlu değildir.

Yönerge’nin “Nehir havzası yönetim planları” başlığını taşıyan 13’üncü maddesinin (2) ve (3) numaralı alt paragraflarında, Topluluk ülkelerinin toprakları içinde kalan sınır aşan havzalarla, Topluluk sınırları dışına taşan havzalara ayrı ayrı atıfta bulunmaktadır. Türkiye’nin AB üyesi olması halinde Meriç Nehri Havzası bütünüyle AB sınırları içinde kalan bir havza niteliği kazanacak, Fırat-Dicle, Asi, Çoruh ve Kura Havzalarının bir bölümü ise AB sınırlarını aşan havza olarak tanımlanacaktır.

Yönerge’nin 13. maddesi, nehir havzalarının coğrafi ve hidrolojik bir bütün olmasından hareketle, sınır aşan havza planlarının kıyıdaş ülkeler arasında işbirliği yapılarak hazırlanmasını öngörmüştür. Eğer bir işbirliğine gidilemiyorsa, aynı maddede, üye devletlere kendi sınırları içinde kalan havza bölümü için “yönetim planı” hazırlama hakkı ve esnekliği getirilmiştir. Ancak gelişmeler Türkiye’nin Fırat ve Dicle Havzası için böyle bir hakkı kullanamayacağını göstermektedir.

AB Komisyonu’nun 6 Ekim 2004 tarihli Etki Değerlendirme Raporu’nda “... Orta Doğu’da su önümüzdeki yıllarda giderek artan biçimde stratejik bir konu haline gelecektir. Türkiye’nin AB’ye katılımı ile beraber su kaynakları ve altyapılarına (Fırat ve Dicle Nehir Havzaları üzerindeki barajlar ve sulama sistemleri, İsrail ve ona komşu ülkeler arasında su alanında sınır ötesi işbirliği) ilişkin uluslararası yönetimin AB için önemli bir mesele haline gelmesi beklenebilir...” cümleleri yer almıştır. Bu karmaşık ifade SÇY hükümleri ile birlikte değerlendirildiğinde Fırat ve Dicle Nehirleri için, Ren ve Tuna Nehirlerinde uygulanan sistemin benzeri, uluslararası kurumsal bir yapılanma düşünüldüğü ortaya çıkmaktadır. Ancak Türkiye, Suriye ve Irak arasında, Fırat-Dicle Havzası için, ortak bir su yönetim planı üzerinde uzlaşmaya varılmasını engelleyen önemli görüş ayrılıkları bulunmaktadır.⁽⁶⁷⁾

AB Su Çerçeve Yönergesi’nde kullanılan tanımlar ve sözcükler Türkiye’nin bu konudaki yaklaşımı ve genellikle benimsenen uluslararası terminoloji ile de uyumlu değildir.

Türkiye, Fırat ve Dicle'nin su potansiyelinin üç eşit miktarda taksimi yerine, su ihtiyaçlarının teknik esaslara göre saptanarak taraflar arasında su tahsisi yapılmasını savunmaktadır.

Türkiye'nin Fırat-Dicle Havzası'nın kendi toprakları içinde kalan bölümü için hazırlayacağı "Havza Yönetim Planına" AB Komisyonu tarafından müdahale edilmesi ihtimali bulunmaktadır.

Türkiye, Fırat ve Dicle'nin su potansiyelinin üç eşit miktarda taksimi yerine, su ihtiyaçlarının teknik esaslara göre saptanarak taraflar arasında su tahsisi yapılmasını savunmaktadır. Belirtilen görüş ayrılıklarının doğal sonucu olarak Türkiye, Suriye ve Irak arasında ortak havza yönetim planı hazırlanması büyük güçlükler içermektedir. Bu durumda; Türkiye'nin Fırat-Dicle Havzası'nın kendi toprakları içinde kalan bölümü için hazırlayacağı "Havza Yönetim Planına" AB Komisyonu tarafından müdahale edilmesi ihtimali bulunmaktadır.

Türkiye'nin Dicle Nehri üzerinde inşa etmeyi planladığı Ilısu Barajı inşaatını engellemek için bazı AB ülkelerinin gösterdiği çabalar, belirtilen ihtimali doğrular niteliktedir. Etki Raporu'nda İsrail ve Suriye'ye birlikte atıfta bulunulması, Fırat ve Dicle sularının, kıyıdaş ülkeler dışında, İsrail ile Suriye ve Filistin özerk yönetimi arasındaki su sorunlarının çözümünde bölgesel bir kaynak olarak değerlendirildiği anlamına da gelebilir.

Söz konusu husus "Merkez ve Çevre/Core and Periphery" isimli yayında yer alan ve kitabın başlığı ile anılan hidropolitik teori yani; "merkez ve çevre" yaklaşımının bir yansıması olarak da görülebilir.

Belirtilen teoriye göre; su kaynakları yönünden zengin kabul edilen Türkiye merkezde yer almakta ve merkezden itibaren çevreye doğru su kaynakları azalmaktadır. Bu konumlandırma çerçevesinde, Fırat ve Dicle Nehirlerinin Orta Doğu'nun su sorunlarının çözümünde kilit rol oynayacağı bazı kaynaklarca ileri sürülmüştür. Uluslararası hukuk normları ve Fırat-Dicle Havzası'nın hidrolojik gerçekleri ile tamamen çelişen böyle bir yaklaşımın Türkiye tarafından kabulü mümkün olmasa da, uluslar arası yayınlarda zaman zaman dile getirilmektedir.⁽⁶⁸⁾

DSİ Genel Müdürlüğü Gelişmelerden Kaygı Duyuyor !!!

17 Şubat 2006 tarihli Radikal gazetesindeki bir makaleye göre; Türkiye-AB Müzakere Çerçeve Belgesi'nin yayımlanmasının ardından DSİ Genel Müdürlüğü, Dışişleri Bakanlığı'na "Müzakere Çerçeve Belgesi'nde Fırat-Dicle suları ile GAP'ın yönetiminin uluslararası

yönetime devredilmesi isteği var mıdır” sorusunu yöneltmiştir.⁽⁶⁹⁾

Dışişleri, bu soruya verdiği yazılı yanıtında müzakere çerçeve belgesinde “uluslararası yönetim” ifadesinin yer aldığını, ancak bu ifadenin “sınır aşan boyutta entegre havza yönetimi” anlamına geldiği belirtilmiştir.

Dışişleri Bakanlığının yanıtında, Türkiye’nin buradan ne anladığı da şöyle anlatılmıştır:

“Entegre havza yönetimi, Dicle-Fırat Havzası’nın tümünde kıyıdaş ülkeler arasında karşılıklı bilgi ve veri değişimini, suyun aşağı kıyıdaş ülkeler tarafından da etkin kullanımını, kirliliğin önlenmesini, suyun yararlarının ve gerektiğinde sorumlulukların paylaşılması için tüm tarafların siyasi iradesini ve verimli işbirliğini gerekli klmaktadır.”

Daha sonra aynı konu yazılı soru önergesine dönüştürülerek Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Hilmi Güler’ e yöneltmiştir.. Bakan Hilmi Güler’ in bu soruya “Fırat-Dicle sularının ve GAP’ın uluslararası yönetime devredileceği doğru değildir. Bu konuda ülkemizin dış politikası ve jeostratejik konumu ve ulusal çıkarlarımız çerçevesinde hareket edilecektir” şeklinde bir yanıt vermiştir.

“Bu gelişmeler konusunda Türkiye’de bir görüş ayrılığı yok, Hiç kimse “hayır, ABD, İsrail ve AB Irak’ın kuzeyinde bir devlet kurmayacak” demiyor, diyemiyor.”

ORTADOĞU’DA SINIRLARI DEĞİŞTİRME ÇABALARI ve GAP

USİAD Danışmanı Prof. Dr Erol MANİSALI “İki Başlılık ve Irak’ın Kuzeyi” adlı makalesinde;⁽⁷⁰⁾

- “1. Kuzey Irak’ta nelerin olduğu belli, bir Kürt devleti kuruluyor.
2. Güneydoğu’daki terörün bundan kaynaklandığı ve buradan beslendiği çok açık.
3. K. Irak’taki Kürt devletini kimlerin, niçin desteklediği biliniyor. ABD’nin yeni açıklanan tarihi belgeleri en büyük itirafıdır” diyor.

Prof Dr. Erol MANİSALI devam ediyor;

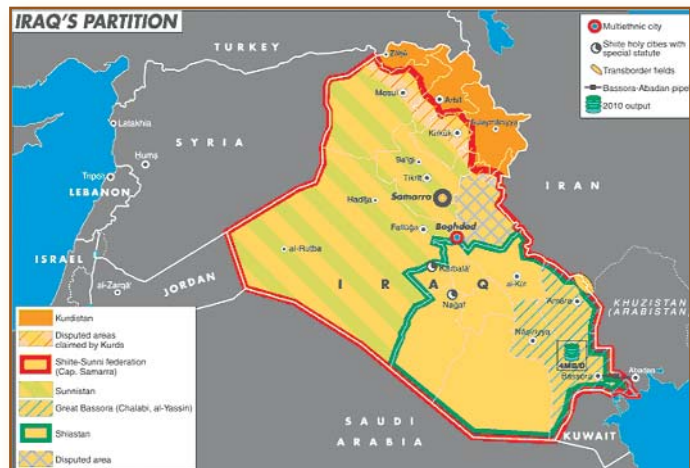
“Bu gelişmeler konusunda Türkiye’de bir görüş ayrılığı yok, Hiç kimse “hayır, ABD, İsrail ve AB Irak’ın ku-

zeyinde bir devlet kurmayacak” demiyor, diyemiyor. Ortada Türkiye’nin, Irak’ın, İran’ın ve Suriye’nin bütünlüğüne yönelik fiili bir oluşum var. Kürdistan projesi ABD, AB ve İsrail tarafından fiilen yürütülüyor. Bu projenin aksamadan yürütülmesi ne anlama geliyor.”

“Irak zaten bölündü, işgalin amacı buydu. Bu projeye Türkiye, İran ve Suriye de bölünmek isteniyor. Bu proje ABD, AB ve İsrail tarafından siyasi, iktisadi, askeri ve kültürel bir maşa olarak kullanılıyor. Bu konuda da durum çok net; kimse aksini savunamıyor. Ancak Türkiye’nin ve diğer bölge ülkelerinin parçalanmakta oluşuna seyirci kalınıyor.”

KUZEY IRAK'TAKİ HIZLI GELİŞMELERİN BÖLGENİN SU VE PETROL DENKLEMİNE ETKİLERİ

GAP bölgesinin sınır komşusu olan ve son dönemde Irak ve Kuzey Irak'ta dini ve etnik temelde yeni bir siyasi yapılanma açısından yaşanan gelişmeler Ortadoğu'nun su ve petrol denklemlerinde ortaya çıkacak yeni durum açısından da önem taşımaktadır. Büyük Ortadoğu Projesi kapsamındaki uzun erimli planlarını uygulayabilmek için Irak'a sıcak bir çatışma ile fiili olarak yerleşen ABD, bölge geleceğinde önemli olacak kararlar almaya devam etmektedir. ABD Senatosu Ekim 2007'de Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasını, ancak Şii, Sünni ve Kürt bölgelerine ayrılmasını

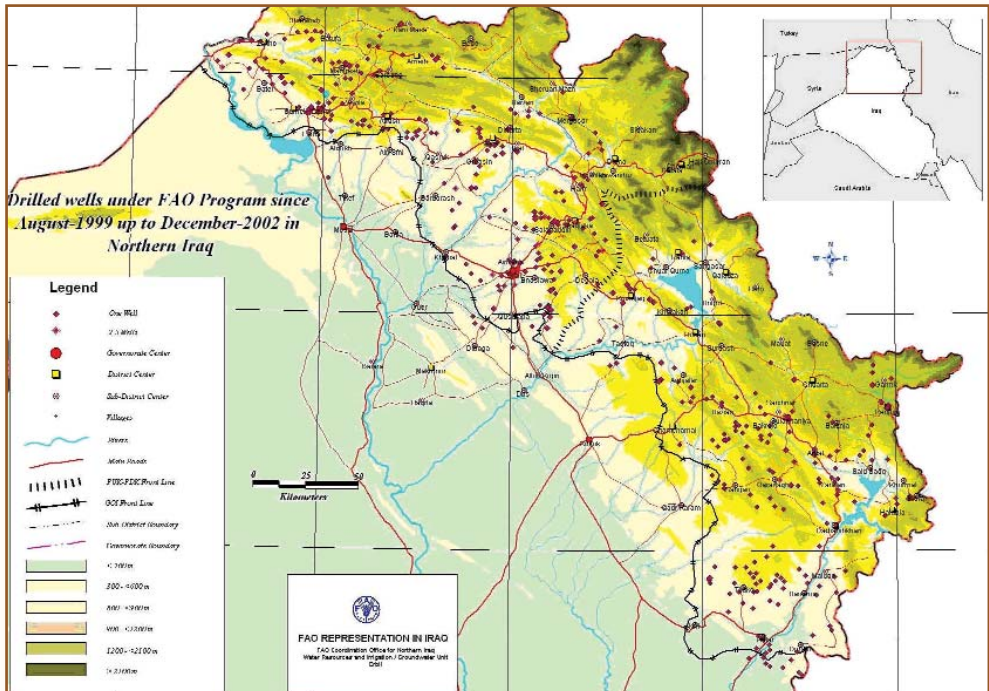
Şekil 13: Bölünmüş Irak Haritası

öngören bir tasarımı kabul etmiştir. Bu tasarının kabulünden hemen sonra ABD Senatosu söz konusu planı “bağlayıcı değil” şeklinde yorumlasa bile uzmanlar bu planın bölgede uzun dönemdir uygulanmakta olan büyük planın bir parçası olduğunu ileri sürmektedir. (Şekil 13)

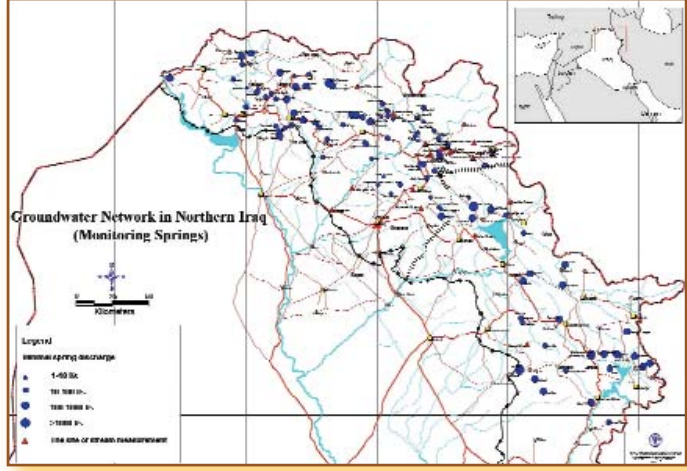
Bu gelişmeler ABD’nin Irak’ta nispeten zayıf bir merkezi yönetim ve gevşek bir federasyon düzenlemesine doğru ilerlediği düşüncelerini arttırmıştır. Yakın bir gelecekte ABD’nin tüm Iraktaki işgalini kademeli ve kontrollü olarak azaltması ve en stratejik bölge olan Kuzey Irak’a doğru çekilmesi şaşırtıcı olmayacaktır. Hızla ve büyük bir destekle imar edilen bu bölgede ABD’nin kalıcı askeri üsler inşa ettiği haberleri de bu gidişatı doğrulamaktadır.⁽⁷¹⁾

Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi idaresindeki bu bölge yaklaşık 40 000 km²’lik bir yüzölçüme sahip olup Lübnan’ın 4 katıdır. Dohuk, Erbil ve Süleymaniye illeri bu bölgede yer almaktadır. Halen iki adet uluslararası havaalanına sahip olan bu bölgeye çeşitli merkezlerden haftada 80 direkt uçuş yapıldığı belirtilmektedir.

Şekil 14: Kuzey Irak’ta FAO Projesi ile Açılan Kuyular (1999-2002)

Şekil 15: Kuzey Irak'ta Yeraltısuyu Ölçüm Noktaları ve Potansiyeli (FAO Projesi)

Kuzey Irak'ta Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve Dünya Tarım Teşkilatı tarafından desteklenen birçok proje tamamlanmıştır.

Haziran 2006'da kabul edilen yasa ile bölgeye gelecek yabancı sermaye için gümrük ve vergi muafiyeti dahil birçok teşvik tedbiri uygulandığı ileri sürülmektedir. 5 Üniversitenin de yer aldığı bu bölgenin nüfusunun yaklaşık 5 milyon kişi olduğu tahmin edilmektedir. Kuzey Irak bölgesinin dış ilişkilerinin de gelişmekte olduğu ve Aralık 2007 itibariyle Brezilya, Hırvatistan ve Danimarka'nın Erbil'de konsolosluk açmayı gündemlerine aldıkları açıklanmıştır.

Kuzey Irak'ta Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve Dünya Tarım Teşkilatı tarafından desteklenen baraj ve hidroelektrik santrallerin ve elektrik iletim hatlarının bakım onarım ve yenilenmesi, Küçük hidroelektrik enerji santrali potansiyelinin belirlenmesi, Yeraltısuyu potansiyelinin tespiti, (Şekil 15). Yeraltısuyu kuyularının verimliliklerinin belirlenmesi (Şekil 14), Su temini ve çevre sağlığı insani yardım projesi gibi birçok proje tamamlanmıştır.

IRAK'IN KUZEYİNDEKİ STRATEJİK KAYNAKLAR: SU ve PETROL

Su Kaynakları

Irak Ortadoğu ülkeleri içinde su potansiyeli konusunda diğer ülkelere nazaran daha iyi durumdadır. Fırat ve Dicle nehirleri bu ülkede birleşerek Basra körfezine akmaktadır.

Kuzey Irak da çevresine nazaran göreceli olarak su potansiyeli yüksek olan bir bölgedir.

Kuzey Irak'ta merkezi bölgelerdeki ortalama yıllık yağış 1780 mm ile Türkiye ortalamasının yaklaşık üç katıdır. Bu yağışlar alt kesimlerde 760 mm ile yine 642 mm' lik Türkiye ortalamasından fazladır.

Yılın 6 ayındaki kar yağışı Kuzey Irak bölgesini Irak'ın su deposu durumuna getirmektedir.

Kuzey Irakta yüzeysel ve yer altı sularının geliştirilmesi ile ilgili BM Kalkınma Programı UNDP ve BM Gıda ve Tarım Örgütü FAO destekli birçok proje yürütülmüştür. Bu projelerle önce bölgenin yer altı ve yerüstü su kaynakları envanteri çıkartılmış ,daha sonra da bu potansiyelin geliştirilmesi için projeler uygulanmıştır. Kuzey Irak'taki nehirler üzerinde modern sulama sistemleri ve hidroelektrik enerji barajları mevcuttur.

Suriye ile Irak arasında varılan mutabakat ile Suriye, Fırat Nehri'nden gelen suyun %58 ini Irak'a bırakmaktadır. Bu nehirde Irak'a yılda yaklaşık 9,3 milyar m³ su gelmektedir.

Dicle nehrinin Şattül-Arap yakınlarında Fırat ile birleşmeden önce yıllık ortalama su potansiyeli 53 milyar m³ dür. Bu miktarın 21 milyar m³'ü Türkiye sınırlarından Irak'a intikal etmekte 32 milyar m³'ü ise tamamen Irak sınırları içinden oluşmaktadır. Irak içindeki bu potansiyeli oluşturan ırmakların çok büyük bir bölümü Kuzey Doğu Irak' dan gelmektedir. Bu nehirler Küçük Zap, Adhaim ve Diyala nehirleri olup üzerinde Dokan ve Darbandikan barajları mevcuttur. Bunların

Resim 1, 2: Musul (Saddam Barajı)

**Suriye ile Irak arasında
varılan mutabakat ile
Suriye, Fırat
Nehri'nden gelen
suyun %58 ini Irak'a
bırakmaktadır.**

Resim 3: Darbandikan Barajı

yanı sıra Büyük Zap üzerindeki Bekme Barajı inşaatı yarım kalmış olup Adhaim Barajı ise planlama aşamasında bulunmaktadır.⁽⁷²⁾ (Şekil 16)

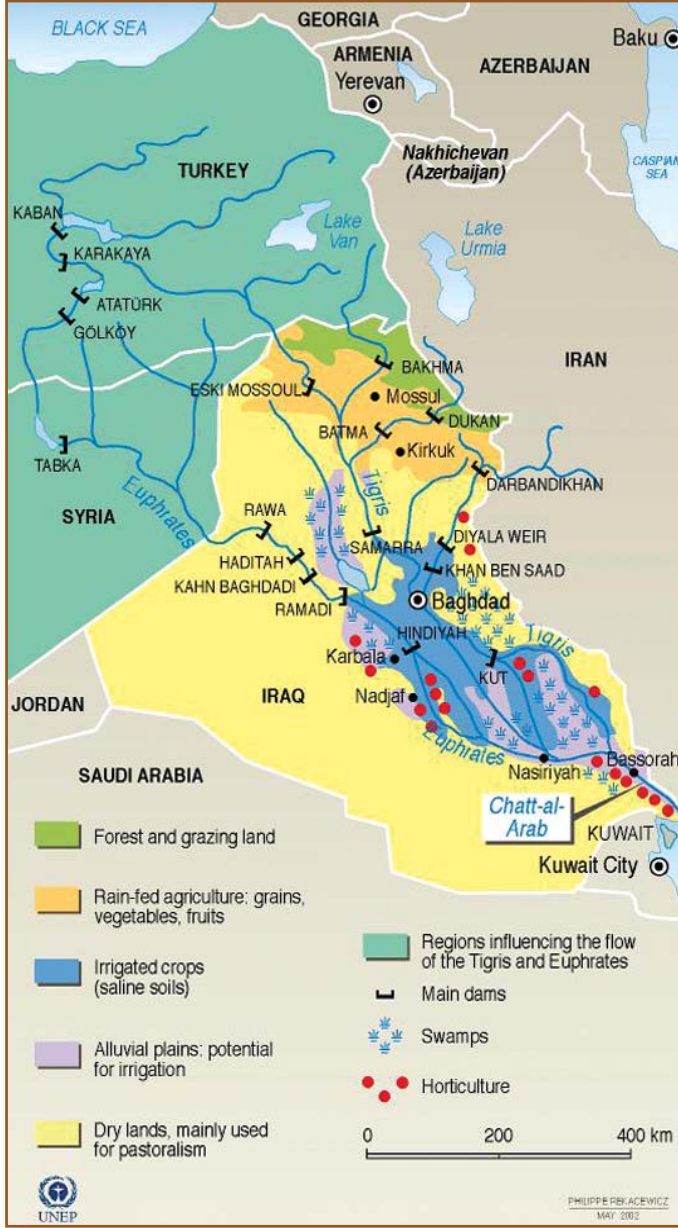
Dicle ana kolundan Irak'a sınırda giren akım yıllık yaklaşık 16 milyar m³ civarındadır. Düzensiz bir akış rejimi olan Dicle sularının yeni yapılacak Ilısu Barajında düzenlenerek Irak'a verilmesi Irak için sadece nisbi bir rahatlama sağlayacaktır. Çünkü Ilısu Barajı sınıra 45 km uzaklıktadır ve Irak'ta Dicle nehri üzerinde Türkiye sınırından 70 km akışaşağısında 1984 yılında yapılan 126 m yüksekliğinde Musul (Saddam) Barajı bulunmaktadır. Bu barajın toplam depolama hacmi 11,1 milyar m³ olup Ilısu Barajı'nın toplam hacminden yaklaşık 1 milyar m³ daha büyüktür. Ancak ABD'li uzmanların bu barajın güçlendirilmesi gerektiği yönünde açıklamaları bulunmaktadır.⁽⁷³⁾

Büyük Zap nehri üzerinde Erbil Bölgesinde 15,5 milyar m³'lük hacme sahip 1500 MW'lık kurulu gücü olan enerji ve sulama amaçlı Bekme Barajı inşaatı bulunmaktadır. Bu baraj %35'inin tamamlandığı dönemde İran-Irak Savaşı tahrip edilmiş olup bitirilmesi için kredi aranmaktadır.

Ancak Irak, suyunun düzenlenmesinden çok yağışların azaldığı dönemlerde Fırat Nehri'nden daha fazla su bırakılmasını talep etmektedir. Bu talep, en son Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) Türk-Irak İş Konseyi tarafından düzenlenen toplantıda Irak'ın Su ve Doğal Kaynaklar Bakanı Abdullatif Cemal Reşit tarafından dile getirilmiştir. Bu taleplerin GAP'nin tümüyle geliştirilmesi sonucunda artması olasılığı yüksektir.

Bu durumda Irak'ın Dicle nehrinin düzensiz sularını düzenleyebilecek büyüklükte bir baraja sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu da Irak'ın Dicle nehri sularının Ilısu Barajı tarafından düzenlenmesine çok ihtiyacı olmadığını göstermektedir. Diğer taraftan Irak gelen bu taşkın sularını önce Thartar tabii çukuruna iletmekte sonra da bir iletim kanalı ile Fırat'a aktarmaktadır.

Irak'ın su potansiyelinin büyük bir bölümü Kuzeydoğu Iraktaki nehirlerden gelmekte olup bu nehirler üzerinde akımı düzenleyici barajlar mevcuttur.

Şekil 16: Irak'ta Fırat ve Dicle Nehri Üzerinde Yer Alan ve Planlanan Barajlar
Kaynak: Le Monde diplomatique, Paris, 2001

Kuzey Irak bölgesinde tüm Irak'ın hidroelektrik enerji ihtiyacını karşılayacak kadar kaynak olduğu belirtilmektedir.

(Şekil 16) Kuzey Irak bölgesinde tüm Irak'ın hidroelektrik enerji ihtiyacını karşılayacak kadar kaynak olduğu belirtilmektedir. Bu bölgenin yeraltı suyu potansiyeli açısından da zengin olduğu açıklanmaktadır.

Kuzey Irak bölgesinde 50 milyar varile ulaşan büyük petrol rezervlerinin olduğu ileri sürülmektedir.

Tarımsal Sulama Projeleri

Bölgede Süleymaniye ve Erbil'in belirli kesimlerinde klasik yöntemlerle sulama yapılırken Dohuk ve Erbil'in bir kısmında ise Modern sulama sistemleri bulunmaktadır. Bu bölgede sulama sistemi için 74 derin kuyu, 500'ü aşkın 10-20 m³'lük küçük depolar, 290 km sulama kanalı ile 145 irili ufaklı sulama projesi uygulanmıştır.⁽⁷⁴⁾

Petrol Kaynakları

Kuzey Irak bölgesinde 50 milyar varile ulaşan büyük petrol rezervlerinin olduğu ileri sürülmektedir. Bu nedenle Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi Ağustos 2007'de kabul edilen petrol yasası ile yabancı petrol şirketlerine çıkarttıkları petrolden %20'ye kadar hisse vererek bu stratejik kaynağını bir an önce geliştirmeye çalışmaktadır. Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi kendi petrol yasasını çıkardığı Ağustos 2007'den bu yana 20 uluslararası şirketle 15 anlaşma imzalamış olup Kuzey Irak'ta Türk şirketleri de petrol arama faaliyeti yürütmektedir.

Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi'nin, Fransız Brniko Oil şirketi ile Dohuk ilinde ve El İmadiye ilçesinde petrol üretme anlaşması yaptığı ve şirketin 2008'de faaliyete geçmek için ön hazırlıklara başladığı ileri sürülmüştür. Bunun yanı sıra birçok şirketin Zaho ve Akre'de petrol çıkarma anlaşması yapmak için görüşmelerde bulundukları açıklanmıştır.

28 Kasım 2007'de Washington'da konuşan Kuzey Irak Bölgesel Yönetiminin petrol işlerinden sorumlu yetkilisi Aşti Havrami, Bağdat hükümetinin, imzaladıkları petrol sözleşmelerinin geçersiz ve yasadışı olduğu yönündeki kararını tanımadıklarını söylemiştir. Havrami'nin bu açıklamasının ardından bazı ABD şirketleriyle yeni petrol görüşmeleri yapmak üzere Texas eyaletindeki Houston kentine gittiği belirtilmiştir.

Irak'ın petrol rezervinin büyük bir bölümü Kerkük ve çevresinde yer almaktadır. Hem kalitesi, hem işleme çıkarma maliyetleri açısından en önde yer alan Kerkük'teki petrol rezervinin değerinin yaklaşık 1,5 trilyon dolar olduğu tahmin edilmektedir. Kerkük'ün

Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi, kendi petrol yasasını çıkardığı Ağustos 2007'den bu yana 20 uluslararası şirketle 15 anlaşma imzalamış olup Kuzey Irak'ta Türk şirketleri de petrol arama faaliyeti yürütmektedir.

petrolden elde ettiği yıllık gelirin ise 12 milyar Dolar olduğu açıklanmaktadır.

Kuzey Irak bölgesel yönetiminin açılacak petrol kuyularının gelirinin bölge için harcanacağına dair açıklamaları Bağdat'taki yetkililerin ve Petrol Bakanlığı'nun sert itirazlarıyla karşılaşmıştır. Bağdat hükümetinin ısrarını sürdürmesi üzerine Neçirvan Barzani, 27 Eylül 2007'de "Bağdat yönetiminin anayasaya uymaması halinde Irak'la anayasa temelinde birlikteliği tercih eden Kürt halkının bu tercihinin gözden geçirme hakkını saklı tuttuğunu" söyleyerek merkezi yönetimi tehdit etmiştir.

Kuzey Irak Bölgesel Yönetiminin kendi sınırları içine almaya çalıştığı ve Türkmen nüfusun da oldukça yoğun olduğu Kerkük'te Türkmenler, 2003 yılından itibaren çeşitli baskılarla kentteki demografik ve mülkiyet yapısının değiştirilmeye çalışıldığını açıklamaktadır. Buradaki durumun belirginlik kazanması için Irak Anayasası'nın 140. maddesine Kerkük'ün statüsünün referandumla belirleneceği maddesi koyulmuştur.

Türkiye Rahatsızlığını Bildirdi

Türkiye'yi rahatsız eden bu gelişme karşısında Dışişleri Bakanlığı, Irak Anayasası'nda Kerkük'ün statüsünün belirleneceği, referandumla ilgili olan 140'ıncı maddenin uygulanması konusundaki girişimlerin olduğu bittiye getirilmemesi uyarısında bulunmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti bu gelişmelerle birlikte Kuzey Irak'ın siyasal olarak yeni bir aşamaya girmiş olmasından da rahatsız olmuştur². Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada Kerkük'ün nihai statüsünün ve diğer ihtilaflı bölgelerin geleceğinin belirlenmesine ilişkin Irak Anayasası'nın 140'ncı maddesinin uygulanmasına ilişkin Irak Bakanlar Kurulu komisyonu tarafından alınan bazı kararların Başbakan Maliki'nin yurt dışında olduğu sırada yürürlüğe konulduğu ifade edilmiştir.

New York Times'da Ocak 2004'te dönemin ABD Dışişleri Bakanı Colin Pawel'in Türkiye Başbakanıyla yaptığı görüşmede Kerkük'teki ve Irak'ın diğer bölgelerindeki petrol gelirlerinin Bağdat hükümetine ait olacağı ve Kürtlerin Kuzey Irak petrolünden bağımsız olarak yararlanma hakkına sahip olmayacağı konusunda güvence verdiği yazılmıştır.

Irak'ın petrol rezervinin büyük bir bölümü Kerkük ve çevresinde yer almaktadır.

New York Times'da Ocak 2004'te dönemin ABD Dışişleri Bakanı Colin Pawel'in Türkiye Başbakanıyla yaptığı görüşmede Kerkük'teki ve Irak'ın diğer bölgelerindeki petrol gelirlerinin Bağdat hükümetine ait olacağı ve Kürtlerin Kuzey Irak petrolünden bağımsız olarak yararlanma hakkına sahip olmayacağı konusunda güvence verdiği yazılmıştır.

Kuzey Irak Yerel Hükümeti'nin Doğal Kaynaklar ve Petrol Bakanı Aşti Hawrami, 20 yabancı petrol şirketinin bölgede iş yaptığını ve 2008'de 20 şirketin daha bölgeye geleceğini açıklamıştır.

cağı ve Kürtlerin Kuzey Irak petrolünden bağımsız olarak yararlanma hakkına sahip olmayacağı konusunda güvence verdiği yazılmıştır.

2007 Eylül ayı başında Irak Parlamentosu, Kerkük referandumunu Mayıs 2008 tarihine ertelemeyi kabul etmiştir. Bu kararın ardında ABD baskısının olduğu ve Bush yönetimini biraz rahatlatma amacının bulunduğu ileri sürülmektedir. Bu nedenle uzmanlar bu ertelemenin Kerkük'le ilgili politika ve tutum değişikliğinden söz etmek için yeterli olmadığını belirtmektedir.

Kuzey Irak Yönetimi Petrol Anlaşmalarına Devam Ediyor

Kuzey Irak Yerel Hükümeti'nin Doğal Kaynaklar ve Petrol Bakanı Aşti Hawrami, 3 Aralık 2007 de yaptığı açıklamada 1 ay içinde Hükümetinin yabancı bir petrol şirketi ile yeni petrol anlaşması yapacağını bildirmiştir. İki petrol anlaşması imzalamaya hazır olduk- larını belirten Hawrami, mevcut durumda 20 yabancı petrol şirketinin bölgede iş yaptığını ve 2008'de 20 şirketin daha bölgeye geleceğini açıklamıştır. Hawrami, Irak Anayasası'nın bölgeye petrol anlaşması yapma hakkı tanıdığını öne sürerek, Irak Petrol Bakanı Hüseyin Şehristani'nin bölgede yapılan anlaşmalar üzerinde kontrolünün olmadığını iddia etmiştir.

KALKINMANIN İTİCİ GÜCÜ: GÜNEYDE PETROL KUZEYDE SU

GAP Bölgesinde ve bölgenin güneyinde Kuzey Irak'ta kalkınma ve gelişmenin ivmelendirici unsurları su ve petroldür. Bu her iki doğal kaynak da bölge için çok önemli ve stratejik olup bölgenin geleceğinin şekillenmesinde etkili rol oynamaktadır. GAP sınırları içinde kalan bölgede son dönemde petrol arama çalışmaları hızlanmıştır. Bu bölgede yapılan çalışmalardan halen tatminkâr bir sonuç elde edilememiş olmasına rağmen bu bölgenin güneyinin petrol açısından oldukça zengin olduğu bilinmektedir. Bu nedenle bu bölgede özellikle yabancı firmalar

GAP Bölgesinde ve bölgenin güneyinde Kuzey Irak'ta kalkınma ve gelişmenin ivmelendirici unsurları su ve petroldür.

petrol arama faaliyetlerinde bulunmak üzere Kuzey Irak bölgesel yönetimi ile petrol anlaşmaları yapmaktadır.

Kuzey Irak bölgesel yönetimi, Irak federal hükümetinin yapılan petrol anlaşmalarının geçersiz olduğu açıklamasına rağmen bölgede petrol anlaşmaları yapmaya devam etmektedir. 26 Ocak 2008 tarihli El Hayat gazetesinin haberine göre Irak'ın kuzeyindeki Bölgesel Hükümetin sözcüsü Halit Salih yaptığı açıklamada, Hükümetinin yabancı şirketler ile petrol anlaşmalarını imzalamaya devam edeceğini belirtmiştir. Irak Petrol Bakanı El Şehristani'nin bölge yetkilileriyle yapması beklenen görüşmelerin bir anlam taşımadığını iddia eden Salih, bu görüşmelerin iki taraf arasındaki anlaşmazlıkları sona erdiremeyeceğini belirtmiştir. Bölge Doğal Kaynaklar Bakanı Aşti Hawrami de önümüzdeki beş yılda bölgenin günde bir milyon varil petrol ihraç edebileceğini ileri sürmüştür.

Diğer taraftan 27 Ocak 2008 tarihinde Irak Endüstri Bakanlığı, Irak'ın kuzeyindeki Erbil ve Süleymaniye'deki dört petrol rafinerisinin inşasının tamamlanmak üzere olduğunu açıklamıştır. . 2007 yılının sonu itibarıyla projelerin yüzde 75'i tamamlanmıştır. Her bir rafinerisinin günde 10 bin varil petrol kapasitesine sahip olduğu belirtilen projenin 2008 Ağustos'unda işletmeye alınması beklenmektedir.

Irakın kuzeyindeki petrolün çıkartılması ve denetimi konusunda son dönemde başlayan hareketlilik sürmektedir. Hawrami tarafından ifade edilen günde 1 milyon varillik hedefin gerçekleşmesi ve bu petrol gelirlerinden Kuzey Irak bölgesinin önemli bir pay alması halinde bölgedeki gelişme ve kalkınmanın oldukça hızlı olabileceği ortaya çıkmaktadır.

GAP'n hemen güneyindeki komşu bölgede gelişme ve kalkınmanın motoru petrol kaynakları olurken GAP bölgesinde ise aynı işlevi su kaynaklarının görmesi planlanmıştır. Ancak su kaynaklarının geliştirilmesi ve bölgesel gelişmeye olan katkısı petrol gelirlerinden daha uzun süre almaktadır.

Kuzey Irak Bölge Doğal Kaynaklar Bakanı Aşti Hawrami de önümüzdeki beş yılda bölgenin günde bir milyon varil petrol ihraç edebileceğini ileri sürmüştür.

ABD'NİN İRAK'I YENİDEN YAPILANDIRMA ÇALIŞMALARI

ABD, Afganistan Irak gibi işgal altında bulundurduğu ülkelerde sivil ve askeri olarak belirli il veya bölgelerin yeniden imarı ve yerel yönetimin daha etkili çalışması ile hizmetlerin daha yaygın bir şekilde verilmesi için “Yeniden Yapılandırma Takımları” kurmuştur. Bu takımlar aynı zamanda bölgedeki etnik ve dini çatışmalarda politik uzlaşma zemini oluşturmakla da görevlidir. Asker ve sivil uzman, yönetici, uygulamacı kadrolarla verilen bu hizmette ABD Ordu Mühendisler Birliği (US Army Corps of Engineers) çok önemli bir rol oynamaktadır.⁽⁷⁵⁾ Irak'ta Yeniden Yapılandırma Takımları'nın ilk görev yerleri 2005 yılının Kasım ayında Musul, Kerkük ve Hillah illeri olmuştur.⁽⁷⁶⁾

KUZEY İRAK BÖLGESİNE ÖZEL İLGİ

3 Aralık 2007 tarihinde Irak'ın kuzeyine sürpriz bir ziyarette bulunan ve yerel hükümetinin Başbakanı Neçirvan Barzani ile görüşen ABD Dışişleri Bakanı Yardımcısı John Negroponte. “Kürdistan” bölgesini demokratik bir bölge ve ABD'nin müttefiki olarak nitelendirmiş ve görüşmenin ardından düzenlenen ortak basın toplantısında Barzani, Negroponte'nin ziyareti'nin bölge için çok önemli olduğunu ifade etmiştir.

Irak'ta kurulan onuncu yeniden yapılandırma takımı özel bir takım olmuştur. Bu takım diğerlerinden farklı olarak Kuzey Irak bölgesinin Erbil, Dohuk ve Süleymaniye'den oluşan 3 ilini birden kapsamaktadır.⁷⁵ Daha önce kurulan diğer bütün takımlar tek bir il için kurulmuş iken bu takım bölgeye çalışacak olan tek takım olmuştur. Diğer takımlardan Basra'da görev yapan takım İngiltere, Dhi Qar takımı da İtalya tarafından yönetilmektedir.

Kuzey Irak bölgesinde ilk bölgesel yeniden yapılandırma takımı görevine 1 Şubat 2007 tarihinde Zaytun kampında yapılan Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi Başbakanı Neçirvan Barzani'nin de katıldığı törenle başlamıştır.⁽⁷⁷⁾ Bu bölgedeki takımın lideri Kore Cumhuriyeti yardımcısı ise ABD olmuştur.

Irak'ta kurulan onuncu yeniden yapılandırma takımı özel bir takım olmuştur. Bu takım diğerlerinden farklı olarak Kuzey Irak bölgesinin Erbil, Dohuk ve Süleymaniye'den oluşan 3 ilini birden kapsamaktadır.

Uzmanlar, Kuzey Irak'taki yapının Irak Anayasası ile "Kürdistan Bölgesel Yönetimi" olarak yasallaşmasından sonra gelişmenin daha hızla gerçekleştiğini belirtmektedir.⁽⁷⁸⁾ Kuzey Irak yönetiminin düzenli askeri birliklere ve göreceli olarak daha çok gelire sahip olduğu ileri sürülmektedir. Bunun yanı sıra bu yönetimin stratejik doğal yeraltı kaynaklarını pazarlamaya başladığı, ABD ile ittifak içinde kamu yönetimi kurumlarının birçoğunu oluşturdukları ve kontrol ettikleri coğrafi alanı genişlettikleri ifade edilmektedir. Böylece bölgenin her geçen gün daha fazla çekim merkezi haline gelmeye başladığı belirtilmektedir.⁽⁷⁹⁾

Kuzey Irak Takımının Başkanı Neden Güney Kore!

Basında Kuzey Irak'ın yeniden imarı çalışmalarında Güney Kore firmalarının da oldukça büyük işler aldığı yer almıştır. Bunun yanı sıra Irak'ın kuzeyindeki bölgesel yönetim, Kore Ulusal Petrol Şirketi'ne Duhok'taki Bazyan petrol alanında petrol arama hakkını vermişti. Bazyan petrol alanının kapasitesi 500 milyon varil olarak tahmin edilmektedir.

Ancak Irak Merkezi Hükümeti ile Kuzey Irak Yerel Yönetimi arasında süren petrol anlaşmaları krizi nedeni ile Aralık 2007'de Güney Kore'nin Duhok'ta petrol arama çalışmalarını sürdürmesi durumunda Irak Hükümeti'nin, Güney Kore'ye petrol ihracatını durdurabileceği açıklanmıştır. Güney Kore Enerji Bakanlığı'ndan yapılan açıklamada ise Irak'ın kuzeyindeki petrol projesinden vazgeçmenin ülkenin petrol akışını temin etmekteki planlarına zarar vereceği ifade edilmiştir.

Diğer taraftan KDP'nin resmi yayın organı Habat gazetesinin 20.11.2007 tarihli sayısındaki haberde; "Güney Kore Ticaret Odası Başkanı Jung Moon 'un beraberindeki ticaret heyetiyle Kuzey Irak'ın Süleymaniye kentinde basın toplantısı yaptığı ve 18 şirketle Kuzey Irak'ta 24 milyar Dolarlık yatırım yapmak istediklerini açıkladığı" yer almıştır. Yine aynı gazete haberine göre "Jong Moon, Güney Koreli şirketlerin Bahreyn Hanna Şeyh Şirketler grubuyla birlikte çalışacaklarını ifade etmiştir. Moon projelerin uygulanabilmesi için Kuzey Irak'ın güvenlik açısından son

**Güney Kore Enerji
Bakanlığı'ndan yapılan
açıklamada ise Irak'ın
kuzeyindeki petrol
projesinden
vazgeçmenin ülkenin
petrol akışını temin
etmekteki planlarına
zarar vereceği ifade
edilmiştir.**

derece uygun olduğunu belirterek öncelikle yol yapımı ve Güney Kore ile Kuzey Irak arasında hava köprüsü kurulmasına çalıştıklarını açıklamıştır. Bunun yanı sıra hastane, yapımı, içme suyu şebekesi inşası ve petrol alanındaki yatırımların da projelerinin arasında yer aldığını söylemiştir.

Bu arada 28 Aralık 2007’de Güney Kore Parlamentosu’nun, Irak’ın kuzeyinde kalacak 600 askerinin görev süresini bir yıl daha uzattığı açıklanmıştır. 2004’de Irak’a 3600 asker gönderen Güney Kore, ABD ve İngiltere’den sonra Irak’a en fazla asker gönderen ülke olmuştur.

Bu ilişkiler Kuzey Irak bölgesinin birçok açıdan Güney Kore için önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu önem ve Güney Kore’nin bölge ile ilgili bir ulusal politika geliştirmiş olması Kuzey Irak bölgesindeki yenden yapılandırma takımının başına Güney Kore’yi taşımıştır.

Kuzey Irak’ta Özerk Yönetimi Bölgesindeki Ekonomik Gelişme Hareketleri

Amerika Birleşik Devletleri 2003 yılının Haziran ayından beri Kuzey Irak bölgesinde halk sağlığı, ekonomik büyüme ve tarımsal gelişmeyi, kamusal alanda alt yapıyı geliştirmeyi, eğitimi ve sivil halk inisiyatifini güçlendirme projelerini desteklemektedir.

Bölgedeki yenden yapılandırma faaliyetleri daha çok yerel yönetimlerde kurumsal yapı oluşturulması faaliyetlerine kaydırılmıştır. Bu alanda Kuzey Irak Bölgesel Yönetimine teknik yardım sağlama amacıyla çeşitli programlar geliştirilmiştir.⁽⁸⁰⁾ Örneğin;

❖ YYT halen Kuzey Irak Ulusal Meclisine ve Kuzey Irak Bölgesel Yatırım Yönetim Kuruluna uygulamaları alanında teknik destek vermektedir. Ayrıca Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi’nin yeni Yatırım Kanununu uygulamaya geçirmek için ihtiyacı olan prosedürleri geliştirmek için yardım sağlamaktadır.

❖ ABD Yardım Kuruluşu USAID’in Ulusal Kapasiteyi Geliştirme Programı kapsamında Salahaddin Üniversitesi’nde bir kamu yönetimi enstitüsü kurulmasına yardım edilecektir. Bu Enstitüde Kuzey Irak Bölgesel

Hükümetinin Bakanlıklarının yöneticileri yetiştirilecektir.

❖ Amerika Birleşik Devletleri denizaşırı özel yatırım kurumu, Pazar ekonomilerine geçiş sağlamaya çalışan ülkelerde ABD sermayesinin girişini ve yatırımları kolaylaştırmaktadır. Kuzey Irak Bölgesel yönetiminde bu kurum, Erbil Uluslararası Havaalanındaki gümrük antreposu ve Musul yakınlarında bir şişeleme fabrikası için özel yatırımın teşvik edilmesine yardımcı olmuştur.

❖ YYT bölgesel enerji projelerini çekici kılabilmek ve özel sektörü yatırıma yönlendirebilmek için Elektrik Bakanlığı'na tarifeler ve ücretlendirme konularında teknik yardım ve destek sağlayacaktır.

❖ Amerika Birleşik Devletleri dış ticaret servisi "Irak'ın Kuzey Irak Açılım Kapısı" konseptini ortaya çıkaracak, Kuzey Iraklı ve yabancı iş adamı ve yöneticilerine iş olanaklarını gösterecek ve bu kesimleri bir programla bir araya getirecektir. Bu işbirlikleri bütünsel bir ulusal ekonomi sisteminin kurulması ve büyümesini hızlandıracaktır.

❖ Küçük ölçekli işletmelerin gelişimini desteklemek amacıyla 2007 yazında yeni bir il ekonomisini büyüme projesi başlatılmıştır. Bu kapsamda bankaların küçük ve orta ölçekli işletmelere verecekleri krediyi yükseltmeleri, ve Irak Korporasyonu yoluyla banka kredi garantileri verilmesi için eğitim programları yapılması, işadamları derneklerinin ve işletme birliklerinin kurulması yasa ve uygulama reformları için baro yapılanmasının oluşturulması sağlanacaktır.

Kuzey Irak Özerk Yönetimi Bölgesini Yeniden Yapılandırma İçin Finansman Kaynakları

Kuzey Irak 'ın Dohuk, Erbil, ve Süleymaniye illerinde yeniden yapılandırma programı kapsamında yaklaşık 595 Milyon Dolarlık yatırım yapılmıştır. Bu finansman Irak'ı yeniden yapılandırma yönetim ofisi ve bölgedeki ABD ve ABD Ordu Mühendisleri Birliği'nin Körfez Bölgesi Biriminin de içinde olduğu koalisyon güçleri yetkisi altında kullanılmaktadır.

ABD tarafından Kuzey Irak 'ın Dohuk, Erbil, ve Süleymaniye illerinde yeniden yapılandırma programı kapsamında yaklaşık 595 Milyon Dolarlık yatırım yapılmıştır.

Bu finansmanın yaklaşık 551 milyon Dolar'ı Irak Yardım ve Yeniden yapılandırma fonundan, 44 milyon doları ise Acil Müdahale Birliği programından karşılanmıştır.⁽⁸¹⁾

Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi'ne Ayrılan Bütçenin Sektörel Dağılımı⁽⁸²⁾

- ❖ **Elektrik Sektörü:** 180 Milyon \$
- ❖ **Sağlık:** 23.6 Milyon \$
- ❖ **Adalet, kamu güvenliği, alt yapı ve sivil halk:** 9 Milyon \$
- ❖ **Yollar, köprüler ve binalar:** 9.2 Milyon \$
- ❖ **Güvenlik ve Yasal Uygulamalar:** 125 Milyon \$
- ❖ **Su kaynakları ve Çevre:** 204.2 Milyon \$
- ❖ **CERP:** 43 Milyon \$ (ABD Ordu Mühendisler Birliğinin Körfez Bölgesi bölümü)
- ❖ **TOPLAM:** 595 Milyon \$

Kuzey Irak Bölgesel Yönetim bölgesinde 546 proje için yaklaşık 595 milyon Dolar ayrılmıştır. Bu projelerin 425'i yaklaşık 443 milyon Dolar harcanarak tamamlanmıştır. 141 milyon Dolarlık 119 proje devam etmekte olup 11 milyon Dolarlık proje ise planlama aşamasındadır. Bunun yanı sıra ABD ekonomik yardım fonu tarafından Kuzey Irak Bölgesel Yönetiminin alt yapı projeleri için Yeniden Yapılandırma Takımı'na 14 Milyon Dolar daha tahsis edilmiştir.⁽⁸³⁾

Bu bütçeye ek olarak Irak merkezi hükümeti 2006 ulusal bütçesinin %8,4'ü olan 2,9 milyar Doları, Kuzey Irak Bölgesi'ne tahsis etmiştir. Merkezi Hükümet ayırdığı payı iki katına çıkartarak 2007 yılında ulusal bütçenin %17'sini Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi'ne tahsis etmiştir. Irak Maliye Bakanlığı üst düzey yetkililerinden Aziz Cafer, Kasım 2007'de, Meclis'te yaptığı konuşmada, 2008 yılı bütçesinin 48,4 milyar Dolar olacağını açıklamış ve bu yeni bütçenin 9 milyarının güvenliğin sağlanmasına tahsis edileceğini belirtmiştir. Bu durumda Kuzey Irak'taki Bölgesel Yönetime 2008 yılı için Merkezi bütçeden yaklaşık 8,5 milyar Dolar tahsis edileceği tahmin edilmiştir. Ancak 4 Şubat 2008 tarihli Aswat El Irak Gazetesinin haberinde Irak'ın 2008 bütçesinin 47 milyar Dolar olarak belirlendiği ve

Merkezi Hükümet ayırdığı payı iki katına çıkartarak 2007 yılında ulusal bütçenin %17'sini Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi'ne tahsis etmiştir.

Kuzey Irak Bölgesine verilecek payın önce %14,6 olarak belirlendiği sonra da %17'ye çıkarıldığı öne sürülmüştür.

Yeniden Yapılandırma Kapsamındaki Bazı Projeler⁽⁸⁴⁾

❖ Ifraz-Erbil Kenti Su Temini Projesi:

Bu projenin finansmanı Irak yeniden yapılandırma fonu tarafından karşılanmış ve proje GRD PCO tarafından yürütülmüştür. Bu projenin amacı Erbil şehrindeki Ifrazdan başlayarak bir milyondan fazla kişiye Büyük Zap Nehri'nden (Erbil şehrinin 40 km batısında) içme ve kullanma suyu sağlamaktır. Daha önceden Erbil Şehri için var olan su kaynağı şehrin etrafındaki 300'den fazla sığ kuyudan ibarettir. Bu proje saatte 6000 m³ işlenmiş su üretme kapasiteli ve 40 km iletim borulu bir su temini tesisini ve pompa istasyonlarının inşaatını kapsamaktadır. Bütçesi yaklaşık \$191 milyon Dolar'dır.

❖ Sınır Koruma Askeri Akademisi, Süleymaniye:

Irak'ın yeniden yapılandırma fonu kullanılarak yürütülen bu projenin amacı Irak sınırında devriye birliklerinin halen yetersiz olan tüm altyapı ihtiyaçlarını karşılayarak olanaklarını arttırmaktır. Bu kapsamda modern derslikler, yönetim binaları, kışla ve barakalar, yemekhane, su, kanalizasyon ve elektrik sistemleri ile bunların işletme ve bakım hizmetlerini sağlamaktır. Bu proje 17,7 milyon Dolar harcanarak 2005 yılında tamamlanmıştır.

❖ Elektrik Tarfo Merkezi, Atrush, Dohuk İli:

Irak yeniden yapılandırma fonu tarafından finanse edilen bu projenin amacı Atrush bölgesindeki trafo merkezinin kapasitesini yükseltmektir. Bu proje yaklaşık 10,7 milyon Dolar harcanarak 2006 yılında tamamlanmıştır.

❖ Doğumevi ve Pediatrik Hastane Modernizasyonu, Erbil Bölgesi:

Finansman ihtiyacı Irak yeniden yapılandırma fonu tarafından karşılanan bu projenin amacı doğumevi ve pediatrik hastane hizmetlerini Erbil'de bir milyon

üzerindeki bir nüfusa hizmet verebilecek bir seviyeye çıkarmaktır. Bütçesi yaklaşık 6,2 milyon Dolar olan proje 2006 yılında tamamlanmıştır.

❖ **Elektrik Trafo Merkezi, Dawagin, Süleymaniye İli:**

Irak yeniden yapılandırma fonu tarafından finanse edilen bu projenin amacı Dawagin bölgesindeki elektrik iletim kapasitesini yükseltmek ve (63MVA kapasiteli) 33/11KV yeni bir elektrik trafosu inşa ederek bölgedeki mevcut elektrik iletim sistemini iyileştirmektir. Bu proje 4,8 milyon Dolar harcanarak 2006 yılında tamamlanmıştır.

❖ **Askeri Üs/Askeri Akademi Yenilenmesi, Zaho, Dohuk İli:**

Finansmanı Irak yeniden yapılandırma fonu tarafından karşılanmış olan projenin amacı Zakho şehri yakınındaki askeri akademi için eğitim, barınma ve sosyal olanaklar sağlayan bir tesis yapmaktır. Bu proje 5,8 milyon dolar harcanarak 2006 yılında tamamlanmıştır.

Şekil 17: Kuzey Irak ve Çevresi

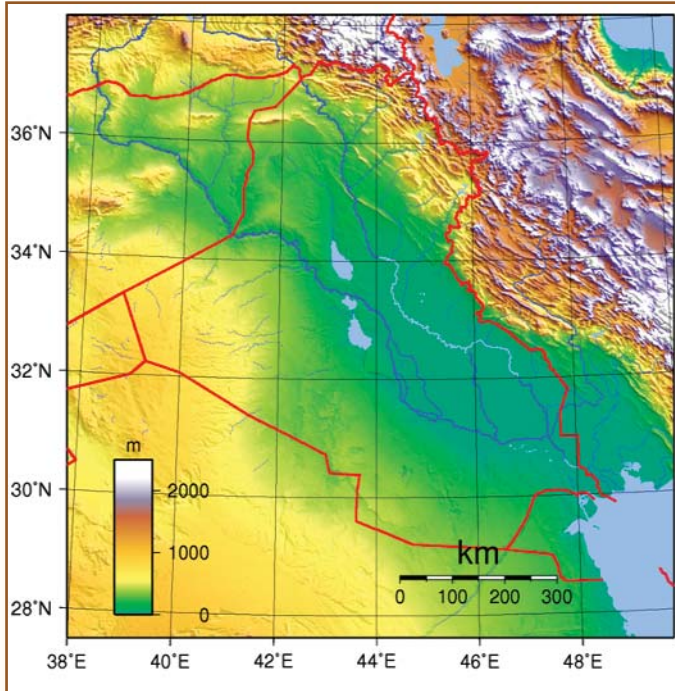

KUZEY IRAK'IN STRATEJİK DERİNLİĞİ

Kuzey Irak'ta yerleşik askeri ve siyasi hegemonik bir yapı kurmak, Ortadoğu'da ortalama yüksekliği 1400 m olan stratejik bir bölgeye sahip olmak demektir. Bölgenin en yüksek tepesi 3611 m yüksekliğindedir. Bu bölgenin hakimi, başta Suriye olmak üzere Basra körfezine kadar Arap Yarımadası, İran ve Orta Asya ülkeleri üzerinde doğal/coğrafi bir egemenliğe sahip olmaktır. (Şekil 17) Bu egemenliği elinde tutan ülke bölgede ve yakın çevresindeki su, petrol ve doğalgaz rezervlerinin bulunduğu coğrafyayı, boru hatları güzergâhını ve Doğu Akdeniz'deki petrol terminali ve dağıtım yollarını büyük oranda kontrol altında tutabilecektir. (Şekil 18)

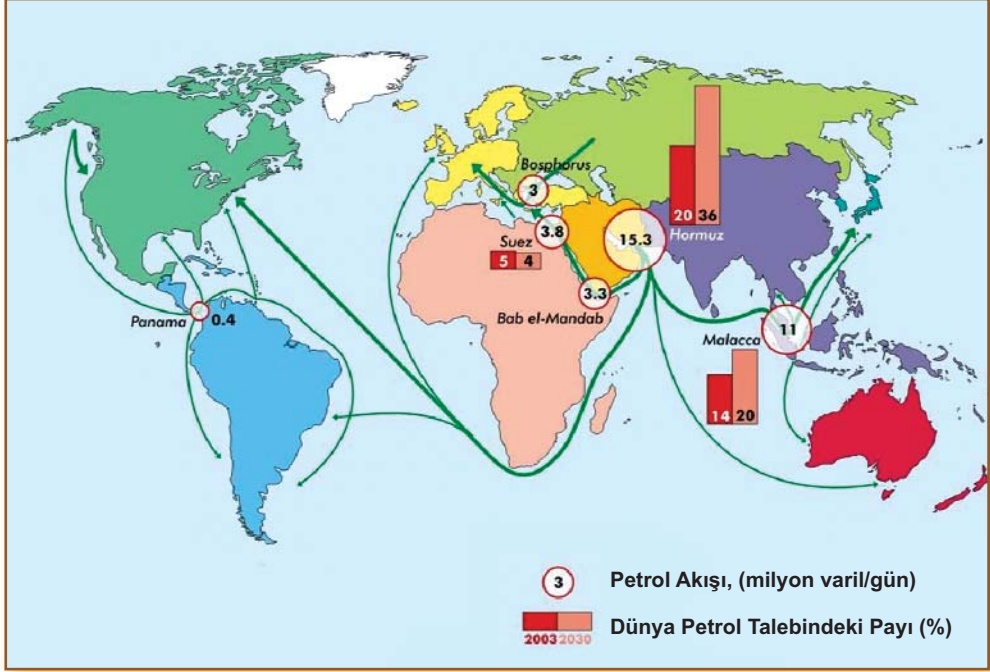
13 Aralık 2007 tarihli Referans gazetesinin haberine göre Bölgesel Kürt Yönetimi Başbakan Yardımcısı Ömer Fetah, Erbil'de yaptığı basın açıklamasında, Bağdat ile Washington arasında 2008'den sonra ABD askerlerinin Irak'ta kalmasına yönelik imzalanan anlaşmanın

Kuzey Irak'ta yerleşik askeri ve siyasi hegemonik bir yapı kurmak, Ortadoğu'da ortalama yüksekliği 1400 m olan stratejik bir bölgeye sahip olmak demektir.

Kuzey Irak, su, petrol ve doğalgaz rezervlerinin bulunduğu coğrafyayı, boru hatları güzergâhını, Basra Körfezini ve Doğu Akdeniz'deki dağıtım yollarını kontrol edebilecek stratejik bir bölgedir.

Şekil 18: Irak ve çevresinin topoğrafik haritası

Şekil 19: Dünya'nın Petrol akışı (2003 yılı ve 2030 yılı Projeksiyonu)

benzerine imza atmak istediklerini söylemiştir. Fetah, Kürdistan ile ABD arasındaki böyle stratejik bir anlaşmanın kendilerini memnun edeceğini ve Kürtlerin haklarını koruyacağını belirtti.

29 Ocak 2008 tarihli Peyanmer Haber Ajansı bülteninde verilen haberde; ABD'de yayımlanan The New York Times gazetesinde Irak'ın kuzeyindeki Kürt bölgesel yönetiminin bağımsız bir devlet kuracağı ve bu devletin ABD'nin koruması altında olacağı iddia edilmiştir. Gazete, bu nedenden dolayı da Türkiye'nin ABD ile olan ilişkilerine son vereceği iddiasında da bulunmuştur. Söz konusu devletin 2016 yılında kurulacağını öne süren gazete, her türlü tehdide karşı ABD'nin Irak'ta bulunan 20 bin askerini de bölgeye sevk edeceğini yazmıştır.

Türkiye'nin ABD ile ilişkilerini keseceği ve Avrupa Birliği'ne (AB) daha da yaklaşacağı iddialarının yer aldığı gazetede ABD'nin dünyadaki egemenliğini kaybedeceği, AB'nin güç kazanacağı, Rusya ve Çin'in güçlü bir ittifak ilişkisine gireceği ve İran'ın nükleer bir devlet olacağı da öne sürülmüştür.

Kuzey Irak'ta İsrail Gizli Servisi Faaliyetleri İddiaları Sürüyor

Çeşitli kaynaklarda İsrail'de 150.000'i aşkın Kürd'ün yaşadığı Kuzey Irak'ta ise toplam 25.000 Yahudi'nin bulunduğu belirtilmektedir.

8 Şubat 2002 tarihli Ahbar El Irak'ta yayımlanan haberde "Suriye Silahlı Kuvvetleri tarafından Savunma Bakanı Hasan Turkumani'nin imzasıyla yayımlanan genelgede, İsrail gizli servisi Mossad'ın başkanının Irak'ın kuzeyini ziyaret ederek bölgedeki Mossad ajanları ve Kürt partilerinin temsilcileriyle görüştüğü" iddia edilmiştir.

Aynı haberde "Suriye'ye sokulması istenen İsrail'in izleme uydusuna bağlı cep telefonlarının Kürt partiler vasıtasıyla bölgedeki ajanlara dağıtıldığı" ileri sürülmüştür. Ancak Suriye'deki Yekiti Partisi'nden bir yetkilinin Irak'ın kuzeyinde yayımlanan Aso Gazetesine yaptığı açıklamada da söz konusu iddiaların doğru olmadığı ifade edilmiştir.

İsrail'in Kuzey Irak'ta Kürtlere askeri eğitim verdiği, daha önce Ebu Garib cezaevindeki işkence skandalını da ortaya çıkaran gazeteci Seymour Hersh'in kaleminden 20 Haziran 2004 tarihli New Yorker Gazetesinde yer almıştı. Bu haberi oluşturan bilgiler, Türk Dışişleri Bakanlığı ve İsrail tarafından "resmen doğrulanmazken" Türk istihbarat birimlerinin uzun süredir raporlarında bu konuya yer verdikleri de ileri sürülmüştür.

Seymour Hersh, 2004 yılında belgelere ve tanıklara dayandırdığı iddiasında: İsrail'in İran'ı kontrol edebilmek için Kuzey Irak'taki Kürtler'i desteklediğini, Kürt komandoları eğittiğini ve bağımsızlık için teşvik ettiğini ileri sürmüştü.

21 Haziran 2004 tarihli Sabah Gazetesinde de İsrail istihbaratının 2003 yılının sonunda Kuzey Irak'a girdiği ve halen çalışmaya devam ettiği haberi yer almıştır. Aynı haberde "İsrail'in B Planı adını verdiği bu çalışma dahilinde Kürt komandoların eğitildiği, İsrailli gizli servis elemanlarının, Kürtler'le birlikte İran ve Suriye'ye girip buralarda istihbarat çalışmaları yaptığı

belirtilmiştir. Haberde bunların yanısıra İsrail, savaşla daha çok güçlenen İran yüzünden tehdit altında olduğunu hissediyor. Bu nedenle İran'da özellikle nükleer faaliyetler inceleniyor. Mossad ajanları, istihbarat yetkilileri Kuzey Irak'ta iş adamı kimliğinde, İsrail pasaportu taşımadan çalışıyorlar" denmiştir.

İsrail'in Ankara Büyükelçisi Pinhas Avivi de 17 Haziran 2004 tarihinde Tarım Bakanı Sami Güçlü'yü ziyareti sonrasında gazetecilerin sorularını yanıtlarken, "Başbakan Saron'dan Kuzey Irak'ta hiçbir şekilde eylem içinde olmadığımız yönünde güvence getirdim. Orta Doğu veya Irak'ta yapılacak çalışmalar Türkiye ile koordineli bir şekilde yürütülecektir. Türkiye'nin çıkarlarına aykırı en ufak bir çalışma söz konusu değildir" açıklamasında bulunarak bölgedeki hareketi ve Türkiye'nin rahatsızlığını haklı çıkarmıştı.

DEĞERLENDİRME

ABD tarafından planlanan Irak'ı yeniden yapılandırma takımlarının Irak'taki bölgelere dağılmasında İngiltere'nin Basra Bölgesine, ABD'nin ise Kuzey Irak'ta üç ili birden kapsayan bölgeye ilgi göstermesi bir rsatlantı değildir.

ABD'nin 2003 işgali ile başlayan ve ABD'nin Irak'a fiili olarak yerleşmesi ile netleşen radikal jeopolitik değişiklikler, Bölge'nin ve Türkiye'nin jeopolitiğini de aynı derecede etkilemiştir. ABD'de 1997 yılında hazırlanan Savunma Planlama Klavuzundaki doktrin, "finansal, ticari, teknolojik ve askeri yönden dünya liderliğini sürdürmek, kendisine rakip olabilecek devlet veya devletler grubunun aktif hale gelmesini önlemektir. Hammaddeleriyle bir dünya gücünün yaratılmasına hizmet edebilecek bu bölgeye ABD'ye düşman bir gücün egemen olmasına engel olmak ve bölgeye kalıcı olarak yerleşmek temel doktrini çerçevesinde oluşturulan ana stratejide Kuzey Irak'ın çok önemli bir rol oynayacağı ortaya çıkmaktadır.

ABD tarafından planlanan Irak'ı yeniden yapılandırma takımlarının Iraktaki bölgelere dağılmasında İngiltere'nin Basra Bölgesine, ABD'nin ise Kuzey Irak'ta üç ili birden kapsayan bölgeye ilgi göstermesi bir rsatlantı değildir.

Esas olarak Iraktaki direnişi kontrol etmekte zorlanan ABD karışık etnik ve dini yapı içerisinde Kürtlerle çok daha sıkı ve yakın geçmişten gelen ilişkiler içinde görülmektedir. ABD Talabani'yi Cumhurbaşkanı seçtire-

rek hem Irak Kürtlerini ödüllendirmiş hem de politik desteğini göstermiştir.

İzmir Ekonomi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünden Dr. Nejat Tarakçı ;“Gelinen aşamada Kürtler,otonom da olsa ,tarihinde ilk defa bir Kürt devleti kurulmasını sağlayan ABD'ye minnet ve şükran duygusu içindedirler” demektedir.⁽⁸⁵⁾ Dr Tarakçı'ya göre “Irak Kürtleri jeopolitik anlamda “küçük ağırlıklar” olmasına rağmen, Irak'ta kontrolün sağlanamaması nedeniyle, zamansal olarak “jeopolitik oyuncu” konumuna yükselmiştir. Kürtler, ABD'nin İran stratejisi ve Irak'taki güvenliği için son derece hayatidir”.

Irak içindeki yeniden yapılanmada ABD'nin Kuzey Irak Yönetimi bölgesine açık ve artan desteği bulunmaktadır. Bu bdesteğin yanı sıra bu bölgenin su ve petrol kaynakları açısından zengin bir bölge oluşu, İran sınırından Dicle'ye akan yan kollardaki yıllık 30 milyar m³'e yaklaşan su potansiyelini kontrol edebilecek barajlara sahip oluşu, bölgenin coğrafik yapısının ormanlık ve meralık oluşunun sağladığı avantajlar, yönetimin petrol anlaşmaları imzalama konusundaki kararlı (!) gidişi,bölgede kurumsal alt-yapı , kaynak tespiti ve planlaması için uzun zamandır Birleşmiş Milletlerin çeşitli örgütleri tarafından desteklenen projeler, bölgedeki kalkınma ve gelişmenin çok hızlı olabileceğini ortaya koymaktadır. Bölgede kişi başına ulusal gelirin hızla artacağı bir gelişme sürecinin yakalanma olasılığı yüksektir.Bu durum Kuzey Irak bölgesini Ortadoğu' nun İsviçre'si konumuna taşıyıp sınır komşularındaki etnik unsurlar için çekim merkezi konumuna getirebilir. GAP'ne yönelik planlama ve uygulama çalışmalarında sınırdaki bu hareketliliğin de dikkate alınarak Türkiye'nin ulusal çıkarlarına göre değerlendirilmesi önem taşımaktadır.

ABD'nin Irak işgali, bölgenin su ve petrol kaynaklarının yönetimi konusunu yeniden masaya taşımıştır. ABD'nin ve İngiltere'nin yönlendirmesi doğrultusunda Irak'ın üniter devlet yapısının yerini Federatif Irak Cumhuriyeti'ne bırakacağı görülmektedir. Irak'ın yakın gelecekte ortaya çıkması beklenen bu yapısı hem su hem de petrol piyasalarında Arap olmayan yeni aktör-

GAP'ne yönelik planlama ve uygulama çalışmalarında sınırdaki bu hareketliliğin de dikkate alınarak Türkiye'nin ulusal çıkarlarına göre değerlendirilmesi önem taşımaktadır.

ABD'nin Irak işgali, bölgenin su ve petrol kaynaklarının yönetimi konusunu yeniden masaya taşımıştır.

“Savaş sonrası Irak’ta federatif bir devlet yapısının oluşturulması ve bunu takip edecek diğer gelişmeler Güneydoğu Anadolu’da Türkiye’nin su kaynaklarını geliştirme ve kalkınma çabalarının önleme teşebbüslerini çok büyük ölçüde arttıracaktır”

Ortadoğu’nun yeni siyasal yapılandırılmasında su ve petrol denklemlerinin de yeniden ele alınıp farklı yöntemlerle çözülmeye çalışılması olasılığı yüksektir.

lerin ortaya çıkmasına neden olacaktır. ABD’nin bu stratejik kaynaklar üzerindeki planları Ortadoğu’da su ve petrol denkleminin yeniden ele alınacağını ve değişkenlerin yerine konulmasından sonra bu denklemin üzerinde yeniden çalışılacağını göstermektedir.

Yaşanan gelişmeler bölgede ABD’nin su ve petrol denklemine daha doğrudan müdahil olma çabalarının yoğunluk kazanacağını ortaya koymaktadır. Irak’ın gelecekteki federatif yapısı nedeniyle bölge yönetimleri arasında ortaya çıkacak su sorunlarının nedeni olarak, Türkiye’nin kullandığı suyun gösterilmesi olasılığı bulunmaktadır. Dicle Nehri’ne Irak’tan katılan suların önemli bir bölümünün ABD’nin himayesindeki Kuzey Irak’tan gelmesi, Irak’ın içsel su sorunlarının Türkiye’ye yansıtılmasını kolaylaştıracaktır.

Diğer taraftan uzmanlar “Savaş sonrası Irak’ta federatif bir devlet yapısının oluşturulması ve bunu takip edecek diğer gelişmeler Güneydoğu Anadolu’da Türkiye’nin su kaynaklarını geliştirme ve kalkınma çabalarının önleme teşebbüslerini çok büyük ölçüde arttıracaktır” şeklinde görüş belirtmektedir.⁽⁸⁶⁾

Yeni Irak Anayasası’ndan kaynaklanan etkiyle hidro-politik açıdan Irak’ta tek bir politika oluşturma zorluğu yaşanabilir. Bu dönem içinde Irak’ın yeni yönetim yapısı ve Dicle-Fırat Havzası’nun hidropolitiği Irak ve Suriye arasındaki su denkleminde yeni çözüm arayışlarını getirebilir.

Bunun yanı sıra Kuzey Irak’ta petrol üretiminin artmasının ortaya çıkartacağı yeni durumun dışında bölgede çıkartılacak petrolün Kerkük-Yumurtalık mı yoksa Kerkük -Musul-Hayfa hattından mı aktarılacağı da yeni denklemin çözümü ile ortaya çıkacaktır.

Ortadoğu’nun yeni siyasal yapılandırılmasında su ve petrol denklemlerinin de yeniden ele alınıp farklı yöntemlerle çözülmeye çalışılması olasılığı yüksektir. Türkiye su ile ilgili olası gelişmeleri gerek GAP’ndeki projelerini geliştirilme hızı gerekse suların kullanılmasında üç aşamalı plan tezinin önünde oluşabilecek engeller açısından değerlendirmeye almalıdır. Kuzey Irak petrolünün geliştirilmesinin etkileri ve bu petrolün Kerkük-Musul-Hayfa veya Kerkük-Banyas hatlarından

hangisinin tercih edilerek Doğu Akdeniz'e ulaştırılacağı da bu değerlendirmeye dahil edilmelidir.

Bölgede son dönemde artan gerginlik sonrasında başlatılan GAP'ni yeniden canlandırma atağı, hem GAP'nin hem de bölgenin geleceği ile ilgili daha detaylı analizler yapılmasını gerekli kılmaktadır.

Türkiye'nin BM ve NATO Daimi delegeliği gibi önemli görevlerde bulunduktan kısa bir süre önce emekliye ayrılan Büyükelçi Ümit Pamir, bu konuda 27.11.2007 tarihli Milliyet Gazetesinde çarpıcı açıklamalar yapmıştır. Türkiye'nin bölücü Terörün ortadan kaldırılması için bazı açılımlar getirmeyi kabul etmiş olabileceğini de vurgulamıştır.

Pamir açıklamasında "Biz de öyle bir sınır çizmişiz ki Irak'la, o zaman da karşımıza Kuzey Irak sorunu çıkıyor. Çünkü aşiretin bir kısmı, orada bir kısmı burada. Bu da doğal olarak Türkiye'de "Birleşecekler mi" şüphesini gündeme getiriyor. İşte orada bazı yorumcular şu öneride bulunuyor: Acaba Kuzey Irak'ı da içine alan ekonomik bir entegrasyon yapılabilir mi? Özal'ın dediği de buydu" demiştir.

Pamir açıklamalarına "Atatürk bütün Kürt antitesi hep toplu halde bizde olsun istiyordu. Musul-Kerkük'ü istememizin sebebi de buydu. Çünkü aşiretin yarısı orada, yarısı burada kalınca sorun çıkacağını Atatürk yıllar önce görmüştü. O yüzden de Musul'u kaybettiğinden beri Türkiye hâlâ bu sorunu çözmeye çalışıyor? Tabii, ama artık bir karar noktasına gelindi. Şimdi deniyor ki; Kürt antitesi ya Kuzey Irak'ta birleşecek ya da Türkiye'de... Bu ya kavgayla olacak ya barışla... Ya sizden de alarak ayrı bir devlet kuracaklar, ama aranızda muazzam bir ekonomik entegrasyon olacak ve hep size bağımlı kalacaklar. Veyahut da siz onları içinize alacaksınız ve o bölgeyi bir eyalet olarak düşüneceksiniz, İskoçya gibi... İskoçya'nın da bir parlamentosu var. Tabii bunların hepsi konuşulan çeşitli yorumlar. Ama önemli olan şu: Artık, Kürtlerle ilgili olarak ne yapılacağı konusunda Türkiye'nin bir karar vermesi lazım." diyerek devam etmiştir.

Büyükelçi Pamir "Bu karar mevcut durumu düzeltme yönünde olamaz mı. Sizce bu açıdan hiç mi ümit kalmadı?" sorusuna ise;

“Bundan sonrasını düzeltmek için gerçekten muazzam bir ekonomik ve sosyal paket uygulamanız gerekiyor. Orada özel ekonomik bölgeler kuracaksınız, teşvikleri artıracaksınız, vergileri sıfırlayacaksınız”

“Bir kere cumhuriyetin başından beri yanlış politikalar izlendi. Kürtler asimile olur zannedildi, ama olmadı. Doğu’ya hiçbir zaman önem verilmedi. Hep kızdığımız memurları Şark’a sürdük, oysa en iyilerimizi oraya göndermeliydik. İki kat fazla maaş verip “Ama Kürtçe öğren de git” demeliydik memurlarımıza. Fakat geçti artık bunlar. Bundan sonrasını düzeltmek için gerçekten muazzam bir ekonomik ve sosyal paket uygulamanız gerekiyor. Orada özel ekonomik bölgeler kuracaksınız, teşvikleri artıracaksınız, vergileri sıfırlayacaksınız, vesaire... Onun dışında artık zor görünüyor” demiştir.

Emekli Büyükelçi Ümit PAMİR ‘in uygulanmasını önerdiği” muazzam bir ekonomik ve sosyal paket” entegre bir proje olan GAP’nden başka bir şey değildir...

GAP'NİN TAMAMLANMASI ÜZERİNE ÖNERİLER

GAP NEDEN ACİLEN TAMAMLANMALI!

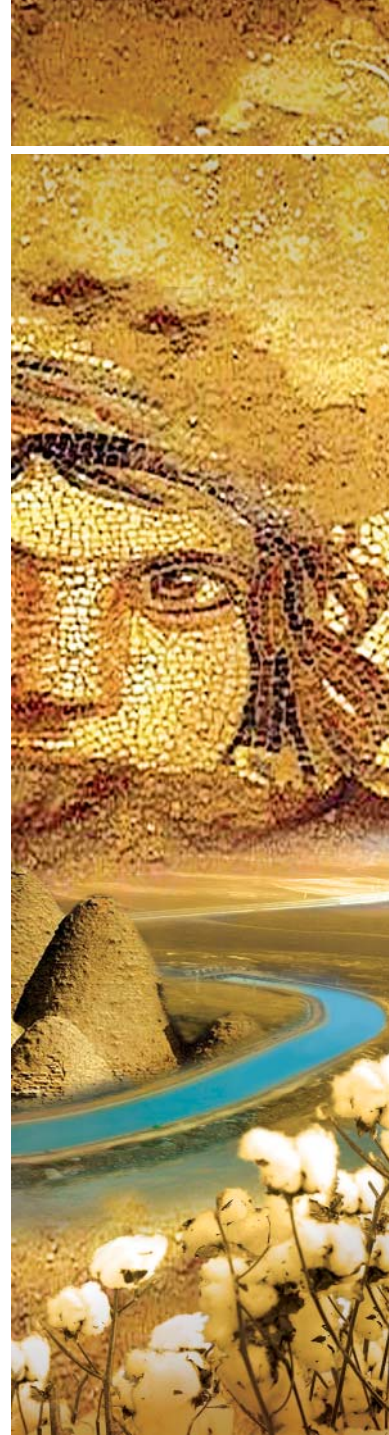
Tarım sektörü projeleri öncelikli olmak üzere GAP'nin ivedi bir şekilde bitirilmesi gerekli olup bunun nedenleri özetle şöyle sıralanabilir:

- Planlanan hedefler bölge ve ülke için ekonomik ve sosyal açıdan çok büyük önem taşımaktadır.
- Dicle ve Fırat nehirleri ülkenin su potansiyelinin %28'ini oluşturmaktadır.
- Dicle ve Fırat nehirleri sınır aşan sular kapsamında.
- Bölge üzerindeki belirsizliklerin hidropolitik yansımalarından zarar görülebilme olasılığı vardır.
- AB adaylık sürecinde Fırat ve Dicle nehir havzalarının yönetiminde değişiklik olasılığı bulunmaktadır..

GAP İÇİN ALTERNATİF FİNANSMAN OLANAKLARI VAR MI!

Sulama projeleri için ulusal bütçe olanaklarının yetersiz kalması alternatif finansman modelleri geliştirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu sebeple DSİ yatırımlarının finansmanında GAP projelerinde de kullanılabilecek bir dizi finansman alternatifi bulunmaktadır. Bunlar:

- ❖ İlave özkaynak (ek ödenek temini),
- ❖ Ziraat Bankası Çiftçi Katılımı Modeli,
- ❖ Yap İşlet Devret Modeli,
- ❖ Doğrudan Gelir Desteği Modeli,

Projelerin gerçekleştirilmesinde gecikme meydana gelmemesi ve projelerden beklenen faydanın sağlanabilmesi amacıyla önce ulusal bütçeden kaynak ayırmak ve/veya uluslararası kredi sağlanmak suretiyle ihale edilmesi şarttır.

- ❖ Gelir Ortaklığı Senedi,
- ❖ DSİ 'nin alacaklarının tahsili ile bunların yatırımlara kaydırılması,
- ❖ Kullanılmayan bazı gayri menkullerin satışından elde edilen gelirlerin yatırımlara tahsisi,
- ❖ Hazine bonosu vb. karşılığı yatırım,
- ❖ Kredi (Dış+İç) temini ile yatırımların hızlandırılması
- ❖ Leasing ile malzeme temini,
- ❖ Taahhüde bağlı proje (fiziki gerçekleşmesi ileri aşamada olan projelerin müteahhidin imkanları ile bitirilmesi, ödemenin ileriki yıllarda yapılması),

Sulama suyu (Atatürk, Birecik, Kralkızı, Dicle ve Batman Barajı rezervuarları) ve planlama kati projesi hazır projelerin yanında depolama tesisleri henüz yapılmamış projelerin de fonksiyonel bir şekilde gerçekleştirilmesi ancak iletim ve dağıtım tesislerinin inşaatlarının baraj inşaatlarına paralel yapılması şartı ile mümkün olacaktır. Bunun için de söz konusu projelerin planlama ve uygulama projelerinin azami özen ve dikkat ile yapılması zorunludur.

Projelerin gerçekleştirilmesinde gecikme meydana gelmemesi ve projelerden beklenen faydanın sağlanabilmesi amacıyla önce ulusal bütçeden kaynak ayırmak ve/veya uluslararası kredi sağlanmak suretiyle ihale edilmesi şarttır. Bu kapsamda daha önce Birecik ve Karkamış Barajlarında olduğu gibi, Yaylak Ovası Sulaması ve Bozova Pompaj Sulaması I. kısım inşaatları da dış kredi temin etmek suretiyle gerçekleştirilmektedir.

GAP'NİN TAMAMLANMASINA YÖNELİK ÖNERİLER

GAP'nden beklenen faydaların bir an evvel sağlanabilmesi için projelerin ivedi olarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bunun için ilk olarak projelerin teknik, stratejik ve sosyal öncelikleri belirlenerek GAP'ne özel rasyonel bir yatırım programı hazırlanmalı, daha sonra ise bu projelerin özelliklerine uygun finansman olanakları araştırılmalıdır. Teknik açıdan

yukarıda belirtildiği gibi depolaması hazır sulamalar, önemli ve kritik iletim hatları, şehir içi geçişleri; stratejik açıdan Dicle Havzasındaki başlanmamış depolama yapıları; sosyal açıdan ise arazileri baraj gölleri altında kalanların mağduriyetini gidermek amacıyla baraj gölleri çevresinde bulunan düşük mertebeli pompaj sulamaları ve son on yıldır Şanlıurfa'da yaşanan benzer bir gelişmeyi özellikle Dicle Havzasında sağlayacak projelere öncelik tanınmalıdır. Projelere uygun finans imkanları ise şöyle değerlendirilebilir.⁽⁸⁷⁾

Yürümekte olan kritik projelere yüklenicileri tarafından ticari kredi; muhtevasında elektromekanik ekipman ve pompaların ağırlıklı olduğu projelere hükümetler arası ikili işbirliği kredisi; Dünya Bankası, Avrupa Yatırım Bankası gibi kuruluşların şartlarını sağlayan projelere ise ilgili bankanın kredisi temin edilmelidir.

GAP'nin Tamamlanması Tümüyle Özel Sektöre Havale Edilirse!

59'uncu Hükümetin GAP'nden sorumlu Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Abdullatif Şener, 12.05.2006 GAP Kalkınma İdaresi Başkanlığı ile Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından Adıyaman'da düzenlenen "GAP Bölgesinde Yoksullukla Mücadele ve İstihdam Forumu"nda, maliyetlerin yüksek olması nedeniyle GAP'ndeki bazı yatırımların tamamlanmasının yavaş yürüdüğünü belirtmiştir. Şener "Buna hız kazandırabilmek amacıyla yeni bir finansman model üzerinde çalışmalar yapmaktayız. Son zamanlarda değişik finans gurupları buradaki yatırımlara talip olmaktadır. GAP'ndeki bazı önemli yatırımların özel sektör eliyle tamamlanmasının mümkün olabileceğine karar verdik. Sadece bütçe kaynakları değil bütçe dışı kaynaklara da ağırlık vermek sureti ile GAP yatırımlarının hızlandırılmasına çaba harcayacağız" açıklamasını yapmıştır.⁽⁸⁸⁾

59'uncu Hükümetin GAP'tan sorumlu Eski Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Abdullatif Şener'in açıklamalarından 6 ay sonra 2006 yılının Kasım ayında GAP İdaresi Başkanı Muammer Yaşar Özgül, özel sek-

Projelerin teknik, stratejik ve sosyal öncelikleri belirlenerek GAP'ne özel rasyonel bir yatırım programı hazırlanmalı, daha sonra ise bu projelerin özelliklerine uygun finansman olanakları araştırılmalıdır.

Bölge için ayrılması gereken kaynağın büyük bir bölümünün öncelikle ulusal bütçeden ayrılması ve özel sektörün de süreç içinde bölgedeki yatırımlara özendirilmesi politikası daha uygulanabilir görünmektedir.

törü sulama yatırımlarına çekmek için enerji yatırımlarıyla birlikte ihaleye çıkılmasını istediklerini belirterek bunun için EPDK Yasası'nda değişiklik gerektiğini ve bu değişikliğe ilişkin taslağı hazırladıklarını söylemiştir.

Sulama yatırımları alanında farklı finans kaynakları geliştirerek özel sektörü işin içine sokmak istediklerini belirten Özgül, bunun için yasa tasarısı hazırladıklarını dile getirmiştir. Bu yasa tasarısı, sulama suyunun satış ve dağıtımının özelleştirilmesini amaçlayan bir yazsadır. Bu yasa tasarısından olumlu sonuçlar alınabilmesi bir çok açıdan zor görünmektedir.

GAP'ne özel sektörü çeşitli teşviklerle çekme çabalarının daha önceki deneyimler ışığında rasyonel bir şekilde ele alınarak sürdürülmesi gerekmektedir. Bölge için ayrılması gereken kaynağın büyük bir bölümünün öncelikle ulusal bütçeden ayrılması ve özel sektörün de süreç içinde bölgedeki yatırımlara özendirilmesi politikası daha uygulanabilir görünmektedir. Projenin özel sektöre ve uluslararası sermayeye açılması konusunda bölgenin özgün konumu ve koşulları da mutlaka dikkate alınmalıdır.

GAP'ndeki Sulama Yatırımları İçin 8 Milyar Dolar Bulunamadı

GAP İdaresi Başkanı Özgül, bölgedeki sulama yatırımları için tahmini 8 milyar dolarlık kaynağa ihtiyaç olduğunu belirterek mevcut kamu kaynakları yeterli olmadığına göre farklı finans modelleriyle bunu çözebiliriz demiştir. Bunlar arasında da yap-işlet ile yap-işlet -devret modeliyle kamu-özel ortaklığı modeli olduğunu ifade eden Özgül'ün bu yaklaşımı önerilen modellerin ötesinde bir çözüm arayışı içinde olduğunu ortaya koyması açısından önem taşımaktadır.

Sulama yatırımlarının geri dönüşü zaman aldığı için özel sektöre cazip gelmediğini belirten Özgül, bu durumu sulama yatırımlarıyla birlikte enerji yatırımlarını da özel sektöre birlikte yaptırarak karlı hale getirmek istediklerini söylemiştir. Bunun için de EPDK'nun yasasında değişikliğe ihtiyaç olduğunu belirten Özgül, "Taslağını da hazırladık, ikisi birlikte ihaleye çıkacak. Umuyorum ki başarılı olabiliriz" demiştir.

Proje, Bu Ödenekle 2010'a Yetişmez

TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi ile Diyarbakır Valiliği tarafından 15 Kasım 2006'da kentte düzenlenen "Osmanlı'dan Cumhuriyete 2. Uluslararası Diyarbakır Sempozyumu'nun açılışının ardından gazetecilerin sorularını yanıtlayan Özgül, GAP'nin bölgesel kalkınma planına göre 2010 yılında tamamlanması gerektiğini, ancak mevcut ödeneklerle bunun mümkün olamayacağını belirtti.

GAP'nin en önemli yatırımlarından birinin sulama olduğunu ifade eden Özgül, "Tarım sektörü, diğer sektörleri tetikleyecek ve kalkınmanın lokomotifi olacak. Dolayısıyla bu alandaki yatırımların bir an önce tamamlanması gerekiyor" demiştir.

Mevcut kamu kaynakları yeterli olmadığı için bu yatırım sorununun farklı finans modelleriyle çözümüne çalıştıklarını ifade eden Özgül, konuyu GAP Yüksek Kurulu'na götürdüklerini ve Devlet Su İşleri (DSİ), Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Hazine Müsteşarlığı ve Tarım Bakanlığı'yla ortaklaşa çalışmalar gerçekleştirdiklerini söylemiştir. Özgül, yatırımlar için belirlenen finans modellerinin uygulanması için aralarında DSİ Yasası ile Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu'nun da yer aldığı bazı yasalarda değişikliklere gereksinim olduğuna dikkat çekmiştir.

2006 yılı sonuna kadar 258 bin hektar alanın sulamaya açıldığını söyleyen Özgül, belirledikleri yeni finansman modelleriyle 360-370 bin hektarlık bir alanı daha sulamaya açacaklarını ifade etmiştir.⁽⁸⁹⁾

GAP'ndeki UYGULAMALARA YÖNELİK GÖRÜŞ VE ÖNERİLER

GAP Bölge Kalkınma İdaresi (GAP-BKİ) eski Bölge Müdürü R.Erkan Alemdaroğlu idaredeki kurumsal aksaklıklar ve GAP genelini ilgilendiren konularla ilgili aşağıdaki tespitleri ve önerileri yapmıştır. Uygulamanın içinden gelen bir yüksek bürokratin yaptığı değerlendirme ve önerilerin bundan sonraki uygulamalar için yararlı olacağına inanıldığından bu önerilere aşağıda aktarılmıştır.

Özgül, "Tarım sektörü, diğer sektörleri tetikleyecek ve kalkınmanın lokomotifi olacak. Dolayısıyla bu alandaki yatırımların bir an önce tamamlanması gerekiyor" demiştir.

“Ana plana başlangıçta itiraz etmeyen kuruluşlar, iş yıllık uygulamalara gelince politikacıları da kullanarak daha fazla bütçe tedarik etmeye çalışmaktadırlar. Bu durum ise planlamayı boşa çıkartmakta, yatırımların entegre, senkronize olmasını engellemektedir.”

GAP Bölge Kalkınma İdaresi İle İlgili Olanlar:

1-GAP Bölge Kalkınma İdaresi (GAP-BKİ) Kanun Hük-mündeki Kararname ile yetkilendirilmiş gözükmesine rağmen bu yetkilerini kullanmasıyla ilgili olanaklar-dan yoksundur. İdare, 1989 Master Planı, 2002 GAP Bölge Kalkınma Planı, Ürün Deseni Planlaması, Sos-yal Eylem Planı gibi planlama faaliyetlerine el attığı halde bunları uygulatamamaktadır. Bu aşılmalıdır. Yani, kamu kurum ve kuruluşlarının o yıl için GAP ile ilgili bütçeleri GAP-BKİ’nin süzgecinden geçip, gere-ken düzenleme yapıldıktan sonra (o yıl için planda ne öngörüldü ise ona uyararak) DPT’ye gelmelidir. Halbuki uygulamada böyle olmamakta, ana plana başlan-gıçta itiraz etmeyen kuruluşlar iş yıllık uygulamalara gelince politikacıları da kullanarak daha fazla bütçe tedarik etmeye çalışmaktadırlar. Bu durum ise plan-lamayı boşa çıkartmakta, yatırımların entegre, sen-kronize olmasını engellemektedir. Böylece az yatırım gereken sektöre çok para, çok yatırım gereken sektöre az para tahsis edilebilmektedir. (Mesela, sulama ya-tırımları ile eş zamanlı gitmeyen drenaj yatırımları ve tarla içi geliştirme hizmetlerindeki geri kalmalar tela-fisi olanaksız tuzluluk problemlerine, tarla içi eroz-yonlarına neden olmaktadır.

2-GAP-BKİ uygulamacı bir kuruluş değildir ama kısıtlı bütçesiyle kanalizasyon, katı atık, arıtma, üniversite rektörlük binası gibi inşaat işlerine girmiştir. İdare’nin bu tip yatırımları yapması uygun değildir. GAP BKİ bütçesinin ve teknik eleman kadrosunun kısıtlı olması nedeniyle bu yatırımları hiçbir zaman bitirememiştir (ne parası ne de yeterli teknik personeli olmadığı için). İnşaat yatırımlarını beceremese de GAP-BKİ’nden bu doğrultuda yatırım beklentisi devam etmiş ve İda-re’nin asıl fonksiyonları hedef kitle tarafından bir türlü algılanamamıştır. Bu duruma bir an evvel son verilerek, planlama, koordinasyon, izleme-değerlen-dirme, model yaratma, projenin tanıtımı ve uluslar-arası savunı konularına vurgu yapan yeni imajı ile ortaya çıkmalıdır,

3-GAP-BKİ Ankara’da masa başında, çeşitli sektör-leri ve kuruluşları ilgilendiren kararlarla, yukarıdan

aşağıya projeler çıkartmış, sonra da bu kuruluşlardan olumsuz tepkiler almıştır. İlgili kuruluşlar çoğu zaman kendilerine sorulmadığı ve kendi alanlarına müdahale edildiği gerekçesi ile kendilerine dikte edilen bu davranışı benimsememiştir. Çoğu proje de bu nedenle ölü doğmuştur. Yararlanacak kesimin kendi gelişim sürecini belirleyebilmesi, işin en başından itibaren aktif olması sağlanabilmelidir. İşin burasında katalizör olarak devlete görev düşer. Geliştirilecek projelerin Ankara'da değil Bölgede ilgili kuruluşlarla ve müstakbel yararlanıcılarla birlikte geliştirilmesi, projelerin daha verimli olarak uygulanabilmesini sağlar.

4-GAP-BKİ şimdiye kadar promosyona bütçe ayırmıştır ama bu bütçe daha çok İdare'yi yurtdışında temsil etmek ve Bölge dışından gelen yerli-yabancı heyetleri ağırlamak için harcanmıştır. Halbuki, Bölge halkının GAP'ni bilmediği, plan ve projelere ilgi duymadığı, sulama fiilen başladıktan sonra dahi sulamanın nimetlerini gereken katma değeri sağlayacak şekilde kullanmadığı bilinmektedir. Bunun için halkın gerçek anlamdaki katılımını alan seminer, çalıştay, panel ve tarımdaki ve tarımsal endüstrideki teknolojik yenilikleri tanıtan fuar organizasyonlarının İdare'ce desteklenmesi gerekmektedir. Bilim adamlarına ve kuruluşlarına ve fuar firmalarına bu destek olması için, özellikle son yıllarda bu tip organizasyonlar yapılamamakta, bu da halkın yatırımların sonuçlarından dahi yararlanamamasına neden olmakta, yanlış uygulamalarla sulama sonrası tuzluluk-drenaj, aşırı ilaçlama-gübreleme gibi geriye dönüşü zor çevre sorunları ortaya çıkmaktadır;

5-GAP'ndeki sosyal yapı ile ilgili veri tedarik edici projeler iki-üç yılda bir güncellenmeli ve bu yeni veriler tayin edilmiş istikamette ara yönlendirmeler yapılmalıdır. GAP-BKİ bu tip projeleri (Nüfus Hareketleri, Kadının Statüsü ve Kalkınmaya Entegrasyonu, Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması, vb) 1990-1991 yıllarında yaptırttı ama her nedense güncelleşmediler hala. Halbuki bu tip projeler şimdiye kadar en azından üç kez güncellenmeli ve genel istikamette ara yönlendirme yapmalıydılar. Bu çalışmalar için bir fırsat oluşturan ve 2002'de tamamlanabilen yeni GAP Bölge Kalkınma Planı'nda da bu yapılmamıştır.

"Bölge halkının GAP'ni bilmediği, plan ve projelere ilgi duymadığı, sulama fiilen başladıktan sonra dahi sulamanın nimetlerini gereken katma değeri sağlayacak şekilde kullanmadığı bilinmektedir."

"GAP'ndeki sosyal yapı ile ilgili veri tedarik edici projeler iki-üç yılda bir güncellenmeli ve bu yeni veriler tayin edilmiş istikamette ara yönlendirmeler yapılmalıdır."

“Birim alana üretimi artırmanın en etkin yolu olan tarımsal yayımın ... haftada bir çiftçi ziyaretini yapmak zorunda olan danışman ofisler, sözleşmeli ziraat mühendisleri tarafından ücretiyle ve hakkıyla yapılması için sistem geliştirilmesi şarttır.”

GAP Geneli İle İlgili Olanlar:

1-Türkiye’de olduğu gibi GAP’nde da tarım ürünlerinde pazar problemi vardır. Maliyet ve verim ile ilgili olan bu durumu aşmak gerekir. Bu ise sürdürülebilir tarımın şartlarını yerine getirmekle mümkündür. O halde geleneksel tarım politikalarından vazgeçilmelidir. Bunun için öncelikle durumu görmeyi ve izlemeyi kolaylaştıracak çiftçi ve arazi kaydının süratle tamamlanması; çiftçiyi doğal afetlere karşı rahatlatacak özel tarım sigortası uygulamasına geçilmesi; sulama yatırımlarına paralel tarla içi geliştirme hizmetleri yatırımlarının muhakkak yapılması gereklidir. Bunun yanısıra agro-ekolojik zonları saptayarak (mümkünse 100’er hektarlık dilimler halinde veya köy ölçeğinde) o yörelerde (zonlarda) hangi bitki tür ve çeşidinin en optimum şartlarda yetişebileceğinin belirlenmesi, dolayısı ile tarımsal yayım çalışmalarının bu zon şartlarının gereğince yapılması sağlanmalıdır.

Birim alana üretimi artırmanın en etkin yolu olan tarımsal yayımın yılda ortalama bir kez bile çiftçi ziyareti yapamayan devlet tarafından değil ama ortalama haftada bir çiftçi ziyaretini yapmak zorunda olan danışman ofisler, sözleşmeli ziraat mühendisleri tarafından ücretiyle ve hakkıyla yapılması için sistem geliştirilmesi şarttır. Diğer taraftan maliyetleri düşürmek, tarımsal yayım yaparak verimi artırmak ve ilk elden pazarlamayı sağlayabilmek için çiftçilerin örgütlenmesinin özendirilmesi (Tarım Ürünleri İhtisas Borsaları, Makine Birlikleri, Tarımsal Hizmet Birlikleri gibi); mevcut Tarım Satış Kooperatiflerinin çiftçi örgütlerine depo tedarikinde kullanılması; salt koruyucu-müdahaleci destekleme (yani serbest piyasa sinyallerini bozan destekleme) yerine düzenleyici-yönlendirici desteklemenin (yani destekleme-ürün deseni-pazar bağı koparılmayan destekleme) gelmesi sağlanmalıdır.

GAP Bölgesinde yetişen ürünlerin dünya pazarlarında revaç görebilmesi bakımından süratle EUROP-GAP standardında (yani ilaçlı mücadele ve gübreleme için belli miktarların dışında kimyasal kullanmayarak) üretimine geçilmelidir. Sözleşmeli organik tarım

faaliyetleri de sadece sulama projeleri olmayan yerlerde değil aynı zamanda sulanan alanlarda (kimyasal etkilerden bağımsız olması için gereken tedbirleri alarak) yapılmalıdır. Ürünü birim alanda daha ucuza mal etmenin bir yolu da girdilerin ucuza temininden geçtiği için, gübreleme, ilaçlama, tohumculuk konularında yurtdışından en az ithalat yapmanın yolları aranmalı, girdilerin mümkünse Bölge’de üretilmesi için teşvikleri de içeren önlemler alınmalıdır;

2-Her şeyin başı, mevcudu, kaynakları bilmektir. Bölgede maalesef şimdiye kadar çok eksik kalmış olan envanter çalışmasına gidilmeli, bütün tabii kaynakların, tarihi ve kültürel eserlerin, mevcudun kaydı ve envanteri çıkarılmalıdır. Kayıt ve envanter çalışmaları sofistike sistemlerle, 1/1000 ölçeğe kadar temel haritalarla bütünleşmeli; MIS ve GIS gibi bilgi analizi yapan, izleme ve yönlendirmede etkin rol üstlenerek mevcut kaynaklarla en optimum kararların alınmasını kolaylaştıran sistemlerin GAP’ta bir an evvel devreye girmesi sağlanmalıdır;

3-GAP’ta Devlet; düzenleyici (katılımcı plan, politika ve kanunlarla), yönlendirici (destek, teşvik ve garantörlük ile), denetleyici (uygulamalardaki suistimali önleyerek), yatırımcı (yeni fonlar yaratarak), araştırmacı, teknoloji geliştirmeci, çevre korumacı, olmalıdır

Özel sektör de yatırımcı, finansör (kredi sağlayarak), araştırmacı, teknoloji geliştirmeci özelliğiyle GAP projesinde yer almalıdır. Yöre halkı ise planlama aşamasından itibaren katılımcı bir anlayışla politikaların gelişim ve uygulamasını bilinçli bir şekilde izlemeli ve sahip çıkmalıdır

4-GAP, altyapının gelişmesinden sonra tarımsal üretimin artacağı, buradan gelecek kapital ile de endüstri ağırlıklı özel sektörün gerçek katma değeri yaratacağı bir proje olmasına rağmen ne hali hazırdaki özel sektörü, ne de gelecekteki özel sektörün onların eksiklerini tamamlayacak, yönlendirecek ve motive edecek yeterlilikte bir yapıya sahip değildir. Bu yapının kurulmasına ilişkin çalışmalar Ticaret ve Sanayi Odalarıyla, Ziraat Odalarıyla, diğer çeşitli sivil toplum kuruluşlarıyla ve yerel girişimcilerin içinde olduğu platformlarla birlikte yapılmalıdır.

“GAP Bölgesinde yetişen ürünlerin dünya pazarlarında revaç görebilmesi bakımından süratle EUROP-GAP standardında (yani ilaçlı mücadele ve gübreleme için belli miktarların dışında kimyasal kullanmayarak) üretimine geçilmelidir.”

“Bölgede şimdiye kadar çok eksik kalmış olan envanter çalışmasına gidilmeli, bütün tabii kaynakların, tarihi ve kültürel eserlerin, mevcudun kaydı ve envanteri çıkarılmalıdır.”

Özel sektörün GAP'nde yatırım yapmasını özendirerek teşvik mekanizmaları artırılmalı ve mevcut teşviklerle ilgili uygulamadaki darboğazlar kaldırılmalıdır. Bilindiği gibi halen gelir ve kurumlar vergisi muafiyeti, SSK primlerinin hazinece karşılanması, elektrik sübvansiyonu, bedelsiz hazine arazisi tahsis ve KOBİ kredilerinde uygun şartlar sağlanmıştır, ancak bunların her kesimden yatırımcıları özendirmeyi de içine alacak şekilde geliştirilmesi ve uygulamadaki rahatsızlıkların giderilmesi gerekir,

5-DSİ'nin 6200 Sayılı Yasası, Su Kullanıcıları Birliği Yasası, Su Kullanım Haklarının Esasları ile ilgili yasa ve yönetmeliklerde ve diğer yatırımcı kuruluşları da ilgilendiren Kamulaştırma Yasası ve Kamu İhale Yasası gibi yasalarda günümüzün şartlarına uygun değişikliklerin yapılması gereklidir. Bu değişiklikler yapılırsa, bu maddeyi takip eden diğer maddelerden bazılarını uygulamak çok daha kolay olacaktır,

6-DSİ tarafından sulama projelerinde son yıllarda uygulanan 'ikili işbirliği anlaşmaları' ile proje ve inşaatların yapılması uygulamasına devam edilmelidir. 'İkili işbirliği anlaşmaları' bilindiği gibi, ihalesiz, hazine garantisi ile uzun yıllara yayılan dış banka kredileri çerçevesinde realize edilmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken, dış banka kredileri geri ödemesinin sulama inşaatının bitmesi ve tarımsal katma değer yaratılması ile başlatılması ve mümkünse daha uzun yıllara yayılmasıdır. En uygunu, Hazine'nin geri ödemeyi, o projeden ötürü yaratılan tarımsal ve tarımsal endüstri ile ilgili katma değer Hazine'ye dönen miktar ile (vergi gibi) yapabilmesidir,

7-DSİ, bizzat kendisinin yaptığı ama bedelini alamadığı enerji ve sulama inşaatlarının devirleri sırasında da fon sağlamalıdır. DSİ'den TEÜAŞ'a devredilen enerji tesislerinin ve Sulama Birliklerine devredilen sulama tesislerinin uygun oran ve taksitlerle geri ödemeleri sağlanmalıdır. Bu prosedürü bundan sonra ödünsüz uygulamalı, geriye yönelik olarak da çalıştırmanın yolu bulunmalıdır. Halen, yatırım bedelinin o yılların şartlarıyla geri alınması uygulaması yılların enflasyonu ile komik duruma gelmiştir; gerekli mevzuat değişikliği ile bu uygulama terk edilmelidir. Burada, halkı doğrudan etkileyeceği için sulama

birliklerinden alınan inşaat geri ödemesinde belli kolaylıklar sağlanabilir, ama iz bedeli uygulaması sona ermelidir. Aksi halde yeni yatırımlar için kaynak yaratmak giderek zorlaşmaktadır,

8- Ayrıca, Devlet, fon yaratarak genel bütçenin dışında da olanak sağlamalıdır. Bu fon GAP'ndeki mevcut üretimlerden (enerji üretiminden, tarım ürünleri üretiminden, tarımsal endüstriden) pay alarak sağlanabilir.

9- Halen inşaatları müteahhitlerce tamamlanan sulamalar DSİ'nin çok kısa çalışmasıyla, genelde sadece muhtarlarla görüşülerek, yukarıdan aşağıya kurulan sulama birliklerine devredilmektedir. Sulama birlikleri de bilinçsiz bir şekilde kuruldukları ve bizzat yararlananlar tarafından denetlenmedikleri için su dağıtımında güvenilir olmayan, eşitliğe dikkat etmeyen, tahsiste zamanlama problemleri yaşayan bir yönetim anlayışı sergilemektedir.

Bu birlikler, kısa dönemde olmasa bile orta dönemde çok zor durumda kalmakta; yılların bakım-onarım ihtimalinin yarattığı çöküntüler nedeniyle meydana gelen büyük tadilat ihtiyaçlarından ötürü şebekeleri tekrar DSİ'ne vermek istemektedirler. Bunu engellemek ve sürdürülebilirliği sağlamak için halkın katılımını almak, olmazsa olmazdır. Yani, sulama sistemlerinin birliklere devrinde bilinç uyandırmak ve halkı sulama şebekelerini işletmeye hazır hale getirecek tedbirleri almak, gerekirse sağlıklı geçişi sağlayacak katalizör grupları köylerde oluşturarak (sosyologlar ve ziraat mühendislerinden oluşan ve gerekirse bir müddet köyde yaşayacak moderatörler vasıtası ile) sağlıklı devir işlemini zorluğuna bakmaksızın başarmak için çalışmak şarttır. Böyle yapılırsa, devri bugüne kadar gerçekleştiremeyen yüksek işletme-bakım ücreti gerektiren pompajlı sulamalar da pek ala Sulama Birliklerine devir edilebilir.

Çiftçiden sulama suyu ücretlerini tahsil etme konusunda halen uygulanan ürün-dekar temelli sistemde, çiftçi belli bir ürün için dekar başına ne kadar su kullanırsa kullansın aynı parayı ödemektedir ki, bu durum çiftçinin suyu tasarruflu kullanmasını engellemektedir. Bilindiği gibi, aşırı sulama suyunun, dolaşması ile su kullanım randımanının düşüklüğünün

**"Devlet,
fon yaratarak
genel bütçenin
dışında da olanak
sağlamalıdır.
Bu fon GAP'ndeki
mevcut üretimlerden
(enerji üretiminden,
tarım ürünleri
üretiminden, tarımsal
endüstriden)
pay alarak
sağlanabilir."**

**“Katılımcı bir süreç
doğduğu aşamalardan
itibaren projenin
toplumun bütün
kesimlerince sahip
olunması ve takip
edilmesi anlamına
gelir ki, böylece proje
yararı inşaat safhası
bittiğinde en üst
seviyeden başlar.”**

zararları sayılamayacak kadar çoktur (drenaj, tuzluluk, alkalilik ile toprakların elden çıkması; ürün rekoltesinde düşüklük; sulama alanının mansap kısmına su yetmemesi, vs). Bu nedenle, sulama ücretinin çiftçiden tahsil edilmesinde kullanılan su hacmi sistemine geçilmesi şarttır. Çiftçi suyu sifonla kanaldan de alsa, basınçlı sistem vasıtası ile de suya ulaşsa, kontrollü bir sistem ile, takip ile bunu sağlamak mümkündür. Bu da, ancak halkın bilinçli katılımı ile kurulan ve denetim ve oto kontrol mekanizmasına sahip sulama birlikleri ile mümkün olabilir.

10-Halkın projeden azami yararlanması için, en gelişmiş katılımcılık teknikleri kullanılarak (odak grup görüşmeleri, zincirleme görüşmeler, yüz yüze görüşmeler, ZOPP, vb) halkın soruları cevaplaması gibi en düşük seviyedeki katılımdan, karar sürecine fikir vermeye, kararı oylamaya, hatta tüm sürecin en başından itibaren planlamayı halkın organize etmesine varan değişik seviyelerde halkın katılımını sağlamak gerekir.

Böyle bir durum, doğduğu aşamalardan itibaren projenin toplumun bütün kesimlerince sahip olunması ve takip edilmesi anlamına gelir ki, böylece proje yararı inşaat safhası bittiğinde en üst seviyeden başlar. Örneğin, halk sulama bittiğinde ne yapacağını, ne yetiştireceğini, nasıl pazarlayacağını, tarımsal ürünleri tarımsal endüstriye nasıl dönüştüreceğini bilir, çünkü buna hazır hale katılımcı tekniklerle getirilmiştir. Halkı bu aşamaya getirecek, katılıma yönlendirecek tedbirleri almak devlete düşer. Bu prosedür zor olabilir; küçük de olsa belli bir maliyet artışı da gerektirir (bu maliyet planlama-proje-inşaat zincirini oluşturan maliyet içinde eritilmelidir). Ancak, bu sayede oluşan halkın katılımı-sahiplenmesi ile proje canlı doğar.

11-Yine planlama aşamasından itibaren, proje proje bölgesinde yaşayanların tümünü kucaklayabilmek için özellikle gelir seviyesi düşük kesimlere sosyal ve mali yardım yapılmasını içeren örnek uygulamalar yapılmalıdır (fakirliği gidermek için kırsal alandaki topraksızlara ve az topraklılara, gençlere ve kadınlara yönelik olarak).

Geri dönüşüm şartı ve takibi ile, fakir yörelerde çok hayati olabilen küçük çaptaki örtü altı sebzeçiliği, küçükbaş ve kümes hayvancılığı, arıcılık, balıkçılık ekipmanları gibi çeşitli teçhizat ve girdiler topraksızlar veya az topraklılara devletçe temin edilmeli; gençlere yönelik eğitici-yönlendirici merkezler açılmalı; kadının cemiyetteki rolünü kuvvetlendirmeğe ve görünür kılmağa yönelik politikalar uygulanmalıdır.

12-Sulama veya enerji projeleri genellikle kültür varlıklarına problem oluşturur. Kültür varlıklarını korumak ise bizim tarihe ve gelecek nesillere olan borcumuzdur. Şimdiye kadar bu konuya gereken önem yeterince verilemediği için (kurtarma kazıları ile ilgili çok küçük bütçeler sadece birkaç projeye konmuştur), hem kültür mirasımızdan olduk, hem de bu nedenle uluslararası kuruluşların tepkilerini çekmemizden ötürü bazı finans-kredi desteklerinden mahrum kaldık, projelerimiz gecikmelere uğradı. Yapılması gereken, DSİ proje bedelinin içine kültür varlıklarını kurtarma bedelini de koymaktır. Bu, toplam inşaat bedelinin makul bir yüzdesi olarak muhakkak yapılmalıdır. Uygulaması ise baraj inşaatından çok önce başlatılmalıdır. Buna verilecek önemin uluslararası camiada hissedilmesi hem belgeleme-kazı-kurtarma çalışmalarına hibe sağlayabilir, hem de DSİ Projelerine dünyadaki itibarı ve desteği artırır. En önemlisi ortaya çıkacak yeni buluntular ile tarihi zenginliğimiz turizme açılır.

13-Yine, flora-fauna zenginliğimizi gelecek nesillere taşıyabilmek için, baraj inşaatları başlamadan makul bir süre önce endemik bitkiler herbarium ve arboretumlar teşkil edilerek taşınmalı; fauna varlığı da tespit edilip belgelenmeli, sergilenmeye hazır hale getirilmelidir. Bunlar için gerekli kaynak DSİ inşaat bedelinin içinde düşünölmeli, ilgili kuruluşlarla birlikte çalışılmalıdır,

14-Sulama tek başına değil drenaj sistemi ile birlikte ele alınmalıdır. Bu eş zamanlılık ile Türkiye'deki sulamalarda çok sık görölen tarla içi drenajı eksikliği nedeniyle oluşarı tuzluluk (dolayısı ile tarım topraklarının giderek elden çıkması) problemi giderilecektir, ki bu durum sulama projelerinin (dolayısı ile tuzluktan ötürü toprak kaybının) henüz başladığı GAP'ta günceldir ve acil çözüm beklemektedir.

“Sulama projelerine paralel yürümesi şart olan toplulaştırma projelerini hızlandıracak uygulamalar yapılmalıdır.”

“Sulama inşaatları bittikten ve işletmeye geçildikten sonra, iyi bir işletme-bakım hizmeti sorunları çözmez. Tarımsal üretimi optimum hale getirmenin vazgeçilmezi tarımsal verimliliği de artırmaktır.”

Benzer şekilde, sulama projelerine paralel yürümesi şart olan toplulaştırma (çok parçalı ve çoğu suya-yola geçit vermeyen, bir malike ait tarlaların bir tarafında sulama kanalı, diğer tarafında yol olan toplulaşmış tarlaya dönüşmesi) projelerini hızlandıracak uygulamalar yapılmalıdır.

Sulama inşaatları maliyetinin yanında düşük kalan, ama optimum bir işletmecilik için şart olan drenaj ve toplulaştırma projelerinin maliyetini düşürmek için yararlanılan halka sulama, drenaj, tahliye şebekele-riyle ilgili kamulaştırma parası vermekten vazgeçil-meli, gereken hukuki düzenlemeler yapılmalıdır,

15-Sulama inşaatları bittikten ve işletmeye geçildikten sonra, iyi bir işletme-bakım hizmeti sorunları çözmez. Tarımsal üretimi optimum hale getirmenin vazgeçilmezi tarımsal verimliliği de artırmaktır. Bunun yolu da yoğun bir tarımsal yayum hizmetidir; sadece gördüğüne inanan çiftçiye demonstrasyonlar ile ikna et-mektir. Bu nedenle sulama şebekesi içinde yeterli bü-yüklük ve olanaklara sahip demonstrasyon sahaları tesis edilmelidir. Sulama yatırımı ihale bedelinin içine, bu tesislerin ana yatırımlarının yanında düşük kalan maliyetlerini de ilave etmek gerekir. Bu da, ana yatırımı yapan DSI'den başka kuruluşlar tarafından kolay kolay yapılamaz. Böyle hareket edildiği tak-dirde, o yöreye has bitki çeşit adaptasyonu, yetiş-tirme teknikleri ve uygun tarla içi sulama yöntemleri çiftçi tarafından izlenebilecek ve uygulanma şansı do-ğabilecektir. Bu tesisler, daha sonra sulama sahala-rını devir alan sulama birliklerince işletilip, tarla günleri ve yoğun eğitim programları ile çiftçiye açık hale getirilmelidir.

DEĞERLENDİRME

Yapılan resmi açıklamalar projenin tamamlanması için yaklaşık 13 milyar Dolara ihtiyaç olduğu ortaya koy-maktadır. Son dönemde bölgedeki sosyo-ekonomik ve sosyo kültürel gelişmişlik düzeyinin arttırılması gere-ğinin tekrar gündeme gelmesi ile bölgede yeni bir ya-tırım hamlesi programı başlatılmıştır. Bu kapsamda yapılan çalışmalar sonucunda GAP'nde öncelikli sek-törler olarak "Yenilenebilir Enerji, Organik Tekstil ve

Turizm" sektörleri ortaya çıkmıştır. Bu sektörlerde GAP bölgesinin karşılaştırmalı öncelikler açısından rekabet gücü ve avantajı olduğu söylenebilir. Bu sektörlerden özellikle yenilenebilir enerji alanının küresel ısınmadan bu denli çok söz edildiği günümüzde uygun dış kredi olanaklarıyla tüm gelişmiş ülkeler tarafından da desteklenmesi gerekmektedir. Ancak bölgenin GAP Bölgesi olması bu desteğin yine kısıtlı kalabilme olasılığını ortaya çıkarmaktadır.

GAP'ni bugün yeniden canlandırma çabası ve bölgesel kalkınma konusunun yeniden gündeme gelmesi bugüne kadar bölgeyle ilgili olarak yapılan stratejik öngörülerin ve bölgeye yönelik politikaların yetersiz olduğunu ve zaman kaybedildiğini ortaya koymuştur.

GAP'ne ulusal bütçeden ayrılan kaynak sürekliliği sağlanamamıştır. Bu durum hem finansman ve ilerleme zorluklarının yaşanmasına hem de GAP gibi stratejik bir projede küresel patentli yeni finans modellerine ve kontrol edilmesi zor dış kredilere zorunlu kalınmasına neden olmaktadır. Son dönemde, bölgeye uluslararası sermayenin artma eğiliminde olan ilgisi dikkatli bir şekilde değerlendirilmelidir. Bölgedeki gelişmeleri de dikkate alarak daha sonra sorun oluşturmayacak yeni finans modelleri ve kredi ve işbirliği olanakları yaratılarak proje bir an önce tamamlanmalıdır.

Ancak tüm bu koşullar değerlendirilerek GAP'nin tamamlanmasının tümüyle özel sektöre havale edilmesi anlayışından olumlu sonuç alınabilmesi zordur. GAP bölgesinde temel yatırımlar için kaynağın ulusal bütçeden veya kamu tarafından çeşitli uygun kredi ve anlaşmalarıyla sağlanması projenin istenilen şekilde tamamlanabilmesi için gereklidir.

GAP'nin tamamlanmasının bölge ve ülke için önemi yadsınamaz. Ancak bu önem değerlendirilirken bununla eşgüdümlü olarak GAP'nden beklenen fayda konusunda gerçekçi stratejik analiz ve öngörü çalışmaları yapılmalıdır. Bu değerlendirme yapılırken GAP'nin master planının yapıldığı yaklaşık çeyrek yüzyıl önce gerek ülkenin kalkınma stratejileri gerekse dünyanın ve bölgenin siyasi konjonktürün farklı oluşu ve bugüne kadar bu bölgede birçok alanda yaşanan hızlı değişimler de dikkate alınmalıdır.

GAP'nde öncelikli sektörler olarak "Yenilenebilir Enerji, Organik Tekstil ve Turizm" sektörleri ortaya çıkmıştır.

GAP'nin tamamlanmasının bölge ve ülke için önemi yadsınamaz.

Ancak bu önem değerlendirilirken bununla eşgüdümlü olarak GAP'nden beklenen fayda konusunda gerçekçi stratejik analiz ve öngörü çalışmaları yapılmalıdır.

Planlandığı günden bu yana geçen çeyrek yüzyılı aşkın süre içinde bölgesel ve küresel açıdan birçok farklı ve hızlı gelişmeler yaşanmıştır. Bu nedenle GAP'nin değişen ve değişmekte olan bu koşulların da dikkate alan bir stratejik plan dahilinde ele alınması ve yürütülmesi gerekli olmuştur.

GAP, Bölgede yapısal dönüşümü amaçlayan entegre bir proje olması nedeniyle zaman boyutunun ve proje paketleri arasındaki eşgüdümün de önemli olduğu bir projedir. Bu nedenle GAP'ne olan ilginin geçmiş dönemde konjonktürel olarak farklılaşmaması ve salınım içinde olmaması gerekirdi. Bu nedenle de GAP, hükümetlerin üzerinde farklı değerlendirmeler yapabildikleri bir hükümetler projesi değil bir devlet projesi, bir ulusal çıkış projesi olarak ele alınmalıydı. Ancak bu istenilen şekilde gerçekleşmemiş ve planlandığı günden bu yana geçen çeyrek yüzyılı aşkın süre içinde bölgesel ve küresel açıdan birçok farklı ve hızlı gelişmeler yaşanmıştır. Bu nedenle GAP'nin değişen ve değişmekte olan bu koşulların da dikkate alan bir stratejik plan dahilinde ele alınması ve yürütülmesi gerekli olmuştur.

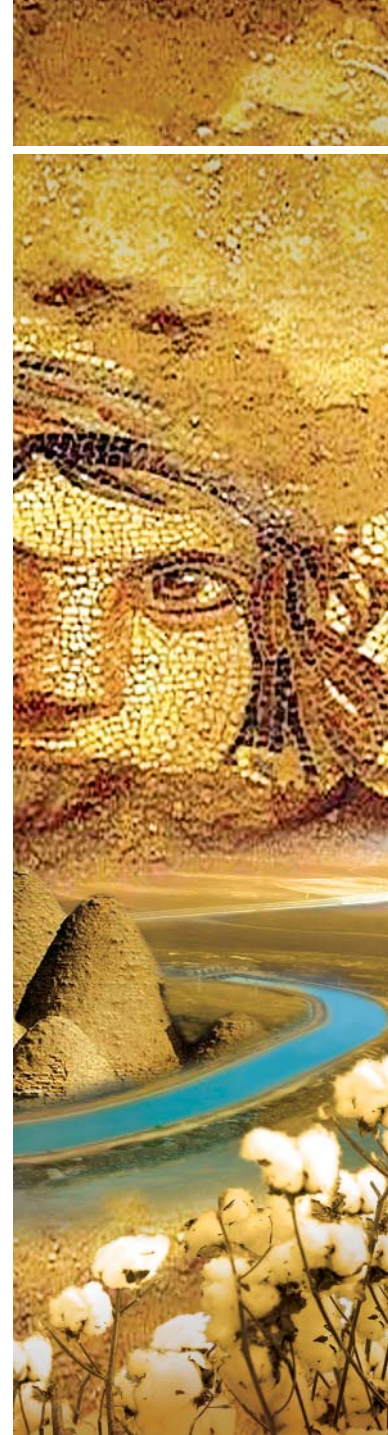
GENEL DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Geçmiş 1930'lu yıllardaki Keban Projesine kadar uzanan bu dünya projesinin ismi 1980 yılında "Güneydoğu Anadolu Projesi" olarak konmuş ve 1989 yılında yapılan Master planında proje entegre kalkınma projesine dönüştürülerek ve 2005 yılında bitirilmesi öngörülmüştür. 1989 yılı GAP Master Planı hedef ve öngörülerinin geride kalması ve Proje'nin 2005'de bitirilmesinin olanaklı olmaması üzerine Master Planı revize edilmiştir. 2010'da bitirilmesi hedefine uygun olarak revize edilen GAP Master Planındaki hedeflere ulaşmak yine mümkün görünmemektedir. Son günlerde bölgedeki sosyoekonomik gelişme ve kalkınma gereğinin tekrar gündeme gelmesi bölgeye olan siyasi ilgiyi arttırmış ve uzun dönemdir kan kaybeden GAP'nin canlandırılması için çalışmalara başlanmıştır.

Ülkemizde 9 ili kapsayan bu bölgenin özelliklerinden birisi de Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da su havzaları içinde gelişme ve değerlendirme potansiyeli bulunan tek havza oluşudur. Nil'in kuzey Afrika'daki bölümü de dâhil olmak üzere diğer bütün havzalarda 60'lı yıllardan başlayan süreç içinde bölgedeki su kaynaklarının hemen tamamı geliştirilmiştir. Türkiye bu coğrafyada çok önemli bir su havzasını geliştirme olanağına sahip bir ülke olma avantajını taşımaktadır.

Diğer taraftan GAP'nin yer aldığı topraklar bundan 10500 yıl önce dünyada ilk defa bugünkü anlamıyla üzerinde tarım yapılan topraklardır. Avrupa'nın buradaki tarımın başlangıcından 5000 yıl sonra tarım yapmaya başlaması tarım kültürü ve tarım tarihi açılarından bu toprakların önemini ortaya koymaktadır.

Yaklaşık çeyrek asır önce büyük bir ulusal heyecan içinde ve ulusal bütçeden ayrılan parayla başlatılan GAP'ndeki ivme 1990'lı yılların ortalarından itibaren

Başbakan Erdoğan, 60. Hükümet Programını 10 Ocak 2008'de açıklarken "GAP Bölgesindeki yatırımlara süratle başlayıp, tüm hedefleri 4-5 yıl içerisinde tamamlayacak adımlar atacaklarını" söylemiştir.

Projenin tamamlanmaması, işsizliğin yüksek olduğu bölgede istihdamı olumsuz yönde etkilemektedir. GAP'nin istihdam yaratacağı iddiaları, projenin aksaması ve hızlı göç gerçeğinin altında ezilmektedir.

düşmeye başlamıştır. ekonomik darboğazlar ve GAP'ne olan siyasi ilginin azalması sonucunda ortaya çıkan bu durum, bugüne kadar sürmüştür. Bu nedenle bu günlerde GAP'nin tekrar canlandırılması çalışmalarına başlandığı açıklamaları yapılmaktadır.

Bir önceki Hükümet Programında "bir bütün olarak değerlendirilecek" denilen GAP'ne bu hükümet programında hiç yer verilmemiştir. Ancak 2007 sonunda ve 2008 yılı başında GAP'ne siyasi ilginin arttığı görülmüştür. İlgili bakanların yanı sıra Başbakan Erdoğan, 60. Hükümet Programını 10 Ocak 2008'de açıklarken "GAP Bölgesindeki yatırımlara süratle başlayıp, tüm hedefleri 4-5 yıl içerisinde tamamlayacak adımlar atacaklarını" söylemiştir. Ancak bu kararlılığın finans modeli konusunda detaylı açıklamaları yoktur. Projenin tamamlanması için yeni finans modeli geliştirilecek açıklamaları ise tatminkâr değildir. Bu kapsamda GAP Yüksek Kurulu'nun, GAP için alternatif finans modelleri arayışına yönelik yasa tasarısı hazırlığı içinde olması, GAP'ne ilginin arttığını göstermesinin yanı sıra GAP'nin bir uluslararası güç ve etkilere açılacağı kaygısını da oluşturmaktadır.

Bölgede sermaye verimliliği artışı işgücü verimliliğinin artışından geride kalmıştır. 1989 yılında "Entegre Kırsal kalkınma Projesi" olarak oluşturulan GAP, 1995 yılında yeniden gözden geçirilerek "Sürdürülebilir Kalkınma Planı"na, dönüştürülmüş, "Sürdürülebilir Kalkınma Programı" kapsamında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı UNDP, İsviçre, Fransa ve Kanada ile anlaşmalar yapılmış 2002 ve sonrasında da "AB-GAP Bölgesel Kalkınma Planı" devreye sokulmuştur.

GAP kapsamında bölge sanayisi ciddi bir gelişme sağlayamamış, toprak mülkiyeti küçük bir azınlığın elinde toplanmış olduğu gerçeği değişmemiş, proje ile mevcut ulaşım politikaları paralellik arz etmemiş, GAP'ta enerji üretimi dışındaki hiçbir hedef tutturulamamıştır.

Projenin tamamlanmaması, işsizliğin yüksek olduğu bölgede istihdamı olumsuz yönde etkilemektedir. GAP'nin istihdam yaratacağı iddiaları, projenin aksaması ve hızlı göç gerçeğinin altında ezilmektedir.

Projenin 2010'a uzatıldığı ve bunun da gerçekleştirilemeyeceği düşünülürse, proje kapsamındaki hedeflerin bugüne kadar uygulanan politikalarla gerçekleşme olasılığı bulunmamaktadır. Projenin tamamlanması için 2007 fiyatlarıyla takriben 17 milyar YTL' lik bir kaynak gerektiği, bu kaynağın planlı ve sürekli bir şekilde aktarılmayacağı mevcut göstergelerden anlaşılmaktadır.

GAP, 1990-2007 arasında Türkiye geneli kamu yatırımlarından yılda %5-7 gibi düşük bir pay almıştır. GAP için 2006 yılı sonuna kadar 23 milyon YTL harcama yapılmıştır. Projenin mali gerçekleşme oranı %59,3'tür. GAP'nin en önemli başarısı enerji alanıdadır. 2006 yılı sonu itibarıyla 8 hidroelektrik santrali tamamlanmış, kurulu güç itibarıyla enerji projelerinin %74'ü gerçekleşmiş ve bu projelerden toplam 274,3 milyar kilowat/saat elektrik enerjisi üretilmiştir. Türkiye hidroelektrik enerji üretiminin %48,5'i GAP Bölgesindeki santrallerden yapılmaktadır. 2007 yılı itibarıyla yaklaşık 270.000 hektar alan sulamaya açılmış (%14) olup 114.067 hektar alanda (%6) sulama şebekesi inşaatı devam etmektedir.

Daha 2005'te GAP İdaresi'nin, mevcut ödeneklerle projenin ancak 19 yılda tamamlanabileceğini öngörmesi, GAP'ne ilişkin kaygılarımızı doğrulamaktadır. Her yıl ortalama 30 bin hektar alanın sulamaya açıldığı düşünülüğünde, projenin 2010'da değil ancak 2040'larda bitirilebileceği anlaşılmaktadır.

Bu nedenlerle GAP'nin yeniden yapılması gereken plan ve stratejilere uygun olarak tamamlanması gereklidir. Bunun için projeye ilişkin tespit ve önerilerimiz aşağıda sunulmuştur;

1. GAP projesi kapsamında bugüne kadar yapılması ve tamamlanması gereken arazilerin sulanması, tarım, hayvancılık, istihdam, eğitim, alt yapı, sağlık, çevre, kültür ve yerel hammaddeleri kullanabilecek sanayi yatırımları gibi entegre projenin bütününe oluşturan kısımlar planlamanın çok gerisinde kalmıştır. Projenin 2005 yılında tamamlanmasının öngörüldüğü ve sonra 2010'a uzatıldığı gözetildiğinde proje kapsamında amaçlanan tüm işlerin bugünkü politikalarla tamamen gerçekleşme olasılığı oldukça düşüktür. Bu

**GAP,
1990-2007 arasında
Türkiye geneli kamu
yatırımlarından yılda
%5-7 gibi düşük bir
pay almıştır.**

**Daha 2005'te
GAP İdaresi'nin,
mevcut ödeneklerle
projenin ancak 19 yılda
tamamlanabileceğini
öngörmesi, GAP'ne
ilişkin kaygılarımızı
doğrulamaktadır.**

Bölgenin kalkınması ekonomik ve sosyal açılardan planlanmalı ve kamu etkin bir şekilde devreye girmelidir. Bölgeye yönelik kamu harcamaları ciddi bir şekilde artırılmalıdır.

GAP için tarıma dayalı sanayinin ötesinde kamu öncülüğünde bir sanayileşme stratejisi gerekmektedir.

Bütçe olanakları dışında devlet özel fonlarla bölge kalkınmasına aktif katkı yapmalıdır.

nedenle başta devlet ve sanayi kesimi bölgeye yatırım yapmama tutumunu gözden geçirmelidir.

2. Bölgenin kalkınması ekonomik ve sosyal açılardan planlanmalı ve kamu etkin bir şekilde devreye girmelidir. Bölgeye yönelik kamu harcamaları ciddi bir şekilde artırılmalıdır. Kamu iktisadi işletmeciliği yaşama geçirilmelidir. Kamu eliyle ivedilikle bir sanayileşme süreci başlatılmalıdır.

3. GAP bölgesi kentlerinde sanayi bölgeleri ve tarım alanları teknik bir planlama anlayışı ile ele alınmalıdır.

4. GAP için tarıma dayalı sanayinin ötesinde kamu öncülüğünde bir sanayileşme stratejisi gerekmektedir. Bunun temel unsurları emek ve kaynak yoğun sanayilerin desteklenmesi, sanayi/ sektör ve ürün çeşitliliğine dayalı bir sanayileşme politikası izlenmesi ve teknoloji yoğun sanayilere özel yatırım yapılmasıdır.

5. İç ve dış piyasada rekabet edebilir KOBİ'ler , büyük ölçekli üretim birimleri ve sektörel çeşitlilik merkezi bir planlama doğrultusunda gerçekleştirilmelidir. Bölgesel plan, merkezi planın bir bileşeni olmalıdır.

6. Bütçe olanakları dışında devlet özel fonlarla bölge kalkınmasına aktif katkı yapmalıdır.

7. Kamu ve özel girişimin verimli kılınması için kamu tarafından altyapı, eğitim ve teknoloji desteği verilmelidir.

8. Tarım üreticilerinin büyük bir oranı yarıcı olarak çalışmaktadır. Dolayısıyla yeni tarım arazilerinin de sulamaya açılmasıyla beraber toprak mülkiyeti önemli bir sorun teşkil edecektir. Toplumsal bir kalkınma ve adil bir bölüşümden söz edilebilmesi için toprak mülkiyeti yeniden düzenlenmeli, yeni bir tarım politikası tanımlanmalıdır.

9. Küçük üreticiye yapılacak destekler yanı sıra bölgede toprak ve tarım reformu yapılmalıdır.

10. Bölge ve ürün bazında tarım politikaları geliştirilmelidir.

11. Çiftçilikle uğraşacak toprak sahiplerine teknik ve mali destek sağlanarak üretimin artırılmasına çalışılmalıdır.

12. İstihdama yönelik özel kamu yatırımları yapılmalıdır.

13. Çayır-mera alanları oluşturulmalı, hayvancılık teşvik edilmelidir.

14. Yapılan üretimin bölge dışında etkin bir şekilde pazarlanması teşvik edilmelidir.

15. GAP'nin ürettiği katma değer, projenin bitirilmesi için kullanılmalıdır.

16. GAP Bölgesi hidroelektrik potansiyeli ve üretimi ile ülke ihtiyacının önemli bir bölümünü karşılamakta ancak bölge sanayisi enerji yetmezliğinden, altyapı eksikliğinden ve pahalı tarifieden dezavantajlı olarak etkilenmektedir. Bölgede kişi başına tüketilen enerji miktarı ise ülke ortalamasının altındadır. Bu olumsuzlukları giderici sosyal yaklaşımlar geliştirilmelidir.

17. Bölge sanayisinin gelişmesi, bölgesel kalkınmanın ve gelişmenin oluşmasında sağlanması, toplumsal refah ve huzurun ulusal bütünlüğümüzü ve ulusal çıkarlarımızı temel alan çözümler üretilmelidir.

GAP'nin su kaynakları olan Fırat ve Dicle'nin yıllık su potansiyeli ülkemizin teknik ve ekonomik olarak kullanılabilir yıllık su potansiyelinin yaklaşık dörtte biridir. GAP'nin uygulamaya konması için başlangıçta uluslararası finans kuruluşlarından kredi temin edilmemiş, Ancak o dönemde de yaşanan büyük sıkıntılara rağmen proje tamamen kendi öz kaynaklarımızla başlatılmıştı.

GAP'nde başlangıçtaki hızın ve heyecanın kaybedilmesinin temel nedenleri bütçeden ayrılan kaynağın ve siyaseten gösterilen ilginin azalması şeklinde sıralanabilir. Bu ilgi azalmasının nedeni ise o dönemlerde yaşanan ekonomik ve siyasal sıkıntılar ve bunun getirdiği sorunlar nedeniyle yönetimlerin başka önceliklere odaklanmış olmasıdır. Diğer bir deyişle ülkemizde 1995 ve 2001 ekonomik krizleri sonrasında kamu yatırımlarına tahsis edilebilen kaynaktaki yetersizlik GAP gibi stratejik öneme sahip bir projeyi de kapsamıştır. GAP için yeni finans modeli arayışlarından da sonuç alınamamıştır. Bunda ise siyasi iradenin belirlediği öncelikler sırasından kaynaklanan sorunlar etkili olmuştur.

Küçük üreticiye yapılacak destekler yanı sıra bölgede toprak ve tarım reformu yapılmalıdır.

GAP'nin ürettiği katma değer, projenin bitirilmesi için kullanılmalıdır.

GAP'nin gerçekleşmesi açısından yaşanan yavaşlama büyük ölçüde siyasi düzeyde GAP'ne olan ilginin ve siyasi desteğın azalmasından kaynaklanmıştır.

GAP'nin gerçekleşmesi açısından yaşanan yavaşlama büyük ölçüde siyasi düzeyde GAP'ne olan ilginin ve siyasi desteğın azalmasından kaynaklanmıştır.

Bugün GAP'nin tekrar canlandırılmasından söz edilmesi bir başka deyişle GAP'ndeki gelişmenin durmuş olduğu ve canlılığının azaldığı anlamına gelmektedir. Bugün artan şey GAP'ne olan siyasi ilgidir. Bölgesel kalkınma konusunun gündeme gelmesi ile GAP tekrar siyasetin ilgi alanına girmiştir. GAP'nde teknik hazırlıklar açısından bir sorun yoktur. DSİ Genel Müdürlüğü başta olmak üzere mühendislik yapıları ile ilgili çalışmalar sürdürölmektedir. Ancak altyapı hazırlık çalışmalarında daha alınacak çok uzun bir yol bulunmaktadır.

Bölgenin esas nefes alacağı husus olan tarım ve tarıma dayalı sanayiden beklenen geri dönüşün alınabilmesi için GAP'nde çiftçilerin eğitilmesi, tarımsal altyapı yatırımlarının yapılması, toprak potansiyelinin ve özelliklerinin belirlenmesi, arazi tesviyeleri, toplulaştırma, ürün deseni planlaması ve uygulanması gibi yapılması gereken birçok iş bulunmaktadır. Örneğın GAP'ta bugüne kadar sadece yaklaşık 170.000 ha alanın toplulaştırması yapılmıştır. Bu nedenle sadece sulama kanallarını yapmak ile her şey bitmemektedir. Özellikle son 7 yıldır projenin ilerlemesinde tedrici olarak büyük bir yavaşlama görölmüştür.

GAP tamamlandığında yaklaşık 1,7 milyon hektarlık çok büyük bir alan sulamaya açılmış olacaktır. Bu sulamanın modern sistemlerle yapılacak olması konunun önemini daha da arttırmaktadır. Halen GAP kapsamında yaklaşık 270.000 hektarlık bir alan sulamaya açılmış olup bu alandaki sulama sistemlerinin klasik olanları da bugünlerde sulama birliklerine verilecek olan finansman desteğı ile modern sistemlere dönüştürülecektir. GAP'nin verimli topraklarının modern sulama sistemleri ile sulanması durumunda üründeki verim artışı da dikkate alınırsa, GAP topraklarındaki tarımın önemi daha da artmaktadır. GAP sulamaları bölgenin tarıma dayalı sanayi ürünleri açısından bir ihracat merkezi olmasının altyapısını oluşturacaktır. Bunun yanı sıra %64'ü Doğı ve Güneydoğı Anadolu bölgesinde yaşayan az topraklı ge-

Bugün artan şey GAP'ne olan siyasi ilgidir. Bölgesel kalkınma konusunun gündeme gelmesi ile GAP tekrar siyasetin ilgi alanına girmiştir.

çici tarım işçilerinin işgücü önemli ölçüde bölge içinde tutularak bölgenin kalkınması için de önemli bir rol oynaması sağlanacaktır.

GAP yalnızca bir tarım ve enerji projesi değil, bölgede kültürel ve sosyal dönüşümü gerçekleştirecek bir yapısal dönüşüm projesidir. Entegre projeler bir bölgenin topyekûn gelişimi için hazırlanan çok amaçlı projelerdir. GAP'nin tamamlanması durumunda 3,8 milyon kişiye iş olanağı sağlayacağı öngörülmektedir. Arap ülkelerinde yaklaşık 30 milyar dolarlık büyük bir tarımsal ürün pazarı mevcuttur. Bu nedenle GAP aynı zamanda bulunduğumuz bölgenin gıda ihtiyacını karşılama yönünde önemli bir rol üstlenecek bir projedir. Bunun ötesinde GAP ülkemizin bulunduğu coğrafyada su ve gıda açısından stratejik olarak kontrol gücünü artıracak bir projedir.

GAP'nin bütünsel bir proje olmasının getirisi hem bölgesel hem de ulusal açıdan büyük olacağı gibi entegre bir projenin gerçekleştirilmesinin zorlukları da bulunmaktadır. Bu tip projelerde ilgili kurumlar arasında çok sağlıklı bir eşgüdümüne ihtiyaç duyulur. GAP'ta bu eşgüdümün gerçekleştirilmesi konusunda da bazı sıkıntılar yaşanmıştır.

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Stratejik Planlama İzleme Değerlendirme Genel Koordinatörü Aslıhan Güven tarafından GAP kapsamında 2006 yılı sonuna kadar tahmini olarak 23 milyar 313 milyon YTL harcama yapıldığı belirtilmiştir. Enerji yatırımlarında fiziksel gerçekleşmenin %74, sulama yatırımlarında ise %14 seviyelerinde olduğu belirtilen açıklamada GAP Master Planı'nın belirlediği hedef ve büyüklüklere ulaşabilmek için yapılması öngörülen kamu yatırımlarının finansman ihtiyacının 2007 yılı fiyatlarıyla toplam 39 milyar 287 milyon YTL'ye ulaştığı açıklanmıştır.

Bu durumda projenin tamamlanması için 15,974 milyar YTL'ye yaklaşık 13 milyar Dolara ihtiyaç olduğu ortaya çıkmaktadır.

Son dönemde bölgedeki sosyo-ekonomik ve sosyo kültürel gelişmişlik düzeyinin artırılması zorunluluğunun tekrar gündeme gelmesi ile bölgede yeni bir yatırım programı hamlesi başlatılmıştır.

GAP yalnızca bir tarım ve enerji projesi değil, bölgede kültürel ve sosyal dönüşümü gerçekleştirecek bir yapısal dönüşüm projesidir.

GAP'nin bütünsel bir proje olmasının getirisi hem bölgesel hem de ulusal açıdan büyük olacağı gibi entegre bir projenin gerçekleştirilmesinin zorlukları da bulunmaktadır.

GAP'nin bugün tekrar canlandırma çabası ve bölgesel kalkınma konusunun tekrar gündeme gelmesi bölgeyle ilgili olarak yapılan stratejik öngörülerin ve bölgeye yönelik politikaların yetersiz olduğunu ve zaman kaybedildiğini ortaya koymuştur.

Son dönemde bölgeye uluslararası sermayenin artma eğilimindeki ilgisi dikkatli bir şekilde değerlendirilmelidir.

GAP'ne olan siyasi ilgi samimi ve siyasi stratejik öngörü içerikli olmalıdır.

Son dönemde yapılan çalışmalar sonucunda GAP'nde öncelikli sektörler olarak "Yenilenebilir Enerji, Organik Tekstil ve Turizm " sektörleri ortaya çıkmıştır. Bu sektörlerde GAP Bölgesinin karşılaştırmalı öncelikler açısından rekabet gücü ve avantajı olduğu söylenebilir. Bu sektörlerden özellikle yenilenebilir enerji alanının küresel ısınmadan bu denli çok söz edildiği günümüzde uygun dış kredi olanaklarıyla tüm gelişmiş ülkeler tarafından da desteklenmesi gerektiği düşünülmektedir.

SON SÖZ YERİNE

GAP'nin bugün tekrar canlandırma çabası ve bölgesel kalkınma konusunun tekrar gündeme gelmesi bölgeyle ilgili olarak yapılan stratejik öngörülerin ve bölgeye yönelik politikaların yetersiz olduğunu ve zaman kaybedildiğini ortaya koymuştur.

GAP'nde 2002 Bölge Kalkınma Planında belirtilen ve tedricen artarak sürmesi planlanan ulusal bütçe kaynağı sürekliliği sağlanamamıştır. Bu durum GAP gibi stratejik bir projede küresel patentli yeni finans modellerine ve kontrolü zor dış kredilere zorunlu kalınmasını getirmektedir.

Son dönemde bölgeye uluslararası sermayenin artma eğilimindeki ilgisi dikkatli bir şekilde değerlendirilmelidir. Bölgedeki gelişmeleri de dikkate alarak daha sonra sorun oluşturmayacak finans modelleri ve kredi ve işbirliği olanakları yaratılarak proje bir an önce tamamlanmalıdır.

Bununla eşgüdümlü olarak GAP'nden beklenen fayda konusunda gerçekçi stratejik analiz ve öngörü çalışmaları yapılmalıdır.

GAP'ni hareketlendirecek ve bölgede hamle yaratacak bir sürecin başlaması için GAP'ne olan siyasi ilgi samimi ve siyasi stratejik öngörü içerikli olmalıdır.

Bir bölgede kültürel ve sosyal dönüşümü gerçekleştirmek amaçlı yapısal dönüşüm projelerinde, projenin tamamlanma zamanı çok önemli bir faktördür. Bu bölge Güneydoğu Anadolu gibi stratejik bir bölgeyse bu faktör daha da önemli hale gelir. Son dönemde

GAP'ne olan siyasi ilginin artışında bu faktörün öneminin anlaşılması büyük rol oynamıştır.

GAP'nden beklenen sosyo-ekonomik ve sosyokültürel gelişme zaman alabilir. Bu nedenle beklentiler rasyonel ve akılcı olmalı ve sınır ötesindeki gelişmeleri de göz ardı etmemelidir.

GAP'ne olan ilgi konjonktürel olarak farklılaşmamalı ve salınım içinde olmamalıdır. GAP bir hükümet projesi değil bir devlet projesi, bir ulusal çıkış projesi olarak ele alınmalıdır. GAP'ne olan ilgi siyaseten konum kazanmak yerine GAP'ni tamamlayıp bölgede ülke olarak güç kazanmaya dönüştürülmelidir.

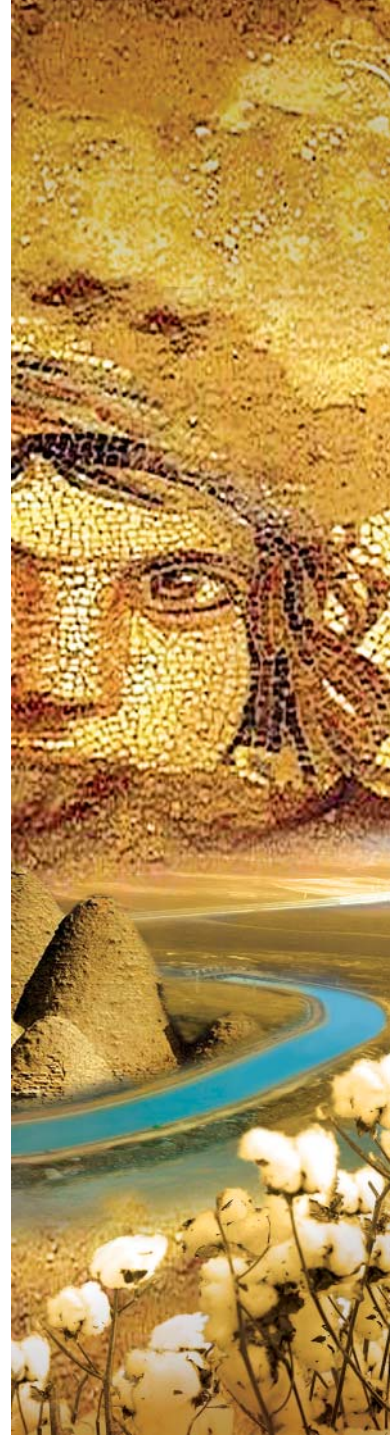
GAP'nin ilerlemesi konusunda belirleyici olan faktör siyasi ilgi ve iradedir. GAP'ne olan siyasi ilginin azalması projenin bileşenlerinin birbirinden kopmasına neden olmaktadır. Entegre projelerde siyasi ilginin azalması sonucu projenin bütüncül ilerlemesinde zafiyet ortaya çıkmaktadır. Bu zafiyet ve yavaşlama projeden gelecek bütüncül ve büyük faydayı azaltmaktadır.

GAP'ndeki tüm eksikliklerin planlı bir anlayışla ele alınıp hızla tamamlanmasının önemi her geçen gün artmaktadır. Bunun gerçekleştirilebilmesi için gerekli ilave kaynak akılcı ve dikkatli politikalarla temin edilmelidir. GAP Bölgesindeki sosyoekonomik ve sosyokültürel gelişme için atılması gereken hızlı adımlar ve kurgulanacak sosyal ekonomik sistem, hem siyasi kararlılık hem de stratejik ve öngörüselsel bir yaklaşım ile uygulamaya konulmalıdır.

Bir bölgede kültürel ve sosyal dönüşümü gerçekleştirme amaçlı yapısal dönüşüm projelerinde, projenin tamamlanma zamanı çok önemli bir faktördür.

GAP'nden beklenen sosyo-ekonomik ve sosyokültürel gelişme zaman alabilir. Bu nedenle beklentiler rasyonel ve akılcı olmalı ve sınır ötesindeki gelişmeleri de göz ardı etmemelidir.

Entegre projelerde siyasi ilginin azalması sonucu projenin bütüncül ilerlemesinde zafiyet ortaya çıkmaktadır. Bu zafiyet ve yavaşlama projeden gelecek bütüncül ve büyük faydayı azaltmaktadır.

- (1) Mehmet TURGUT, "GAP'ın Sahipleri", Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1995.
- (2) a. g. e.
- (3) a. g. e.
- (4) a. g. e.
- (5) a. g. e.
- (6) a. g. e.
- (7) a. g. e.
- (8) a. g. e.
- (9) Abdullah DEMİR, "Su ve Tarihi", DSİ Vakfı Yayını, Ankara, 2000.
- (10) GAP 2006 Broşürü - Dicle Fırat Havzaları ve Güneydoğu Anadolu Projesi, DSİ, Ankara, 2007.
- (11) Abdullah KIRAN, "Ortadoğu'da Su", Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005.
- (12) a. g. e.
- (13) Mübahat S. KÜTÜKOĞLU, "Osmanlı İngiliz İktisadi Münasebetleri I. (1580-1838)", Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1974.
- (14) a. g. e.
- (15) Johs S. GUEST, "The Euphrates Expedition", Kegan Paul International,. Londra-Newyork, 1999.
- (16) Abdullah KIRAN, a.g.e.
- (17) Rifat UÇAROL, "Tarihte Dicle Fırat Nehirleri Basra Körfezi ve Çevresinde Önemli Gelişmeler - Su Sorunu Türkiye ve Ortadoğu", ed. Sabahattin ŞEN, Bağlan Yayınları, İstanbul, 1993.
- (18) Mübahat S. KÜTÜKOĞLU, a. g. e.
- (19) Bernard LEWIS, "Orta Doğu", Çev. Mehmet Harmancı, s.267. 1995.
- (20) Stefanos YERASİMOS, "Milliyetler ve Sınırlar; Balkanlar, Kafkasya, Orta Doğu", çev. Şirin TEKELİ, s.123, 2000.
- (21) J.B. WOLF, "The Diplomatic History Of The Baghdad Railway" Londra: University Of Missiori Studies XI., 1973.
- (22) Stefanos YERASİMOS, a.g.e., s.124.
- (23) Morion KENT, "Oil and Empire, British Policy and Mesopotamian Oil", Londra, 1976.
- (24) G.P. GOUGH, H. TEMPERLEY, "British Documents on the Origine of the War 1898-1914". cilt: X, bölüm:1, The Near and Middle East on The Eve of War, Londra, 1936.
- (25) Buchanan'dan Sazanov'a : 20 Mart tarihli momerandum. Adamov, E..E., Le Portage De La Turquie d'Asie, Belge no:32 ve Cambon'dan Delcasse'ye, 27 Mart 1915, mFAF,(1924). Paix, cilt:177, ss.54-59. 1924.
- (26) Bernard LEWIS, a.g.e., s.276 .
- (27) Gamze Güngörmüş KONA, "Türkiye - Orta Asya İşbirliği Stratejileri ve Gelecek Senaryoları", s.277.,2002.
- (28) Alain GRESH ve Dominique VIDAL, "Ortadoğu", Çev. Hamdi Türe, 1991.
- (29) Alexi CHITSYAKOV, "The Middle East in the Light of Geopolitical Changes", İnternational Affairs, no.8, s.48, Moskova, 1995.

- (30) Dursun YILDIZ, "Su Sorunu Açısından Akdenizin Doğusu", Bizim Kitaplar Yayın-
evi, Ankara, 2008.
- (31) Richard G. LUGER, "US Arms Sales and The Middle East", *Journal of International
Affairs*, vol.40, no.1, (summer), ss.24-26.
- (32) Daniel, YERGIN, a.g.e., s.10.
- (33) Qystein NORENG, "Petrol ve İslam", Çev: Dilek BAŞAK, s.146, 1997.
- (34) a.g.e., s.342.
- (35) Şükrü Sina GÜREL, "Ortadoğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri", ss.65-
65, 1979.
- (36) Weinberger, Casper W. WEINBERGER, "A Report to the Congress on Security Ar-
rangements in Persian Gulf", s.5, 1987.
- (37) Baskın ORAN, "Türk Dış Politikası", s.530, 2001.
- (38) Dursun Yıldız, a.g.e.
- (39) Bahadır BOZ, Faruk VOLKAN, "GAP Neden Acilen Gerçekleştirilmeli" TMMOB.
İMO Su Politikaları Kongresi Bildiriler Kitabı Cilt:1, İMO Ankara, 2006.
- (40) a. g. e.
- (41) a. g. e.
- (42) a. g. e.
- (43) a. g. e.
- (44) a. g. e.
- (45) a. g. e.
- (46) a. g. e.
- (47) a. g. e.
- (48) Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma Planı Cilt I Yönetici Özeti, GAP BKİ
Başkanlığı, Ankara, 2002.
- (49) GAP'ta Son Durum Raporu, GAP BKİ Başkanlığı, Ankara, 2004.
- (50) Mehmet FARAÇ, "Suyu Arayan Toprak", Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2001.
- (51) GAP'ta Son Durum Raporu, GAP BKİ Başkanlığı, Ankara, 2004.
- (52) İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, DPT,
Ankara, 2003.
- (53) a. g. e.
- (54) Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma Planı, GAP BKİ Başkanlığı, Ankara,
2002.
- (55) Doç. Dr. Sibel KALAYCIOĞLU, "GAP Bölgesinde Urfa, Harran ve Diyarbakır'da
Farklı Kesimlerde Toplumsal, Kültürel ve Ekonomik Değişim Beklentileri", ODTÜ
Sosyal Bölümü, Ankara, 2001.
- (56) Ebru ERTUGAL, "Strategies For Regional Development: Challenges Facing Tur-
key on The Road to EU Membership", *Turkish Policy Quarterly*, 2005.
- (57) Özsel BELELİ, "Regional Policy and EU Accession, Learning From the GAP Expe-
rience", *Turkish Policy Quarterly*, 2005.
- (58) a. g. e.
- (59) a. g. e.

- (60) Ebru ERTUGAL, a. g. e.
- (61) Türk Rüyası GAP Raporu. Ankara Ticaret Odası, Ankara, 2005.
- (62) Mehmet FARAÇ, a.g.e.
- (63) a. g. e.
- (64) Doç. Dr. Bülent GÜLCUBUK, "GAP Öncesi ve Sonrası Toprak Mülkiyet ve Bölüşüm İlişkilerinde Değişimler". GAP ve Sanayi Kongresi, TMMOB-Makine Mühendisleri Odası, 23-24 Eylül 2005, Diyarbakır, 2005.
- (65) Mustafa SÖNMEZ, "Doğu Anadolu'nun Hikayesi-Ekonomik-Sosyal Tarih", Arkadaş Yayınevi, 1990.
- (66) GAP, "Sosyal Politika Hedefleri", 1997a ; GAP, "Sanayileşme Stratejisi", 1997b.
- (67) Özden BİLEN, "AB Su Politikalarının Hidropolitik Değerlendirilmesi" Stratejik Analiz Dergisi Sayı: 81 ASAM, Ankara, 2007.
- (68) Özden BİLEN , a.g.e.
- (69) Hilal KÖYLÜ - Radikal Gazetesi "Selleri de AB Önleyecek" -17 02 2006.
- (70) Müdafaa-i Hukuk Dergisi, "İki Başlılık ve Irak'ın Kuzeyi", Sayı:107, Temmuz 2007.
- (71) Şanlı Bahadır KOÇ, "ABD'nin Kuzey Irak Politikası ve Türkiye'nin Çıkarları Üzerine Etkileri. Stratejik Analiz", ASAM, Cilt:8, Sayı:86, Ankara, Haziran 2007.
- (72) Dursun, YILDIZ, "Ortadoğu Denklemi", Cumhuriyet Strateji, 24.12.2007
- (73) Dursun, YILDIZ, a.g.e.
- (74) www.state.gov/p/nea/rls/79793.htm
- (75) a.g.e.
- (76) a.g.e.
- (77) a.g.e.
- (78) Serhat ERKMEN, "Türkiye'nin Kuzey Irak Perspektifi ve Hareket Alanı", Cilt:8, Sayı:86, Ankara, Haziran 2007.
- (79) a.g.e.
- (80) www.state.gov/documents/organisation/79901.pdf
- (81) a.g.e.
- (82) a.g.e.
- (83) a.g.e.
- (84) a.g.e.
- (85) Cumhuriyet Strateji, 26 Kasım 2007.
- (86) Özden BİLEN, "Irak'ın Siyasal Yapılanmasının Hidropolitik Etkileri" Stratejik Analiz, ASAM, Cilt:7, Sayı:80, Ankara, Aralık 2006.
- (87) Bahadır BOZ, Faruk Volkan, a.g.e.
- (88) Vatan Gazetesi, 12.05.2006.
- (89) Referans Gazetesi, 17.11.2006.

EK 1

- Amerika Birleşik Devletleri Ticaret ve Kalkınma Ajansı (US TDA)
- Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Sağlık Enstitüsü (US NHI)
- Kanada Uluslararası Kalkınma Ajansı (CIDA)
- Fransa Hükümeti
- Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF)
- NAAN ve NETAFIM (İsrail Firmaları)
- Filtration Ltd. (İsrail Firması)
- S. Smith & Sons Ltd ve Wingfield Micro Irrigation (Avustralya)
- Dünya Bankası (IBRD)

GAP'ta İhale Alan Şirketler ve Ülkeleri

MERIT INTERNATIONAL INC:	İSRAİL
BERTI-BRUDO-JAKOP BEHAR:	İSRAİL
ZINKAL:	İSRAİL
ARAT LTD:	İSRAİL
PAL:	YAL, MERAZ - İSRAİL
SORTEL B.V.:	HOLLANDA
KOÇ HOLDING:	SUMITOMO-TÜRKİYE-JAPONYA

FİRMA ADI	ÜLKE	FAALİYET KONUSU	ŞEHİR
MAN (Mardin Enerji)	Almanya	Enerji ve Doğalgaz	Mardin
Özhan Kimya	İtalya	Deterjan	Mardin
Sanex	Bulgaristan	Ticaret	Mardin
Bizaf	Irak	Ticaret	Mardin
Ms Jordan	Irak	Ticaret	Mardin
Lazer (Hasbab ort)	İtalya	Tekstil Mak.	Diyarbakır
Rama	Suriye	Meyan kökü	Gaziantep
Nanhtan	İsrail	Tekstil	Adıyaman
Naan	İsrail	Sulama sist.paz.	GAP
Netafim	İsrail	Sulama sist.paz.	GAP
ABD firması ve Türk ort.	ABD	İçme suyu, Tarım	Şanlıurfa
İsrail Firması ve Türk ort.	İsrail	Sitrik asit	Adıyaman
ABD-İsveç-Türkiye	ABD-İsveç	Tarım sektörü	Adıyaman
NVT Perenco	ABD	Petrol arama	Diyarbakır
Alaaddin Middleest	ABD	Petrol arama	Adıyaman-D.bakır
DOWELL Schlumberger	Almanya	Petrol- Yan Hizmet	Diyarbakır
GI	ABD	Petrol arama	Adıyaman
Merhav	İsrail	Tarım-Sulama	GAP
KOÇ-ATA (İsrailli müh.ler)	?	Süt-Besi	Şanlıurfa
Alarko	İsrail	Tarım teknoparkı	GAP
SUBOR	ABD-İsrail	Boru üretim	Şanlıurfa
ASHTROM	İsrail	Sulama	Şanlıurfa
SOLEH	İsrail	Sulama	Şanlıurfa
BONEH	İsrail	Sulama	Şanlıurfa
TALAH	İsrail	Sulama	Şanlıurfa
T-E (yer altı kaynaklarını analiz eden firmadır)	İsrail	Sulama-projesi	Şanlıurfa

EK 2 - GAP Bölgesel Kalkınma Planı Öngörülleri

Sektörler	GAP Bölge Kalkınma Planı 2010 Yılı Hedefleri	Mevcut Durum
Makro-ekonomik Çerçeve Nüfus Kişi Başına Gelir (\$)	8,6 3 563	6,6 1 186
Toplam İstihdam Ek İstihdam Tarım Sanayi Hizmetler	3 305 100 1 199 400 634 200 124 800 440 400	2 105 700
Tarım Sulama Taşlı Alan Islahı Yukarı Havza Islahı	1 505 300 ha 265 600 ha 6 600 ha	215 080 ha
Bitkisel Üretim (ton) Pamuk Üretimi Buğday Üretimi Mısır Üretimi Arpa Yem Bitkileri (Kuru Ot) Soya	2 036 766 2 377 972 1 031 144 1 090 586 341 944 76 570	1 116 273 1 520 807 47 504 788 086 40 000 48
Hayvancılık Süt Üretimi/Yıl	1 217 457 ton/yıl	436 624 ton/yıl
Su Ürünleri Üretim	34 365 ton/yıl	2362 ton/yıl
Ormancılık Ağaçlandırma Alanı	217 000 ha	78 400 ha (koru)
Sanayi Altyapısı OSB (İlave) KSS (İlave)	4 722 ha 2 400 ünite	
Enerji Ilisu ve Cizre Baraj ve HES	Ilisu ve Cizre Baraj ve HES'in tamamlanması	Yatırım Programı
Eğitim İlköğretim Okullaşma Oranı Okul Öncesi Eğitim	%100 %9,8	% 82,3 % 2.1
Sağlık Bebek Ölüm Hızı Hasta Yatağı Başına Nüfus il ve İlçelerde	Türkiye'nin 2010 düzeyine inmek 355 kişi/yatak Kent tipi sağlık ocakları açmak	% 0 60-TR: % 0 35 853 kişi/yatak
Bölgesel Ulaşım	Şanlıurfa-Gaziantep otoyolu Şanlıurfa-Diyarbakır:2x2 Böl.Yol GAP Uluslararası Havaalanı Tüm köy yollarının asfaltlanması	İnşa halinde İnşa halinde Asfalt oranı: %20

Kaynak: GAP'ta Son Durum, 2004

EK 3 - GAP Enerji Projelerinin Fiziki Gerçekleşme Durumu

Adı	Kurulu Güç (MW)	Enerji Üretimi (GWh)	Projenin Hangi Safhada Olduğu	İşletmeye Geçiş Yılı
FIRAT HAVZASI	5 313	20 098		
Karakaya Barajı ve HES	1 800	7 354	İşletme	1987
Atatürk Barajı ve HES	2 400	8 900	İşletme	1993
Birecik Barajı ve HES	672	2 516	İşletme	2000
Karkamış Barajı ve HES	189	652	İşletme	1999
Şanlıurfa HES	50	124	İşletme	2006
Büyükçay Brj, HES ve Sulaması	30	84	Master Plan	
Koçali Barajı, HES ve Sulaması	40	120	Master Plan	
Sırmış Barajı ve HES	28	87	Master Plan	
Kahta Barajı ve HES	75	171	Master Plan	
Fatopaşa HES	22	47	Master Plan	
Erkenek	7	43	Ön inceleme	
DİCLE HAVZASI	2 172	7 247		
Dicle Barajı ve HES	110	298	İşletme	1999
Kralkızı Barajı ve HES	94	146	İşletme	1998
Batman Barajı ve HES	198	483	İşletme	2003
Ilisu Barajı ve HES	1 200	3 833	İnşaat aşaması	
Cizre Barajı ve HES	240	1 208	Programda	
Silvan Barajı ve HES	150	623	Planlama	
Kayser Barajı ve HES	90	341	Master Plan	
Garzan Barajı ve HES	90	315	Ön inceleme	
Toplam	7 485	27 345		

Kaynak: DSİ Genel Müdürlüğü

EK 4 - Hükümetler Arası İkili İşbirliği Çerçevesinde Yapılması Planlanan GAP Sulamaları

	Adı	Sulama Alanı (ha)	Protokolün İmzalandığı Ülke ve Tarih
	Aşağı Fırat II. Merhale		
1	Mardin-Ceylanpınar Sulaması I. Kısım İnşaatı*	23 739	İsrail – 2000
2	Mardin-Ceylanpınar Sulaması II. Kısım İnşaatı*	20 867	İsrail – 2000
3	Mardin-Ceylanpınar Sulaması III. Kısım İnşaatı*	22 500	İsrail – 2000
4	Viranşehir Pompaj Sulaması I. Kısım İnşaatı	13 784	
	Şanlıurfa-Bozova Sulamaları		
5	Bozova Pompaj Sulaması II. Kısım**	23 274	
	Adıyaman-Kahta Projesi		
6	Samsat Pompaj Sulaması II. Kısım İnşaatı*	6 436	
	Kralkızı-Dicle I. Merhale		
7	Kralkızı Cazibe Sulaması II. Kısım İnşaatı*	18 431	
8	Kralkızı Cazibe Sulaması III. Kısım İnşaatı**	16 355	
	Kralkızı-Dicle II. Merhale		
9	Kralkızı-Dicle PIII Pompaj Su. I. Kısım İnşaatı**	16 309	
10	Kralkızı-Dicle PIII Pompaj Su. II. Kısım İnşaatı**	15 000	
11	Kralkızı-Dicle PIV Pompaj Sulaması İnşaatı*	13 641	
12	Suruç Ovası Pompaj Sulaması***	94 814	1999 ABD
	Toplam	271 366 ha	

Kaynak: DSİ Genel Müdürlüğü

* İsrail ile protokol imzalandı. DSİ teknik ve mali müzakereler için yetkilendirildi.

** Hollanda ile protokol imzalandı. DSİ teknik ve mali müzakereler için yetkilendirildi.

*** AGİT Zirvesi sırasında ABD ile protokol imzalandı.

EK 5 - GAP İllerinin İhracat ve İthalat Miktarları

İHRACAT (1000 \$)

İLLER	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Adıyaman	5 163	8 097	12 003	20 812	22 212	24 413
Batman	964	600	3 006	15 518	44 402	17 702
Diyarbakır	7 895	6 811	11 824	36 047	57 763	64 459
Gaziantep	598 659	614 298	862 617	1 267 281	1 624 674	1 860 952
Kilis	3 920	2 486	2 814	3 202	4 496	7 968
Mardin	60 274	23 119	37 508	73 310	171 436	187 435
Siirt	351	360	664	2 465	5 785	1 010
Şırnak	21 018	21 056	39 308	106 013	250 275	209 361
Şanlıurfa	9 950	6 984	10 200	14 810	31 510	40 063
GAP	708 194	683 811	979 944	1 539 458	2 212 553	2 413 363
TÜRKİYE	31 334 216	36 059 089	47 252 836	63 167 153	73 476 408	85 141 517
GAP/TÜRKİYE (%)	2.2	1.9	2.0	2.4	3.0	2.8

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı

İTHALAT (1000 \$)

İLLER	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Adıyaman	11 928	11 106	25 626	26 545	26 232	101 834
Batman	32 315	7 146	3 564	6 241	6 978	11 462
Diyarbakır	13 345	8 902	14 042	12 383	19 135	37 138
Gaziantep	438 811	655 409	1 005 151	1 337 855	1 692 352	1 770 405
Kilis	2 699	3 979	5 757	9 509	11 434	15 807
Mardin	16 040	10 793	23 301	36 800	30 529	49 752
Siirt	476	1 436	1 190	2 675	3 088	3 261
Şırnak	7 457	1 924	10 239	13 119	10 643	15 268
Şanlıurfa	38 614	64 364	84 461	101 234	115 460	134 442
GAP	561 685	775 059	1 173 331	1 546 361	1 915 851	2 139 369
TÜRKİYE	41 399 083	51 553 797	69 339 692	97 539 766	116 774 151	137 032 202
GAP/TÜRKİYE (%)	1.3	1.5	1.7	1.5	1.6	1.5

EK 6 - GAP'ta İşletme ve İstihdam Durumu

YILLAR İTİBARIYLA GAP BÖLGESİ'NDE SANAYİ İŞLETMELERİ VE İSTİHDAM SAYISI												
İller	1997		2002		2003		2004		2005		2006	
	İşletme Sayısı	İstihdam	İşletme Sayısı	İstihdam	İşletme Sayısı	İstihdam	İşletme Sayısı	İstihdam	İşletme Sayısı	İstihdam	İşletme Sayısı	İstihdam
Adıyaman	77	4 524	99	3 316	99	4 005	99	4 005	141	5 737	156	6 626
Batman	22	560	42	3 962	49	4 182	56	3 997	42	3 600	67	4 037
Diyarbakır	79	4 278	128	4 301	193	6 606	220	6 512	202	5 845	215	7 756
Gaziantep	467	28 678	567	20 334	567	20 334	839	46 302	927	49 806	922	52 679
Kilis	8	461	10	251	22	584	22	586	35	641	36	650
Mardin	38	1 442	39	1 822	39	1 822	49	2 200	50	2 121	50	2 068
Siirt	9	520	11	323	11	253	12	464	19	562	29	1 204
Şanlıurfa	125	4 726	210	4 655	287	4 828	308	5 568	309	4 948	345	5 415
Şırnak	3	128	6	138	5	120	7	211	14	341	14	341
GAP	828	45 317	1 112	39 102	1 272	42 734	1 612	69 845	1 739	73 601	1 834	80 776

Kaynak: GAP İdaresi Şanlıurfa Bölge Müdürlüğü

Not: 10 Kişiden fazla işçi çalıştıran işletmeleri kapsamaktadır.

EK 7 - GAP'ta Dış Kredi Kullanılan Projeler (Toplam 2.1 Milyar dolar)

KREDİ VEREN KURULUŞ - HÜKÜMET	PROJE ADI	KULLANILAN KREDİ
ABD EXIMBANK	ATATÜRK BARAJI VE HES	111 Milyon ABD Doları
İSVİÇRE BANKASI	KARAKAYA BARAJI VE HES	468 Milyon ABD Doları
DÜNYA BANKASI	KARAKAYA BARAJI VE HES	120 Milyon ABD Doları
AVRUPA YATIRIM BANKASI	KARAKAYA BARAJI VE HES	104 Milyon ABD Doları
İTALYAN HÜKÜMETİ	KARAKAYA BARAJI VE HES	85 Milyon ABD Doları
AVRUPA KONSEYİ SOSYAL KALKINMA FONU (ESDF)	KRALKIZI - DİCLE PROJESİ	69 Milyon ABD Doları
	BATMAN PROJESİ ÇINAR-GÖKSU PROJESİ	76 Milyon ABD Doları 17.75 Milyon ABD Doları
	ÇAMGAZİ BARAJI BİRECİK BARAJI VE HES	22 Milyon ABD Doları
	ŞANLIURFA-HAVİ KIRSAL ALAN SU TEMİNİ PROJESİ	31 Milyon ABD Doları
	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ HASTANESİ İNŞAATI	6 Milyon ABD Doları
	GAZİANTEP II. ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ	6.7 Milyon ABD Doları
	TOPLAM	184 Milyon ABD Doları
TÜRK-ALMAN MALİ PROTOKOLÜ	GAZİANTEP İÇME SUYU PROJESİ	25 Milyon DM
	ATATÜRK BARAJ GEÇİŞ HATLARI PROJESİ	* 705 Milyon DM (*2.1 Milyon ABD dolarına dahil DEĞİL)
TÜRK-FRANSIZ FİNANSMAN PROTOKOLÜ	GAZİANTEP ATIK SU ARITMA TESİSİ PROJESİ	120 Milyon Fransız Frangı
	DİYARBAKIR ARITMA TESİSİ	60 Milyon Fransız Frangı
AVUSTURYA HÜKÜMETİ	KARKAMIŞ BARAJI VE HES	200 Milyon ABD Doları
İSVİÇRE-ALMANYA TİCARİ İŞBİRLİĞİ	ATATÜRK BARAJI VE HES	782 Milyon ABD Doları

EK 8 - GAP'ta Dış Kaynaklı Hibe Kullanılan Projeler

KURUM - KURULUŞ	PROJE ADI	HİBE MİKTARI
ABD TİCARET VE KALKINMA AJANSI - TDA	GAP ULUSLARARASI HAVAALANI GAP COĞRAFİ ENFROMASYON SİSTEMİ	720,000 ABD Doları 377,000 ABD Doları
KANADA ULUSLARARASI KALKINMA AJANSI - CIDA	GAP BÖLGESİ HASAT SONRASI TEKNOLOJİLERİ ATATÜRK BARAJ GÖLÜ ALT BÖLGE GELİŞTİRME PLANI	284,000 ABD Doları = 399,000 Kanada Doları 249,000 ABD Doları = 349,000 Kanada Doları
ABD ULUSAL SAĞLIK ENSTİTÜSÜ	GAP'TA PARAZİTER HASTALIKLAR	150,000 ABD Doları
FRANSIZ HÜKÜMETİ	KANAL DÜZENLEMELERİ VE SULAMA TEKNOLOJİLERİ	187,266 ABD Doları = 1 Milyon Ffr
WHO	SITMA MÜCADELE	200,000 ABD Doları
MUSEVİ - AMERİKAN ORTAK YARDIM KOMİTESİ - JDC	DİYARBAKIR'DA SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLAR	45,000 ABD Doları
DÜNYA BANKASI - AVUSTRALYA HÜKÜMETİ	ŞANLIURFA - HARRAN OVALARI TARLA İÇİ GELİŞTİRME PROJESİ GAP KENTSEL SANİTASYON VE PLANLAMA	300,000 ABD Doları (Proje Hazırlık Çalışmaları) 664,000 ABD Doları
BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GIDA VE TARIM ÖRGÜTÜ - FAO	GAP-FAO SÜRDÜRÜLEBİLİR KIRSAL KALKINMA, PLANLAMA & YATIRIM TEŞVİK KONULARINDA KAPASİTE GELİŞTİRME	158,000 Milyon ABD Doları
AVRUPA BİRLİĞİ	GAP BÖLGESEL KALKINMA PROGRAMI	47 Milyon EURO
BM KALKINMA PROGRAMI - UNDP	GAP-UNDP SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA PROGRAMI - 29 ALT PROJE	PROGRAM BÜTÇESİ 5.2 Milyon ABD Doları - 1.3 Milyon ABD Doları Kullanılmıştır.
İSRAİL	SULAMA TEKNOLOJİLERİ	70,000 ABD Doları
İSRAİL	ATIKSULARIN YENİDEN KULLANIMI	50,000 ABD Doları
İSVİÇRE HÜKÜMETİ - UNDP	GENÇLER, DEZAVANTAJLI GRUP ve KENTSEL YOKSULLUK (Mardin'de Katılımcı Kentsel Rehabilitasyon Projesi)	2.2 Milyon ABD Doları (350,000 ABD Doları)
FRANSIZ HÜKÜMETİ	KÜÇÜK YERLEŞİMLERDE ATIKSULARIN YENİDEN KULLANIMI	540,000 ABD Doları = 3.3 Milyon Ffr

EK 9 - GAP'ta İşbirliği Anlaşması Yapılan Uluslararası Kuruluşlar

- TVA (Tennessee Vadisi Otoritesi-ABD)
- PHI (Packard Beşeri İlimler Enstitüsü -ABD)
- TOSKA (Mısır Güney Kalkınma Vadisi)
- CHIEAM-BARI (Akdeniz Tarımsal Araştırma Enstitüsü-İtalya)
- (Vardar Vadisi Projesi) Makedonya
- GOLD (Suriye Sulama Bakanlığı Arazi Islah Müessesesi)
- MASHAV (İsrail Dışişleri Bakanlığı Uluslararası İşmerkezi)
- ICARDA (Kurak Alanlar Uluslararası Araştırma Merkezi-Suriye)
- IWMI (Uluslararası Su Yönetimi Enstitüsü-Sri-Lanka)
- ASU (Arizona Eyalet Üniversitesi-ABD)
- HasNa (ABD)
- SDSU (San Diego Eyalet Üniversitesi-ABD)
- KSU (Kent Eyalet Üniversitesi-ABD)
- PSU (Portland Eyalet Üniversitesi-ABD)
- OSU (Oklahoma Eyalet Üniversitesi-ABD)
- TSU (Teksas Eyalet Üniversitesi-ABD)